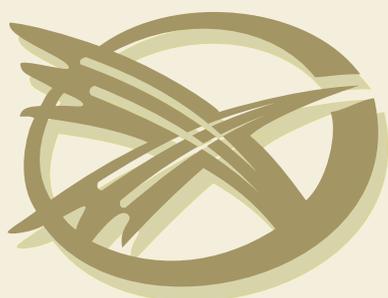

ПЕДАГОГИКА сериясы
№ 4(80)/2015
Серия ПЕДАГОГИКА

ҚАРАҒАНДЫ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

ISSN 0142-0843

**ҚАРАҒАНДЫ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

ВЕСТНИК

**КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА**

ISSN 0142-0843

ПЕДАГОГИКА сериясы
№ 4(80)/2015
Серия **ПЕДАГОГИКА**

Қазан–қараша–желтоқсан
30 желтоқсан 2015 ж.
1996 жылдан бастап шығады
Жылына 4 рет шығады
Октябрь–ноябрь–декабрь
30 декабрь 2015 г.
Издается с 1996 года
Выходит 4 раза в год

Собственник РГП **Қарагандинский государственный университет
имени академика Е.А.Букетова**

Бас редакторы — Главный редактор

Е.К.КУБЕЕВ,

академик МАН ВШ, д-р юрид. наук, профессор

Зам. главного редактора Х.Б.Омаров, д-р техн. наук
Ответственный секретарь Г.Ю.Аманбаева, д-р филол. наук

Серияның редакция алқасы — Редакционная коллегия серии

Б.А.Жетписбаева,	редактор д-р пед. наук;
М.Н.Сарыбеков,	д-р пед. наук;
К.М.Арынгазин,	д-р пед. наук;
С.Т.Каргин,	д-р пед. наук;
Л.А.Шкутина,	д-р пед. наук;
Г.О.Тажигулова,	д-р пед. наук;
Н.Э.Пфейфер,	д-р пед. наук;
Ш.М.Мухтарова,	д-р пед. наук;
С.К.Абильдина,	д-р пед. наук;
Н.Б.Михайлова,	д-р PhD (Германия);
А.Миколайчак,	д-р PhD (Польша);
Т.В.Машарова,	д-р пед. наук (Россия);
И.А.Федосеева,	д-р пед. наук (Россия);
Д.А.Казимова,	ответственный секретарь канд. пед. наук

Адрес редакции: 100028, г. Караганда, ул. Университетская, 28
Тел.: (7212) 77-03-69 (внутр. 1026); факс: (7212) 77-03-84.
E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайт: vestnik.ksu.kz

Редакторы *Ж.Т.Нұрмұханова*
Редактор *И.Д.Рожнова*
Техн. редактор *А.М.Будник*

Издательство Карагандинского
государственного университета
им. Е.А.Букетова
100012, г. Караганда,
ул. Гоголя, 38,
тел.: (7212) 51-38-20
e-mail: izd_kargu@mail.ru

Басуға 29.12.2015 ж. қол қойылды.
Пішімі 60×84 1/8.
Офсеттік қағазы.
Көлемі 16,25 б.т.
Таралымы 300 дана.
Бағасы келісім бойынша.
Тапсырыс № 311.

Подписано в печать 29.12.2015 г.
Формат 60×84 1/8.
Бумага офсетная.
Объем 16,25 п.л. Тираж 300 экз.
Цена договорная. Заказ № 311.

Отпечатано в типографии
издательства КарГУ
им. Е.А.Букетова

© Карагандинский государственный университет, 2015

Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан.
Регистрационное свидетельство № 13107-Ж от 23.10.2012 г.

МАЗМҰНЫ

ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ТЕОРИЯСЫ

<i>Қосыбаева Ұ.А., Серік М., Жақупова З.Т.</i> Оқытудың белсенді әдістерін орта мектепте тригонометриялық функцияларды оқыту үрдісінде қолданудың ерекшеліктері	4
<i>Яковенко И.В., Боброва В.В.</i> Мектеп жасына дейінгі ақыл-есі кем балалардың тіл дамытудың алғышарттарын қалыптастыру кезінде тиімді электронды оқу құралын қолдану тиімділігі	9
<i>Рамашов Н.Р.</i> Әскери-патриоттық тәрбие жүйесінің ұйымдастырушы-педагогикалық шарттары	16
<i>Мелушова Е., Аязбекова Б.К.</i> Француз тіліндегі ғылыми терминдердің құрастырылуы	20
<i>Көпжасарова Ұ.И., Антонцева Е.В.</i> Оқытудың бастапқы сатысында шет тілі сабақтарында дидактикалық ойындарды қолданудың психологиялық-лингвистикалық ерекшеліктері.....	24
<i>Абельтаева Ж.Е.</i> Болашақ мамандардың кәсіби-шығармашылық белсенділігін қалыптастырудың үлгісі.....	31
<i>Тажиббаева Э.Р.</i> Лингвистикалық корпус — шетел тілін оқытуда студенттердің лексикалық дағдыларын дамыту құралы	37
<i>Тимошенко В.И.</i> Ағылшын тілін оқытуда бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалану	45

БІЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯ МЕН ДӘСТҮРЛЕР

<i>Жетписбаева Б.А., Шайхызада Ж.Г.</i> Инженерлік мамандық бойынша оқытын студенттерді кәсіби дайындаудың шетелдік кәсіби-коммуникативті құзырлығы	50
<i>Каренов Р.С.</i> Ыбырай Алтынсарин — азатшыл Алаш мұраттарына ұласқан ұстанымдардың негізін салушы ұлт тұлғасының бірі (туғанына 175 жыл толуына орай).....	56
<i>Жетписбаева Б.А., Костина Е.А., Акбаева Г.Н.</i> Кәсіби білім беруді жаңарту аясында кәсіби-бағытталған тілді оқытудың мәселелері.....	65
<i>Әбілқасымова Г., Исина Г.И.</i> Кәсіптік оқыту педагогтарын инновациялық іс-әрекетке даярлау мәселелері.....	70
<i>Қосыбаева Ұ.А., Серік М., Қапарова А.А.</i> Математикалық білімді ақпараттандырудың теориялық-әдістемелік негіздері.....	76

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ И ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

<i>Косыбаева У.А., Серик М., Жакупова З.Т.</i> Особенности применения активных методов обучения в процессе преподавания тригонометрических функций в средней школе.....	4
<i>Яковенко И.В., Боброва В.В.</i> Эффективность применения электронного учебного пособия при формировании предпосылок речевого развития у умственно отсталых детей дошкольного возраста.....	9
<i>Рамашов Н.Р.</i> Организационно-педагогические условия системы военно-патриотического воспитания	16
<i>Melušová E., Ayazbekova B.K.</i> La formation des mots savants en français.....	20
<i>Копжасарова У.И., Антонцева Е.В.</i> Психолого-лингвистические особенности использования дидактических игр на уроках иностранного языка на младшей ступени обучения.....	24
<i>Абельтаева Ж.Е.</i> Модель формирования профессионально-творческой активности будущего специалиста музыкальной эстрады	31
<i>Тажиббаева Э.Р.</i> Лингвистический корпус — средство развития лексических навыков студентов в обучении иностранному языку	37
<i>Timoshenko V.I.</i> The use of Mass Media in the English language teaching process.....	45

ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ

<i>Zhetpisbayeva B.A., Shaikhyzada Zh.G.</i> Foreign language professional-and-communicative competence in professional education of engineering students.....	50
<i>Каренов Р.С.</i> Ибрай Алтынсарин — один из великих просветителей казахского народа (к 175-летию со дня рождения).....	56
<i>Жетписбаева Б.А., Костина Е.А., Акбаева Г.Н.</i> Проблемы преподавания профессионально-ориентированного языка в контексте модернизации профессионального образования	65
<i>Абилқасымова Г., Исина Г.И.</i> Проблемы подготовки педагогов профессионального обучения к инновационной деятельности	70
<i>Косыбаева Ұ.А., Серік М., Қапарова А.А.</i> Теоретико-методические основы информатизации математического образования.....	76

<i>Базикова К.М., Казимова Д.А., Кутубаева А.К., Михайлова Н.Б.</i> Мәлімет қорлар аймағында ақпараттық бағыты бойынша студенттердің дайындығын жетілдіру.....	82	<i>Bazikova K.M., Kazimova D.A., Kitibayeva A.K., Mikhaylova N.B.</i> Improvement of training students' information profile in the field of databases.....	82
<i>Исабекова Г.Б., Атемова К.Т.</i> Ұлттық мәдени орта жағдайындағы көп тілді тұлғаны қалыптастыру	86	<i>Исабекова Г.Б., Атемова К.Т.</i> Формирование многоязыковой личности в условиях национальной культурной среды.....	86
<i>Ибраева А.С., Аязбекова Б.К.</i> Диалог мәдениеттер тілдесуінің формасы ретінде	93	<i>Ибраева А.С., Аязбекова Б.К.</i> Диалог как форма общения культур.....	93
<i>Сыздыкова А.И., Ташетова С.С.</i> Құзыретті маман даярлауда заманауи технологияларды қолдану маңыздылығы.....	99	<i>Сыздыкова А.И., Ташетова С.С.</i> Использование современных технологий — необходимое условие в подготовке компетентных специалистов	99
<i>Құлтанова Ж.М.</i> Шетел тілін оқытудың жаңа тәсілдері мен әдістері.....	104	<i>Kultanova Zh.M.</i> New approaches and principles in foreign language teaching	104
<i>Максименкова Т.Н.</i> Ауызша бірізді аударуды оқытудың ерекшеліктері мен әдістері	113	<i>Maximenkova T.N.</i> Peculiarities and ways of training consecutive translation and interpretation	113
АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР.....	119	СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....	119
2015 жылғы «Қарағанды университетінің хабаршысында» жарияланған мақалалардың көрсеткіші. «Педагогика» сериясы	121	Указатель статей, опубликованных в «Вестнике Карагандинского университета» в 2015 году. Серия «Педагогика»	121

ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ТЕОРИЯСЫ ТЕОРИЯ И ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

ӘОЖ 378:[1+004.8]

Ү.А.Қосыбаева¹, М.Серік², З.Т.Жакупова¹

¹Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті;

²Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана
(E-mail: umit1980@mail.ru)

Оқытудың белсенді әдістерін орта мектепте тригонометриялық функцияларды оқыту үрдісінде қолданудың ерекшеліктері

Мақалада жалпы білім беретін орта мектептегі тригонометриялық функцияларды оқыту үрдісінде оқытудың белсенді әдістерін қолданудың негізгі мәселелері қарастырылды. Оқу материалдарын игеру үрдісінде оқушының ойлау қабілеті мен практикалық әрекетін шыңдайтын оқытудың белсенді әдістері талданған. Пәнді игеруде оқытудың дәстүрлі әдістері мен оқытудың белсенді әдістерін пайдалануға талдау жасалған. Авторлар оқытудың белсенді әдістерін қолдану оқыту үрдісінде оқушылардың белсенділігін арттырады, білім мен дағды қалыптастыру мен игеруге жоғары ықпал етеді деп қорытынды жасаған.

Кілт сөздер: сабақ ұйымдастыру, қызығушылық, ақпараттық технологиялар, әдістеме, математика, оқыту әдісі, оқытудың белсенді әдісі, мұғалім, үрдіс.

Қай заманда да өркениеттің өрлеуі интеллектуалдық шығармашылық қабілеттің негізінде іске аспақ. Осыған орай жалпы білім беретін мектептің көкейкесті мәселелерінің бірі оқыту үрдісі кезінде оқушылардың танымдық белсенділігін, болашақтағы оқу іс-әрекеті үшін сапалы дайындығын арттыру болып табылады және бұл аса маңызды шара. Оқу мақсаты басымдылығының өзгеруі білім мен тәрбие мазмұнына елеулі түрде ықпал етіп, оны жаңартудың ең басты бағыттарын айқындауға және нақтылы міндеттер белгілеуге мүмкіндік береді. Жаңа мазмұнды оқытудың нәтижелілігі мұғалімнің шеберлігі мен ізденісіне көп байланысты екендігі де ақиқат. Бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру ұстаздың білімділігін, жан-жақтылығын және кәсіби шеберлігін тікелей талап етері сөзсіз. Осыған сәйкес Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында оқыту формасын, әдістерін, технологияларын таңдауда көп нұсқалық қағидасына мұғалімдердің өзіне ыңғайлы нұсқаны қолдануына мүмкіндік береді.

Оқытудағы тұлға белсенділігі мәселесі — оқыту мақсатына қол жеткізудің, тұлғаның жалпы дамуының, оның кәсіби даярлығының басты факторы және оны даярлауда оқытудың маңызды элементтерін (мазмұн, түр, әдіс) принципті түсінуді талап етеді, сондай-ақ оймен оқытуды белсендірудің стратегиялық бағыты болып берілетін ақпарат көлемін ұлғайту немесе бақылау іс-шараларының көлемі мен санын арттыру емес, білім алуы түсінудің дидактикалық және психологиялық жағдайын білім алушыларды тек зияткерлік деңгейде ғана емес, сондай-ақ жеке тұлғалық және әлеуметтік белсенділік деңгейінде қалыптастыру.

Оқытудағы жеке тұлғаның белсенділігінің танылу деңгейі көп жағдайда адам белсенділігінің танымдық деңгейін ғана емес, сондай-ақ оның тұлға ретіндегі ерекшелігін анықтайтын оқуды ынталандыру деңгейімен, оның негізгі логикасымен түсіндіріледі, ал оқыту барысында жеке тұлғаның белсенділігін арттырудың басты құралы белсенді оқыту әдістері болып саналады.

Оқытудың белсенді әдістерінің артықшылығы мынада:

- тұлғаның қызығушылығын туғызады;
- әрқайсысының оқу процесіне қатысу белсенділігін кеңейтеді;

- әрбір тұлғаның сезіміне назар аударады;
- оқу материалдарын тиімді меңгеруге бейімдейді;
- тұлғаға көпжоспарлы әрекет етуге әсер етеді;
- тұлғаның пікірлері мен қарым-қатынастарын қалыптастырады;
- мінез-құлықтың өзгеруіне көмектеседі [1].

Жалпы білім беретін орта мектептің аса маңызды міндеті жеткіншек ұрпаққа ғылыми негіздерден терең де тиянақты білім беру, оларды практикада қолданудың дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Жаратылыстану ғылымдары, оның ішінде математика ғылымын меңгеру және оны дұрыс түсініп, қолдана білу оқушылардың ой-өрісінің дамуын, өзге ғылым негіздерін игерудің кілті болып табылады. Математиканың әр қадамы өмірдің қажетінен туады, сабақтарда қарастырылатын көп есептер адамның практикалық дүниесіне байланысты болып келеді. Математикадан алған білім, біліктерін оқушылар тек еңбек және оқу әрекеттерінде қолданып қоймай, сонымен қатар мәдениеттің басқа салаларын да меңгеруге пайдалануға болады. Математиканың тәрбиелік әсер етуі — оқушылардың бойында саналы ойлай білу ерекшеліктерін, өмірге деген көзқарастарын, танымдық ерекшеліктерін, патриоттық сезімдерін оята отырып дамыту, қалыптастыруда үлкен рөл атқарады.

Осы заманғы орта мектеп математика курсы бағдарламасының «өзегі»: сандар жүйесі, шамалар, теңдеулер мен теңсіздіктер, математикалық өрнектерді теңбе-тең түрлендіру, тригонометрия, функциялар, геометриялық фигуралар, геометриялық түрлендірулер, векторлар, математикалық талдау, информатика мен есептеуіш техникасының негіздері, оқытудың белсенді әдістері мен технологияларын қолданумен өзіндік шығармашылық жұмыс істеуге оқушыларды тәрбиелеу мен дамыту болып табылады. Ал математика ғылымындағы «тригонометрияның» алатын орны ерекше, оған себептер:

– біріншіден, тригонометриялық функцияларды оқып-үйрену арқылы оқушылар функциялар туралы білімдерін толықтырады;

– екіншіден, тригонометриялық функциялардың қасиеттерін басқа ғылым салаларында кездескен жағдайда қиындықсыз есептердің шешу жолдарын меңгереді (мысалы, физика, астрономия, топография т.б.);

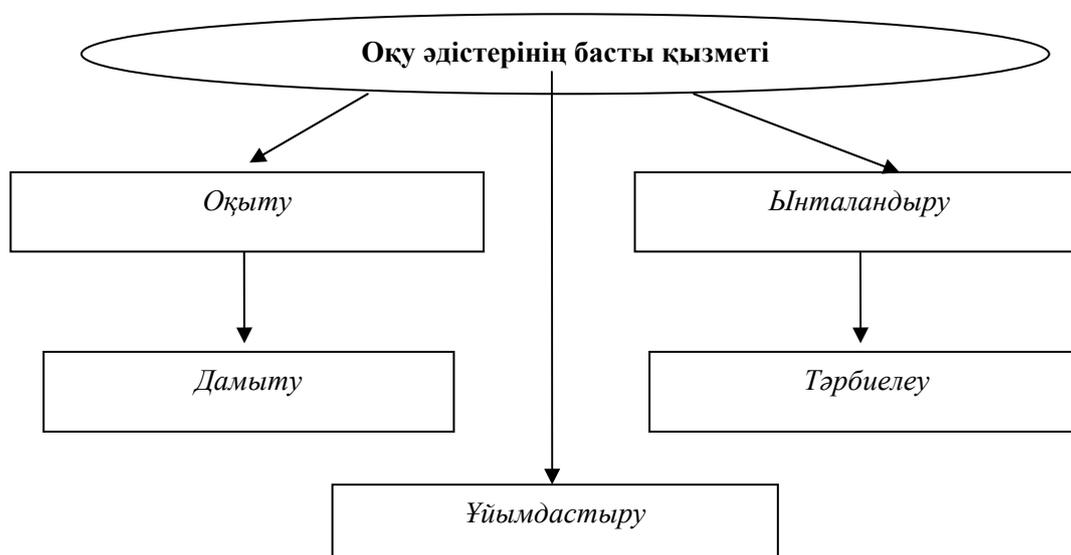
– үшіншіден, теориялық және практикалық, әсіресе геометрияда «үшбұрыштарды шешуде» қолдану тәсілдерін үйренеді. Жалпы тригонометрияны оқып-үйрену барысында оқушылардың ғылыми көзқарасын қалыптастыру мақсатында олардың ой-өрісі дамуын жалпылау, нақтылау, жүйелеу, жіктеу, талдау және синтез жүргізу, өзіне-өзі бақылау жүргізу дағдыларын қалыптастыру іске асырылады. Тригонометрияны оқыту оқу процесінде біршама білім және білім жүйесін тиянақты меңгеруді талап етеді. Осы мақсатта оқушылар: тригонометрияның негізгі түсініктерін терминдерін және тілін тиянақты терең игеруі қажет және негізгі теоремаларды, формулаларды, ережелерді және есептің шешудің тәсілдері мен жолдарын меңгеруі, осыған қоса оқу процесінде жалпы математикалық мәдениетті (логикалық ойлау, өзінің пікірін дәлелдей білу, мәселенің маңызды бөлігін оның қажетті аз детальдарынан тазалай білу, есептердің шешімдерін таба білу т.б.) игеруі қажет; оқушылардың ғылыми көзқарасын тәрбиелеу үшін математикалық нәтижелердің қолданбалы мағынасы үлкен рөл атқарады.

Бүгінгі таңда жеке тұлғаны емес, оның дамуын басқару қажеттігі айқындалып отыр. Ал бұл педагог жұмысындағы артықшылық жанама педагогикалық ықпал жасауға берілетіндігін білдіреді: тікелей жасалатын әдістерден, лозунгтардан және үндеулерден бас тартылады, артық дидактизмнен, ғибаратты сарыннан тежелуді; оның есесіне бірінші орынға қарым-қатынас жасаудың сұхбаттық әдістерін, шындықты бірлесіп іздеуді, сан алуан шығармашылық әрекетті тәрбиелеуші шарттарды жасау арқылы дамытуды білдіреді.

Оқыту мен оқу әрекетінің бір-бірімен тығыз байланыста болып, баланың ақыл-ойының дамуында зор рөл атқаратындығы белгілі. Ал оқыту барысында ақыл-ойдың интеллектінің дамуы, «оқи алуға үйрену» — бүгінгі күннің басты талабы. Оқушылардың оқу әрекеті — ол орындайтын әрекеттердің жетекшісі, негізгісі. Оқу әрекеті арқылы осы кезеңге тән психологиялық жаңа құрылымдар теориялық сана және ойлау қалыптасады.

Әлеуметтік тұрғыда адамның белсенділігі мен дербестігі оның еңбегінің жемістілігін айқындайды және тапқырлығының мәнін құрайды. Ендеше, оқушыларда осы қасиеттің пайда болуын тудыру әрбір ұстаздың негізгі міндеттерінің бірі болып саналады. Осы орайда сабақ сапасын арттыру барлық мұғалімдерді толғандыратын маңызды мәселе болғандықтан, бұл ретте білім деңгейінің төмендеу себептерінің бірі — күнделікті сабақты өткізудің стандарты, көптеген мұғалімдердің сабақ

үрдісін түгелдей дерлік жаулап алған дәстүрлі сабақтарды айтуға болады. Күн сайын өтетін, тіпті тамаша көрнекіліктер арқылы болса да, жаңа сабақты түсіндіру, үй тапсырмасын сұрау және қорытындылау сияқты жаттанды кезеңдерден тұратын классикалық немесе дәстүрлі сабақ оқушыларды жалықтырады, білімге ынтасын төмендетері сөзсіз. Сондықтан әр мұғалім өз жұмысында сабақты жандандырудың әдіс-тәсілдерін іздестіруді, бұған оқушыларды тарта білуді, олардың белсенді шығармашылық жұмыстарын ұйымдастыра білуі міндет. Бірақ бұдан жаңа әдіс-тәсілдер дәстүрлі сабақтарды толық алмастыруы керек деген ой тұмауы тиіс. Олар дәстүрлі сабақтарды толықтырып, жандандыра түсуі оқушының білімге қызығуын арттыруы тиіс, сонда ғана оқу үрдісі жетілдіріле түседі. Педагогика ғылымында «әдіс» (гр. *metodos*) деген сөзінен алынған, ол — зерттеу немесе таным жолы, табиғат құбылысын және әлеуметтік өмірдің жағдайын, құбылыстарды оқып білу жолдарын, әдіснамалық-теориялық танымы мен шындықты бекітуді зерттейтін тәсіл. Тағы бір анықтама бойынша әдіс — оқу-тәрбие жұмыстарының алдында тұрған міндеттерді дұрыс орындау үшін мұғалім мен оқушылардың бірлесіп жұмыс істеу үшін қолданатын тәсілдер. Әдіс арқылы мақсатқа жету үшін істелетін жұмыстар ретке келтіріледі. Оқыту әдістері танымға қызығушылық туғызып, оқушының ақыл-ойын дамытады, ізденуге, жаңа білімді түсінуге ықпал етеді. Оқытуда ең басты нәрсе – оқушының танымдық жұмыстары. Оқыту әдістері ең анық фактілерді білуді қамтамасыз етеді, теория мен тәжірибенің арасын жақындатады. Оқыту әдістерінің басты қызметі арқылы көрсетілді (сур. қара).

Сурет. Оқу әдістерінің басты қызметі

Қазіргі педагогика оқушылардың шығармашылық ойлауын дайындауға іс-әрекет қажеттілігі мен шеберлігін тәрбиелеуге дербес ықпалдылық танытуға мүмкіндік туғызатын құралдар мен әдістерге өте бай. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында оқыту формасын, әдістерін, технологияларын таңдауда көпнұсқалық қағидасына мұғалімдердің өзіне ыңғайлы нұсканы қолдануына мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта білім алушылар бойындағы сабаққа деген селсоқтықты, білім алуға деген ынтаның төмендігін, танымдық қызығушылықтың даму деңгейінің төмендігін байқаған ұстаздар білім беру ісінің барынша тиімді түрлері мен модельдерін, тәсілдері мен жолдарын ойластыруға тырысатындығы шындық.

Осы мүмкіндікті басты назарға алу арқылы, әрбір оқытушы білім сапасының алдында тұрған шығармашылық бағытта жұмыс істейтін тың жаңалықтар ашатын ойлау қабілетімен ерекшеленетін жеке тұлға қалыптастыру міндетін жүзеге асыруға бар күш-жігерін салу керек. Сонымен, ақпараттандырудың қарқынды дамуына байланысты жаңа міндеттер пайда болды. Егер бұдан бұрын мектепте, техникумда, жоғары оқу орындарында алған білім адамдарға өмір бойы азық болып, оның бүкіл өміріне жетерліктей қызмет қылған болса, қазіргідей ақпараттандырудың қарыштап дамыған дәуірінде біз білімді өз бетімізше білім алу жолы арқылы үнемі жаңартып, толықтырып отыруға тиіспіз. Бұл жолда адамның танымдық белсенділігі мен өз бетінше жұмыс жасай алу қабілеті талап

етіледі. Танымдық белсенділік танымдық үрдісіне зияткерлік-эмоционалдық үн қатуды, білім алушының оқуға ынтасын, жеке және жаппай берілген тапсырмаларды орындауын, оқытушы мен басқа білім алушылардың жұмысына деген қызығушылығын білдіреді. Танымдық өз бетінше жұмыс жасау дегеніміз — өз бетінше ойлауға талпыныс пен машық, жаңа жағдаяттарға бейімделу, мәселелердің шешімдеріне өзіндік жол табу, тек игерілген оқу ақпарын түсінуге ғана емес, білім алудың жолдарын, басқалардың ой-пікіріне сын айта білуге, өз көзқарасы мен ой қорытындысының болуына құлықты болуды меңзейді. Танымдық белсенділік пен танымдық өз бетінше жұмыс жасау дегеніміз — білім алушының білімге деген зияткерлік қабілетін сипаттайтын сапа белгісі [2].

Белсенділік пен өз бетінше жұмыс жасау қабілетін ашуға жағдай жасамай біз білім алушыны дамыта алмаймыз. Міне, дәл осы себептен ойлау мен тәжірибелік қызметті ашатын белсенді әдістерді кеңінен қолдану және оларды қолдануды білім беру үрдісін бастаған бетте жүзеге асыру адамның бұдан әрідегі білім алу мен алған білімді тәжірибе жүзінде қолданудағы белсенділігін қамтамасыз ететін маңызы зор зияткерлік қасиетін дамытады.

Тәжірибелі, іскер мұғалімдердің авторлық сабақтарының дәстүрлі сабақтар сияқты қандай да бір үлгісі, стереотиптік жүру жолы жоқ десек, артық емес. Оның түпкі мақсаты – білім сапасын көтеру, оқыту үрдісін жандандыру, оны бірізділік пен формализмнен аулақтау. Әрбір педагогтың тілегі осыған саятын болғандықтан, әрқайсысының оқытудың белсенді әдістерін қолдануда өз деңгейін, оқушылар деңгейін, оқу аудиторияларының, материалдық базасын және өтілетін сабақ материалының тарау ішіндегі алатын орны мен маңызын ескере отырып, сәтті пайдалануға толық мүмкіндігі бар.

А.Вербицкий бұл ұғымның мәнін былай түсіндіреді: белсенді оқыту дегеніміз — дидактикалық үрдісті ұйымдастырудың регламенттелген, алгоритмделген, бағдарламаланған түрлері мен әдістерінен білім алушының дамытушылығына, проблемалығы, зерттеушілігі, ізденістігі, танымдық мотив пен қызығушылық тудыруды қамтамасыз етуіне, білім алуда шығармашылыққа жағдай туғызуға көшу. Осы ұғымды зерттеуші-ғалым М.Новик болса, белсенді оқытудың мынадай ерекше тұстарын атап өтеді:

- ойлауды күштеп белсендіру: білім алушы өз қалауынан тыс белсенді болуға мәжбүр;
- білім алушының оқу үрдісіне мейлінше ұзақ уақытқа тартылады, себебі олардың белсенділігі қысқа мерзімді, эпизодтық емес, қандай да бір деңгейде (яғни оқу үрдісі бойына) тұрақты және ұзақ болуы тиіс;
- өз бетінше шығармашылық жолмен шешім қабылдау, білім алушылардың жоғары мотивациясы мен эмоционалдық деңгейі;
- оқытушы мен білім алушы арасындағы үнемі өзара тікелей және кері байланыстың болуы [3].

Білім беру саласының барлық жағына жаңаша көзқарас, жаңаша қарым-қатынас (жаңа базистік оқу жоспарына көшу, білім мазмұнын жетілдіру, оқу-әдістемелік кешендерге көшу т.б.), жаңаша ойлау қалыптасуда. Республикамызда білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алууда. Бұл оқу тәрбиесі үдерісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр: білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, басқаша қарым-қатынас, өзгеше менталитет пайда болуда [4].

Қазіргі уақытта білім беру жүйесінің жалпы және де жекеше алғанда математикалық білім жүйесі өзгертілуде. Біздің ойымызша, мектеп өз мойнына мамандаған институттармен мен университеттердің міндетін алмау керек. Оның міндеті оқушыларда жалпы білім мен қабілетті қалыптастыру болып табылады.

Орташа білімге мұндай қатынас мектеп математикасының кейбір сұрақтарымен бөлімдерін оқуда өзгерістерге әкеліп соқтырады. Оқушы мектепті бітірген кезде формулалар мен тақырыптарды ұмытып қалса да, оның жадында негізгі математикалық бөлімдері туралы жалпы түсініктері болып, ол осы тақырыптардың ғылымдағы орнын біліп, осы материалдың құндылығы, оның практикалық қолданысын, математика құрылымындағы орнын білу керек.

Қорыта келгенде, тригонометриялық функцияларды оқыту үрдісінде осындай әдіс-тәсілдерді пайдалану — сабақтың сапасын арттыруға, оқушылардың белсенділігін, тригонометриялық функцияларға деген қызығушылығын қалыптастыруға, ең негізгісі оқушылардың білімінің артуына апаратын бірден-бір жол деп түсінеміз. Осы тақырып келешекте оқу үрдісінің талаптары өзгеруіне байланысты жетілдіріліп, орта мектептің қолданысында бүгінгіден де кең пайдаланылуы мүмкін.

Оқытудың белсенді әдістерімен айналысқан ғалымдардың жетістіктері оқу үрдісінің нәтижесін көтеруге оң ықпал ететіндігі сөзсіз. Себебі бүгінгі таңда тұлғаны жан-жақты дамыту күн талабынан түспейді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Бидосов Э. Математиканы оқыту методикасы. — Алматы: Мектеп, 1989. — 235 б.
- 2 Бейсенбаева А.А. Пәнаралық байланыс негізінде оқу процесін ұйымдастыру: Оқу құралы. — Алматы: Республика баспасы, 1995. — 116 б.
- 3 Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: Науч. изд. — М.: Высш. шк., 1991. — 207 с.
- 4 Сатбекова А.А. Белсенді оқыту әдістерін қолдану // «Қайнар» Университетінің хабаршысы. — 2014. — 11,12-б.

У.А.Косыбаева, М.Серік, З.Т.Жакупова

Особенности применения активных методов обучения в процессе преподавания тригонометрических функций в средней школе

В статье рассмотрены основные вопросы применения активных методов обучения в процессе преподавания тригонометрических функций в средней школе. Проанализированы активные методы обучения — методы, которые побуждают учащихся к активной мыслительной и практической деятельности в процессе овладения учебным материалом. Сделан сравнительный анализ использования традиционных и активных методов обучения при изучении дисциплины. Авторами статьи сделаны выводы о том, что активные методы обучения способствуют большей активности обучающихся в учебном процессе, характеризуются высокой степенью включенности в процесс усвоения знаний и приобретения умений и навыков учащимися.

U.A.Kosybaeva, M.Serik, Z.T.Zhakypova

Features of the application of active learning techniques in protsesse of teaching trigonometric functions in the high school

In the article examines the main issues of application of active learning methods in the Process of Teaching trigonometric functions in Middle School. Analyzed methods of active learning methods that encourage students to active thinking and practice in the process of mastering the training material. Carried out a comparative analysis of the use of traditional and active learning methods in the study of the discipline. Authors of the article conclusions that the use of active learning methods help students to be more active in the learning process, characterized by a high degree of their involvement in the process of learning and acquiring skills.

References

- 1 Bidosov E. *Technique of teaching of mathematics*, Almaty: Mektep, 1989, 235 p.
- 2 Beysenbaeva A.A. *The organization of the learning process on the basis of intersubject communication*: Textbook, Almaty: Publ. Republic, 1995, p. 116.
- 3 Verbitsky A.A. *Active learning in higher education: the contextual approach*, Moscow: Vysshaya shkola, 1991, 207 p.
- 4 Satbekova A.A. *Bull. of the University «Qaynar»*, 2014, p. 11–12.

И.В.Яковенко, В.В.Боброва

*Карагандинский государственный университет им. Е.А.Букетова
(E-mail: yakovenko_iv@bk.ru)*

Эффективность применения электронного учебного пособия при формировании предпосылок речевого развития у умственно отсталых детей дошкольного возраста

В статье представлены результаты коррекционно-педагогического эксперимента по формированию предпосылок речевого развития у умственно отсталых детей дошкольного возраста с применением электронного учебного пособия, разработанного для учителей-дефектологов, воспитателей специальных дошкольных учреждений и родителей, имеющих детей с данной патологией. Также представлены структура электронного учебного пособия и рекомендации, позволяющие сделать работу с пособием наиболее эффективной.

Ключевые слова: умственно отсталые дети, нарушения интеллекта, дошкольный возраст, речь, предпосылки речевого развития, формирование предпосылок речевого развития, электронное учебное пособие, дидактические игры, коррекционная работа, высшие психические функции.

Одной из ярких особенностей человека является его способность говорить. Речь каждого человека обладает индивидуальностью и уникальными чертами, в ней проявляются особенности его характера, темперамента и мыслительной деятельности. С ее помощью мы активно взаимодействуем с окружающим миром и получаем социальный опыт. Способность усваивать социокультурный опыт, обусловленный речью, является необходимым условием личностного роста человека, важнейшим фактором существования в социуме. Социальный опыт умственно отсталого ребенка, как и нормально развивающихся детей, формируется под влиянием общественных связей и отношений, на основе взаимодействия с другими людьми. Ведущим механизмом этого взаимодействия является коммуникация.

Развитие речи детей с умственной отсталостью характеризуется существенными отличиями в сравнении с речью нормального ребенка: отставание в развитии речи, начинаясь в младенчестве, продолжает накапливаться в раннем детстве. Многие умственно отсталые дети не говорят не только к началу дошкольного возраста, но и к 4–5 годам.

Из анализа исследований можно сделать вывод, что у таких детей не сформирована не только сама речь, но и ее предпосылки: ориентировочные действия не развиты, не сформирован интерес к окружающему миру, не развита предметная деятельность. Они испытывают трудности в установлении эмоционального контакта со взрослыми, а также имеются серьезные проблемы, связанные с развитием ручной моторики. Все эти важные факторы составляют основу развития смысловой стороны речи, а также ее грамматического строя [1].

Все это приводит к тому, что к дошкольному возрасту у всех детей с умственной отсталостью отмечается существенное речевое недоразвитие, что способствует возникновению речевого барьера в будущем. Для преодоления этого барьера и формирования у ребенка грамотной, четкой речи, позволяющей ему стать полноценным членом нашего общества, необходимо вести непрерывную коррекционную работу по формированию речевых предпосылок.

В своем ежегодном Послании народу Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев, освещая вопрос дальнейшего развития системы образования в Казахстане, особое внимание уделил модернизации дошкольного образования, заострив внимание на обеспечении полного охвата детей с ограниченными возможностями качественным дошкольным обучением и воспитанием. Президент отметил, что создание условий по оказанию помощи таким детям в их социальной реабилитации и адаптации — одна из важнейших задач на пути развития системы образования в нашей стране [2].

В 2002 г. был принят Закон Республики Казахстан «О социальной, медико-педагогической, коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями» [3]. С этого момента официально под государственную защиту и опеку были взяты все люди с ограниченными возможностями, и в ча-

стности, дети дошкольного возраста с умственной отсталостью. Ведь дети, будь то обычный ребенок или ребенок с ограниченными возможностями, — самые незащищенные создания, на пути своего развития нуждающиеся в любви, поддержке и помощи взрослых. В связи с этим на современном этапе развития образования особенно остро встает проблема увеличения вовлеченных в процесс развития детей с интеллектуальными нарушениями, в том числе и детей с умственной отсталостью.

У умственно отсталых детей отмечается недоразвитие высших форм познавательной деятельности, конкретность и поверхностность мышления, замедленное развитие речи и ее качественное своеобразие, нарушение словесной регуляции поведения, незрелость эмоционально-волевой сферы. Речь является наиболее ранней функцией, бурно развивающейся в первые годы жизни ребенка, но она же обычно оказывается и более ранимой.

Исходя из анализа научных трудов Д.Б.Эльконина [4], Е.А.Стребелевой [5], М.Е.Хватцева [6], можно сделать вывод, что основным препятствием в овладении связной речью детьми дошкольного возраста с умственной отсталостью является отсутствие у них сформированных речевых предпосылок. Под речевыми предпосылками следует понимать сформированность таких процессов высшей нервной деятельности, как мышление, внимание, память, восприятие, а также развитая ручная моторика и умение налаживать эмоциональный контакт. Как было сказано ранее, дети дошкольного возраста с умственной отсталостью испытывают огромные трудности в овладении этими навыками.

В настоящее время, следуя направлению развития сферы образования, заданному Главой Республики Казахстан, в нашей стране растет количество дошкольных учреждений, развивающих центров и психолого-педагогических консультаций, занятых научными и практическими проблемами организации коррекционно-педагогического обучения, направленного на формирование речевых предпосылок, а также на развитие речи у детей дошкольного возраста с умственной отсталостью. Растет и количество публикаций по этим вопросам.

На сегодняшний день существует множество дидактического материала для развития отдельных функций высшей психической деятельности. Подбор материала по каждому пункту занимает много времени и тормозит процесс формирования речевых предпосылок у детей дошкольного возраста с умственной отсталостью.

Проанализировав имеющийся материал и выявив основные недостатки, мы разработали электронное учебное пособие «Формирование предпосылок речевого развития у умственно отсталых детей дошкольного возраста», которое являет собой комплекс дидактических игр, направленных на развитие всех функций высшей психической деятельности, мелкой моторики, эмоционального контакта ребенка со взрослым, а также памяти, что в целом способствует организации более эффективного и непрерывного коррекционно-развивающего процесса.

Пособие может быть использовано в работе учителей-дефектологов, воспитателей специальных дошкольных учреждений, а также в процессе коррекционно-развивающих занятий родителей с детьми, имеющими нарушения в интеллектуальном развитии.

Структура данного учебного пособия, представленная на рисунке 1, состоит из нескольких разделов. Каждый раздел включает в себя краткое описание особенностей того или иного процесса высшей психической деятельности умственно отсталых детей дошкольного возраста, а также набор дидактических игр, направленных на формирование и развитие конкретных навыков.

Программа имеет удобное меню, что позволяет легко ориентироваться в разделах. Разделы разделены на подразделы. В каждом разделе представлены списки дидактических игр, что также существенно облегчает работу с программой.

Рисунок 1. Структура методического пособия «Формирование предпосылок речевого развития у умственно отсталых детей дошкольного возраста»

Каждая дидактическая игра, представленная в нашем электронном учебном пособии, имеет название, цель, список оборудования, необходимого для проведения игры, а также подробное описание хода игры.

Рассмотрим на примере раздел «Мышление». Он включает в себя 8 специальных дидактических игр, способствующих развитию мышления у детей дошкольного возраста с умственной отсталостью. Основная задача игр, собранных в разделе, заключается в формировании у детей целостного восприятия и представлений о различных предметах и природе окружающей действительности. Дети начинают постепенно знакомиться с дикими и домашними животными, изучают их повадки, внешний вид, особенности питания, пользу для человека; учатся различать домашних и диких птиц; знакомятся с основными предметами быта (посуда, мебель) и их предназначением; учатся правильно дифференцировать зимнюю, летнюю одежду и обувь. Каждая игра сопровождается наглядными авторскими рисунками, что позволяет повысить эффективность занятий. Фрагмент интерфейса ЭУП представлен на рисунке 2.

Результаты проведенного исследования, показавшего недостаточный уровень освещения научно обоснованного подхода к вопросу коррекционной работы по формированию предпосылок речи у умственно отсталых детей дошкольного возраста, явились причиной разработки электронного учебного пособия «Формирование предпосылок речевого развития у умственно отсталых детей дошкольного возраста» и внедрения его в коррекционно-педагогический процесс в дошкольных учреждениях.

С целью выявления эффективности разработанного электронного учебного пособия нами был проведен коррекционно-педагогический эксперимент, который состоял из трех этапов:

- начальный контроль уровня сформированности предпосылок речи;
- введение в логопедический процесс компонентов учебного пособия «Формирование предпосылок речевого развития у умственно отсталых детей дошкольного возраста»;
- сравнение уровней сформированности предпосылок речи контрольной и экспериментальной групп.

Рисунок 2. Фрагменты интерфейса программы для ЭВМ – ЭУП «Формирование предпосылок речевого развития у умственно отсталых детей дошкольного возраста»

Детский центр «Тигренок» г. Караганды (Центр высоких медицинских технологий) стал базой по проведению коррекционно-педагогического эксперимента. В эксперименте приняли участие 16 детей дошкольного возраста с умеренной степенью умственной отсталости. Дети были поделены на две равные группы по 8 человек: контрольную и экспериментальную.

Для оценки уровня сформированности предпосылок речи были использованы методики диагностики внимания, мышления и памяти [7].

Уровень сформированности предпосылок речи определили следующие критерии:

- внимание;
- мышление;
- память.

Качество сформированности предпосылок речи определено по параметрам:

- внимание — объем, устойчивость;
- мышление — сформированность наглядно-действенного и наглядно-образного мышления;
- память — запоминание, воспроизведение, узнавание.

Уровень сформированности предпосылок речи определялся по показателям:

- высокий — 3 (ребенок применяет свои умения);
- средний — 2 (ребенок понимает, что делает);
- низкий — 1 (ребенок только воспроизводит действия).

Констатирующий эксперимент позволил установить фактическое состояние исследуемого объекта, констатировать исходные параметры для формирующего эксперимента. В рамках исследования

в ходе констатирующего эксперимента необходимо было определить уровни сформированности предпосылок речи у умственно отсталых детей дошкольного возраста.

В ходе констатирующего эксперимента были использованы такие методические приёмы, как объяснение, показ. При проведении диагностических заданий дети были не уверены в своих действиях, допускали множество ошибок, часто не знали, с чего начать выполнение задания, отвлекались на посторонние предметы. Констатирующий срез эксперимента в контрольной и экспериментальной группах определил недостаточный уровень сформированности предпосылок речи по всем перечисленным выше критериям, что подтвердило необходимость внедрения в коррекционно-педагогический процесс разработанного учебного пособия. При внедрении данного электронного учебного пособия нами была поставлена задача, направленная на снижение уровня выявленных недостатков.

Формирующий эксперимент позволил определить уровень развития сформированности предпосылок речи у детей дошкольного возраста с умственной отсталостью, который в контрольной группе осуществлялся по традиционным методикам, а в экспериментальной — с использованием учебного пособия «Формирование предпосылок речевого развития у умственно отсталых детей дошкольного возраста».

Экспериментальные данные сведены в таблице и представлены на рисунке 3.

Т а б л и ц а

Результаты опытно-экспериментальной работы по формированию предпосылок речи у детей дошкольного возраста с умственной отсталостью, %

Группа	Высокий уровень		Средний уровень		Низкий уровень	
	Конст.	Форм.	Конст.	Форм.	Конст.	Форм.
Контрольная	1 ч. – 12,5	2 ч. – 25	4 ч. – 50	4 ч. – 50	3 ч. – 37,5	2 ч. – 25
Экспериментальная	1 ч. – 12,5	3 ч. – 37,5	3 ч. – 37,5	4 ч. – 50	4 ч. – 50	1 ч. – 12,5

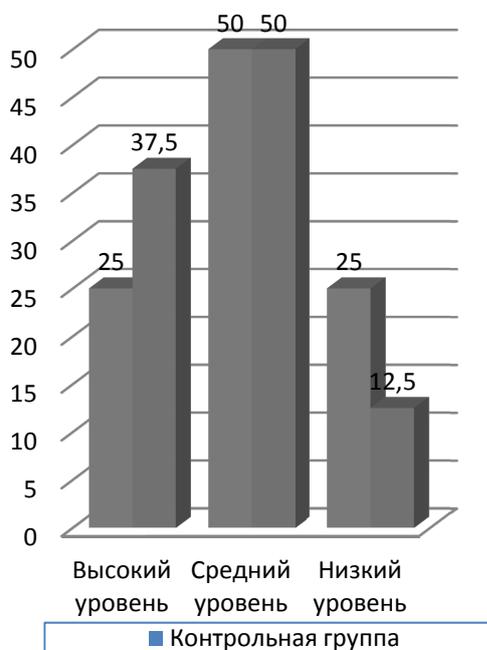

Рисунок 3. Уровни сформированности предпосылок речи у детей дошкольного возраста с умственной отсталостью, %

Приведенные данные свидетельствуют о том, что в среднем уровень сформированности предпосылок речи в экспериментальной группе возрос на 16,7 % по сравнению с контрольной.

Таким образом, разработав данную программу в помощь педагогам-дефектологам, а также родителям, мы сформировали следующие рекомендации по использованию программы для ЭВМ - ЭУП «Формирование предпосылок речевого развития у умственно отсталых детей дошкольного возраста».

1. Разделы «Аннотация» и «Пояснительная записка» ознакомят с коррекционно-педагогической направленностью программы.

2. Работу по формированию предпосылок речи следует начать с раздела «Формирование эмоционального общения ребенка со взрослым». Прохождение этого раздела поможет установить и наладить контакт между ребенком и взрослым, что в дальнейшем будет способствовать плодотворной совместной работе. Установление доверительных отношений между взрослым и ребенком - очень важное условие в любом коррекционно-педагогическом процессе.

3. Рекомендуется проходить разделы в установленном порядке, не забегая вперед и не пропуская разделы. Раздел «Развитие внимания» содержит весь необходимый дидактический материал для занятий с ребенком.

4. В ходе коррекционно-развивающего процесса по формированию речевых предпосылок у дошкольников с умственной отсталостью особое внимание следует уделить разделу «Восприятие формы и величины», так как усвоение этого раздела благотворно скажется на развитии ребенка и его дальнейшем обучении.

5. Раздел «Развитие мышления» — один из ключевых разделов электронного учебного пособия. В процессе работы по формированию мышления рекомендуется следовать очередности прохождения дидактических игр, а также использовать прикрепленные к каждой игре картинки для более полного восприятия и усвоения ребенком материала.

6. Не менее важным является раздел «Развитие ручной моторики». Для умственно отсталых детей характерна несформированность ручных умений. С ними требуется вести долгую и планомерную работу. В разделе собраны всевозможные игры по формированию и развитию моторики рук, которые вызовут у ребенка интерес, сделают занятия интересными.

7. Дидактические игры, которые содержатся в разделе «Развитие памяти», призваны помочь детям дошкольного возраста с умственной отсталостью развить память и другие познавательные функции. Прохождение этого раздела является заключительным этапом в коррекционно-педагогической работе по формированию речевых предпосылок у дошкольников с умственной отсталостью.

Разработка и внедрение в коррекционно-педагогический процесс программы для ЭВМ — ЭУП «Формирование предпосылок речевого развития у умственно отсталых детей дошкольного возраста» способствует организации педагогических условий для значительного повышения эффективности коррекционной работы по формированию предпосылок речи на основе принципа последовательности и инновационных технологий, в результате чего повышается уровень сформированности предпосылок речевого развития у умственно отсталых детей дошкольного возраста.

Список литературы

- 1 Катаева А.А. Дошкольная олигофренопедагогика / А.А.Катаева, Е.А.Стребелева. — М.: Просвещение, 2001. — 208 с.
- 2 [ЭР]. Режим доступа: www.akorda.kz
- 3 Закон Республики Казахстан «О социальной, медико-педагогической, коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями» // Казахстанская правда. — 2003. — №159. — С. 3.
- 4 Эльконин Д.Б. Развитие речи в дошкольном возрасте — М.: Изд-во АПН РСФСР, 1958. — 335 с.
- 5 Стребелева Е.А. О результатах научных исследований в области дошкольной олигофренопедагогике // Дефектология. — 2010. — №3. — С. 22–28.
- 6 Хватцев М.Е. Логопедия. Кн. 1. — М.: Гуманит. изд. центр «ВЛАДОС», 2009. — 272 с.
- 7 Немов Р.С. Психология: Учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. — 4-е изд. — М.: Гуманит. изд. центр «ВЛАДОС», 2003. — Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. — 640 с.

И.В.Яковенко, В.В.Боброва

Мектеп жасына дейінгі ақыл-есі кем балалардың тіл дамытудың алғышарттарын қалыптастыру кезінде тиімді электронды оқу құралын қолдану тиімділігі

Мақалада арнайы мектепке дейінгі мекемелер тәрбиешілеріне және аталмыш балалар патологиясы бар ата-аналарға арналған электронды оқу құралын қолдану арқылы мектеп жасындағы ақыл-есі кем балалардың тіл дамыту алғышарттарын қалыптастыру бойынша түзету-педагогикалық эксперимент нәтижесі көрсетілген. Сондай-ақ бұл жұмыс тиімді түрде жүзеге асу үшін электронды оқу құралының құрылымы мен ұсыныстар көрсетіліп берілген.

I.V.Yakovenko, V.V.Bobrova

Efficiency of use of the electronic teaching aid for formation of prerequisites for speech development in pre-school children with mental disability

In this article are presented the results of correctional-pedagogical experiment in formation of prerequisites for speech formation in mentally challenged children of pre-school age with the use of electronic teaching aid developed for teachers-defectologists, special preschool teachers and parents who have children with this pathology. Also the structure of the electronic teaching aid and recommendations allowing to make the work with the aid more efficient are presented.

References

- 1 Katayeva A.A. *Preschool oligophrenopedagogics*, Moscow: Prosveshchenie, 2001, 208 p.
- 2 [ER]. Access mode: www.akorda.kz
- 3 *Kazakhstanskaya Pravda*, 2003, 159, p. 3.
- 4 Elkonin D.B. *Speech development in preschool agem*, Moscow: APN RSFSR Publishing, 1958, 335 p.
- 5 Strebeleva E.A. *Defectology*, 2010, 3, p. 22–28.
- 6 Khvatsev M.E. *Logopedics*, vol. 1, Moscow: Humanities publishing centre «VLADOS», 2009, 272 p.
- 7 Nemov R.S. *Psychology*: Textbook for students of higher education pedagogical institutions: in 3 volumes, 4th edition, vol. 3: *Psychodiagnostics. Introduction to psychological scientific research with the elements of mathematical statistics*, 640 p., Moscow: Humanities publishing centre «VLADOS», 2003.

Н.Р.Рамашов

*Карагандинский государственный университет им. Е.А.Букетова
(E-mail: suleyevakm@mail.ru)*

Организационно-педагогические условия системы военно-патриотического воспитания

Статья посвящена проблеме разработки организационно-педагогических условий системы военно-патриотического воспитания в вузе. Отмечено, что в соответствии с предлагаемым определением организационно-педагогические условия включают институциональное сопровождение, т.е. организационные структуры вуза, деятельность которых направлена на создание механизма, обеспечивающего эффективное функционирование системы военно-патриотического воспитания студенческой молодежи, а также его учебно-методическое обеспечение.

Ключевые слова: патриотизм, военно-патриотическое воспитание, гражданственность, организационно-педагогические условия, организационно-методическое сопровождение, воспитательный процесс.

Актуальность совершенствования системы военно-патриотического воспитания продиктована необходимостью социальной модернизации общества, одним из важных аспектов которой является формирование нового казахстанского патриотизма. Его значимость неоднократно отмечалась в выступлениях и обращениях Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева. В «Стратегии «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства» Глава государства очередной раз отмечает, что «надо воспитывать в себе и наших детях новый казахстанский патриотизм» [1]. Это, прежде всего, гордость за страну и ее достижения, сформированность высокого патриотического сознания, воспитание готовности к выполнению гражданского долга и конституционных обязанностей по защите интересов Родины, чувства осмысленной гражданской солидарности и сопричастности, межэтнического и межличностного взаимопонимания.

Военно-патриотическое воспитание является одним из важных направлений по формированию у граждан, особенно старшеклассников и студентов, высокого патриотического сознания, воспитанию чувства верности своей стране. В этой связи военно-патриотическое воспитание студенческой молодежи, как многоплановая деятельность, требует системного подхода к его организации. Анализ научных исследований по проблемам военно-патриотического воспитания, опыт работы со студенческой молодежью позволяют сделать вывод о наличии существенных недостатков в подходах к организации и осуществлению военно-патриотического воспитания, которые выражаются в показателях недостаточной сформированности у отдельной части выпускников школ гражданской ответственности и патриотизма; неподготовленности многих учителей школ к осуществлению патриотического воспитания подрастающего поколения, в недостаточной разработанности его организационно-методического сопровождения. Военно-патриотическое воспитание должно быть важной составляющей воспитательного процесса, направленного на формирование у будущих специалистов твердой гражданской позиции, нравственной убежденности, патриотизма. Это обуславливает, на наш взгляд, необходимость разработки организационно-педагогических условий развития системы военно-патриотического воспитания будущих специалистов в рамках их профессиональной подготовки.

Под педагогическими условиями, как правило, понимается совокупность обязательных внешних требований, соблюдение которых обеспечит достижение оптимального результата. Причем данная совокупность представляется не просто произвольной суммой переменных, а упорядоченным множеством относительно обособленных компонентов (дидактических единиц), образующих определенную систему.

Организационно-педагогические условия определены нами как органичная совокупность многоуровневых комплексов (от дидактических единиц обучения до управленческих структур в системе образования), направленных на достижение педагогических целей, связанных в нашем случае с воспитанием нового казахстанского патриотизма в процессе профессиональной подготовки.

В соответствии с приведенным выше определением разработана структура организационно-педагогических условий системы военно-патриотического воспитания, которая включает:

- институциональное сопровождение, т.е. организационные структуры вуза, деятельность которых направлена на создание механизма, обеспечивающего эффективное функционирование системы военно-патриотического воспитания студенческой молодежи;
- учебно-методическое обеспечение военно-патриотического воспитания.

Институциональное сопровождение военно-патриотического воспитания предполагает наличие организационных структур вуза, деятельность которых направлена на совершенствование военно-патриотического воспитания и которые должны проводить планомерную и целенаправленную работу по организационно-методическому сопровождению военно-патриотического воспитания студентов.

Основной целью деятельности центра (клуба) является управление процессом военно-патриотического воспитания в вузе, направленное на обеспечение системности в работе субъектов воспитательного процесса.

Для достижения данной цели клуб должен решать следующие задачи:

- 1) совершенствование системы военно-патриотического воспитания в вузе;
- 2) разработка учебно-организационной и научно-методической базы военно-патриотического воспитания;
- 3) мониторинг эффективности военно-патриотического воспитания;
- 4) информационное сопровождение системы военно-патриотического воспитания.

Решение *первой задачи* предполагает:

- проведение семинаров по вопросам организации военно-патриотического воспитания;
- организацию бесед, лекций, встреч с привлечением специалистов в области физической культуры и спорта, подготовки допризывной молодежи к службе в Вооруженных силах;
- проведение военно-спортивных игр, организацию секций по видам спорта;
- пропаганду духовных национальных проектов.

Семинары для ППС вуза по вопросам организации военно-патриотического воспитания должны способствовать проведению научно обоснованной организационной деятельности по созданию условий для эффективного военно-патриотического воспитания студентов, совершенствованию социально-педагогической составляющей военно-патриотического воспитания. Цель проведения семинаров — помогать развитию практики военно-патриотического воспитания в вузе. Данные семинары должны также способствовать взаимодействию между специалистами, осуществляющими работу по военно-патриотическому воспитанию молодежи, планированию работы и обмену опытом в этом направлении.

Организация бесед, лекций, встреч с привлечением специалистов в области физической культуры и спорта, подготовки допризывной молодежи к службе в Вооруженных силах будет способствовать формированию у студентов высокого патриотического сознания, воспитанию готовности к выполнению гражданского долга и конституционных обязанностей по защите интересов Родины, пропаганде массового спорта и спорта высших достижений, а также активному использованию героических достижений казахстанского народа. Предметом обсуждения и пропаганды должен быть, к примеру, олимпийский триумф Казахстана, который, как отметил Президент страны Н.А.Назарбаев, еще более сплотил наш народ, показал великую силу патриотизма [2]. В качестве ключевых моментов в воспитании подрастающего поколения Глава государства определяет приверженность таким высоким ценностям, как честь, верность долгу, порядочность, созидание во имя процветания нашей Родины, требовательность в отношении себя, честность в отношении окружающих, верность в отношении страны.

Проведение военно-спортивных игр, организация секций по видам спорта должны быть направлены на развитие творческих и физических способностей студентов, на формирование здорового образа жизни. Физическая подготовка является не только источником бодрости и оптимизма, но и формой организации рационального использования свободного времени. Участие в спортивных играх способствует формированию у обучающихся волевых качеств, способности преодолевать трудности, корпоративного духа, целеустремленности.

Обретение Казахстаном независимости актуализировало задачу воспитания патриотизма как важнейшей социальной ценности. Патриотизм как социальное качество формируется всей окружающей средой, в том числе образовательной. Его сформированность является духовной основой общества. В программе военно-патриотического воспитания должна найти отражение пропаганда таких духовных национальных проектов, как патриотический акт «Мәңгілік ел», масштабный проект Ас-

самблеи народа Казахстана «Большая страна – большая семья», национальный проект укрепления гражданской идентичности «Менің елім» и др. Для многонационального Казахстана идеи «Мәңгілік ел» и других названных выше проектов особенно важны, так как они объединяют людей разных национальностей, проживающих в Казахстане, способствуют формированию казахстанской идентичности, создают условия для формирования целостной гражданской общности.

Вторая задача связана с разработкой учебно-организационной и научно-методической базы военно-патриотического воспитания. Учебно-организационное обеспечение предполагает разработку Программы военно-патриотического воспитания вуза, Положения о центре (клубе) военно-патриотического воспитания, текущего плана работы клуба, методических рекомендаций по использованию конкретных форм и методов организации военно-патриотического воспитания и других документов, регламентирующих реализацию военно-патриотического воспитания в конкретном вузе.

Научно-методическое обеспечение военно-патриотического воспитания включает разработку новых учебных курсов, создание его методической базы, включающей учебные пособия, практикумы, а также мультимедийных ресурсов: электронных обучающих программ, презентаций, видео- или кинотеку, т.е. базу художественных фильмов соответствующей тематики или фрагментов из фильмов и методических рекомендаций по их использованию в учебном процессе в рамках изучения конкретной дисциплины. Развитию у студентов интереса к истории страны и спорта будет способствовать изучение таких элективных курсов, как история физической культуры и олимпийского образования, история военно-спортивного воспитания в Казахстане, военная история и военное законодательство, технология организации и проведения физкультурно-оздоровительных мероприятий и т.д.

Научно-методическое обеспечение включает также научно-исследовательскую работу, направленную на изучение проблем военно-патриотического воспитания, разработку научно обоснованных рекомендаций по его реализации.

Решение *третьей задачи* должно быть направлено на выявление эффективности системы военно-патриотического воспитания. Данный мониторинг должен включать оценку результативности отдельных военно-патриотических мероприятий, а также оценку управления всей системой военно-патриотического воспитания в вузе и ее составными частями. Для проведения предлагаемого мониторинга необходимо разработать критерии эффективности военно-патриотического воспитания в вузе.

Четвертая задача предполагает информационное сопровождение военно-патриотического воспитания, связанное с необходимостью широкого освещения деятельности вузов по формированию казахстанского патриотизма, по пропаганде национальных идей и проектов как в средствах массовой информации, так и средствами наглядной агитации. Наряду с освещением конкретных мероприятий, соревнований, акций, форумов, целью которых является содействие формированию у молодежи чувства казахстанского патриотизма и гражданственности, важное значение имеет выступление ученых, педагогов, представителей государственных органов.

Таким образом, в качестве механизма, обеспечивающего эффективное функционирование системы военно-патриотического воспитания студенческой молодежи в вузе, может быть специальный центр (клуб), деятельность которого должна быть направлена на формирование казахстанского патриотизма. В настоящее время в вузах республики функционируют различные молодежные объединения, которые дают студенческой молодежи широкие возможности участия в реализации социальных проектов.

Примером такого центра в КарГУ им. Е.А.Букетова может служить военно-спортивный клуб «Жас Сұңқар», который осуществляет в рамках университета физкультурно-оздоровительную деятельность. Данный клуб создан в целях содействия военно-патриотическому, физическому и нравственному воспитанию студентов и призван формировать у его членов сознательное и ответственное отношение к вопросам личной и общественной безопасности, вырабатывать практические навыки и умения действовать в ситуациях экстремального и криминогенного характера, содействовать патриотическому формированию взглядов, а также положительному отношению к здоровому образу жизни. В соответствии с планом военно-спортивного клуба «Жас Сұңқар» проводятся различные мероприятия: спортивные соревнования по разным видам спорта, конкурсы-викторины патриотической направленности, встречи с ветеранами Великой Отечественной войны, воинами-афганцами и военнослужащими Карагандинского гарнизона внутренних сил РК. Члены военно-спортивного клуба активно привлекаются к волонтерской деятельности: участие в восстановлении населенных пунктов, пострадавших от наводнений, в мероприятиях по благоустройству города в рамках национального проекта «Жасыл ел», посещение детских домов и др. Ежегодное увеличение членов данного клуба (член-

ство добровольное), массовость проводимых мероприятий и их популярность как среди студентов, так и среди преподавателей свидетельствуют об эффективности деятельности военно-спортивного клуба «Жас Сұңқар». В целом, как показал анализ, работа клуба способствует формированию у студентов чувства патриотизма, коллективизма, ответственности, дисциплинированности, обеспечивает их физическое развитие.

Вместе с тем необходимо расширять деятельность таких клубов и не сводить их работу к проведению военно-спортивных мероприятий. Данные клубы должны обеспечивать институциональное сопровождение военно-патриотического воспитания, а также его организационно-методическое обеспечение.

Список литературы

- 1 Стратегия «Казakhstan – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства // [ЭР]. Режим доступа: www.akorda.kz/.../page_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-lider
- 2 План нации – 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ // [ЭР]. Режим доступа: ortcom.kz/ru/program/program-100steps/text/show

Н.Р.Рамашов

Әскери-патриоттық тәрбие жүйесінің ұйымдастырушы-педагогикалық шарттары

Мақала жоғары оқу орнында әскери-патриоттық тәрбие жүйесіндегі ұйымдастырушы-педагогикалық шарттар мәселесін дамытуға арналған. Көрсетілген анықтама бойынша ұйымдастырушы-педагогикалық шарттар институционалдык қолдау көрсете отырып, университеттің ұйымдастырушылық құрылым қызметі студенттерге әскери-патриоттық тәрбие жүйесін тиімді тетігі жұмыс істеуін, оның оқу-әдістемелік тұрғыдан толықтылығын қамтамасыз етеді.

N.R.Ramashov

Organizational and pedagogical conditions of military-patriotic education

This article describes issues of developing suitable organizational and pedagogic conditions for military training and patriotic upbringing of students. In accordance with suggested definition of organizational and pedagogic conditions it includes institutional support, that means organizational set-up of university which aims at creating a mechanism that provides effective functioning of military training and patriotic upbringing of students and its academic support.

References

- 1 *Strategy of «Kazakhstan — 2050»: a new political policy of the taken place state* // [ER]. Access mode: www.akorda.kz/.../page_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-lider
- 2 *The plan of the nation — 100 concrete steps on realization of five institutional reforms* // [ER]. Access mode: ortcom.kz/ru/program/program-100steps/text/show

E.Melušová¹, B.K.Ayazbekova²

¹Université d'économie à Bratislava, Slovakia;

²Université d'Etat Buketov de Quaragandy
(E-mail: b.ayazbekova@mail.ru)

La formation des mots savants en français

La présente étude est consacrée à la formation des mots savants en français à partir des préfixes issus du latin et du grec. Au cours des siècles, l'évolution des langues, surtout du lexique, se montre comme un phénomène essentiel, commun pour toutes les langues. L'évolution de chacune des langues est influencée par l'histoire de ses locuteurs, par des événements sociaux, culturels, géopolitiques. Il est bien utile de connaître tous ces phénomènes pour se rendre compte des éléments influençant la création des mots nouveaux et des idiomes.

Mots clés: lexicologie, l'origine des mots, évolution, le phénomène, affixation, préfixes, création, des mots savants, linguistique, composition savante, formation.

Introduction

De nombreux chercheurs et grammairiens ont consacré leurs travaux à la recherche de l'évolution linguistique depuis les origines jusqu'aujourd'hui, cherchant des racines linguistiques communes et des phénomènes contribuant à la diversification des langues. On peut citer par exemple Merritt Ruhlen cherchant les superfamilles de langues provenant d'une langue originelle parlée par les populations africaines il y a 8000 ans avant leur sortie d'Afrique, ou Christophe Migeon, qui trouve une forte corrélation entre les gènes et les familles linguistiques, Marie-Amélie Carpio qui réfléchit sur l'héritage indo-européen et son influence sur le grec ancien, et sur la langue française. Il est intéressant de connaître l'étude de Karine Jacquet sur l'évolution des langues slaves et l'emprunte du français aux langues slaves. On peut également citer Marie-Catherine Mérat et son hypothèse présentée dans son étude neurobiologique sur le langage basé sur trois sons universels, liés à l'évolution de notre système auditif pendant des centaines de millions d'années et finalement le principe de l'évolution culturelle du langage due à son adaptation au cerveau humain [1; 96].

Au fil des siècles, la langue française a bien évolué. Certains mots ont disparu, d'autres ont été créés. Cette évolution et transformation va se perpétuer et fait de la langue un moyen de communication «vivant» [2; 67].

C'est la lexicologie qui étudie les mots et les présente du côté de leurs origines (étymologie) ou du côté de leurs formations (affixation). Le français, de même que de nombreuses langues européennes, viennent surtout du latin, mais aussi du grec et d'autres langues, telles que le francique et le celtique.

L'affixation comme moyen de formation de mots

D'après certains linguistes, comme A.Barlézizian, H.Bonnard, A.Martinet et d'autres, la formation des mots en français est définie comme *l'ensemble de processus morphosyntaxiques permettant la création d'unités nouvelles à partir de morphèmes lexicaux*. La création des unités lexicales se réalise à l'aide de l'affixation (préfixation, suffixation, dérivation parasynthétique) [2; 112].

Dans la présente étude on se focalise à la présentation des unités lexicales à l'aide de l'affixation qui consiste à créer des mots nouveaux par l'adjonction de préfixes d'origine latine ou grecque à un radical. Ce procédé de formation se montre très productif dans le français contemporain, notamment dans la langue savante. On distingue les préfixes dans la composition populaire et dans la composition savante qui utilise des éléments latins et des éléments grecs. Des mots composés, empruntés du latin et du grec, ont été transportés en français sans autre modification qu'une terminaison francisée. Par exemple le mot latin *benevolus* a été transporté et modifié en français en *bénévole*. Pareil pour les mots issus du grec. Par exemple le mot grec *akrostixos* est devenu en français *acrostiche* (*Un acrostiche* est un poème, ou une strophe, dont les lettres initiales lues dans le sens vertical donne un nom ou un mot clef) [3; 104].

La préfixation

D'après «Larousse, dictionnaire du français», on peut définir un *préfixe* «comme affixe qui se place devant un mot base pour constituer avec lui un nouveau mot, appelé dérivé. À la différence du suffixe, le préfixe ne modifie pas la catégorie grammaticale du mot base. Par exemple: faire-refaire».

Autrement dit, il s'agit d'un morphème qui précède le radical (ex.: naître - renaître). Les préfixes sont sémantiquement moins spécialisés que les suffixes, c'est pourquoi le même préfixe peut se joindre à des radicaux appartenant aux différentes parties du discours. Par exemple le préfixe *pré-* peut s'ajouter aux verbes, aux substantifs et aux adjectifs simultanément, par exemple: *prédire, prépayer, préavis, préfinancement, précuit, préélectoral*, etc.

Composition savante

En français la composition savante utilise des éléments latins et grecs. Des mots composés, empruntés du grec et du latin, ont été transportés en français sans autre modification qu'une terminaison francisée. On peut trouver quelques exemples comme *bénévole* (lat. *benevolus*), *aqueduc* (lat. *aquaeductus*) [4; 27].

La préfixation est productive surtout dans la formation des verbes, des substantifs et des adjectifs. Un grand nombre de préfixes savants sont d'origine latine ou grecque comme par exemple [5]: *anti-, extra-, pro-, ré-, sub-, trans-, super-, vice-*, etc.

Les préfixes d'origine latine

Parmi les préfixes savants d'origine latine, il y a certains préfixes en composition avec des mots couramment utilisés dans la langue contemporaine:

Ab- (pour exprimer l'idée d'éloignement): abstinence, abdiquer,

Anté-, anti-: (surtout dans les mots empruntés): antécédant, antibiotique, antipoison, antiseptique, antivirus, antidose, anticellulite, antichoc, antidater...

circum-, circon- (lat. *circum*, fr. *autour*). On les trouve dans quelques mots d'emprunt et savants: circonlocution

co - , com- con-: (lat. *cum*) (pour marquer adjonction): coassocié, cohabiter, coprésident, compatriote, comporter, composer, commémoration, concentrer, concitoyen, confédération, ...

contre-: contravis, contredire, contrepoids, ...

dé-, dés-: décourager, désaccord, désagréable, désinfecter, ...

dis-: (pour indiquer séparation, négation): discréditer, disharmonie, disparaître, disproportion, ...

ex- (fr. *hors de*): exciter, exclure, expatrier,

se place souvent devant un nom de profession: ex-ministre, ex-député...

extra- (fr. *en dehors*): extra-terrestre, extraparlémentaire, extraconjugal, extraordinaire, ...

in-, im-: (pour marquer négation): inacceptable, inachevé, incapable, inconscient, impardonnable, impossible, impatient, ...

inter-: interactif, international, interposer, ...

intra- (fr. *au-dedans*): intracommunautaire, intramoléculaire, intraveineux, ...

juxta- (fr. *auprès de*): juxtaposer, juxtalinéaire...

mini- (fr. *le plus petit*): dans la langue de la mode, de la publicité: mini-jupe, mini-rail...

maxi-: (fr. *le plus grand*) maxi-qualité...

post- (fr. *après*): postcommunisme, postcommunisme, postdater, postdoctoral, postscolaire, ...

pluri- (fr. *nombreux*): pluriculturel, pluridisciplinaire, plurilingue, ...

pré- (fr. *en avant, devant*): préhistorique, prépaiement, présélection, ...

pro- (fr. *en avant*): projeter, proposer...

re-, ré-, r- (fr. *répétition, en arrière, renforcement*): recommander, recommencer, reprendre, reproduire, reprogrammer, réagir, réarmer, réunir; rajouter, rapprocher, remplir, retourner...

sou-, sous-: soulever, souligner, sous-estimer, soutenir, ...

sub- (fr. *sous*): subconscience, subdiviser, subtropical, ...

sur-, super- (fr. *au-dessus*): surconsommation, surdose, surévaluation, superstar,

trans- (fr. *au-delà*): transatlantique, transporter; transposer, ...

ultra- (fr. *oultre, au-delà*, pour indiquer l'exagération): ultramoderne, ultrasensible, ultraviolet, ...

vice- (fr. *à la place de*): vice-président...

Les préfixes d'origine grec

Parmi les préfixes d'origine grec, on ne va citer que les préfixes les plus courants en composition des mots savants, couramment utilisés dans la langue contemporaine:

aéro- (fr.air): aérogare, aérodrome...
archéo- (fr.ancien): archéologie
auto- (fr.soi-même): autobiographie, autodéfense, autoformation, autoportrait, ...
biblio- (fr.livre): bibliophile...
bio- (fr.vie): biologie, biographie...
chromo- (fr.couleur): chromosphère
chrono- (fr.temps): chronomètre, chronologie...
cosm(o)- (fr.monde): cosmonaute, cosmopolite
crypto- (fr.caché): cryptogame
dactylo-(fr. doigt): dactylographie
démo- (fr.peuple): démographie
dynamo- (fr. force): dynamomètre
géo- (fr.terre): géologie
hélio- (fr. soleil): héliothérapie
hém-o- (fr.sang): hémophilie
hippo- (fr.cheval): hippodrome
homéo- (fr.semblable): homéopathie
iso- (fr.égal): isotherme
litho- (fr.pierre): lithographie
macro- (fr.long): macropode
mégalo-(fr.grand) : mégalomanie
métro- (fr.mesure): métronome
micro-(fr.petit): microscope
mono- (fr.un seul): monographie, monothéisme
morpho-(fr.forme) :morphologie
nécro- (fr.mort): nécrophage
néo- (fr.nouveau): néologisme
néuro-(fr.nerf) : néurologie
ophtalmo- (fr.oeil): éphtalmologie
ortho- (fr. droit): orthopédie
paléo- (fr.ancien): paléolithique
pan- (fr.tout): pangérmanisme
patho-(fr.maladie): pathologie
péd(o)- (fr. enfant): pédiatrie
phil(o)- (fr.ami): philharmonique
phono- (fr.son, voix): phonographe
photo- (fr.lumière): photographie
pneum- (fr.souffle): pneumatologie
poly- (fr.plusieurs): polyclinique, polyculture, polytechnique
prot(o)- (fr.premier): prototype
pseudo- (fr.faux): pseudo-prophète
psych- (fr.âme): psychiatre
pyro- (fr.feux): pyrogravure
rhin- (fr.nez): rhinoplastie
techno- (fr.science, art):technologie
télé- (fr.loin): télégraphe, téléphone, télépathie, télévision
thermo- (fr.chaleur): thermomètre
top(o)- (lieu): toponymie, topologie
typo- (fr.caractère): typographie
xéno- (étranger): xenophobe
xylo- (bois): xylophone,
zoo- (animal): zoolâtrie

Synonymie et antonymie dans la catégorie de préfixes

Dans la catégorie de préfixes il y a le phénomène de synonymie ou d'antonymie. Comme exemple de synonymie on peut citer quelques préfixes comme:

hyper- et *sur-* sont synonymes (ils marquent l'excès dans les mots *hypersensible* ou *surpeuplé*;

bi- et *di-* (ils expriment la dualité) dans le mot *bipède* (celui qui a deux pieds) et *diptère* (celui qui a deux ailes), *bilingue* (celui qui parle deux langues);

multi- et *pluri-* sont synonymes dans les mots *multiculturel* et *pluriculturel*, etc.

Il y a d'autres préfixes qui servent à créer des antonymes. Pour illustration citons quelques exemples:

embarquement — débarquement,

hypertension — hypotension,

plurilingue — monolingue,

polyvalent — monovalent.

Conclusion

On peut former des mots français par composition, en associant des mots ou morphèmes français, grecs ou latins. Par exemple le mot *hydrophile* est composé des mots grecs *hydro* («eau») et *phile* («aimer»).

L'essentiel de l'étymologie est de connaître l'origine des mots, de trouver son histoire, souvent liée à l'époque, la société et des événements. Quand on cherche les dérivés d'un mot, on cherche à partir du radical mais, les nouveaux mots sont souvent formés à l'aide de préfixes ou de suffixes. On appelle famille de mots l'ensemble des mots qui peuvent se grouper autour d'un radical commun d'où ils ont été tirés par la dérivation ou par la composition. Par exemple: *paysan*, *paysagiste*, *dépaysé*, *dépaysement*...ou bien *chaud*, *chauffer*, *rechauffer*, *chauffage*, *chaleur*, *chaudière*... [6; 24]. Du point de vue didactique il est plus facile de créer des mots, si on connaît les préfixes productifs. Ceux-ci servent de moyens pour la formation des dérivés, des familles de mots et ainsi on enrichit son vocabulaire .

References

- 1 Les origines des langues // Cahiers de science et vie. — Paris, 2010. — P. 118.
- 2 *Barlézian A.* Précis de lexicologie du français moderne. — Yerevan, 2009. — P. 224.
- 3 *Bonnard H.* Code du français courant. — Paris, 1993. — P. 117.
- 4 *Grevisse M.* Le Bon usage, grammaire française, avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui, Gembloux: Duculot. — Hatier, 1969. — P. 100.
- 5 *Mittérand H.* Les mots français. — Paris, 1972. — P. 43–44.
- 6 *Martinet A.* Éléments de Linguistique générale. — Paris, 1967. — P. 176.

Е.Мелушова, Б.К.Аязбекова

Француз тіліндегі ғылыми терминдердің құрастырылуы

Мақала латын және грек тілдерінен шыққан префикстердің негізінде қалыптасатын ғылыми терминдерге арналған. Авторлардың пікірінше, көп ғасырлық тілдер эволюциясы, әсіресе лексика барлық тілдердегі негізгі және жалпы құбылыс болып табылады. Әр тілдің дамуы, яғни, тіл иелері мен әлеуметтік, мәдени және геосаяси оқиғалар ықпалы мен тарихымен тікелей байланысты болды. Сонымен қатар барлық құбылыстар — жаңа сөздер мен сөз тіркестерінің қалыптасуына әсер ететін элементтердің пайда болуына себепші.

Е.Мелушова, Б.К.Аязбекова

Образование научных терминов во французском языке

В данном исследовании рассматривается вопрос о формировании научных терминов во французском языке на основе префиксов латинского и греческого происхождения. По мнению авторов многовековая эволюция языков, (в частности, их лексики) является главным и общим феноменом для всех языков. Эволюция каждого языка находилась под влиянием истории его носителей, общественных, культурных и геополитических событий. Авторы отмечают необходимость также знать, что все эти явления обуславливают элементы, влияющие на создание новых слов и идиом.

У.И.Копжасарова, Е.В.Антонцева

*Карагандинский государственный университет им. Е.А.Букетова
(E-mail: evgeniya_ant@mail.ru)*

Психолого-лингвистические особенности использования дидактических игр на уроках иностранного языка на младшей ступени обучения

Статья рассматривает психолого-лингвистические особенности использования дидактических игр в начальной школе на уроке иностранного языка. В работе авторы затрагивают проблему обучения иностранному языку в начальной школе, пути формирования и совершенствования коммуникативно-речевых навыков и умений младших школьников посредством использования дидактических игр с учетом их психологических особенностей развития. Изучены и проанализированы труды ученых-психологов и методистов по проблеме исследования, на основе которых делаются выводы об эффективности применения дидактических игр в обучении иностранному языку в начальных классах. В заключение авторы приходят к выводу о том, что использование дидактической игры способствует повышению мотивации к изучению иностранного языка, позволяет превратить урок в плодотворное, увлекательное занятие.

Ключевые слова: дидактическая игра, иноязычные коммуникативные умения, игровая деятельность, игровые ситуации, дидактическая задача, учебная задача, умственное развитие, развитие психических процессов, психологические особенности развития младших школьников, младший школьный возраст, начальная школа, иностранный язык, естественная коммуникация, речевые умения, лексико-грамматические навыки.

Как считают ученые-психологи и методисты, оптимальным и благоприятным временем для обучения младшего школьника иностранному языку считается его ранний возраст [1, 2]. В этот период он делает для себя новые открытия, неведомые ему ранее, активно проявляет интерес ко всему тому, что окружает его в мире. Именно этим, на наш взгляд, постулируется мнение о целесообразности обучения иностранному языку в начальной школе. На начальном этапе обучения в средней школе закладываются основы иноязычной коммуникативной компетенции, существенные и достаточные для их последующего развития и совершенствования в курсе изучаемого языка. Чтобы заложить основы иноязычных коммуникативных умений и навыков, требуется довольно продолжительный срок, потому как учащимся необходимо с первых шагов ознакамливаться с изучаемым языком как средством общения. Это значит, что они должны учиться понимать иноязычную устную речь на слух (аудирование); правильно формулировать свои мысли средствами изучаемого языка (говорение); понимать иноязычный текст при его прочтении (чтение); научиться пользоваться графикой и орфографией иностранного языка при выполнении письменных работ, нацеленных на овладение чтением и устной речью, уметь письменно излагать свои мысли (письмо). Если найти верные приемы, подходы и методы, обучение из непростого и утомительного занятия может воплотиться в любознательное путешествие в мир неведомого языка.

Одним из приемов в обучении иностранному языку младших школьников является дидактическая игра. Детство без игры и вне игры неполноценно (противоестественно). Лишение ребенка игровой практики — это лишение его жизненно важного источника развития в целом. Для детей игра — это часть жизни, где они могут проявить свою фантазию, смекалку, развить способность к воображению, изобретательности, делать домыслы, предположения, полученные на основе их собственной интуиции.

Известный педагог А.С.Макаренко в своих педагогических трудах отмечал, что детская игра занимает главное место в жизни ребенка — такое же место, какое у взрослого занимает его сфера деятельности, работа, служба. Каким ребенка мы видим в игре, таким в большинстве случаев он будет в своей работе. Ввиду этого воспитание младшего школьника как будущего деятеля в первую очередь должно происходить в игре [3].

По определению М.Ф.Стронина, игра является формой деятельности в условиях ситуаций, направленных на воссоздание и усвоение общественного опыта, в котором складывается и совершенствуется самоуправление поведением [4]. Психологические механизмы игровой деятельности опирают-

ся на фундаментальные потребности личности в самовыражении, самоутверждении, самоопределении, саморегуляции и самореализации.

Значительный вклад в развитие теории игры внесла Н.К.Крупская, отмечавшая жизненно важное значение игры для детей. В одной из своих работ она писала, что игра для них — и учеба, и труд, и серьезная форма воспитания. Игра — это путь познания окружающего мира [5].

По мнению писателя Ю.Нагибина, игра как явление культуры обучает, воспитывает, развивает, социализирует, развлекает, дает отдых. Значимость детской игры проявляется в том, что она позволяет выявить характер ребенка, его мировоззрение и идеалы.

В течение многих веков ученые пытались проникнуть в тайну возникновения игры. Проблема игры зародилась как составная часть решения проблемы свободного времени и досуга людей в связи с социальным, экономическим, культурным и религиозным развитием общества.

Разработка общей теории игры берет свое начало из трудов Шиллера и Спенсера. Значимый вклад в развитие данной теории внесли такие зарубежные психологи, как Фрейд, Пиаже, Штерн, Дьюи, Фромм, Хейзинга. В российской психологии и педагогике теорию игры разрабатывали К.Д.Ушинский, П.П.Блонский, Г.В.Плеханов, С.Л.Рубинштейн, Л.С.Выготский, Н.К.Крупская, А.Н.Леонтьев, Д.Б.Эльконин, В.С.Мухина, А.С.Макаренко и другие.

Чтобы проанализировать особенности игровой деятельности ребенка прежде всего следует углубиться в суть, содержание, значение игры для него. Лишь тогда сущность и особенности игры раскроются в своем действительном внутреннем содержании. Несмотря на тот факт, что суждения об истинной роли психологии и значении игры противоречивы и многомерны, тем не менее в любой игре заложены человеческой практикой те «опоры», которые обуславливают ее роль в жизни ребенка, ее смысл и назначение [6].

Согласно психологической классификации игр Л.С.Выготского как деятельности игры подразделяются на:

- подвижные, которые связаны с выработкой умения перемещать себя в среде и ориентироваться в ней;
- строительные, связанные с работой над материалом, учат точности и верности движений; вырабатывают ценные навыки, разнообразят и умножают наши реакции;
- условные, которые возникают из чисто условных правил, связанных с ними действий и организуют высшие формы поведения [7].

Психологи и педагоги указывают на тот факт, что, в первую очередь, в игре вырабатывается способность к воображению, образному мышлению. Вот почему игра является весьма легким и наикратчайшим путем постижения окружающей действительности. В процессе игры ребенок создает свой воображаемый и надуманный мир, подобный окружающей действительности, который позволяет ему выйти за ее границы, что в реальной жизни может быть для него недопустимым [2].

Игра помогает осуществить переход на усвоение нового языка. Помимо того, что она организует учебный процесс в занимательной и интересной для детей форме, она является подобием языковых упражнений для учителя, при помощи которых развиваются навыки всех видов речевой деятельности. Достаточно продолжительное время предназначением школьного обучения было развитие навыков и умений. На сегодняшний день актуален тип личности, владеющий такими компетенциями, как социальная толерантность, коммуникативная, информационная, а также компетенции, реализующие желание учиться всю жизнь. В результате проведенных исследований было установлено, что игра характеризуется такой особенностью, как универсальность [4]. Это проявляется в возможности применения игровых подходов в обучении с адаптацией к различным целям и задачам. Игровые действия выполняют множество функций в процессе становления младшего школьника, упрощают учебный процесс, способствуют усвоению прибавляющегося с каждым годом материала и постепенно помогают развить необходимые компетенции.

Игровые задания развивают у учащихся одновременно навыки устного и письменного общения. Игры вызывают большой интерес и желание у учащихся учиться дальше, формируют умение самостоятельно решать поставленную проблему, организовывать свою деятельность, давать собственную оценку и самооценку, умение сравнивать, сопоставлять, классифицировать, отличать главную информацию от второстепенной, использовать вспомогательный материал. В процессе применения игр современный школьник систематически овладевает основными компетенциями (толерантностью, социальной, коммуникативной, информационной и компетенцией, реализующей желание учиться всю жизнь).

Введение в учебный процесс игр и игровых операций развивает когнитивный интерес и активность учащихся, снимает усталость, позволяет удерживать внимание, создает у детей хорошее рабочее настроение, помогает справиться с трудностями в освоении учебного материала. Всякого рода игровые ситуации, при помощи которых решается та или иная умственная задача, подкрепляют и усиливают интерес детей к учебному предмету, к познанию ими окружающего мира.

Средства слуховой, зрительной, двигательной наглядности, познавательные вопросы, логические загадки, задачи-головоломки благоприятствуют активизации мыслительной деятельности.

Одним из подходов, вызывающих заметный интерес у детей по отношению к учебному процессу, наравне с другими методами и приемами, применяемыми на занятиях, является дидактическая игра. Еще великий русский педагог К.Д.Ушинский предлагал вносить составляющие занятости — игровые элементы в учебную работу учащихся в целях более эффективного процесса познания. Преобладание игровой деятельности на уроке оптимизирует учебный процесс. К тому же искусно разработанная игра является неотъемлемой частью учения.

Значительное количество дидактических игр содержит в себе воспитательные задания, игровые правила, вопросы, логические задачи и их решение, побуждение к действию, к примеру: «Что такое хорошо и что такое плохо?», «Отвечай сразу!», «Да или нет?», «Отгадай-ка!», «Собери мозаику!» и так далее.

Содержание учебных игр предоставляет возможности для закрепления пройденных правил в рамках коммуникативных, ситуативных упражнений на практике, повторения полученных знаний в новых связях словосочетаний и предложений, что позволяет более углубленно освоить изученный материал.

Рассматривая значимость дидактической игры, необходимо отметить, что она должна быть не только видом деятельности, где ребенок может получить знания и умения, но и служить средством его общего развития [8]. Однако некоторые педагоги считают необоснованным расценивать дидактические игры исключительно как способ умственного развития, способ развития когнитивных психических процессов. Вместе с тем дидактические игры являются еще и игровой моделью обучения, которая максимально плодотворно используется на начальной ступени обучения – в младшем школьном возрасте.

Н.А.Тарасова и А.К.Виноградов выделяют следующую классификацию дидактических игр, возможную для использования в обучении иностранным языкам детей младшего школьного возраста:

- игры-путешествия;
- игры-поручения;
- игры-предположения;
- игры-загадки;
- игры-беседы [9].

Игры-путешествия. Они зажигают радость в глазах детей, побуждают к активному участию в развитии сюжета игры, обеспечивают их разнообразием игровых действий, вызывают желание изучить правила игры и извлечь из этого пользу: найти решение задачи, чему-то научиться. Миссия игры-путешествия заключается в усилении впечатления, раскрытии познавательного содержания в соединении с игровой деятельностью, обращении внимания детей на то, что их вблизи окружает. Такой вид игр способствует обострению внимания, проницательности, наблюдательности, постижению игровых задач, помогает преодолеть трудности и добиться успеха.

Игры-поручения. Они содержат в себе простые действия с предметами, игрушками, словесные поручения, например: «Собери в корзиночку все предметы (или игрушки) красного цвета», «Разложи кубики по величине», «Достань из сундучка предметы круглой формы».

Игры-предположения. «Что было бы, если...?» или «Что бы я сделал...?», «Кем бы хотел быть и почему?», «Кого бы выбрал в друзья?» и др. Содержание игры состоит в том, что перед детьми ставится цель и формируется ситуация, призывающая к осознанию дальнейшего действия. Данные игры стимулируют умственную деятельность детей, они учатся слушать друг друга.

Игры-загадки. Такие игры находят свое применение при проверке знаний, смысленности. Основным преимуществом игр-загадок является логическая задача. Пути формулирования логических задач различны, однако все они дают импульс, необходимый для непрерывной мыслительной деятельности ребенка. Детям младшего школьного возраста нравится отгадывать загадки. Разгадывание загадок вырабатывает способность к анализу, обобщению, формирует умение рассуждать, делать выводы.

Игры-беседы. Игры-беседы включают в себе общение учителя с детьми, детей с учителем и детей между собой. Подобная игра прививает умение слушать вопросы и ответы, умение концентрировать внимание на главном предмете разговора, делать дополнение к сказанному, выражать свою точку зрения.

Основной замысел дидактической игры состоит в разрешении учебной задачи, заданной ученикам в игровой форме. Игра учит их самостоятельно находить и принимать решения, справляясь одновременно с некоторыми возникающими трудностями. Ученик воспринимает учебную задачу как игровую деятельность, что способствует усилению его интеллектуальной активности.

Исходя из содержания дидактических игр, можно выделить следующие требования к ним:

- в дидактической игре необходимо присутствие заданий, полезных для интеллектуального становления детей и их воспитания;
- дидактическая игра должна содержать в себе логическую задачу, решение которой нуждается в умственном осмыслении, преодолении определенных трудностей;
- в дидактической игре обязательно наличие поучительности в сочетании с увлекательностью, шуткой, юмором;
- игра должна служить стимулом повышения внутренней мотивации учения. Интерес к игре вызывает у младших школьников активную познавательную деятельность, делает процесс выполнения задачи относительно легким. Игра должна быть основана на ситуации, приближенной к реальной ситуации общения;
- игра должна быть принята всей группой.

В дидактической игре развитие ощущений и восприятий ребенка протекает в неразделимой связи с развитием у него процессов мышления и умения выражать свои мысли словами. Для того чтобы решить игровую логическую задачу, нужно уметь отличать одни свойства предметов от других, находить их сходство и различие, сравнивать, обобщать, делать выводы. Благодаря этому вырабатывается способность к суждениям, логическому умозаключению, умению практиковать свои знания в различных ситуациях. Такое становится возможным, если у детей имеется четкое представление о предметах и явлениях, которые входят в содержание игры.

Посредством игры и в игре прогрессивно развивается осознание ребенком грядущих перемен, условий жизни, взаимоотношений с ровесниками и со старшими; формируются внутренние особенности личности, необходимые в дальнейшем будущем. В дидактической игре приобретаются такие качества личности, как ответственность, самостоятельность, предприимчивость, дисциплинированность; развиваются творческий потенциал, умение совместно выполнять работу. Дидактические игры целесообразно использовать в зависимости от психолого-лингвистических, когнитивных особенностей развития школьников.

На всех стадиях развития школьника игра расценивается как уникальная, мотивирующая, жизненно необходимая для него деятельность. И чем старше он становится, тем больше он ощущает развивающее и воспитывающее значение игры. Жизнь ребенка начинается с детства, а детство немислимо без игры. Здесь можно вспомнить слова известного педагога С.Т. Шацкого, который называл игру жизненной лабораторией детства, дающей запах и атмосферу молодой жизни.

Психологические особенности развития младших школьников указывают на то, что игра способствует произвольному запоминанию. Игра развивает у детей осмысленное и осознанное отношение к явлениям окружающей действительности. Она представляет собой уникальное средство, которое помогает активизировать и ускорить процессы познания: внимание, мышление, память (Ж.Пиаже, Ф.Фребель, З.М.Истомина, Р.И.Жуковская, Л.С.Выготский, Е.И.Негневицкая, И.А.Зимняя).

Каковы цели использования дидактических игр на уроке иностранного языка? Можно выделить шесть основных целей, направленных на достижение поставленных задач:

- формирование лексических и грамматических навыков;
- развитие речевых умений (говорение, аудирование, чтение, письмо);
- обучение умению общаться на иностранном языке (умение вести беседу, диалог, монолог в рамках изученной тематики);
- развитие психических процессов (познавательных, эмоциональных, волевых);
- усвоение нового и повторение пройденного речевого материала;
- познание (в сфере становления собственно языка).

Любая дидактическая игра содержит в себе не только игровые, но и учебные задачи. Каждая из этих задач выполняет свою определенную функцию в обучении иностранному языку (образовательную, развивающую, воспитательную). Достижение поставленных задач определяется темой и целью урока, в зависимости от того, чему мы хотим научить детей — каким знаниям, представлениям (о природе, об окружающих предметах, о социальных явлениях), т.е. какие навыки и умения должны при этом развиваться, какие качества личности в связи с этим можно воспитать средствами данной игры (внимательность, честность, наблюдательность и др).

Например, в известной всем игре «Поле чудес» дидактическую задачу можно сформулировать так:

- усвоить лексику и повторить буквы английского алфавита;
- развивать память, мышление, внимание, диалогическую и монологическую речь;
- вызвать интерес к разгадыванию английских слов, воспитать терпимость.

При отсутствии игровых элементов на уроке иностранного языка закрепление и упрочение в памяти ребенка иноязычного словарного запаса осуществляется менее продуктивно и вызывает излишнее умственное напряжение. Обучающая игра, включенная в учебную деятельность на занятиях по английскому языку, как один из основных методов обучения, непременно должна быть занимательной, простой и живой, содействовать лучшему усвоению изучаемого языкового материала и закреплению ранее приобретенных знаний.

Социальное и психологическое влияние дидактической игры на обучаемого заключается в преодолении учеником боязни говорения на иностранном и родном языках, развитии его культуры общения, умении вести беседу. Игра пробуждает интерес детей к стране изучаемого языка, к ее культуре и традициям, к чтению зарубежной литературы. Она порождает у школьника способность самостоятельно находить решение проблемы, давать оценку его действиям и действиям других учащихся, побуждает актуализировать свои знания.

Игровая форма обучения на уроке иностранного языка не просто организует процесс общения на данном языке, в лучшем случае она подводит его ближе к естественной коммуникации. Игра развивает интеллектуальные способности, нравственные и волевые качества ребенка. Она является одновременно сложным и привлекательным занятием, требует глубокой концентрации внимания, тренирует память, развивает речь. Помимо способных и активных детей, в чьих глазах игровые задания вызывают огромный интерес, они также привлекают своей занимательностью довольно пассивных и слабо подготовленных учащихся, что благоприятно отражается на их степени успешности.

Принимая во внимание возрастные психологические особенности младших школьников и дидактический потенциал игры, психологи и педагоги предлагают применять игровые задания на каждом занятии как способ формирования навыков понимания речи на слух и ее словесного выражения, использования грамматического строя языка и лексики, обучения чтению и письму.

Дети младшего школьного возраста характеризуются такой психологической особенностью, как высокая подвижность, гиперактивность и в то же время быстрая утомляемость. Что касается характерной особенности урока иностранного языка, на нем от ученика требуется полная и глубокая внутренняя сосредоточенность, быстрая реакция. Игра, включенная в учебный процесс, способствует повышению мотивации, учету психологических особенностей учащихся данной возрастной группы и, соответственно, позволяет превратить урок в более плодотворное, занимательное, увлекательное занятие.

Дидактические игры создают для учащихся большие возможности для раскрытия и реализации их творческих способностей на уроке иностранного языка благодаря тому, что ученик работает самостоятельно, выбирая те языковые средства, которые являются необходимыми в ситуации; а миссия учителя заключается лишь в объяснении задачи ученику.

Принимая во внимание тот факт, что интерес является лучшей формой проявления познавательной потребности учащихся к обучению, на каждом уроке необходимо отводить немного времени для того, чтобы дать ребенку возможность отдохнуть, расслабиться, снять умственное напряжение путем проведения игровой деятельности в процессе обучения иностранному языку. В процессе игры младшие школьники ощущают себя легко и непринужденно, если учитывать разные психологические особенности развития: одаренные и слабоуспевающие дети, активные и пассивные. В ходе игры даже самый пассивный учащийся делает усилия выполнить задание, которое ему обычно сложно дается в обыденной жизненной ситуации. Это объясняется тем, что в ней нет наличия той строгой грани оценивания, в которой пребывает ученик с первых дней поступления в начальную школу. Вследствие

этого уменьшаются его тревожность, волнение, напряжение, отрицательное отношение к учебному предмету.

Сколько времени выделять на игру, зависит от многих факторов: количества учеников, их активности и эмоционального состояния, характера и условий игры, ее степени сложности, уровня подготовленности учащихся, конкретно поставленных целей и задач урока и т.д. Игру можно проводить в виде тренировочного упражнения при отработке, закреплении и повторении как ранее изученного материала, так и при изучении новой темы. При первичном закреплении материала игра может длиться в течение 15–20 минут. На последующих занятиях на игру достаточно отводить 3–5 минут. Здесь она одновременно выступает в качестве повторения пройденного материала и снятия умственного и физического напряжения на уроке. Дидактические игры могут быть использованы на любом этапе урока: в самом начале, середине или в конце. Основное правило игры состоит в соблюдении чувства меры, так как ее чрезмерное и длительное проведение по времени приводит к снижению работоспособности и быстрой утомляемости учащихся, что отрицательно отражается на их общем состоянии.

Таким образом, дидактическим играм принадлежит существенная роль в процессе обучения иностранному языку младших школьников. Они являются залогом создания психологически благоприятной среды; способствуют снятию напряжения, гарантируют позитивное эмоциональное состояние. Более того, игры обучают, развивают, воспитывают, социализируют, выявляют психологические и физиологические, а также интеллектуальные возможности младшего школьника.

На основе всего изложенного выше резюмируем, что использование дидактических игр на младшей ступени обучения не только мотивирует интерес к изучению и овладению учащимися иностранного языка, но и, в большей степени, способствует их интеллектуальному, когнитивному развитию; расширению их общего кругозора.

Список литературы

- 1 Гальскова Н.Д., Никитенко З.Н. Теория и практика обучения иностранным языкам. Начальная школа: Метод. пособие. — М.: Айрис-пресс, 2004. — 240 с.
- 2 Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. — М.: Просвещение, 1991. — 222 с.
- 3 Макаренко А.С. Лекции о воспитании детей. — М.: Политиздат, 1988. — 256 с.
- 4 Стронин М.Ф. Обучающие игры на уроках английского языка. — М.: Просвещение, 1981. — С. 112.
- 5 Крупская Н.К. Роль игры в детском саду. — Пед. соч. — М., 1959. — Т. 6. — С. 344.
- 6 Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. — М.: Просвещение, 1989. — С. 271.
- 7 Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка // Вопросы психологии. — 2006. — № 6. — С. 70.
- 8 Запорожец А.В. Психология и педагогика игры дошкольника (материалы симпозиума) / Под ред. А.В.Запорожца и А.П.Усовой. — М.: Академия, 1996. — С. 347.
- 9 Сорокина А.И. Дидактические игры в детском саду. — М.: Просвещение, 1982. — С. 16–19.

Ү.И.Көпжасарова, Е.В.Антонцева

Оқытудың бастапқы сатысында шет тілі сабақтарында дидактикалық ойындарды қолданудың психологиялық-лингвистикалық ерекшеліктері

Мақалада бастауыш мектепте шет тілі сабағында дидактикалық ойындарды қолданудың психологиялық-лингвистикалық негіздері қарастырылды. Авторлар бастауыш мектепте шет тілін ерте енгізудің қажеттілігі, дидактикалық ойындарды олардың дамуының психологиялық ерекшеліктерін есепке ала отырып, кіші мектеп жасындағы балаларда коммуникативтік-тілдік дағдылар мен біліктерді қалыптастыру мен жетілдіру туралы мәселелерін қозғайды. Бастауыш сыныптарда шет тілін оқытуда дидактикалық ойындардың әсерлілігі туралы қорытынды жасалып, психолог-ғалымдар мен әдіскерлердің еңбектері жан-жақты сарапталды. Қорытындыда авторлар оқу үдерісіне енгізілген дидактикалық ойынның шетел тілін оқуға деген ынтаның жоғарылауына, оқушының психикалық дамуының айтарлықтай жоғары деңгейіне көтерілуін іске асырумен қатар, сабақты қызықты, нәтижелі етуге мүмкіндік береді деген пікірге келді.

U.I.Kopzhasarova, Ye.V.Antontseva

Psycho-linguistic peculiarities of didactical games use with young learners at foreign language classes

The article deals with psychological and linguistic peculiarities of the use of didactical games at an elementary school at foreign language classes. The work also raises the problem of teaching a foreign language at an elementary school, the way of formation and improvement of foreign language communicative skills of young learners by means of didactical games. The works of psychologists and methodologists on a research problem have been studied, on the basis of which conclusions are made on efficiency of the didactical games use at a junior stage of a secondary school. In conclusion the authors emphasize a big role of didactical games, their impact on motivation raise to foreign language study.

References

- 1 Galskova N.D., Nikitenko Z.N. *Theory and practice of foreign languages teaching. Elementary school: Methodological manual*, Moscow: Airis-press, 2004, 240 p.
- 2 Zimnyaya I.A. *Psychology of foreign languages teaching at school*, Moscow: Prosveshchenie, 1991, 222 p.
- 3 Makarenko A.S. *Lectures about education of children*, Moscow: Politizdat, 1988, 256 p.
- 4 Stronin M.Ph. *Educational games at English lessons*, Moscow: Prosveshchenie, 1981, p. 112.
- 5 Krupskaya N.K. *The role of a game in the kindergarten*. Ped. com., Moscow, 1959, t. 6, p. 344.
- 6 Leontyev A.N. *Problems of development of the psyche*, Moscow: Prosveshchenie, 1989, p. 271.
- 7 Vygotskiy L.S. *Psychology questions*, 2006, № 6, p. 70.
- 8 Zaporozhets A.V. *Psychology and pedagogics of a game of a preschool child (symposium materials)*, Ed. by Zaporozhets A.V., Usova A.P., Moscow: Academia, 1996, p. 347.
- 9 Sorokina A.I. *Educational games in the kindergarten*, Moscow: Prosveshchenie, 1982, p. 16–19.

Ж.Е.Абельтаева

Казахская национальная академия искусств им. Т.Жургенова, Алматы
(E-mail: janel_1983@mail.ru)

Модель формирования профессионально-творческой активности будущего специалиста музыкальной эстрады

В статье представлена модель, отражающая основные ориентиры формирования профессионально-творческой активности будущего специалиста музыкальной эстрады, в качестве которых выступают личностные функции сознания: мотивирующая, рефлексивная, творчески-преобразующая, функция обеспечения уровня духовности жизнедеятельности. Описаны структурно-содержательные компоненты разработанной модели, включающие в себя целевой, содержательный и процессуальный элементы, которые способствуют становлению и проявлению творческих качеств личности, осознанию важности формирования профессионально-творческой активности для будущей деятельности.

Ключевые слова: активность, творческая активность, профессионально-творческая активность, модель, модель формирования, профессиональная подготовка, специалист музыкальной эстрады.

В науке под понятием «модель» понимается мысленно представляемая материализуемая система, отображающая и воспроизводящая объект исследования и способная замещать его таким образом, что ее изучение дает нам новую информацию об этом объекте [1].

Вопросам моделирования педагогических процессов посвящен ряд работ видных ученых (С.И.Архангельский, Ю.К.Бабанский, В.П.Беспалько, Н.К.Сергеев и др.), в которых излагаются общие подходы к моделированию, ученые обосновывают и доказывают необходимость применения методов моделирования в педагогике.

Моделирование дает возможность представить состав любого сложного процесса на высоком уровне абстракции и рассматривать весь образовательный комплекс в целостных аспектах взаимодействия объектов внутри системы и вне ее действия [2; 322, 323]. В моделях организации выделяются целевые ориентации и базовые процессы деятельности, раскрываются возможности управления ими.

Разработанная нами модель позволяет осуществлять подготовку специалистов в вузе искусств как целостный процесс, направленный на улучшение и обновление деятельности будущего специалиста музыкальной эстрады, обеспечивая условия для творческого совершенствования, ибо движение процесса представляет собой развитие по направлению к более высоким уровням целостности через смену функциональных состояний [3] (рис.).

Необходимым условием моделирования процесса формирования в условиях вуза искусств профессионально-творческой активности будущих специалистов музыкальной эстрады является определение методологической основы исследуемого процесса. В этой связи основными теоретико-методологическими подходами к исследованию процесса формирования профессионально-творческой активности будущих специалистов музыкальной эстрады являются: аксиологический, который отражает роль этнокультурных и общечеловеческих ценностей в духовной жизни общества (отдельной личности); антропологический, который предусматривает выделение системообразующих внутренних характеристик личности специалиста и определяет качественное своеобразие индивидуального подхода в профессиональном образовании работников искусства и культуры; социокультурологический, который основан на понимании места и значения культуры, искусства в жизни каждого человека и общества в целом, на понимании роли межнациональных коммуникаций, профессионально-креативной культуры в становлении специалиста музыкальной эстрады.

В качестве наиболее общих методологических оснований моделирования исследуемого процесса использованы системный и синергетический подходы.

Системный подход направлен на необходимость рассмотрения процесса формирования профессионально-творческой активности будущих специалистов музыкальной эстрады в системе становления и развития общей профессиональной культуры специалистов, во взаимосвязи с такими ее составляющими, как нравственно-духовная, интеллектуальная, методологическая, коммуникативная, исполнительская, технологическая культура. Это дает возможность, с одной стороны, говорить о целостности исследуемого объекта, с другой — о взаимодействии и динамике изменения составляющих его компонентов.

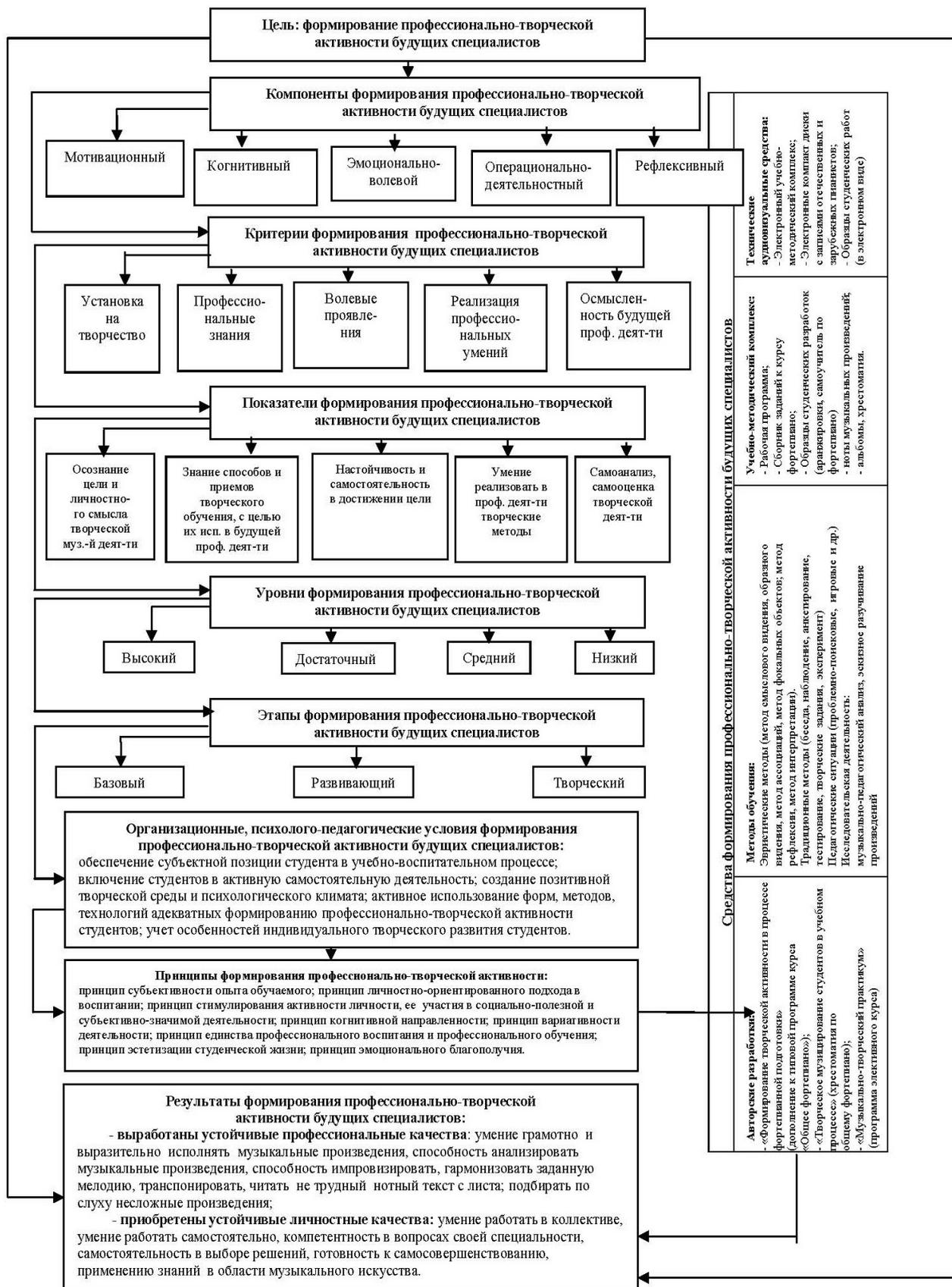

Рисунок. Модель формирования профессионально-творческой активности будущих специалистов музыкальной эстрады

Синергетический подход дает возможность рассматривать формирование профессионально-творческой активности будущих специалистов музыкальной эстрады как непрерывный процесс, в определенные моменты нуждающийся в приложении внутренних и внешних усилий для решения возникающих противоречий.

Основная задача профессионально-творческого образования — помочь студенту осмыслить получаемую им профессионально- значимую информацию, осознать важнейшие социальные и культурные ценности как нечто личностно-значимое (ценность творчества, ценность переживания, ценность отношения).

Используя ценность как ориентир повседневной жизни, будущий специалист осваивает опыт *культуротворчества, культуросоцидания*, развитие которого зависит от представленного образования ценностей культуры и обеспечения возможности будущему специалисту включиться в их осознание, освоение, принятие. В связи с этим сегодня нельзя ограничиваться лишь усвоением культурологической информации по введенным учебным предметам, а необходимо повышение *культуроемкости* образования.

С учетом сказанного выше разработка модели процесса формирования профессионально-творческой активности будущих специалистов музыкальной эстрады в условиях вуза искусств основывалась на *культурологической парадигме* профессионального образования.

Сущность и принципы культуросообразного образования всесторонне освещаются в трудах ряда ученых (Н.Б.Крылова, А.П.Валицкая, В.И.Слободчиков и другие). В них понятия *культуросообразности* трактуется как способность средствами образования выражать общечеловеческие и национальные ценности в их взаимосвязи; соответствовать традиционным культурным образцам и создавать новые артефакты; насыщать деятельность специалиста культурным содержанием, культурными ценностями.

Содержание культуросообразного профессионального образования в вузе искусств обеспечивается: соотносением образования с особенностями разных культур (современной, культуры прошлых лет, национальной и мировой культуры, культуры классической и авангардной и т.д.); ориентацией на духовные, нравственные ценности, сопричастностью к культуре сегодняшнего дня и обращением в далекую историю. Это встречи, беседы с представителями старшего поколения, включение в культурно-исторический контекст эпохи.

Методология педагогических исследований располагает представлениями о структуре моделируемого объекта. Ученые В.И.Журавлев, В.В.Краевский, В.А.Сластенин и другие сходятся во мнении о том, что целостное описание педагогической модели должно включать в себя целевой, содержательный и процессуальный элементы. Являясь симультанным, пространственным образованием, модель не может передать все подробности будущего реального результата и охватывает только его общие контуры. В этой связи предлагаемая модель формирования профессионально-творческой активности будущих специалистов музыкальной эстрады включала в себя целевой, содержательный и процессуальный элементы.

Целевой элемент модели разрабатывается с учетом требований профессии артиста эстрады и запросов самой личности в сфере образования. Цель формирования профессионально-творческой активности определяется нами путем достижения студентами различных уровней проявления внутренней мотивации, развития рефлексии, раскрытия творческих возможностей личности студента, развития потребности в самообразовании.

Содержательный элемент модели включает в себя содержание знаний, которые отвечали бы требованиям повышения профессионально-творческой активности будущего эстрадного музыканта. Такое содержание, наряду с государственным стандартом, должно включать личностное саморазвивающее начало.

Процессуальный элемент является непосредственным продолжением и дополнением содержательного. В соответствии с положениями концепции личностно-ориентированного образования содержание неразрывно связано со средствами его представления. Вне процесса содержание не реализуется.

Достижение целей предполагает реализацию системы принципов. В контексте проектируемой модели, способствующей развитию профессионально-творческой активности личности, ориентирами выступают ряд принципов, которые способствуют появлению личностного смысла. Для реализации данных принципов используется различная методика (диалог, деловая игра и «творческие задачи» и т.д.). Они предоставляют студентам образовательного процесса возможность самореализации

в творчестве. Данная методика придает деятельности личностную значимость, вследствие чего личность приобретает опыт рефлексии, критичности и т.д.

Проектируемая модель должна отразить основные ориентиры развития профессионально-творческой активности студента, а значит, создать педагогические условия для их развития. В качестве основных ориентиров в обучении и формировании профессионально-творческой активности необходимо выделить следующие личностные функции: *мотивирующая* (способствует в проявлению внутренней мотивации к усвоению музыкальных произведений, созданию возможности в процессе работы над музыкальным произведением обосновывать свое отношение к трактовке художественного образа); *рефлексивная* (помогает выработать уверенность в себе, в своих психологических и творческих возможностях, понять социальную значимость, выработать самоуважение, стремление к повышению самооценки); *творчески-преобразующая* (позволяет проявить творчество в любой личностно-значимой деятельности — от первоначального знакомства с музыкальным произведением (композитором, эпохой создания, стилем), работой над исполнительской техникой, музыкальным образом до создания собственной интерпретации художественного образа); *обеспечения уровня духовности жизнедеятельности* (осуществляется в соответствии с запросами самой личности).

Содержание музыкально-теоретических знаний призвано способствовать становлению и проявлению творческих качеств личности. Специальное образование для достижения целей должно создать условия, среду, в которой может развиваться творческая личность.

Модель процесса формирования профессионально-творческой активности будущего специалиста музыкальной эстрады включает в себя три этапа: базовый, развивающий, творческий.

Целью *базового* этапа является формирование мотивационного и когнитивного компонентов: осознание мотивов и ценностей будущей профессиональной деятельности.

Основная задача в работе со студентами — вызвать профессиональный интерес, потребность в творческой деятельности, усилить мотивацию учебной деятельности в целях осознания обучающимися важности формирования профессионально-творческой активности для будущей профессиональной деятельности.

Целью *развивающего* этапа является разработка преимущественно когнитивного, эмоционально-волевого, операционально-деятельностного компонентов — формирование у будущих специалистов системы знаний о сущности творческой активности, методах и средствах ее реализации, наличие собственной позиции по отношению к музыкально-исполнительской, педагогической проблеме. На данном этапе осуществляются усвоение студентами методологических знаний о творчестве, его принципах, о сущности творческой активности, методах и средствах ее реализации, формирование у студентов необходимых знаний о специфике профессиональной деятельности; формирование рефлексивных умений, навыков адекватной самооценки. Стимулируются индивидуальные интересы и потребности студента, развиваются приобретенные навыки самостоятельной работы.

Целью *творческого* этапа явились развитие и интеграция признаков мотивационного, когнитивного, эмоционально-волевого, операционально-деятельностного, рефлексивного компонентов, при ведущей роли операционально-деятельностного и рефлексивного компонентов; развитие умений и способностей по овладению опытом творчески преобразующей деятельности; реализация исследовательской, смыслообразующей, рефлексивной функций. Студенты продолжают закреплять необходимые базовые знания, развивают умения и способности по овладению опытом творчески преобразующей деятельности.

Структурные компоненты разрабатываются постепенно в системе целостного педагогического процесса. Однако каждый из этапов данного процесса ориентирован, прежде всего, на мотивационный компонент, поскольку осознание мотивов деятельности, целей и задач является приоритетным в формировании всех компонентов профессионально-творческой активности. Для построения модели формирования профессионально-творческой активности будущего специалиста музыкальной эстрады необходимо выделить уровни формирования этого личностного образования.

Выделение уровней формирования профессионально-творческой активности будущего специалиста осуществлялось на основе выделенных нами признаков проявления. В качестве творческих показателей сформированности профессионально-творческой активности будущего специалиста музыкальной эстрады выделены следующие:

– осознание цели и личностного смысла творческой — музыкальной деятельности (*мотивационный компонент*);

- знание способов и приемов творческого обучения, с целью их использования в будущей профессиональной деятельности (*когнитивный компонент*);
- настойчивость и самостоятельность в достижении цели (*эмоционально-волевой компонент*);
- умение реализовать в профессиональной деятельности творческие методы (*операционально-деятельностный компонент*);
- самоанализ, самооценка творческой деятельности (*рефлексивный компонент*).

На основе научно обоснованной В.С.Ильиным универсальной исследовательской процедуры — разработки обобщенной уровневой модели изучаемого феномена нами были выделены четыре уровня формирования профессионально-творческой активности будущего специалиста музыкальной эстрады: низкий, средний, достаточный, высокий. *Критериями перехода от низкого* уровня сформированности профессионально-творческой активности к более высокому выступают такие проявления, как установка на творчество (мотивационная сфера); профессиональные знания (когнитивная сфера); волевые проявления (эмоционально-волевая сфера); реализация профессиональных умений (деятельностная сфера); осмысленность будущей профессиональной деятельности (рефлексивная).

Выделенные нами уровни позволяют ориентироваться на поэтапное формирование профессионально-творческой активности будущих специалистов музыкальной эстрады. Каждый предшествующий уровень является основой по отношению к последующему, более высокому, а вновь приобретенные способности служат основой для развития профессионально-творческой активности.

Таким образом, представленная модель разработана с опорой на важнейшие ценностные основания, определяющие ее целевой, содержательный и процессуальный элементы. В частности, цель разрабатывалась с учетом требований профессии артиста эстрады и запросов самой личности в сфере образования. Содержательный элемент включает ценности когнитивного, операционально-деятельностного и творческого характера, которые способствуют формированию профессионально-творческой активности будущего специалиста музыкальной эстрады. Процессуальный элемент является непосредственным продолжением и дополнением содержательного. В процессе работы над моделью ее структурные компоненты (мотивационный, когнитивный, эмоционально-волевой, операционально-деятельностный, рефлексивный) были конкретизированы процессуальными средствами их выражения.

Модель отражает основные ориентиры формирования профессионально-творческой активности будущих специалистов музыкальной эстрады, в качестве которых выступают личностные функции сознания: мотивирующая, рефлексивная, творчески-преобразующая, функция обеспечения уровня духовности жизнедеятельности.

Эффективность реализации предложенной нами модели будет обеспечиваться созданием комплекса условий и реализацией системы принципов.

Список литературы

- 1 Штофф В.А. Проблемы методологии научного познания. — М.: Высш. шк., 1978. — 271 с.
- 2 Педагогика. Большая современная энциклопедия / Авт.-сост. Е.С.Рапацевич. — Минск: ИООО «Современное слово», 2005. — 719 с.
- 3 Краевский В.В. Общие основы педагогики. — Волгоград: Перемена, 2002. — 163 с.

Ж.Е.Абельтаева

Болашақ мамандардың кәсіби-шығармашылық белсенділігін қалыптастырудың үлгісі

Мақалада ынталандыру үлгісі болып рефлексиялық, шығармашылық және рухани өмір деңгейін қамтамасыз ету функциялары табылады. Сонымен қатар ол сананың жеке функцияларын орындай отырып, болашақ маманның кәсіби-шығармашылық белсенділігін және нұсқауларды көрсетеді. Модель мақсатты, адамның шығармашылық қасиеттерін қалыптастыру мен көріністеріне ықпал ету материалдық және процессуалдық элементтерін, болашаққа кәсіби және шығармашылық белсенділігін қалыптастыру маңыздылығы туралы хабардар етеді.

Zh.E.Abeltaeva

The model of formation professional-creative activity of future pop music specialist

This article proposes a model that reflects the basic guidelines of formation of is professional-creative activity of future specialist, which serve the personal functions of consciousness: motivating, reflective, creative and transforming function ensure a level of spiritual life. We describe the structural and substantial components of the model developed, including targeted, substantive and procedural elements that contribute to the formation and manifestation of the creative qualities of the person, awareness of the importance of formation of professional and creative activity for the future.

References

- 1 Shtoff V.A. *Problems of methodology of scientific knowledge*, Moscow: Vysshaya shkola, 1978, 271 p.
- 2 *Pedagogy. The modern encyclopedia*, Minsk: «Sovremennoe slovo» IOOO / Author-comp. E.S.Rapatsevich, 2005, 719 p.
- 3 Krajewski V.V. *General principles of pedagogy*, Volgograd: Peremena, 2002, 163 p.

Э.Р.Тажибаева

*Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
(E-mail: emisshan@mail.ru)*

Лингвистикалық корпус — шетел тілін оқытуда студенттердің лексикалық дағдыларын дамыту құралы

Мақалада заманауи шетел тілі мұғалім алдында тұрған басты міндеттердің сапалы білім беруде қолдануда жаңа ақпараттық құралдарды жетік игеріп, оларды білім алушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру, білім мазмұнын байыту, оқу үдерісін жалпы жетілдіру болып табылады. Лингвистикалық корпус аталмыш технологиялар қатарына жататыны сөзсіз. Корпустық лингвистиканың даму тарихы, түрлері және қолдану аясы сөз етілген. Автор корпустық лингвистиканың негізгі түсінігін, оның бейнелейтін аясына қарай, корпустағы сақталатын ақпарат бірлігі тұрғысынан ажыратуға болады. Сонымен қатар автордың лингвистикалық корпус негізінде әзірленген жаттығулардың тиімділігі эксперимент жүзінде дәлелденген.

Кілт сөздер: ақпараттық коммуникативтік құрал, компьютерлік технология, корпустық лингвистика, лингвистикалық корпус, құзыреттілік, шетел тілі, ағылшын тілі, лексикалық дағдылар, жоғары оқу орындағы оқу үдерісі, өзін-өзі бағалау.

Соңғы он жылда халықаралық қатынастың дамуы шетел тілдік білім берудің дамуына әкелді. Бұл жағдайда шетел тілінің мәртебесі өсе келе маңыздылығы артып, жаңа мемлекеттің дамуына үлесі зор. Шетел тілін үйрену арқылы шетел тілдің мәдениеті, діні, тілі, қарым-қатынасы, басқа қоғамның өмір сүру аясы жайында мәлімет алуға мүмкіндік туады. Шетел елдерімен келіспеушілік пен түсініспеушілікті алдын алу үшін де тілді білу маңызды. Тіл, осы орайда, негізгі құрал қызметін атқырады.

Қазіргі таңда ақпараттық коммуникативтік құралдарды қолдану арқылы шетел тілін үйрену өте тиімді. ХХІ ғасырда жаңа компьютерлік технологиялардың көмегімен, арнайы бағдарламалар мен сөздіктерді қолдануға болады.

Корпустық лингвистика — шетел тілін оқытуда жаңа бағыттардың бірі. Соңғы онжылдықта корпустық лингвистика саласы ғылыми айналымға айтарлықтай дәрежеде ене бастады. Әсіресе тілдік зерттеулерде корпустарды тәжірибе жүзінде пайдалану тұрғысынан алғанда, яғни олардың сөздіктер мен неше алуан түрлі грамматикаларды дайындау кезінде аса құнды материал болатындығы анықталды. Корпустық лингвистика мен оған қатысты пікірталастар айтарлықтай дәрежеде теоретикалық және эмпирикалық білім аяларының ең ұтымды арақатынастарын іздестіру жолдарын бейнелейді деуге болады.

Корпустық лингвистика 1963 ж. АҚШ-та пайда болған, Браун корпусынан The Brown Standard Corpus of American English бастамасын алады. Бұл корпустың көлемі 1 млн сөзқолданыстан тұрады және құрамында 2 мың сөзқолданысқа тең 500 мәтін енгізілген. Ғалымдар У.Н.Фрэнсис пен Г.Кучер бұл корпусты құрастыру үшін мынадай қағидалар мен қағидаттарды ұстаным еткен:

1. Мәтіндерді синхрондау мезгілдік үйлестіру үшін АҚШ-та 1961ж. алғаш рет баспадан шыққан еңбектерді алу.

2. Жанрлардың арақатынасын таңдау жұмыстары үшін ерекше ықтималдықтар рәсімін қолдану барлығы 15 жанр 9 ақпараттық проза 6 көркем проза әрбір жанрдан 6-дан 80-ге дейін элементтерге таңдама мәтін алу.

3. Мәтіндерді таңдауға қойылатын талаптарды айқындау мен тұжырымдау әр мәтіннің көлемі статистикалық тұрғыда оның стильдік ерекшеліктерін ақиқат дәрежеде бейнелеуін ескеру.

4. Жанрлардың құрамы мен арақатынасы стильдік ерекшеліктері мен қатынастық салмағы барабарлық деңгейде болуы қажет.

Корпустық лингвистиканың ағылшын тілі материалында туындауы мен қалыптасуын ғалымдар АҚШ-та компьютерлік техника мен ХХ ғасырдың 60–80 жылдары Британ лингвистикасындағы интеллектуалды ортаның белсенді даму жағдаятымен түсіндіреді. Осы кездерде компьютерленген мәтіндік корпустарға лингвистикалық талдау жүргізу тілдік зерттеулердің ең көп бөлігін қамти бастағаны мәлім. Ғылымды институттендіру нәтижесі 2001 жылы Бирменгем университетінде корпустық лингвистика кафедрасын ашуға және International Journal of Corpus Linguistics журналын

баспадан шығарып тұруға мүмкіндік берді. Бірнеше тілдердің материалдарында құрастырылған түрі мен қызметі жағынан ерекшеленетін корпустар және солардың негізінде құрастырылған неше түрлі сөздіктер мен грамматикалар пайда болды.

Лингвистикалық корпус дегеніміз — әр түрлі стильге, тілге, жанрға қолдану аясына байланысты электронды түрде біріккен мәтіндер жинағы. Мәтіндерді іздеп, лексикалық бірліктердің қолдануын көрсететін және үлкен көлемді мәтіндерді талдайтын бағдарламаны *конкорданс* деп атайды.

Қазіргі кезде корпустық лингвистиканың қолдану аясы бұрынғыдан да кеңейе түсті. Корпустық лингвистиканың негізгі түсінігін, оның бейнелейтін аясына қарай, корпустағы сақталатын ақпарат бірлігі тұрғысынан, оны әр түрлі негізде топтастыру мен құрастыру және т.б. қағидалары ұстаным етуіне қарай әр түрлі ұғынуға болады.

В.П.Захаровтың «корпус» ұғымын тар мағынада түсіндіруі қазіргі ғылыми түсінікте эволюциялық тұрғыда көрініс тапқан. Мысалы, ғалым «Корпусная лингвистика» атты оқу құралында былай дейді: «Под названием лингвистический, или языковой, корпус текстов понимается большой, представленный в электронном виде, унифицированный, структурированный, размеченный, филологический компетентный массив языковых данных, предназначенный для решения конкретных лингвистических задач» [1].

Жалпы алғанда, корпустарды келесі топтарға бөліп қарастыруға болады:

I. Құрылымдық дәрежесіне қарай: 1. Электрондық архив (сыртқы есте сақтау таспадағы өңделмеген мәтіндер). 2. Электрондық кітапхана (өңделген пішіндегі мәтіндер). 3. Мәтіндер корпусы (мәтіндердің стандартталған, өңделген және әр пәндік саланы бейнелейтін жиынтығы).

II. Тілдердің қамтылу санына байланысты: 1. Біртілді. 2. Екітілді. 3. Көптілді.

III. Қолдану тәсіліне қарай: 1. Зерттеу корпустары (көбінесе тілдік жүйелер қызметінің әр түрлі аспектілерін зерттеуге арналған). 2. Көрнекілік корпустары (олар зерттеу жүргізілгеннен кейін ғана құрылады; бұл корпустардың мақсаты — алынған нәтижелерді растау және негіздеу). Мұндай қарама-қарсы қоюшылық корпустардың ерте даму кезеңіне ғана тән болғаны белгілі, себебі қазіргі кездегі корпустар әрі зерттеу жүргізу үшін, әрі көрнекілік үшін де қолданылуы мүмкін.

IV. Динамикалық сипатына қарай: 1. Тілдік жүйенің белгілі қалпын бейнелейтін статикалық корпустар. 2. Динамикалық (мониторлық) корпустар. Олар пәндік аяның процессуалды аспектісіндегі тілдік феномендердің белгілі уақыт ішіндегі қызметін айқындау мәселелерін қарастырады.

V. Индекстеуге қатысты: 1. Белгіленбеген жай корпустар. 2. Белгіленген (аннотацияланған, мазмұндалған) корпустар. Қазіргі кездегі корпустар тек аннотацияланған болып келеді, себебі тек белгіленген корпустардан ғана қажетті ақпаратты іздестіруге, пайдалануға мүмкіндік бар.

VI. Тіл формасына (тұрпатына) қарай: 1. Жазба түрдегі корпустар. 2. Сөйлеу түріндегі (фонетикалық) корпустар. Корпустық лингвистиканың жетістіктерін өзіне сақтаған аса дамыған корпус түрі — ұлттық корпус. Мұндай корпус белгілі дәрежеде ұлттық тілді толық түрде бейнелейді. Ұлттық корпустың репрезентативтілігі (тұлғалылығы) — сол тілдің жазба және сөйлеу түріндегі мәтіндерінің барлық типтерінің бейнеленуі. Ұлттық корпустың айтарлықтай дәрежеде көлемді (ондаған, жүздеген, миллион сөзқолданыс) болуы репрезентативтілікке жетудің қажетті шарты болып саналады. Ұлттық корпустың ажыратылмас бөлігі оның белгіленген (аннотацияланған, мазмұндалған) бейнесі.

Ұлттық корпус ғылыми зерттеулердің түр-түрін жүргізуді қамтамасыз етеді: лексикографияға, жасанды интеллектіге, әдебиеттануға, сөйлеу тілін талдау мен жинақтауға және лингвистиканың барлық салаларына қатысты зерттеу түрлері. Сонымен бірге беделді академиялық сөздіктер мен ғылыми грамматикаларды құрастыру да корпустар негізінде жүзеге асады. Ұлттық корпусты пайдаланушылар — әр түрлі саладағы тілшілер, әдебиеттанушылар, тарихшылар және гуманитарлық білім салаларының өкілдері. Ұлттық корпустың ана тілі мен шетел тілін оқытуда, оқулықтар мен бағдарламалар құрастыруда маңыздылығы аса зор деуге болады.

Қос тілдік корпустары бір тілден екінші тілге аударма жасауға қатысты талдау жұмыстарын жүргізуге аса қолайлы болып келеді. Мысалы, «Орыс тілінің ұлттық корпусында» қос тілдік мәтіндері) корпустары да орын алған. Мұндай корпустар ерекше корпустар қатарына жатады. Себебі орыс тіліндегі мәтінге оның басқа тілге аударылған үлгісі және, керісінше, шетел тілдеріндегі мәтіндерге орысша аудармасы сәйкестендірілген.

Лексикалық білім негізгі барлық сөйлеу әрекеттерін сәтті меңгеруді қамтамасыз етеді. Лексикалық білім дегеніміз — шетел тілдік сөзге тек қана тілдік жиынтық емес, сонымен қатар сөзбен әрекеттің бағдарламасын білу, яғни шетел тілдегі сөздің нақтылы бағытылығы. Осы орайда

лингвистикалық құзыреттілік деген ұғым маңызды. Лингвистикалық құзыреттілік белгілі білімді меңгеруді және оларға сәйкес дағдыларды, тілдің әр түрлі аспектерімен байланыстылығы: лексика, фонетика, грамматикамен. Сондықтан студенттер мен оқытушы үшін шетел тілі жүйе ретінде емес, тілдесу құралы ретінде маңызды.

Әр тілдесу әрекетінде нақты мақсаты болады, сөйлеуде: хабарлау, жариялау, ақпараттандыру, айту қабілеті; жазуда: өз пікірін және басқаның пікірін жылдам тіркеу қабілеті; оқуда: ішінен жылдам оқи алу қабілеті; тыңдауда: сөйлеуді қалыпты жағдайда және шынайы қарым-қатынаста түсіне білу қабілеті; аудармада: күнделікті жағдайда аудармашы ретінде бола білу қабілеті.

Ауызша сөйлеу мен оқуды меңгеруді «сөйлеу дағдысыз мүмкін емес». Осы жағдайда ерекше орынды лексикалық дағдылар алады. Дағды — тапсырмалар жасау нәтижесінде тілдік құбылыспен автоматизмге жеткен құбылыс. Лексикалық бөліктің шетел тілін оқытуда мазмұнды құрылысы болып табылады.

Оқушылардың интеллектуалды және танымды қабілеті жағынан дамуы жақсы жағдайда, сонымен қатар лексикалық дағдылары. Мақсаты мен қатысымға байланысты сөздің бір-бірімен байланысы лексикалық дағдыны бейнелейді.

Тілдік лексикалық дағды: сөздерді талдау, сөзжасам, сөз тіркестер.

Шетелдік сөйлеуде бұл аспектке деген назар келесі себептермен түсіндіріледі.

- бірінші орында лексиканы қалай меңгергені пікірдің мазмұнды жағына байланысты;
- лексика, өзінің психологиялық, психолінгвистикалық сипатына байланысты, бірегей емес меңгеруге жатады;
- меңгерілген лексикалық минимумды негізгі лексика деп қарастыруға болады;
- материалды лексикалық деңгейде маңызды бөлігі сөйлеу әрекетінің тыңдау, оқу, сөйлеу сияқты тілдік бірліктерді қолдану дағдысы;
- алдында оқытылған лексикалық бірліктерге жүйелендіру жұмысын жүргізуді қажет етеді.

Шетел тілдік лексикамен жұмыс істегенде біраз қиындықтар болады, яғни мазмұнымен, түрімен, сөз қолданыспен, синонимдес қатардың алуандығы, тіларалық интерференцияны және басқаларын ескеруді талап етеді.

Лексикалық ережеге қойылатын жалпы талаптар:

- лексикалық дағдылар өзіне әр түрлі деңгейдегі сипаттамаларды қосады;
- белсенді және белсенді емес дағдыларға әр түрлі түсіндірме беріледі;
- сөз мағынасы, қалыптастыру, сәйкестік деңгейі, мысалдарда келтіру лексикалық ережелердің міндетті сипаттамасы болып табылады;
- лексикалық ережелер салыстыруда тіларалық және ішкі тілдік деңгейде құралады;
- лексикалық ережелер және оны құрайтын сипаттамалар оқушылармен бірге эвристикалық жолмен шығарылады;
- лексикалық ережелер ішінде бірліктік оқытулық лексемді семантикалық бірліктерді анықтап білу мен қолдануға нұсқаулық-ережеге және белгілі лексикалық бірліктер тобының жүйеліленген ерекшеліктері жинақталған ереже бойынша анықталады;
- лексикалық ережелер әр түрлі түрде қарастырылады: модельдік фразда, контекстік жағдайда немесе иллюстрацияларда, әрекетке нұсқаулық ескертпе, алгоритмдерде.

Лексикалық дағдыларды дамытуға арналған жаттығулар құрастыру кезінде лексикалық дағдылардың барлық бөліктерін ескеру қажет.

Лексикалық тапсырмалардың көптеген көзқарастарға байланысты классификациялауға болады.

1. Сөйлеу әрекетінің түрлеріне байланысты рецептивті мен репродуктивті жаттығулар, олар тағы репродуктивті және продуктивті болып бөлінеді.
2. Лексикалық дағдылар даму сатыларына, яғни сөзді меңгеру сатысы.
3. Лексикалық дағдылардың бағыттылығына байланысты бөлек аспектілерге фонетикалық, сызбалық және т.б. бөлінеді.
4. Белгілі сөздердің байланысын құруға бағытталған жаттығулар.
5. Бөлектенген сөзбен немесе сөз тіркестегі, сөйлемдегі сөзбен жаттығулармен жұмыс жасау болжалады (И.В.Рахманова контексті және контексті емес жаттығулар).
6. Оқытылуға тиіс сөзбен жасалған жұмыс түрлері (ауыстыру, кірістіру және т.б.).
7. Лексикалық жаттығулардың меңгеруге бағыттылығы.

Қазіргі заман талабына сай шетелі тілін оқытудың мақсаты қандай әдіс-тәсілдерге негізделетінін қарастырамыз. Дәстүрлі қабылданған отандық әдіс-тәсілдерде, коммуникативті дәріс беруден алдыңғы орынды иемденуші профессор Е.И.Пассованың липецктік мектеп өкілдерінің еңбектері негізінде төменде біз қарастырғалы отырған мақсаттар кешені ерекшеленеді. Шетел тілін оқытудың мақсаты отандық әдіс-тәсілдерде төрт аспект арқылы беріледі: 1) оқу-тәжірибелік; 2) тәрбиелік; 3) ұйымдастырушы; 4) дамушы. Әрбір көрсетілген аспектіні толығырақ қарастырайық.

Студенттер шетел тілін қатынас құралы ретінде меңгеріп және оны ауызша және жазбаша сөйлеуде қолдана білуі керек. Тілді оқыту қызметінің төрт түрін, атап айтқанда: рецептивтік — тыңдау және оқу, продуктивтік — айту және хат жазу, сондай-ақ, осылармен байланысты тілдің үш түрлі аспектілері: лексика, фонетика, грамматиканы меңгеру мәселелерін қарастырамыз. Шетел тілін меңгерудегі оқу-тәжірибелік аспект тілдесудің барлық формаларын және тілдің барлық функцияларын, яғни жеке тұлғалар арасындағы өзара тілдесудің қажеттілігін, адам баласының рухани әлемін байытуын, өз пікірін қорғауын, отандық мәдениетті насихаттауын, халықтар арасындағы достығын, экономикалық және саяси дамуын меңгеруді ұйғарады.

Тілді оқыту қызметінің нақты мақсаттары ретінде:

Сөйлесуде — хабарлай білу (баяндау, жариялау, хабарлау, ақпараттандыру, әңгімелеу және т.б.); түсіндіру (мінездемеу, нақтылау, көрсету және т.б.); мақұлдау (ұсыну, кеңес беру, айқындау, қолдау, мақтау, алғыс айту және т.б.); әшкерелеу (сынау, қарсыласу, жоққа шығару, кінәлау, талқылау және т.б.); сендіру (дәлелдеу, негіздеу, нақтылау, көндіру, айтқанында тұру және т.б.).

Жазуда — өзінің және өзгелердің пікірлерін жеткілікті жылдам түрінде бекіту, материалды қолдана отырып, оқығанды жаза білу, сөйлеген сөздердің жоспарын және тезистерін, сондай-ақ хат, аннотация және рецензия жаза білу.

Оқуда — журнал не газет беттерінен мақаланы, орта қиындықтағы көркем шығармаларды қатынас құралы ретінде оқудың барлық қызметтерін қанағаттандыру үшін іштей тез оқи ала білу қажет.

Тыңдауда — бетпе-бет жүздесуде және жалпы радиобағдарламаларының, фоножазбалардың мән-мағынасын қалыпты екпінде аутенттік тілдесуде түсіне білу.

Аудармада — тұрмыстық жағдайда аудармашы ретінде бола алу негіздерімен ерекшеленеді. Оқу аспектісінде өзіндік жұмыстың дағдысын игеруді өте маңызды деп санау тура келеді.

Шетел тілін оқытуда өз ойыңды жеткізудің әдіс-тәсілдерін қолдана алудың қажеттілігін, яғни адамдардың сөздерді қалай айта алуын, пәндерді номиналдауын, қолданушы сөздерді, ана тілін шет тілімен салыстыру және теңестіру, тілді сезіне білуін, тілдік шешімдерді, оның барлық түрдегі ерекшеліктерін есте сақтауды, логиканы (сараптау, синтездеу, теңестіру, ақылды шешім табу), сенсорлық қабылдауды, мотивтік ортаны дамыту, мінез, еңбексүйшілік, ерік, мақсаттылық, белсенділік, оқи ала білу арқылы тілдесе білуді, дамытуды қамтамасыз етеді. Қазіргі кезде үзіліссіз тілді оқыту жүйесін жаңартудың қажеттілігі жөнінде көп айтылады. Мектеп және жоғары оқу орындарында оқытудың жаңа тұжырымдамалары жасалуда, мамандарды дайындауда тілді оқытудың жаңа үлгілері пайда болуда, сонымен қатар оқытушы кадрларды дайындау және қайта дайындау саласында да, жеке тұлғаның қалыптасуында да осы сияқты өзгерістер шет тілін оқыту мақсатын түсінуге қатысы бар. Білімнің өзі, нақты шеберлік пен дағдыдан және оқу орнынан тыс жерлерде адамның білімді де шынайы іскер дайындықта болуын шеше алмайды. Кейінгі уақыттарда білім алудың мақсаты тек білім мен біліктілік қана емес, сонымен қатар жастардың қоғамда ары қарай дамуына өте қажетті адами қасиеттерін, сөйлеу дағдыларының қайнар көздерін анықтау сияқты келелі мәселелер күн тәртібінде кеңінен қойылуда. Әр түрлі оқу орындарын бітірушілердің қазіргі нарық заманының еңбек шарттарына орай бейімделіне алатын дайындығын жинақтап көрсететін бес негізгі сөйлеу дағдыларын айтуға болады. Осы сөйлеу дағдылары бүкіл Еуропа елдерінің өкілдері қатысып, 1996 жылы март айында «Еуропалық жоғары білім» шеңберіндегі жобада Бернде өткен симпозиумда тіркелді [2].

Әлеуметтік тұрғыдан саяси тілде сөйлесе алу дағдылары немесе тың мәселелерді шешуге дайындық. Бұл дағды негізінде қабылданған өзіндік шешімге әуелі психологиялық дайындық барысын өз жауапкершілігіне алу міндеті сай келеді. Тәжірибе көрсеткендей, адамдардың басым көпшілігі тіпті базалық академиялық тапсырмаларды шешуде, өзіне қажетті кезде туындаған шешімдерді қабылдауға болатынын біле бермейді, мәселен, пәнді игеру уақытында жіберіп алған материалдарды толықтыру; қажетті кеңестер алу; емтихандарға тиімді дайындалу: оқу орнын немесе

оқу пәнін тандау; конференцияға баяндама дайындау; әдебиеттер тізімін жасау; ғылыми грант ұтып алу; семинар дайындау және өткізу.

Оның негізін қазіргі ақпарат көздерімен тікелей жұмыс істей алатын дайындық пен қажеттіліктің, біліктіліктің бірлігі және жиынтығы ретінде анықтауға болады. Әр түрлі дерек көздерінің көмегімен қазіргі заман талабына сай мультимедиалық оқу құралдары арқылы қажетті ақпаратты табу; ақпараттық сөйлеу дағдыларының маңыздылығын, анықтылығын, жаңашылдығын анықтау; алға қойылған мақсат-міндеттер мен жағдаяттарға сәйкес ақпаратты өңдеу; ақпаратты сақтау және архивтеу; келелі мәселелер шеңберіндегі шешімдерді қолдану.

Коммуникативті сөйлеу дағдылары. Берілген сөйлеу дағдысы көп құрылымды болып келеді, бірақ әр түрлі ғылыми мектептер оның құрылымы мен құрылысын әрқалай анықтайды. Еуропа кеңесі мынадай сөйлеу дағдыларынан құралған бастауыш деңгейді анықтаған болатын: лингвистикалық; әлеуметтік-лингвистикалық; мәдени-әлеуметтік; стратегиялық; дискурсивтік және әлеуметтік. Тілдік, мәдени-әлеуметтік қатынастан құралған В.В.Сафонов ұсынған сөйлеу дағдысының анықтамасы отандық әдістеме және шет тілдерін оқыту бағдарламаларында бекітілді. Қазіргі білім алуды түсінудің ең маңызды ұстанымы кез келген маманның ауызша және жазбаша сөйлеуде жеткілікті дәрежеде қарым қатынас жасай алатын дағдысы болу керек. Бұл дағды қарым-қатынас дағдысының бөліктерінің бірі ретінде қарастырылады, қазіргі жартылай мәдени әлемде өмір сүруге, әрекет етуге байланысты, оны өзіндік білім алудың негізі етіп кейінгі кезеңдерде көрсете бастады. Осы дағдының негізінде төмендегі мәселелер жатыр.

Ағылшын тілін саналы меңгертіп, нәтижеге қол жеткізу үшін, ең алдымен, оқушының есте сақтау қабілетін арттырып, оны түрлі оқу-әдістемелік жолдары арқылы меңгерту. Ағылшын тілін жақсы меңгерген студент ортада өз ойын анық айтып, болашақта шетелдіктермен қарым-қатынас жасай отырып, мемлекетімізге өз үлесін қосса, яғни, ол екінші саналы тұлға болып қалыптаспақ. Осы орайда, әрбір студенттің саналы тұлға болып қалыптастыруға оқытушының рөлі өте зор. Осы мақсаттарды іске асыру үшін жоғары оқу орындарында жүргізілетін ағылшын тілін оқытудың әдістемелік және ғылыми жұмыстарды зерделей келе, студенттің тілді меңгеруге оны есте сақтауында жаңа технологияларды пайдаланып, оларды іске асыру жайында іс-тәжірибе жүргізген.

Білім беру кеңістігінде түрлі жаңа технологиялар енгізілуде, бірақ олардың ішінен өз тәжірибемізге қарай қажеттісін таңдап, әр тұлғаны нәтижеге бағыттай білім бере отырып, сабақтың әр кезеңінде тиімді қолдану қажет. Ағылшын тілін оқытуда жаңа технологияларды, техникалық құралдарды сабақта жан-жақты қолдану, мұғалімнің көптеген қиындаған қызметтерін жеңілдетіп, шығармашылық, іскерлік ұстанымдарды нығайта отырып, жаңа тәсілдердің пайда болуына көмегін тигізеді.

Лексика бойынша арнайы жаттығулардың нақты лингвистикалық міндеттері болады:

- 1) сөздің жалпылау мағынасын түсінуді дамыту;
- 2) «тұтас және оның бөліктері» қатынасын түсіндіруді дамыту;
- 3) сөздің дерексіз мағынасын түсінуді дамыту;
- 4) морфология саласынан (морфемалардың абстрактілік мағынасын меңгеруде) тіл құбылыстарын айыра білу қабілетін дамыту;
- 5) антонимдерді сөздердің мағынасын ұғыну құралы ретінде түсіне білу;
- 6) стилистикалық сезім қабілетін дамыту;
- 7) сөздердің тасымал мағынасы мен этикалық ұғымдарды түсіне білу. Лингвистикалық корпус негізінде оқушылардың лексикалық дағдыларын дамытуда қарастыратын лингвистикалық корпусның қасиеттері. Оған жататын лексикалық дағдылар:

- сөздің көру бейнесінің семантикамен арақатынасын белгілеу;
- контекст көмегімен сөздің мағынасын ашу;
- контекст көмегімен сөздің полисемиясының ашылуы;
- жазылуы ұқсас сөздер дифференциацияланды;
- мағыналары жақын сөздердің қолданылу айырмашылығының анықталуы.

Жоғарыда айтылғандай, лингвистикалық корпус негізінде оқушылардың лексикалық дағдыларын дамытуда оқушылардың мәдени-қоғамдық және лингвистикалық білімдері мен қабілеттерінің болуы:

- а) лексика саласында мәдени-қоғамдық білімдері болуы:

- эквивалентсіз лексиканы білу және оны мәтінде түсіну қабілеті (анықтамалықтарды қолдану арқылы да);
 - оқып жатқан елдің күнделікті өмірде қолданатын ауызекі тілдегі сөздерін және лексикасын білу (ақша бірліктері, салмақ өлшемдері, ұзындық, уақыт көрсеткіші, жол белгілері және т.б.);
 - сөйлеу және этикет формуласын білу (үлкендердің кішілерге қарым-қатынасы, оқушылардың мұғалімге, әр түрлі жастағы қоғамдық топтармен қарым-қатынасы) және оқып жатқан елдің қарым-қатынас нормалары бойынша сөйлесімді құрай алу қабілеті;
- б) лексика саласында лингвистикалық білім:
- сөзжасамда лексикалық бірліктердің ережелерін және үйлесімін білу;
 - қызметтік сөздерді сөйлемдегі және мәтіндегі байланысын білу;
 - этимологиялық бөлек сөздерді білу;
 - әр тілде мағынасы әр түрлі болатын түсініктерді білу [3].

Лингвистикалық корпус негізінде студенттердің лексикалық дағдыларын дамытуға арналған жаттығулардың тиімділігі эксперимент нәтижесінде нақтыланды, егер осы жоспар бойынша жасалынса:

- (1) студенттердің АКТ құзыреттілігін дамыту; (2) оқушыларда шетел тілінің коммуникативті құзыреттілігін дамыту; (3) оқытуда сөз мағынасын анықтауға арналған жаттығуларды қолдану, (а) полисемияны оқыту, (б) мағыналары жақын сөздердің әр түрлілігін анықтауға, (в) ұқсас жазылатын сөздің дифференциясы; (4) бөлінген сатылар мен қадамдардың оқытудың нақты алгоритмімен жүру.

Оқыту 3 сатыдан тұрады: констатациялық, қалыптастырушы, бақылау эксперименті.

Жасалған эксперимент нәтижесінде былай қорытындылауға болады:

Лингвистикалық корпус негізінде: сөздің көру бейнесінің семантикамен арақатынасы белгіленді; контекст көмегімен сөздің мағынасы ашылды; контекст көмегімен сөздің полисемиясы ашылды; жазылуы ұқсас сөздер дифференциацияланды; мағыналары жақын сөздердің қолданылу айырмашылығы анықталды.

Лингвистикалық корпус негізінде:

(1) студенттердің АКТ құзыреттілігін дамыту; (2) студенттердің шетел тілінің коммуникативті құзыреттілігін дамыту; (3) оқытуда сөз мағынасын анықтауға арналған жаттығуларды қолдану, (б) полисемияны оқыту, (в) мағыналары жақын сөздердің әр түрлілігін анықтауға, (г) ұқсас жазылатын сөздің дифференциясы; (4) бөлінген сатылар мен қадамдардың оқытудың нақты алгоритмімен жүру анықталды.

Лингвистикалық корпус негізінде студенттердің лексикалық дағдыларын дамытуға арналған эксперимент 3 сатыдан құралып, жүзеге асты; конкорданс бағдарламасы мәтіндер корпусында бойынша тілдік заңдылықтар анықталды; коммуникативті тапсырмаларда жаңа лексикалық бірліктерді қолдану; оқушылар өз жұмыстарына рефлексия жасады.

Лингвистикалық корпус негізінде жоғарғы курс студенттердің лексикалық дағдыларын дамытуға арналған жаттығулардың тиімділігі эксперимент жүзінде дәлелденді.

Студенттердің лексикалық дағдыларды дамытуда лингвистикалық корпусты игеру маңыздылығын, мотивациялық-құндылық дәрежесін анықтауда сауалнама әдісі қолданылған болатын. Сауалнама зерттеудің мақсатына сәйкес келетін 10 сұрақтан тұрады: 1) Алынған жауаптар сомасынан жағымды жауаптар санының көптен бөлігі келесі сұрақтан алынды: *Сіз үшін ағылшын тілі сабағында лексикалық дағдылары дамытуды маңызды деп санайсыз ба?* Ал, жағымсыз жауаптар санының көптен бөлігі, *Сөздік қорыңыз аз болса логика тұрғысынан ойыңызды дәлелді жеткізе аласыз ба?* Студенттердің 80 % келесі сұраққа жауап беруге қиналды: *Сабақ барысында өз-өзін бағалау маңызды ма?*

Берілген сауалнама нәтижесінен студенттердің қарым-қатынастың ауызша және жазбаша түрлерін қолданудағы мотивациялық құндылықты қатынасының деңгейімен қанағаттанбауы байқалады.

Студенттердің лексикалық дағдыларын тексеру мақсатында бірнеше тапсырмалар берілген. Студенттер міндеті — сөздердің полисемиялық мағынасын табу, лексикалық мәтіндерді құрастыру, етістіктердің қолдануға арналған тапсырмалар. Орындалған жұмыстың сапасына сараптама жүргізу арқылы тексерілді. Констатациялық эксперименттің нәтижесін талдауда және интерпретация беруде лексикалық дағдыларын қалыптасу деңгейін бағалаудың арнайы критерийлері әзірленді.

Лингвистикалық корпуспен жұмыс (Британдық ұлттық корпус) сабақ кезінде жүзеге асты. Эксперименттік жұмыс алгоритм бойынша жасалды. Эксперименттік (20 студент) және бақылау (20 студент) топары қатысты. Эксперименттік топ студенттері лексикалық дағдыларын дамытуда лингвистикалық корпуссты қолдана отырып, оқытушыдан нұсқау алды, конкорданс бағдарламасы арқылы лексикалық бірліктерді іздестіріп, нәтижелерін талқылауға қатысты, коммуникативті тапсырмаларда жаңа лексикалық бірліктерді қолданды, өздерінің жұмыстарына баға берді.

Студенттер қалыптастырушы бөлімде, жасалған оқыту алгоритмі бойынша келесі тапсырмаларды орындады.

- (а) сөздің мағынасын анықтауда лингвистикалық корпуссты қолдануға арналған жаттығулар;
- (б) сөздің полисемиясын анықтауда лингвистикалық корпуссты қолдануға арналған жаттығулар;
- (в) лингвистикалық корпуссты қолданып, етістіктерді оқытуға арналған тапсырмалар;
- (г) лингвистикалық корпуссты қолданып, лексикалық тест тапсырмаларын құру үшін арналған жаттығулар;
- (д) лингвистикалық корпуссты қолданып, мағыналары жақын сөздердің айырмашылығын анықтауға арналған тапсырмалар.

Жасалған эксперимент нәтижесінде былай қорытындылауға болады. Лингвистикалық корпус негізінде: сөздің көру бейнесінің семантикамен арақатынасы белгіленді; контекст көмегімен сөздің мағынасы ашылды; контекст көмегімен сөздің полисемиясы ашылды; жазылуы ұқсас сөздер дифференциацияланды; мағыналары жақын сөздердің қолданылу айырмашылығы анықталды.

Лингвистикалық корпус негізінде: (1) студенттердің АКТ құзыреттілігін дамыту; (2) студенттердің шетел тілінің коммуникативті құзыреттілігін дамыту; (3) оқытуда сөз мағынасын анықтауға арналған жаттығуларды қолдану; (б) полисемияны оқыту; (в) мағыналары жақын сөздердің әр түрлілігін анықтауға, (г) ұқсас жазылатын сөздің дифференциациясы; (4) бөлінген сатылар мен кадамдардың оқытудың нақты алгоритмімен жүру анықталды.

Лингвистикалық корпус негізінде студенттердің лексикалық дағдыларын дамытуға арналған эксперимент 3 сатыдан құралып, жүзеге асты; конкорданс бағдарламасы мәтіндер корпусында бойынша тілдік заңдылықтар анықталды; коммуникативті тапсырмаларда жаңа лексикалық бірліктерді қолдану; оқушылар өз жұмыстарына рефлексия жасады.

Лингвистикалық корпус негізінде жоғарғы сынып оқушыларының лексикалық дағдыларын дамытуға арналған жаттығулардың тиімділігі эксперимент жүзінде дәлелденді.

Қорытындылай келе, бүгінгі заманда техниканы компьютердің қарқынды дамуына байланысты қол еңбектерін жеңілдетіп, ондай мәліметтердің бәрін компьютерге алдын ала енгізу арқылы зерттеушілердің қажет мәліметті тауып алуы үшін қор жинақтауына мүмкіндік береді. Сондай-ақ тіл тарихын немесе қазіргі кездегі тілдің даму бағытын анықтауды мақсат еткен зерттеушілер үшін де мұндай сөздіктердің берері мол. Яғни тілдің қалай дамып жатқаны, қандай тұлғалардың жиі қолданылып жатқанын, қайсыларының қолданысы азайып, сиреп бара жатқанын анықтау үшін де бұл сөздік бірден бір құрал бола алады. Сонымен қатар тіл тазалығына нұқсан келтірмеуді тілдің шырайын кетірмей әр сөзді орынды қолдана білуді мақсат еткен журналист үшін де, баспа редакторы үшін де мұндай сөздіктің берері мол, мұндай сөздік тіл тарихын зерттеушілер үшін де өте пайдалы болмақ. Шетел тілін оқытуда лингвистикалық корпуста кеңінен қолдансақ, қазақ тілін осы сөздіктерге енгізсек, шетелдік мәліметтерді өз ана тілімізде алуға мүмкіндік болмақ.

Лингвистикалық корпуссты инновациялық құрал ретінде қолданып, оқушылардың шетел тіліне деген қызығушылығын арттыруға болады. Қазіргі заман талабына сай инновациялық құралдардың көмегімен тәжірибелер жасап көріп, тілді қызықтыра оқытқан жөн. Лингвистикалық корпус арқылы шетел тілін оқыту жаңа бағыт ретінде оған айтарлықтай үлес қосады деп есептейді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Захаров В.П. Корпусная лингвистика. [ЭР]. Режим доступа: <http://download.yandex.ru/class/zakharov/CL> — С. 3.
- 2 Чернякова Т.А. Использование лингвистического корпуса в обучении иностранному языку // Язык и культура. — 2011. — № 4(16). — С. 127–130.
- 3 Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. — М.: Академия, 2009. — С. 336.

Э.Р.Тажобаева

Лингвистический корпус — средство развития лексических навыков студентов в обучении иностранному языку

В статье рассматривается одна из важнейших задач, стоящих перед современным учителем иностранного языка, — овладение новыми информационными средствами, обеспечивающими качественный подход к образованию, повышение интереса учащихся к изучаемому предмету, обогащение содержания образования и модернизация учебного процесса в целом. Безусловно, к этому ряду технологий можно отнести лингвистический корпус. В работе дан краткий обзор истории развития корпусной лингвистики, отмечены ее разновидности, а также сферы применения. Автором раскрыта сущность корпусной лингвистики, которая различается по сфере применения, характеристике предоставляемой информации. Помимо этого, автором разработаны упражнения, основанные на использовании лингвистического корпуса, эффективность которых доказана в рамках эксперимента.

E.R.Tazhibayeva

Linguistic corpora as a means for developing students' lexical skills in teaching foreign language

In this article, the author highlights one of the most important tasks that a modern foreign language teacher faces with, as the master of new ICT, which provide high-quality approach to education, increase student's interest in the subject, enrich the content of education, and modernize educational process in general. With no doubt, to the list of such technologies Linguistic corpus can be enrolled. The paper presents a brief overview of the history of the development of Corpora linguistics, its types and application fields. The author reveals the nature of Corpora linguistics, which varies from its scope and the nature of information provided. Moreover, the author worked out exercises based on the Linguistic corpora the efficiency of which has been proved in the experiment.

References

- 1 Zakharov V.P. *Corpora linguistics*. [ER]. Access mode: <http://download.yandex.ru/class/zakharov/CL>, p. 3.
- 2 Chernyakova T.A. *Language and culture*, 2011, 4(16), p. 127–130.
- 3 Galskova N.D., Gez N.I. *The theory of teaching foreign languages. Lingua-didactics and methodology*, Moscow: Academy, 2009, p. 336.

V.I. Timoshenko

*Ye.A. Buketov Karaganda State University
(E-mail: musaira@mail.ru)*

The use of Mass Media in the English language teaching process

The article deals with the specifics of the use of Mass Media in the English language teaching process. The need to study English language in modern society is emphasized in the article; analyzed the most effective methods and approaches of the use of Mass Media in the English language teaching, such as newspaper and magazine articles, TV, radio, Internet resources, specialized educational software designed to develop the skills of different types of speech activity — oral communication, listening, reading, writing, and skills of detailed analysis of the different styles of the English language.

Key words: Mass Media, authentic material, the English language, press, Internet, education process, teaching games, computer applications, teaching, communication.

There are a lot of countries in the world but languages which are spoken by their citizens are much more. In this case we speak about several thousands. International languages exist for the purpose of communication and allow exchanging information and it does not depend on nationality or place of living. English is one of them. It is the language of international communication for all the humanity. That's why it is difficult to revalue the importance of the English language in modern world. Undoubtedly the range of the English language spreading is huge at the present time that language can not be identical in different spheres. In spite of presence of different variants of the English language and specific peculiarities for every nationality the English language remains the most popular around the world.

In general the whole political, economic, scientific and sport life of the world goes in English. The English language is defined as official and working language of UNO and exactly the English language is in the list of six international languages of UNO. It is impossible to know all national languages of each country which you cooperate with that's why various summits and meetings of heads of states, signing of laws and decrees, negotiations and debates run in English. International trade, work of banking system, an activity of conveying system overland, afloat and in the air carry out in English. The Olympic Games and different competitions either chose the English language as an official language.

The English language allows raising human mental capacity. It becomes possible to read the most outstanding works in the original, listen to music compositions which are known all over the world and understand their meaning. Thus it is rather difficult to imagine modern world and our life without the English language. It firmly comes in it and completely changes the view of communication in general [1].

Major part of Internet pages with necessary information spreads in English. Major part of computer programs and applications are made up in English either. Expressing feelings and emotions, naming subjects and events, using household devices and modern technologies are called in English in everyday life.

Success in any business connects with English. If a person can fluently speak English, the ways to any companies and field of activity will open for him. The English language mastering allows personality's developing, spending spare time and the level of scholarship and communication. It's a great opportunity for tourists and travelers not to be lost in foreign country but spend valuable time with pleasure. Real communication with people from different parts of planet, live or due to Internet, develops mental outlook, changes mind and improves communicative skills, adds self-assertion and also gives a lot of positive emotions and useful pleasant acquaintances.

Since people have realized the necessity of foreign languages learning, new efficient methods of foreign languages teaching began to appear. The new model of language education entails the update of content, improvement of methods, organizational forms and means of training activity directed on intellectual pupils' development, formation of skills of independent work with information and use knowledge for sensible tasks solutions which can appear in real situation. Lack of such kind of skills deprives the person of the opportunity to succeed, adapt and become a competitive specialist. Orientation on creative personality's development, the necessity of consideration of their educational, social, economical, cultural and communicative needs demands Mass Media usage, especially newspaper and magazine texts in educational process [2].

In recent years the techniques of Mass Media usage in the foreign languages teaching process are developed intensively. Education becomes more interesting, colorful and emotionally-saturated due to them.

Mass Media creates unique opportunity for foreign languages learners to use authentic means (to listen and to communicate to the native speakers). Mass Media implies television, radio, Internet, newspapers, magazines etc. By mean of information transmission Mass Media can be divided into:

1. Visual — press.
2. Auditive — radio.
3. Audiovisual — television, Internet.

In the form of text presentation Mass Media can be oral — television and radio and written — press and Internet.

Television is one of the best Mass Media of spreading information (political, cultural, cognitive and educational). It has great opportunities in foreign language teaching. In general television is a unique form of person's development. The results of research reveal while listening a person remembers 15 % of speech information, while looking — 25 % of visual information, while listening and looking — 65 % of information. The usage of television makes the English language teaching process more vivid, convincing and emotional. Informational opportunities of television allow foreign language learners to use authentic means of communication with native speakers. They promote practical imitation of natural language environment. Television reflects social life of society, peculiarities of national mentality, national stereotypes, that's why television can serve as a source of information during the study of culture, traditions and customs of studied language country. Television programs are actual and comfortable source of pupils' knowledge, experience, feelings and impressions strengthening. They help pupils to orient in huge information flow, use it in their lives, professions, and develop skills of creative comprehension and impartial assessment of information. Audiovisual mean television is one of the most effective during teaching of listening comprehension [3].

Nowadays there are a lot of telecasts for children that teach English and children enjoy them. Such kinds of programs found basic lexical material on the early stage of child's development.

Thus, television usage as the mean of foreign languages teaching allows to implement the following tasks: practical (language acquisition as the mean of communication), pedagogical, developmental and educational.

Authentic newspaper article doesn't almost concede in comparison with another authentic text of Mass Media during foreign language teaching in artificially created language environment. Newspaper article, presenting in printed form makes possible to multiple individual reading with the purpose of additional understanding and searching certain language facts in the text. Visual material perception helps to remember better and remain fixedly in the memory. Newspaper article is easily succumbing to methodic processing and simulation, mainly on the primary stage of teaching. Additionally, systematic studying of newspaper texts helps to develop the methods of independent work that is very important for foreign language learning. Regular work with the newspapers stimulates pupils to reading periodicals outside the classroom.

Texts of newspapers under consideration are endless source of formation language, speech, social and cultural competence. Completeness and logic of sentence formation, clarity of thought, expressive language means usage are components of speech culture of qualitative newspapers. Effective tasks are connected with titles, content of the articles, filling missed information, advertisement, exchange news, discussion photos, holding press conferences, interviews, prediction events, composition of horoscopes, writing advice columns, broadcasts from the field, TV-programs, weather forecast, puzzles and crosswords and another activities suggested by Paul Sanderson in his book «Using Newspapers in the Classroom». Pupils can read articles, make translations, and analyze the use of neologisms, borrowings, newspaper clichés, slang expressions and conciseness of titles used in publicist style. Discussion of newspaper materials involves pupils into argumentation of discussion and inspires for independent learning of covered topics and additional reading. After regular work with press high school students acquire skills of detailed analysis of newspaper articles, define type, topic, theme, style of the article, evaluate the quality of material feed and comment the existence of facts, quotations and arguments. Pupils make their own conclusions about the article content, evaluate effectiveness of the chosen format and structure, understand the reasons of using certain lexical and syntactical means, see the effect of usage graphical means, photos and etc. Pupils can also make comparative analysis of articles of different countries at the level of content and design and define differences between tabloids and serious press on the example of print and digital versions of articles.

More difficult stage of working with Mass Media is articles writing. It's necessary to help pupils to find out the difference between types of articles (report, announcement, newspaper investigations, advertisement

and etc.), to teach collection and presentation information impartially in form of newspaper article due to polemical presentation of points of view for successful implementation of this task by students. The experience of independent writing an article gives the opportunity for children to show their creative literary potential, raise the will of sharing their thoughts and ideas in English, and develop skills of social competence and critical thinking.

School newspapers publication as the final stage of working with Mass Media at the English lessons supposes real experience of using language situations. Editorial boards partition responsibilities and tasks as defining themes which are interesting for readers, selection of the information, interviews and public opinion polls, editing the material and etc. Classroom becomes a place where pupils deal with searching the information in electronic and real world. Working process strengthens friendly relations between classmates and increases the interest to school events. Children work as well in group as independent, learn solving problems independently and build professional relationships. Teacher stops to be the only source of getting knowledge, he becomes helper in learning something new who can guide and support in the process of knowledge construction and education becomes social activity. Project work at school newspapers publication in active student-centered learning environment increases the level of interdisciplinary knowledge and help pupils to develop technical and research skills which it's impossible to use during reading the school book. Pupils get key goal of learning language to use it easily. Careful attention of newspapers to national traditions, customs, folklore, stereotypes, everyday system of values and priorities transform them into source of social and cultural knowledge.

Authentic newspaper text as teaching material has certain difficulties. Current news becomes quickly outdated. Lexical and grammatical peculiarities of the newspaper language create barriers in understanding for pupils. It's necessary to carry out careful selection of texts for elimination of these barriers. It's advisable to include multiple choice, disruption of fact consequence, true or false statements in the tasks directed on certain level of penetration into the semantic content of the text. Besides consequent retelling of the text pupils are recommended drawing up a plan of the text, thesis of retelling, summarizing the author's text, preparing of short message and translating separate sentences. Tasks, which include false statements, tasks, inducing to saying their points of view promote the development of language skills. It's possible to use dialogues, talk shows, meetings, carried out in the form of «round table», conferences which create for pupils' conditions of real communication and motivate them to express their thoughts within formed language and speech possibilities at the advanced stage of teaching [4].

It is necessary to consider the example of using BBC programs at the lesson to improve listening and speaking skills:

Listen and fill in the spaces.

The British Broadcasting Corporation _____ a new service next year that will make its TV programs _____ on the Internet. Web surfers will be able to download television and radio programs up to a week after they were originally _____. Director General Mark Thompson _____ the plans for the service, provisionally called «MyBBCPlayer», at the Edinburgh International Television Festival on Saturday. The plan is _____ to the BBC's strategy to use the Internet to increase its global _____ and reach people all over the world. He did not _____ whether viewers would have to pay a fee to download the programs.

Mr. Thompson is seeking new ways to _____ the Internet. He said: «Every creative leader in the BBC is _____ with the question of what the new technologies and audience behaviors mean for them and their service.» Other options the BBC is _____ with include a simultaneous broadcast of its two main channels. However, this will be _____ to the UK only. In «a departure from past corporation policy», another _____ service is being able to buy BBC music and programs online. Mr. Thompson said: «The idea that in the _____ of the iPod that the public would not welcome the opportunity to buy a piece of music they heard on the site seems to me to be _____ ».

a) vocabulary extension: Choose several of the words from the text. Use a dictionary or Google's search field (or another search engine) to build up more associations / collocations of each word.

b) Internet: Search the Internet and find more information on the BBC. Share your findings with your class in the next lesson.

c) letter: Write a letter to the head of the BBC. Tell him what you think of his new idea to put programs online and to sell BBC products. Read your letters to your classmates in your next lesson. Did you all write about similar things?

d) television Write an essay about how important TV is in your life. What would happen if you had no television? Tell your classmates the main points of your essay in your next lesson. Did you all write about similar things?

Answers. TRUE / FALSE:

a. F b. F c. T d. F e. T f. F g. F h. F

And also it is necessary to make appropriate exercises (table 1, table 2).

Table 1

Synonym matching

a	aired	broadcast
b	unveiled	revealed
c	provisionally	tentatively
d	central	pivotal
e	fee	charge
f	utilize	exploit
g	wrestling	fighting
h	toying	playing around
i	departure	deviation
j	ridiculous	absurd

Table 2

Phrase matching

a	Make its TV programs	Available on the Internet
b	Up to a week	After they were originally aired
c	Unveiled	the plans for the service
d	increase its global presence	and reach
e	He did not disclose whether	viewers would have to pay a fee
f	seeking new ways	to utilize the Internet
g	the BBC is wrestling	with the question
h	options the BBC is toying with	include a simultaneous broadcast
i	a departure from	Past corporation policy
j	The public would not	Welcome the opportunity

Appearing of the Internet in education system motivates students to study, broadens the range of individual activity of each pupil, and increases the rate of supplying the qualitative material within one lesson. All these possibilities realize with the help of e-mail communication with the pupils from another countries, creation and conducting joint telecommunication projects, the opportunity of reading books and watching videos in foreign language and listening authentic audio material. Recently watching videos and listening audio in online mode got popular. Internet is a unique way to be on the same wavelength with foreign culture, to watch favorite movies, listen to music, foreign radio stations, know something new about your favourite actor, singer or group and learn English during these actions. Also there are a lot of different websites with interesting and useful audio and video material, different online tutorials which help to learn the language. Nowadays Internet substitutes successfully television, radio, DVD players, newspapers and magazines. You can find everything in Internet. Nowadays the issue of using the Internet in foreign language teaching is quite of current importance. Generally it is connected with such opinion that using Internet as a method of foreign language teaching realizes a lot of goals of education and upbringing [2; 89].

Today computer games are widespread among students. Undoubtedly computer games bring such kinds of harm as deterioration of vision, computer addiction, but one can not deny that they help pupils to learn English language. Many of them are in English and playing them repeatedly helps pupils to remember a lot of words and phrases. Also there are a number of special educational computer games and electronic applica-

tions to textbooks and it is possible to mix useful with pleasant things. The teacher should thoroughly select educational computer games and authentic material according to psychological and linguistic features of the students.

At the age of modern technologies and globalization it's easier to find new ways and methods of foreign language teaching. Educational process is becoming more interesting. Teachers can share their experience and get valuable advices from colleagues due to Internet. The teacher should guide his students to using Mass Media in a right way in order to master the language successfully.

References

- 1 Основы теории коммуникации: Учебник / Под ред. проф. М.А.Василика. — М.: Гардарики, 2003. — 615 с.
- 2 Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации. — М.: Наука, 1990. — 136 с.
- 3 Добросклонская Т.Г. Тексты массовой информации и культура // Россия и Запад: диалог культур. Вып. 7-й. — М.: Наука, 1999. — С. 156–167.
- 4 Sanderson Paul. Using Newspapers in the Classroom // Paul Sanderson. — Cambridge: Cambridge University Press, 1999. — 265 p.

В.И.Тимошенко

Ағылшын тілін оқытуда бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалану

Мақалада ағылшын тілін оқытуда бұқаралық ақпарат құралдарын (БАҚ) пайдалану ерекшеліктері қарастырылған. Қазіргі қоғамдағы ағылшын тілін оқыту қажеттілігі мен БАҚ пайдалануда тиімді әдістер мен дағдыларды ағылшын тілін оқыту үрдісіне газет мақалалары, теледидар, радио, интернет-ресурстар, мамандандырылған компьютерлік оқу бағдарламалары арқылы сөйлесім түрлерін дамытуға бағытталған — ауызекі сөйлеу, тыңдалым, оқу, жазу мен ағылшын тіліндегі әр түрлі стильдерді талдау дағдылары аталып көрсетілген.

В.И.Тимошенко

Использование средств массовой информации в обучении английскому языку

В статье рассматривается специфика использования средств массовой информации в обучении английскому языку. Выделена необходимость изучения английского языка в современном обществе, проанализированы наиболее эффективные методы и подходы использования средств массовой информации в процессе обучения английскому языку, такие как газетные статьи, телевидение, радио, Интернет-ресурсы, специализированные обучающие компьютерные программы, направленные на развитие навыков различных видов речевой деятельности — устной речи, аудирования, чтения, письма, а также навыков подробного анализа различных стилей английского языка.

References

- 1 *Basic theory of communication*: Textbook / Ed. Prof. M.A.Vassilik, Moscow: Gardariki, 2003, 615 p.
- 2 *Speech influence in the field of mass communication*, Moscow: Nauka, 1990, 136 p.
- 3 Dobrosklonskaya T.G. *Russia and the West: Dialogue of Culture*, Issue 7, Moscow: Nauka, 1999, p. 156–167.
- 4 Sanderson Paul. *Using Newspapers in the Classroom*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, 265 p.

БІЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯ МЕН ДӘСТҮРЛЕР ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ

UDC 378.147

B.A.Zhetpisbayeva, Zh.G.Shaikhyzada

*Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: zhetpisbayeva@mail.ru)*

Foreign language professional-and-communicative competence in professional education of engineering students

The article considers general tendencies of the modern paradigm of higher education and the development of engineering education in Kazakhstan. It reveals the concept of foreign language professional-and-communicative competence as the basic component of professional competency of various professionals including engineering ones. The article presents the content and specificity of teaching a foreign language to engineering students which are focused on the formation of foreign language professional-and-communicative competence of future engineers.

Key words: professional training, engineering education, foreign language teaching, professionally-oriented foreign language, communicative competence, foreign language communicative competence, foreign language professional-and-communicative competence.

At the present stage of the society development there are considerable changes in various spheres of the human' life activity which also considerably affect education system. The modern education paradigm assumes the reconsideration of goals and objectives of the whole education system. New tendencies in the definition of the role and the character of the education system development have a global trend and are considered at the level of all countries of the world community.

At the current stage of the development of Kazakhstan Republic the problem of the quality improvement of professional training of specialists is considered as one of the main objectives of the higher education policy. It has led to the necessity for the modernization of higher education and the creation of a new model of the specialist possessing professional competency. The need for the competence-based approach in higher professional education is the result of social, economic and political changes occurring in the modern society. The given changes as well as the specific features of the post-industrial society require the adaptation of a specialist to varying conditions. Consequently, the importance of such universal competences as the ability to orient in labour market, readiness to consider a career in the interrelation with the education continuation and enhancement, and change an activity profile depending on changes of the development strategy of an enterprise, technologies, etc., the ability to work independently with information and make decisions is growing [1].

The changes of the educational paradigm of Kazakhstan's higher schools and its transition to new state educational standards have demanded the heightened attention to the formation of professional competency of students. The new standard calls for the working out and the realization of modern educational programs, the innovative updating of methodology and adequate to it pedagogical tools of higher professional education, including the branch of engineering sciences.

Nowadays the engineering activity is characterized by the following tendencies:

– the increase in the research content of manufactures and technologies and the computerization of all spheres of the engineering activity; this all provides the understanding of technical objects as complex systems integrated in social and cultural environment;

– the fast change of samples of equipment and technologies which a specialist is taught in engineering university to use and this, consequently, directs the training of specialists on the wide carrying over of the received knowledge, abilities, skills, social experience into other spheres of professional activity differing from the major one;

– the strengthening of the innovative component connected with research practice in the process of training a future engineer, the provision of specialists' competitiveness caused by academic mobility, creativity, communicativeness, computerization of the education process;

– the strengthening of cultural, moral and humanistic content of the engineering activity in the XXI century, the search for ecological-humanitarian sense of engineering that focuses the educational process on the interaction of its participants, the formation of new professional engineering culture of a specialist;

– the increase in the organizational-and-administrative activity field of engineers that focuses the educational process on the formation of communicative competences, providing the needs for business communication, cooperation, mutual understanding, productive work in a team.

It is necessary to underline that presently the goals of engineering education are changing. They are aimed at the development of students' abilities to actively and constantly get and use knowledge, abilities, and experience for solving arising professional problems. Now professional competency of an engineer is understood as a complex integrated unit including a wide range of components, representing a set of competences, systematized knowledge and skills, highly specialized personal qualities, ways of thinking, and also understanding of the responsibility for actions.

Since the main characteristic feature of the present stage of the education development all over the world is the requirement to integrate various constituent education goals for the achievement of a certain set of competences, experts in the field of working out national standards of higher school education in the countries of the European and the world community single out basic competences which provide the readiness of graduates of various educational institutions and specialties for the adaptation and self-realization in the conditions of the modern multilingual and multicultural society. These competences have many common components and, undoubtedly, are interdependent. One of such universal component is communicative competence.

The formation and development of communicative competence is conformable with the new requirements which are put forward by the state educational standard of Kazakhstan's higher professional education to improve the quality of training future professionals — engineers. Among these requirements there are the requirements connected with the formation and the development of students' skills directed at the realization of scientific-and-technical cooperation and expansion of international contacts which are impossible without mastering by students skills of effective communications, i.e. acquiring communicative competence.

Communicative competence is a complex polycomponential phenomenon including a number of interconnected competences providing a person with the possibility to act as a subject of the communicative activity, a dialogue. It is a kernel of the professional activity of future engineers and represents an integrative interrelation of semantic orientations, knowledge, abilities, skills, values, experience, activities set in relation to a certain circle of subjects and processes, contributing to the success of professional work.

It is possible to master communicative competence only through a search, experience, a choice, an interaction, activity estimation. When mastering communicative competence, students not only express their «I», respect the rights of «another», but also co-operate basing on the equality of positions of partners in a communication act and upon that use a wide spectrum of communicative means. In the course of the communicative competence formation the subject-matter content carries out the function of the environment in which the activity having character beyond the subject field is modeled. Hence, taking into account the features of the formation and the development of communicative competence and educational requirements of students, a specific teaching material is selected on the basis of a practical and professional orientation, social importance, the orientation at the formation and the development of communicative competences [2].

Thus, communicative competence should have a professional orientation, and it is already necessary to speak not about general communicative competence but professional-and-communicative competence which as one of the competences in a number of others defining quality of professional training represents general ability based on knowledge, experience, values which are acquired and received during education and a life, and is considered as a possibility to establish the relation between knowledge and a professional situation, that is, an as ability to find a procedure (the use of knowledge in an operation) for the solution of a certain professional problem [3].

The criteria of professional-and-communicative competence development are as follows:

- professional identification;
- formed communicative abilities as a transfer of professional, social and intercultural competences;
- methodological readiness [3].

The formation of professional-and-communicative competence of any specialist is impossible without the integration into the general system of language education of engineering students and the system of foreign language education in particular as higher educational establishments face the problem of training engineers capable to carry out professional and business dialogues not only inside their country, but also in other countries of the world in conditions of the multilingual and multicultural society, the global economy and manufactures.

In the conditions of Kazakhstan's active entrance into the world economic sphere, rapidly developing industrial and scientific contacts with foreign countries, one of the requirements to graduates of higher educational establishments is practical skills of foreign languages. Each professional with higher education should know a foreign language and be capable to carry out a communication in a foreign language in any professionally significant situations and spheres of communication [2]. Foreign language communicative competence is considered today as an obligatory component of professional skills of a specialist not only of humanitarian, but also technical profile. The given competence contributes to the successful realization of the primary goals of communication and self-realization of an individual and is expressed in the mastering of linguistic abilities, observance of specific sociocultural norms of speech behaviour [4] and helps a graduate of a higher, non-linguistic ones as well, fully realize his or her professional goals while being in a constant interaction with other people, organizing and directing their activity. Foreign language communicative competence is not only the requirement of the day, but also an obligatory condition of successful professional activity. Moreover, it is a means of self-development of the student's individuality as a future specialist, it is «a way of familiarizing with professional and universal cultures, a component of social relations and one of intelligence indicators» [5].

Thus, the formation condition of multilingual and multicultural identity of a future engineer in a professionally focused environment where another language is spoken is the acquiring of a certain level of foreign language communicative competence. Nevertheless, the carried out analysis of the basic scientific and methodological literature (I.L.Bim, N.D.Galskova, E.F.Zeyer, I.A.Zimnyaya, N.F.Koryakovtseva, E.N.Solovova, A.N.Shamov etc.) and own practical experience of teaching professionally-oriented foreign language (foreign language for special purposes) specify that the issue concerning the formation of foreign language communicative competence is insufficient for the formation of multilingual and multicultural identity of a student in the framework of modern requirements to the training of future professionals of any profile in the context of the new competence-focused educational paradigm.

The social order of the modern society to teach foreign languages not only as a means of communication, form professionally competent multilingual and multicultural identity of a graduate of a higher educational institution who is ready to carry out intercultural professional and academic communication result in the necessity to form a professional component of foreign language communicative competence of future specialists, including professionals of engineering profile. Thus, the question of the formation of foreign language professional-and-communicative competence of future higher school graduates is becoming actual.

The statement of this question was promoted by works of D.Hymes in the field of the of communicative competence analysis who defined it as internal knowledge of the situational relevance of language; the ability allowing to be a participant of the speech activity. His researches emphasize the fact that the mastery of a language assumes not only the knowledge of grammar and lexicon, but also social conditions of their use [6].

In this context we can agree with A.L.Fedorova who considers communicative competence as «the sum of language skills and knowledge of a speaker — listener about the language use in changing situations and speech conditions» [7].

I.G.Sorokina in this context meaningfully specifies the concept of «communicative competence» by the fact that «it includes an adequate set of language means and the statement organization in line with a plan and purposes of a communication, and also characteristic features of a communicative act, a situation and relations between communicators» [7].

Another fact which is worth mentioning is that scientists in their authors' definitions consider communicative competence not only from the position of language knowledge, skills, but also bring an attention to the question of their situational use that assumes and preconditions the presence of certain communication

spheres (household, educational, scientific, professional) in the context of which they become actual. Hence, communicative competence already assumes a certain orientation.

In this case it becomes necessary to refer to a number of researches where scientists consider communicative competence from the position of professional training of specialists of various subject fields. Thus, T.M.Balykhina defines communicative competence as «an ability by means of language and sociocultural knowledge to establish interpersonal communication in professional sphere, whether it is educational, scientific or industrial, and situations of human activity» [8].

It is possible to agree with V.F.Aitov who considers foreign language communicative competence as specialist's readiness and ability of a specialist who did not study a foreign language at language faculty to apply foreign language linguocultural, scientific and subject-matter knowledge for the realization of comprehensive intercultural communication in a foreign language [9].

The analysis of the given above definitions proves that communicative competence represents not only the unity of productive language and speech means but also readiness and ability to their situational actualization in various fields of activity, including business, academic and professionally-focused.

Thus, we can draw a conclusion, that a necessary component of professional competency of future specialists is foreign language professional-and-communicative competence which will allow graduates of higher schools:

- 1) to co-operate with representatives of another language and culture with taking into account professional features, national values and norms of behaviour in the conditions of globalization;
- 2) to create a positive attitude in the professionally-focused interaction in a foreign language;
- 3) to choose successfully ways of verbal and nonverbal communications which are adequate to situations of professionally-focused communication.

It in turns calls for the necessity to attract more attention to the formation of foreign language professional-and-communicative competence. The increasing requirement for engineering specialists possessing foreign language professional-and-communicative competence brings special importance to foreign language education of future professionals in the conditions of higher educational establishments and results in the need to reconsider the goals and objectives of foreign language teaching, the new selection of the foreign language education content, the determination of a teaching trajectory and principles, the working out of special methods (technologies), the working out of the relevant specialized educational and methodological literature and so on.

The activity on the introduction of new curriculums on foreign language for the development of students' foreign language professional-and-communicative competence in educational programs of engineering specialties demands the reconsideration with a support on foreign experience and with the account of domestic professional practice and theory.

Foreign language teaching should also take into consideration the following points:

1. The whole university course on foreign language should have a professionally focused character, therefore its objectives are defined by communicative and cognitive needs of specialists of a corresponding subject field.

2. The basic components of the content of the whole course on foreign language are:

- the spheres of communicative activity covering household, social, sociocultural, educational and professional spheres of communication, and also themes and situations of foreign speech activity within the specific professional spheres of communication activity;

- communication means (lexical units, grammatical forms and constructions, speech patterns and formulas, socioculturally marked linguistic units and speech clichés, scientific lexicon and professional terminology);

- texts of various character in content, genre, style, containing sociocultural, linguocultural and professional knowledge;

- skills to understand and use the whole variety of language material in oral and written speech forms in different situations, including situations of professional communication;

- skills and abilities of foreign oral and written communication in accordance with the activity fields of a future specialist.

3. From the methodological viewpoint, it is advisable to develop all speech activity skills in the interrelated way, teach linguistic phenomena in the unity of their form, meaning and functional significance on the basis of spiral progression principle, use authentic texts and provide authenticity in students' educational and speech work.

4. The language material is considered as the realization method of a definite type of speech activity and uses functional-and-communicative approach when selected.

Summarizing the aforesaid, we can tell, that in modern conditions of globalization and transformation of labour market into international one, professional competency of engineers is presented by not only highly specialized technical knowledge and abilities, but also a number of «non-traditional» qualities for engineering education and competences of social and humanitarian character such as foreign language professional-communicative competence. In this case the approach to professional training of specialists, oriented, first of all, on the development of only professional qualities and considering a person from the point of view of operational-and-technical «suitability» to perform this or that activity instead of seeing him as a constantly developing individual with certain valuable experience, ethical attitudes and dialogue models is not actual today and demands thorough reconsideration.

References

- 1 *Матвеева Т.А.* Формирование профессиональной компетенции студентов технического вуза в условиях информатизации образования: Дис. ... д-ра пед. наук. — Н.Новгород, 2008.
- 2 *Сафонова В.В.* Коммуникативная компетенция: современные подходы к многоуровневому описанию в методических целях. — М.: Еврошкола, 2004. — 236 с.
- 3 *Зникина Л.С.* Профессионально-коммуникативная компетенция как фактор повышения качества образования менеджеров: Дис. ... д-ра пед. наук. — Кемерово, 2005. — 406 с.
- 4 *Пассов Е.И.* Портрет коммуникативности // Коммуникативная методика. — 2002. — № 1. — С. 50–51.
- 5 *Почепцов Г.Г.* Коммуникативные технологии двадцатого века. — М.: Высш. шк., 2000. — 256 с.
- 6 *Hymes D.* On communicative competence // Socio-linguistics / Ed. by J.B.Pride, J.Holmes. — Harmondsworth: Penguin, 1972. — P. 269–293.
- 7 *Сорокина И.Г.* Теория речевой компетенции и некоторые проблемы методики обучения иностранным языкам. — М.: МГПИИЯ им. М.Тореза, 1983. — Вып. 222. — С. 198–210.
- 8 *Балыхина Т.М.* Содержание и структура профессиональной компетенции филолога: Дис. ... д-ра пед. наук. — М., 2000. — 474 с.
- 9 *Аитов В.Ф.* Проблемно-проектный подход к формированию иноязычной профессиональной компетентности студентов: на примере неязыковых факультетов педагогических вузов: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. — СПб., 2007. — 48 с.

Б.А.Жетписбаева, Ж.Г.Шайхызада

Инженерлік мамандық бойынша оқитын студенттерді кәсіби дайындаудың шетелдік кәсіби-коммуникативті құзырлығы

Мақалада жоғары білім берудегі қазіргі таңдағы парадигманың жалпы тенденциялары және Қазақстандағы инженерлік білім берудің дамуы қарастырылған. Әр түрлі салалы мамандық компетенциясының, сонымен қатар инженерлік бейіннің негізгі компоненті болып табылатын, шетелдік кәсіби-коммуникативті компетенцияның ұғымы анықталды. Болашақ инженер-мамандарының шетелдік кәсіби-коммуникативті компетенциясын қалыптастыруға бағытталған инженерлік мамандықтар студенттерін шетел тілін оқытудың мазмұны мен ерекшелігі берілген.

Б.А.Жетписбаева, Ж.Г.Шайхызада

Иноязычная профессионально-коммуникативная компетенция в профессиональной подготовке студентов инженерных специальностей

В статье рассматриваются общие тенденции современной парадигмы высшего образования и развитие инженерного образования в Казахстане. Раскрывается понятие иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции, которая является основным компонентом профессиональной компетентности специалистов различного профиля, в том числе инженерного. Представлены содержание и специфика обучения иностранному языку студентов инженерных специальностей, направленных на формирование иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции будущих специалистов-инженеров.

References

- 1 Matveyeva T.A. *The formation of professional competence of students of technical university in conditions of education computerization*, Dissertation. ... doctor of pedagogical sciences, N.Novgorod, 2008, 448 p.
- 2 Safonova V.V. *Communicative competence: modern approaches to the multilevel description in methodological purposes*, Moscow: Euroshkola, 2004, 236 p.
- 3 Znikina L.S. *Professional-communicative competence as the factor of quality improvement of managers' education*, Dissertation. ... doctor of pedagogical sciences, Kemerovo, 2005, 406 p.
- 4 Passov E.I. *Communicative methods*, 2002, 1, p. 50–51.
- 5 Pocheptsov G.G. *Communicative technologies of the 20th century*, Moscow: Vysshaya shkola, 2000, 256 p.
- 6 Hymes D. *Socio-linguistics* / Ed. by J.B.Pride, J.Holmes, Harmondsworth: Penguin, 1972, p. 269–293.
- 7 Sorokina I.G. *Levels of the speech competence*, 1983, Issue 222, p. 198–210.
- 8 Balykhina T.M. *The content and structure of professional competence of the philologist*, Dissertation. ... doctor of pedagogical sciences, Moscow, 2000, 474 p.
- 9 Aitov V.F. *Problem-and-project based approach to the formation of foreign language professional competence of students: on the example of non-linguistic faculties of pedagogical higher educational institutions*, Author's abstract of dissertation. ... doctor of pedagogical sciences, Saint Petersburg, 2007, 48 p.

Р.С.Каренов

*Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
(E-mail: rkarenov@inbox.ru)*

Ыбырай Алтынсарин — азатшыл Алаш мұраттарына ұласқан ұстанымдардың негізін салушы ұлт тұлғасының бірі

Туғанына 175 жыл толуына орай

Мақалада XIX ғасырдың көрнекті ғалымы Ыбырай Алтынсариннің өмірі мен қызметі суреттелген. Оның ірі педагог, фольклорист, этнограф, әдебиеттанушы, ағартушы ретіндегі шығармашылығына сипаттама берілген. Алтынсариннің тұңғыш рет қазақ даласында жергілікті тұрғын халықтың балалары үшін бастауыш мектеп құрудағы тарихи рөлі көрсетілген. 1860–1879 жылдары ол педагогикалық қызметпен қатар, сан қырлы жұмыстар жүргізгендігі, атап айтқанда: Торғай уездік басқармасында іс жүргізуші, Торғай уездік судья, Торғай уезі басшысының аға көмекшісі, Торғай облысы Халық училищелерінің инспекторы болғандығы айтылған. Ұлы ағартушының Илецк, Николаев, Торғай, Ырғыз уездерінде орыс-қазақ мектептерін, Орскіде мұғалімдер мектебін, Торғайда Кәсіпшілік училищесін, Ырғызда Қазақ қыздары үшін мектеп-интернаттын ашу жолында арылмай-талмай қажырлы еңбек атқарғандығы көрсетілген. Оның «Қырғыз хрестоматиясы» және «Қырғыздарды (қазақтарды) орыс тіліне оқытудың бастауыш нұсқауы» атты алғашқы оқулықтары демократиялық және гуманитарлық рухқа толы екендігі туралы қорытынды жасалған.

Кілт сөздер: өмірдеректері, мектеп ашу, білім, зиялылар, оқулықтар, дінтану, мақалалар, хаттар, этнографиялық зерттеулер.

Кіріспе

Ыбырай Алтынсарин — қазақтың аса көрнекті ағартушы-педагогы, ақын, жазушы, этнограф, фольклоршы, қоғам қайраткері. Шын аты — Ибраһим. Орта жүздің Қыпшақ руынан шыққан. Ол 1841 жылы қазан айының 20-сында қазіргі Қостанай облысы Затобол ауданында дүниеге келген.

Әкесі Алтынсары оқымаған, өз еңбегімен тіршілік еткен қарапайым шаруа адамы болған. Шешесі Айман (кейбір деректерде Аймен) Арғын руының ішіндегі Шеген деген бидің қызы екен. Ол халық аузынан жинақталған ертегілер мен жырларды көп білетін сауатты адам болған. Ыбырайдың шешесі халық ертегілері мен жырларын ұлының құлағына жастайынан құйып тәрбиелеген.

Ыбырай 3–4 жасқа толғанда, әкесі Алтынсары қайтыс болып, атасы Балғожа бидің қолында қалады. Бүкіл балалық шағы сол атасының қолында өтеді. Ағартушының атасы Балғожа Жаңбыршыұлы өз заманындағы ірі феодалдардың бірі еді. Ол ұзақ уақыт Орынбордағы шекара комиссиясы қол астында Қыпшақ руына старшын болған, өз аймағының атақты кісілерінің бірі, ірі бай. Ел ішіндегі көп жағдайларда биліктің тізгінін ұстаған би Орынбор әкімшілігінің алдында да, орыс шенеуніктеріне де сыйлы, беделді, белгілі кісі болыпты. Немересін адалдыққа, тапқырлыққа, турашылдыққа, шешендікке баулыған, Балғожа оны өзімен бірге жиын-тойларға алып барып, билік айтқызып, қанатын қатайтқан [1].

Жасынан зерек Ыбырай да атасын жерге қаратпай алғырлық танытып, көпшіліктің үмітіне айналады. Атасы Балғожа төңірегіне ақын-жырауларды жинап, өзі де өлең жазған. Сондықтан да Ыбырай бала кезінен туған халқының мәдениеті мен әдебиетінен сусындаған.

Ыбырай Алтынсарыұлының маңызды өмірдеректері

1850 жылы дала өмірінде көп билікті өз қолында ұстаған Балғожа Ыбырайды Орынбор шекара комиссиясының жанынан ашылған мектепке береді. Бұдан бұлай ел билеу ісі орысша сауатты адамдардың қолына көшеді деп ұққан Балғожа би немересі арқылы кейін де сол ел билеу ісін қолынан шығармау ниетін көздеген. Жаңа ашылған мектепте 30 бала, олардың ішінде 9 жасар Ыбырайда болды.

Ол уақытта Ресей үкіметінің көздегені осындай мектептер арқылы жергілікті әкімшілік орындарға қазақтың өз ішінен қызметкерлер әзірлеу еді.

Мектеп оқушылары отаршылдық саясат рухында тәрбиеленуге тиісті болды. Бірақ жасынан зерек Ыбырай бұл мектептің оқу жүйесі шеңберінде қалмай, дүние жүзі әдебиеті мен орыс әдебиеті

классиктерінің шығармаларын өздігінен оқып нәр алды. Мектепті бітіргеннен кейін, 1857–1859 жылдар аралығында ол атасы Балғожа бидің хатшысы болды.

Кейін Орынбор облыстық басқармасына кіші тілмаштық қызметіне ауысады. 1860 жылы Орынбордан Торғайға ауысып, мұғалімдік қызметке орналасады. Өзінің тікелей күш салуымен 1864 жылы қазақ балаларына арналған тұңғыш мектеп ашады. Осыдан бастап оның ағартушылық және педагогикалық қызметі басталады.

1860–1879 жылдар арасында Ы.Алтынсарин мұғалімдік, ағартушылық қызметімен қатар, арагидік басқа да қызметтер атқарды: 1868–1874 жылдары Орынбор генерал-губернаторының арнайы тапсыруы бойынша төрт рет Торғайдың уездік судьясы; 1876–1879 жылдары Торғай уездік бастығының аға жәрдемшісі болды. Инспекторлық қызметке кіріскен кезден бастап Ыбырай зайырлық мектептер ашуды қолға алды [2].

Қазақ халқын мәдениетке үндеп, халық ағарту мәселесінде көп еңбек еткен тұңғыш ағартушы 1864 жылдан 1889 жылға дейін жиырма бес жылдық өмірін қазақ балаларына арнап, мектеп ашу, оларды оқыту, тәрбиелеу, оқулықтар, оқу құралдары және әдістемелік кітаптар жазу жұмысына арнайды. 1889 жылдың 17 шілдесінде, 48 жасында «Инспектор көлі» жағасында, өз үйінде ұзаққа созылған өкпе ауруынан қайтыс болады.

Қазақтың тұңғыш педагогы әрі ақын, әрі жазушы Ыбырай Алтынсарин ауырып, төсек тартып қалғанда орыс жолдастарының оны дәрігерге қарату ісін ұйымдастырулары; қайтыс болған күні ақырғы рет қоштасу үшін қаладан көптеген таныстары мен шәкірттерінің арнайы келуі; кейін Н.И.Ильминскийдің «Ыбырай Алтынсарин туралы есте қалғандардан» деген атпен Қазан баспасында арнаулы кітап бастырып шығаруы Алтынсариннің ел ішінде беделді, сыйлы болғандығын дәлелдейді.

Бір айта кететін жайт, Ы.Алтынсарин қайтыс болғанда қазақ салтымен оған жоқтау айтылған. Ол жоқтау 1976 жылы Мәскеу мұрағатындағы «Ильминский папкасы» деген бумадан табылды. Ондағы [3]:

*Дәріден себеп болмады,
Шын келген соң ажалы.
Күн де ауылда болушы ед,
Жәрмеңкенің базары.
Өтіп те кеткен дүние-ай,
Дүбірлесіп жиылып,
Аспанға шығып тозаңы!
Жетімсіреп қалды ғой
Төрт ояздың қазағы... —*

деген жолдармен жалғасатын ұзақ жоқтауды Ыбырайдың туыс-жұрағаттарының бірі жазған болуы керек деп көрсеткен. Ал зерттеушілер мұны Ыбекеңнің өзі қадірлеген, жанында жүрген және қайтқанда қасында болған қазақтың белгілі ақыны Нұржан Наушабаев екенін айтады.

Ыбырайдың бар өмірін жастарға білім беруге арнауы

Ы.Алтынсарин орыс тілімен қатар, араб, татар тілдерін жетік меңгеріп, көксеген бар арманы халыққа білім беру болды. Ол кезде қазақ балаларына арнап, мектеп ашу өте қиындыққа түсті. Соған қарамастан, Ыбырайдың тікелей атсалысуымен 1864 жылы қаңтар айында тұңғыш қазақ мектебі ашылды.

Сол замандағы қаражаттың жетіспеушілігі, мектеп үйі, құрал-аспаптардың жоқтығы да оны мұқалта алмады. Ол ауыл-ауылды аралап, халыққа білім беретін мектептердің артықшылығын түсіндірді. Өзінің насихатын халықтың жүрегіне жеткізе білген оған халық арасынан қолдау көрсетушілер табылды. Қаржы жинауды ең алдымен өзі бастап, атасы Балғожаның еншісіне берген малын сатып, түскен ақшаны мектеп салуға жұмсады. Оқу үйі жетіспеген кезде оқу-білім іздеген қазақ балаларын өз үйіне жатқызып оқытқан.

1864 жылы ол Н.И.Ильминскийге жолдаған хатында: «Осы жылы қаңтардың 8 күні менің көптен күткен ісім орнына келіп, мектеп ашылды, оған 14 қазақ баласы кірді: бәрі жақсы, есті балалар... Бұл балалар небәрі үш айдың ішінде орысша, татарша жаза білетін болды» [4], — деп жазды. Бұдан біз Ыбырайдың ұстаздық жолының сәтті басталғанын байқаймыз.

1879 жылы Ы.Алтынсарыұлы Торғай облысы мектептерінің инспекторы қызметіне тағайындалады. Бұл оның ағартушылық қызметінің кең өріс алуына жол ашады. Ол жаңа үлгідегі мектептер ашу ісімен шұғылданады. 1879–1883 жылдар аралығында Торғай облысының төрт уезінде

(Торғай, Ырғыз, Троицк, Ақтөбе) уездік жаңа мектептер ашады. 1883 жылы Торғай қаласында қолөнер мектебі ашылады. Бұл мектеп қазақ даласындағы техникалық білім беретін тұңғыш оқу орны болды.

Ыбырай қазақ даласында бірінші болып қыздарды білімге тартты. 1887 жылы Ырғызда қыздарға арналған мектеп-интернат ашты. Қыздар мектебін ұйымдастыруы — ұлы ағартушының бұл тұрғыда жасаған үлкен еңбегі.

Қазақ даласында мектептер санының артуына байланысты Ы.Алтынсарин мұғалімдер даярлайтын мектеп ашуды күн тәртібіне қояды. 1881 жылы Орск қаласында тұңғыш Мұғалімдер мектебі ашылады. Ыбырайдың инспекторлық және ағарту саласындағы қызметін аталған мектептерді ашу ісімен шектеуге болмайды. Ол сол мектептердегі тәлім-тәрбие, оқу жұмысының жанды ұйтқысы болды. Ыбырай туған халқын ерекше сүйді, оның болашағына зор сеніммен қарады. Сондықтан халық ағарту ісін айрықша шабытпен орындады.

Ағартушы қайтыс болғаннан кейін 1891 жылы Торғай қаласында, 1893 жылы Қостанайда, 1895 жылы Қарабұтақта және 1896 жылы Ақтөбеде Қыздар училищелерін ашуға рұқсат етілді. Бұл да Ы.Алтынсариннің ізденулерінің нәтижесі екендігі құжаттар бойынша дәлелденіп отыр [5; 12].

Кезінде Ы.Алтынсарыұлы салдырған Қостанай өңіріндегі мектептерде Алаштың ғұламалары А.Байтұрсынов пен М.Дулатов оқыған, «Алашорда» дүниеге келген.

Ыбырайдың өмірінде ерекше орын алған зиялылар

Жалпы, Ыбырай Алтынсариннің рухани өсуіне профессорлар В.В.Григорьев пен Н.И.Ильминскийдің ықпалы ерекше болған.

Ыбырай өзінің қалыптасу барысында шығыстанушы-ғалым В.В.Григорьевтің тікелей ықпалында болды. Атасы Балғожа биді жақсы білетін және сыйлайтын В.В.Григорьев Ыбырайға аса ілтипатпен қарап, өзінің бай кітапханасын пайдалануға мүмкіндік берген. Ыбырай оның кітапханасынан әдебиет, тарих, философия кітаптарын, дүниежүзі ағартушыларының еңбектерін, ұлы адамдардың өмірі туралы шығармаларды көп оқыған.

В.В.Григорьев — орыстың көрнекті Шығыс зерттеушісі, Ресей ҒА-ның корреспондент мүшесі. 1834 жылы Петербург университетінің Шығыс бөлімін бітіргеннен кейін Сыртқы істер министрлігінің жанындағы Шығыс тілдері институтында істеді. 1851 жылы Орынбор генерал-губернаторлығының қарамағына жұмысқа ауысып, Орынбор шекара комиссиясын (1854) және Орынбор облысын басқарды (1859–1863). Григорьев қазақ халқының тарихы, мәдениеті, этнографиясы, саяси өмірі, экономикасы, т.б. жөнінде көптеген еңбектер, мақалалар жазды. Олардың бір бөлігі «Россия және Азия» деген атпен 1876 жылы жеке бір жинақ болып шықты [6].

В.В.Григорьевтың жобасы бойынша 1861 жылы Троицкіде қазақ жастары үшін мектеп ашылды. Ол Ш.Уәлихановпен дос болды және Ы.Алтынсариннің ғалым жағынан қалыптасуына септігін тигізді.

Ағартушылық мұраттарын іске асыруында Ыбырайға Ильминский елеулі ықпал жасаған адам. Н.И.Ильминский (1822–1892) — орыс зерттеушісі, консервативтік бағыттағы педагог. 1858 жылдан Орынбор шекара комиссиясында қызмет істеді. Ол қазақ, татар, чуваш, мордва, т.б. аз ұлт халықтарының ағарту ісіне елеулі үлес қосты. Араб алфавиті орнына осы халықтардың орыс графикасына негізделген алфавитін ұсынды. Ы.Алтынсаринмен қызметтес болды. Ол туралы естелік жазды [7].

Патша үкіметі Еділ бойы, Орал, Сібір аймақтарындағы «бұратана» халықтарға (татар, чуваш, башқұрт, мордва, қазақ т.б.) оқу-ағарту ісін жүргізуде Ильминскийдің «педагогикалық жүйесін» қолданды. Ол ұсынған педагогикалық «қағидалар» бойынша мектепте оқудың білімдік мәнінен гөрі, діни-насихаттық жағы басым болды.

Жалпы, миссионер Н.И.Ильминский тәрізді ағартушылардың шын мәнінде қазақ жерінде мектеп ашу дегеніміз — бұл халықты негізінен орыстандыру және тіл жағынан, дін жағынан да орыстарға мүлдем қосып жіберу болып табылатынын ашық айтқаны белгілі. Ы.Алтынсарин мұндай ұстанымға, мұндай көзқарасқа мүлде қарсы болды. Ол қазақ ағартушыларының арасынан алғашқылардың бірі болып, шын мәнінде қазақ халқын орыс тәрізді, еуропа халықтары тәрізді мәдениеті, білім деңгейі едәуір алға кеткен халықтар деңгейіне жеткізіп және сонымен бірге өз халқының тілдік және мәдени мұраларын, рухани мұраларын қорғайтын, қолдайтын, алдағы уақытта оны үздіксіз өркендететін, мәдениетті, рухани тұлғалы қазақ интеллигентін қалыптастыруды көздеген болатын. Ыбырайдың

осындай өркениеттік көзқарастары империяның ағартушы-ғалымдарына ой салды. Тіпті Ильминскийдің өзі Ыбырайға жоғары баға берді [8].

Ы.Алтынсарин өзінің дидактикалық көзқарасы жағынан — ұлы ағартушылардың озық идеяларына сүйенген, адамгершілік педагогикасын жаңа жағдайда іске асырған ізгі ниетті адам. Ян Амос Коменскийдің озық идеялары, ағартушылық, педагогтік оқулары Ыбырай жүрегінен нық орын тепті. Ушинский, Толстой, Бунаков, Паульсон сияқты даңқты педагогтерді ұстаз тұтты. Ыбырай осындай ұлы адамдардан тәлім алып өсті. Өзінің педагогтік қызметтерінде солардың қағидаларына сүйенді. Оны қазақ жағдайына, жаңа ортаға қолдану жолын қарастырды [9].

Ыбырай Алтынсарыұлы өзі құрастырған «Қырғыз хрестоматиясын», сондай-ақ Я.А.Коменскийдің материалдарын мұғалімдер үшін өте құнды деп түсінді.

Ян Амос Коменский (1592–1670) — XVI ғасыр мен XVII ғасырлардың аралығындағы жаңа педагогиканың негізін қалаушы чехтың ұлы педагогі, гуманист, қоғам қайраткері. Өзінің есімін дүние жүзіне танытқан «Ұлы дидактика» (1657) атты еңбегін және тарихта бірінші рет жанұя тәрбиесі жөнінде «Ана мектебі» (1632) жетекші құралын жазған.

Коменский педагогикасының негізі гуманизм мен демократизм болды. Ол мектеп балаға сүйіспеншілік, адамгершілік қасиеттерін тәрбиелейтін «адамгершілік шеберханасы» болуға тиіс деген көзқарасты насихаттады. Ұлы педагог тәрбиені адамның табиғатына сәйкес жүргізу керек деп есептеді. Осы талапты ол тәрбие мен оқытудың жалпы принципі деп санады. Я.А.Коменский адамның өсіп-жетілуіндегі жас ерекшеліктерін негізге ала отырып, бір-бірімен байланысты құрылған бірыңғай мектеп жүйесін ұсынды: ана мектебі (6 жасқа дейін), ана тілі мектебі (6–12 жас), латын мектебі немесе гимназия (12–18 жас), академия (18–24 жас). Ол алғашқы рет оқу тоқсандарына жіктелген оқу жылы жөніндегі ұғымды анықтады. Педагогика тарихында тұңғыш рет оқу жұмысын ұйымдастырудың негізгі түрі — класс-сабақ жүйесін ұсынды [10].

Я.А.Коменский дүние жүзі педагогикасының дамуына зор ықпал жасады. Сондықтан да қазақтың тұңғыш педагогы Ы.Алтынсарин және басқа халықтардың прогресшіл педагогтары да өз еңбектерінде Коменскийдің идеяларына сүйенді.

Ы.Алтынсаринге атақты орыс педагог-демократы К.Д.Ушинскийдің алдыңғы қатарлы, озық ойлы ұстаздық қағидалары қатты ұнаған.

К.Д.Ушинский — Ресейде ғылыми педагогиканың негізін қалаушы. 1844 жылы Мәскеу университетінің заң факультетін бітірген. 1862–1867 жылдары шетелдерде болып, мектеп ісін зерттеген. Ушинскийдің педагогика жүйесінің негізгі өзегі білім беру мен оқыту жүйесін демократияландыру болды. Ол педагогика мен философия арасындағы байланыстылықты түсінді. Білім алу құқығын мойындау идеясы Ушинскийдің педагогика жүйесінің негізіне айналды. Осы тұрғыдан ол ер және қыз балалардың жаппай ана тілінде міндетті оқуын талап етті. Тәрбиені қоғамдық құбылыс деп қарады. Балаларды жан-жақты зерттеуді талап етті. Педагогиканың басқа ғылымдармен байланысы орыс ғалымының «Адам тәрбиесі. Педагогикалық антропология» деген еңбегінде айқын бейнеленді. Бұл дүние жүзі әдебиетіндегі бірінші проблемалық зерттеу болды [11].

К.Д.Ушинский славян халықтары прогресшіл педагогикасының дамуына зор ықпал етті. Қазақ жерінде Ы.Алтынсарин өзінің ағартушылық ісінде Ресей ғалымының шығармашылық қызметінен көп үлгі алды.

Сонымен, Я.А.Коменский, К.Д.Ушинский, Б.Ф.Бунаков сынды атақты әдіскер-педагогтардың оқыту әдістерін батыл да шебер қолдану нәтижесінде Ыбырай Алтынсариннің тәжірибесі артты. Педагог-ғалымның дидактикалық көзқарасы қалыптасты. Ол баланың мектептен алатын білімін өмір талабына қолдануды тамаша ұштастырды.

«Қазақ хрестоматиясы» — ұлттық мәдениетіміз тарихындағы тұңғыш оқулық

Ы.Алтынсарин оқу-ағарту жұмыстарына өз заманының ең озық әдістемелерін қолдана отырып, білімнің балаларға ана тілінде берілуіне айрықша мән берген. Сондықтан да «Қазақ хрестоматиясы» атты оқулық және «Қазақтарға орыс тілін үйретудің бастауыш құралы» атты дидактикалық оқу құралын жазған.

1879 жылы жарық көрген «Қазақ хрестоматиясы»: бірінші — балалар өмірі туралы орыс тіліндегі әр түрлі хрестоматиядан, көбіне Паульсонның хрестоматиясынан алынған әңгімелер; екінші әр түрлі жастағы адамдардың өмірін суреттейтін әңгімелер; үшінші — қазақ жыршыларының өлең жырларынан үзінді; төртінші — қазақтың мақал-мәтелдері тәрізді төрт бөлімнен құралған.

Зерттеушілер кітапқа енген әңгімелердің көпшілігі И.И.Паульсонның «Оқуға және орыс тілінде практикалық жаттығулар жасауға арналған кітап» хрестоматиясынан алынғанын, сондай-ақ кейбіреулері К.Д.Ушинскийдің «Балалар дүниесі», «Ана тілі», Л.Н.Толстойдың «Әліппе және оқу кітабы», Б.Ф.Бунаковтың «Әліппе мен құрал» сияқты кітаптарынан алынғандығын анықтап отыр. Олардың көпшілігі дәл аудармалар да, бірқатары — ерікті аудармалар [5; 11].

Ағартушы хрестоматиясына енгізген шығармаларымен еңбекті сүйеге, өнерге ұмтылуға, Отанын, елін-жерін сүйеге, талаптылық, жігерлілік, ізденімпаздық, адамгершілік, қайырымдылық, жинақылық сияқты басқа да жақсы мінез-құлыққа тәрбиелеуді көздеген. Жалқаулық пен надандық сынды жаман қасиеттерді сынап отырып, балалардың осылардан аулақ болуына жол көрсеткен. Оқулыққа енген өлең-жырлар, мақал-мәтелдер күні-бүгін де өз маңызын жойған жоқ:

*Істің болар қайыры
Бастасаңыз алдалап,
Оқымаған жүреді
Қараңғыны қармалап.*
(«Сөз басы» [12; 5])

*Мал дәулеттің байлығы
Бір жұтасаң жоқ болар,
Оқымыстың байлығы
Күннен күнге көп болар,
Еш жұтамақ жоқ болар.*
(«Сөз басы» [12; 5])

*Надандықтың белгісі –
Еш ақылға жарымас.
Жайылып жүрген айуандай
Ақ, қараны танымас.*
(«Сөз басы» [12; 6])

*Айналасына ас қойып,
Изені көлдей шалқытқан.
Қолын қатты тигізбей,
Кірлі көйлек кигізбей,
Исін жұпар аңқытқан.*
(«Бұл кім?» [12; 9])

*Бәріміз бір адамның баласымыз,
Жігіттер, бір-біріңе қарасыңыз!
Өмір деген бес күндік кетер өтіп,
Атаң барған орынға барасыңыз!*
(«Өсиет өлеңдер» [12; 9])

*Ағайын жат болады алыс болса,
Болады жат та жақын таныс болса.
Достарың, дұшпан түгіл табалайды —
Аяғың бір нәрседен шалыс болса!*
(«Арық мал жан жолатпас бір жалданса» [12; 12])

*Береке кеткен елдерде
Күн қысқарса керек-ті.
Алатаудай атаға
Ұл қышқырса керек-ті.*
(«Азған елдің адамына» [12; 14])

*Әй, жігіттер, үлгі алмаңыз,
 Азған елдің ішінен.
 Алыс-алыс қашыңыздар,
 Зияндасты кісіден.
 Жақсыны көзден салмаңыздар,
 Жақсыдан қапыл қалмаңыздар.
 Өзі болған ерлердің,
 Аяғынан алмаңыздар
 («Әй, жігіттер!» [12; 15])*

*Жоғары қарап оқ атпа,
 Өзіңнің түсер қасыңа!
 Ақылсыз жанды досым деп,
 Басыңды қосып сыр айтпа.
 Күндердің күні болғанда,
 Ол жаман айғақ болар басыңа!
 («Әй, достарым!» [12; 15])*

Ыбырай Алтынсарин көзі тірісінде «Қырғыз хрестоматиясы» кітабының екінші бөлімін жазған. Өкінішке қарай, бұл шығарма әр түрлі себептерге байланысты баспадан уақытында жарық көрмеді. Ұлы педагог қайтыс болғаннан кейін қолжазба із-түссіз жоғалып кеткен. Қазір Ресей, ТМД елдері мұрағаттары мен кітапханаларына хабарласу, құнды қолжазбаны іздестіру, ғылыми-зерттеу жұмыстары жүруде [13].

«Қырғыз хрестоматиясының» жастарға дұрыс тәрбие беру және олардың дүниетанымдық көзқарасын кеңейту үшін қазірдің өзінде де мәні зор. Сондықтан да бұл оқулық ұзақ жылдар бойы талай рет басылып, мектеп оқушыларына ұсынылып келеді.

*Ағартушының «Шариат-ул-Ислам»
 («Мұсылманшылық тұтқасы») атты оқу құралы*

Аталған еңбек 1884 жылы Қазан қаласында араб қарпімен басылып шыққан. Кітап «Құран негіздерін» ұғындыру мақсатында мектептерде оқытылатын дін сабағының қазақтарға анағұрлым ұғынықты оқу құралы есебінде жазылған.

Ыбырай Алтынсарыұлы бұл оқу құралын жазудағы мақсаты туралы былай деп тарқата айтқан: «...Қазіргі кезде қазақ арасында Мұхамбеттің діни оқуы жайылып, етек алып барады... мүмкін болғанша, біріншіден, қазақ жастарының дін жөніндегі түсініктері теріс бағытқа түсіп кетпеуі үшін, ал екіншіден, қазақтың жазба тілінде татар тілі орынсыз етек алуына жол бермеу үшін (бұл — қазақтарды татарландырудың ең сенімді тәсілдерінің бірі ғой) мен соңғы кезде Мұхамбет шарифатын үйрене бастап... Осы оқу құралын құрастыруға кірістім» [14].

«Мұсылманшылық тұтқасы» кітабы төрт баптан тұрады. Бірінші бапта — иман туралы сөз болады. Екінші бапта руза турасында, зекет жайлы, қажыға бару, харам, макруб мәнін әңгімелейді. Үшінші бапта ыхлақ, яғни адамдардың мінездері, турасында; төртінші бапта намаз ішінде оқылатын дұғалардың қазақша мағынасы берілген [15].

Кенестік жүйе тұсында Ы.Алтынсариннің әлеуметтік-экономикалық көзқарастарын талдауда оны атеист етіп көрсетуге тырысушылық байқалды. Шын мәнінде, Ы.Алтынсариннің өз халқы ұстанған дінді қадірлегені, мұсылман дінінің жақсы жақтарын бағалағаны және оның рухани құндылықтарын қазақ халқының өркендеуіне және алға басуына пайдалануға шақырғандығы кеңінен белгілі.

Еліміз тәуелсіздігін алып, оң мен солын таныған кезеңінде ұлы ағартушыдан мұра болып қалған дінтану сабағынан оқулық — өшпес қазынамыз. Дінге деген көзқарас бүгінгідей жақсарған сәтте Ыбырай Алтынсариннің тағылымды дүниесі — дін оқулығы тәрбие құралына сұранып-ақ тұрған шығарма. Мұсылманшылықты уағыздауда таптырмайтын құрал.

Алтынсариннің публицистикалық мақалалары

Ыбырай Алтынсарыұлының әдеби жетістіктері тек қана ақындықпен, жазушылықпен, аудармашылықпен шектеліп қоймаған. Оның публицистикалық мақалаларының да маңызы орасан зор.

Зерттеушілер бұларды үш топқа бөледі [9; 307]: а) хаттары; ә) экономикалық, саяси-әлеуметтік тақырыптарға жазып, «Оренбургский листок» газетіне бастырған мақалалары; б) этнографиялық тақырыпқа жазған очерктері.

Ы.Алтынсарин өз хаттары арқылы айналасында орын алып жатқан жайттар мен қоршаған ортаға деген көзқарасын, сондай-ақ туған халқының келешегі туралы ой-арманын білдіріп отырды. Ағартушының мазмұны аса терең қай хаты да оңай оқылады. Әрбір хат ойыңа ой қосып, сол кездегі қоғам өмірінен сыр тартады.

Ыбырайдың хаттарында мектеп ашу, оқыту әдістері, оқытушыларға қамқорлық жасау сияқты мәселелер үнемі кең көлемде сөз болады. Ұстазы болған Н.И.Ильминскийге жазған хаттарында оған деген өзінің шексіз құрметі мен ілтипат сезімін білдірсе, өзіне шәкірт есебінде болған А.А.Мазохинге жазған хаттарын ұдайы «Сүйікті досым!» деп бастайды. Сонымен қатар олар да өз кезегінде Алтынсаринді құрмет тұтқан. Мысалы, Н.И.Ильминский «Алтынсарин туралы естеліктер» деп аталатын кітабының алғы сөзінде: «Мен Ыбырай Алтынсаринмен отыз жылға жуық, яғни 1859 жылдың қараша айының басынан таныс едім. Мен оған шын ықыласыммен берілдім, әсіресе оның орыс біліміне ерекше құмарлықпен ұмтылып, ол білімнің қазақтар үшін де керек екенін ешқашан есінен шығармайтындығын айрықша бағалайтын едім» [16; 13], — деп жазғаны белгілі.

Ыбырай мұраларының ішінде кейінгі кезге дейін ескерусіз қалып, зерттелмей келе жатқан еңбегі 1880–1882 жылдары «Оренбургский листок» газетінің бетінде жарық көрген бір топ мақалалары. Ағартушының сөз болып отырған мақалалары қазақ халқының сол кездегі ауыр халін кең қозғайды. Қазақ шаруаларының жер қысымын көріп, құнарлы жерден айырылып жатқанын айтады. Бұны ол халықтың болашағына әсер ететін үлкен бақытсыздық деп бағалайды. Отырықшылыққа айнала бастаған елге ең алдымен құнарлы жер, қуатты мекен керек екенін ескертеді. Торғай өлкесіндегі халық тұрмысының ауырлай түсуіне енді бір себеп табиғат қысымы болғанын да атап өтеді. Жазы қуаң, қысы қатты жылдары мал баққан панасыз елдің жұтқа оңай ұшырап, қайыршылық өмірді бастарынан жиі кешіп жатқанын үлкен жанашырлықпен жазады. Үкімет орындарының мұндай апатқа ұшырап, ашаршылық көріп жатқан елге тез көмек көрсетуге тиісті екенін ескертіп, халық атынан талаптар қояды [9; 864, 865].

Ыбырайдың сөз болып отырған мақалалары өзінің әлеуметтік мәні жағынан ғана жоғары бағаланып қоймайды. Соған қоса, жазушының публицистік қабілетін таныта түсерлік көркемдік дәрежесімен де бағаланады.

Қазақтың салт-дәстүрінің ескі-жаңасын елеп-екшеп беруде Ыбырай Алтынсаринді этнограф-ғалым деп айтуға болады. Оған негіз болатын этнографиялық очерктері. Өз жерін, халқын ерекше сүйген қайраткер халықтық салт-дәстүрлерге үлкен зейін қойып, оларды жүйелеп, өңдеп отырған. Осындай көп жылғы зерттеушілік ізденістің нәтижесінде аталған мәселені жан-жақты тұжырымдайтын «Орынбор ведомствосы қазақтарының өлген адамды жерлеу және оған ас беру дәстүрінің очеркін» [12; 136–140] және «Орынбор ведомствосы қазақтарының құда түсу, қыз ұзату және той жасау дәстүрлерінің очеркін» [12; 140–153] жариялаған. Бұл еңбектер кезінде Ресейдің ағартушы-оқымыстылары тарапынан жоғары бағаға ие болған. Мысалы, 1868 жылы педагог-ғалымның шығармалары баспасөз бетінде жарияланған соң, оған сын-пікір жазған В.Плотников: «Қазақ халқының тарихы мен этнографиясының бай материалдарын қамтыған, осы халықтың өмірінің тұрмыс ерекшеліктерін жан-жақты кең сипаттайтын бұл мақала үлкен қызығушылық туғызып, адамды баурап алады», — деп жазған [16; 42].

Ы.Алтынсариннің аталған «Очерктері» бүгінгі таңда да құқықтық көзқарас тұрғысынан маңызын жойған жоқ. Өйткені тәуелсіз Қазақстан мемлекеті мен қоғамы жағдайында халқымыздың ұмытылуға жақын салт-дәстүрлері мен рухани тұрмысын қайта жаңғыртуға мүмкіндік алдык. Ағартушының көрсетілген туындылары этнографиялық тұрғыдан ғана маңызды болып қойған жоқ. Сонымен қатар олар әдет-ғұрыптық құқық саласына қосылған қомақты үлес болды.

Түйін

Тұңғыш қазақ педагогы — Ыбырай Алтынсарин екі түрлі ірі мәселені алдына басты мақсат етіп қойды: біріншісі — мектеп ашу, бала оқыту, жалпы халықты ағарту жұмысы; екіншісі — халықтың ой-санасын жаңалыққа қарай бейімдеу жолындағы тәрбиелік істері.

Осы екі мақсатты орындау жолында Ыбекең мейлінше қиын жағдайда жұмыс істеді. Талай бөгеттерге кездесті. Өтірік арыз, «Жаптым жала, жақтым күйенің» неше түріне жолықты. Бірақ ол күрестен қажыған жоқ. Әсіресе оның келешекке сенімі зор болды. Аңсаған армандарын өзі орындай алмаса да, болашақта жастар орындайды деп білді.

Ыбырай Алтынсарыұлы қазақ жастарын оқуға үндеумен қатар, адамгершілікке, достыққа, еңбекке, жігерлілікке, халқын сүйуге, қысқасын айтқанда, «адам» деген ардақты есімді ақтай алатын кісі болып шығуға үндеді. Ол жастарға бала кезінен бастап дұрыс тәрбие бергенде ғана бұл міндеттерді іске асыруға болатындығын жақсы ұғынды. Сондықтан Ыбырай өзінің оқытушылық, ақындық, жазушылық, аудармашылық жұмыстарын осы мақсатқа бағындырды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 *Иргебаева Н.* Ыбырайдың ұрпақтары байдың тұқымы ретінде қуғындалған // Аңыз адам: Жұлдыздар отбасы. — 2013. — № 17 (77). — 7–9 б.
- 2 Қазақстан ғылымы: Энциклопедия. I-т. / Бас ред. Б.Ө.Жақып. — Алматы: Қазақ энцикл., 2009. — 103-б.
- 3 *Жәрімбетова Н.* Тағдыры кермек тұлға // Егемен Қазақстан. — 2009. — 29 шілде. — 10-б.
- 4 Қазақ тілі: Оқу құралы. — Алматы: Білім, 1994. — 104, 105-б.
- 5 *Тұрғынбаева Б.* Ыбырай қазақ балаларына арнап қазақ тіліндегі тұңғыш оқу құралы — Қазақ хрестоматиясын жазды // Аңыз адам: Жұлдыздар отбасы. — 2013. — № 17 (77). — 10–12-б.
- 6 Қазақ Совет энциклопедиясы. — 3-т. / Бас ред. М.Қ.Қаратаев. — Алматы: Қазақ Совет энцикл. Бас ред., 1973. — 399-б.
- 7 Қазақ Совет энциклопедиясы. — 4-т. / Бас ред. М.Қ.Қаратаев. — Алматы: Қазақ Совет энцикл. Бас ред., 1974. — 660-б.
- 8 *Азмұханова А.* Ұлт ағартушылары және ұлттық мүдде // Қазақ тарихы. — 2011. — № 4 (109). — 11–13-б.
- 9 *Сүйіншіәлиев Х.* Қазақ әдебиетінің тарихы: Оқулық. — Алматы: Санат, 1997. — 847-б.
- 10 Қазақ Совет энциклопедиясы. — 5-т. / Бас ред. М.Қ.Қаратаев. — Алматы: Қазақ Совет энцикл. Бас ред., 1977. — 519-б.
- 11 Қазақ Совет энциклопедиясы. — 11-т. / Бас ред. М.Қ.Қаратаев. — Алматы: Қазақ Совет энцикл. Бас ред., 1977. — 334, 335-б.
- 12 *Алтынсарин Ы.* Кел, балалар, оқылық: Өлең, әңгімелер мен мақал, жұмбақтар. — Алматы: Атамұра, 2006. — 168 б.
- 13 *Мұқатов Н.* Көзі тірісінде «Қырғыз хрестоматиясы» кітабының екінші бөлімін жазған // Аңыз адам: Жұлдыздар отбасы. — 2013. — № 17 (77). — 48–50-б.
- 14 *Мәдібай Қ.* Үміт еткен көзімнің нұры балам... // Қазақ әдебиеті. — 2009. — № 33 (3144). — 31 шілде. — 6-б.
- 15 *Абдуллина А.* Ыбырай Алтынсариннің «Шариат-ул-Ислам» еңбегінің тәрбиелік мәні // Қазақ. — 2011. — № 18,19 (532–533). — 6–13 мамыр. — 8-б.
- 16 *Әлдибеков Ж.* Қазақ даласындағы әділетсіздікті, заңсыздықты көріп жаны күйді // Аңыз адам: Жұлдыздар отбасы. — 2013. — № 17 (77). — 40–42-б.

Р.С.Каренов

Ибрай Алтынсарин — один из великих просветителей казахского народа**К 175-летию со дня рождения**

В статье описываются жизнь и деятельность выдающегося ученого XIX в. Ибрая Алтынсарина. Дается характеристика его творчеству. Он показан как великий педагог, фольклорист, этнограф, литературовед, просветитель. Подчеркивается историческая роль Алтынсарина в создании, впервые в Казахской степи, начальной школы для детей коренного населения. Автором представлена неутомимая деятельность просветителя по открытию русско-казахских школ в Илецком, Николаевском, Тургайском, Иргизском уездах; школы учителей в Орске; промышленного училища в Тургае; школы с интернатом для казахских девушек в Иргизе. Как подчеркивает автор, демократическими и гуманистическими принципами проникнуты первые учебники И.Алтынсарина «Киргизская хрестоматия» и «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку».

R.S.Karenov

Ibray Altynsarin — one of great educators the Kazakh people

To 175-to the anniversary since birth

Life and activity of outstanding scientific H_H of an eyelid of Ibraya Altynsarin are described. The characteristic is given to his creativity as large teacher, specialist in folklore, ethnographer, literary critic, educator. The historical role of Altynsarin in creation for the first time in the Kazakh steppe of elementary school for children of indigenous people is emphasized. It is noted that in 1860–1879 along with pedagogical activity it conducted many-sided work: I was the clerk of Turgaysky district management, the turgaysky district judge, the senior assistant to the chief of the Turgaysky district, the inspector of national schools of Turgaysky area. Tireless activities of the educator for opening of the Russian-Kazakh schools in Iletsky, by Nikolaevsk, Turgaysky, Irgizsky districts are stated; schools of teachers in Orsk; trade school in Turgaye; schools with a boarding school for the Kazakh girls in Irgiz. The conclusion is drawn that the democratic and humanistic principles got its first textbooks «Kyrgyz Anthology» and «Initial Management to Training of Kyrgyz in Russian».

References

- 1 Irgebaeva N. *Legendary figure: Star family*, 2013, 17 (77), p. 7–9.
- 2 *Science of Kazakhstan: Encyclopedia* / Edit. Chief B.O.Zhakup, Almaty: Kazakh encyclopedia, 2009, 544 p.
- 3 Zharimbetova N. *Egemen Kazakhstan*, 2009, July, 29, p. 10.
- 4 *Kazakh tyly: Textbook*, Almaty: Bilim, 1994, p. 104, 105.
- 5 Turgynbaeva B. *Ibrahim wrote, Legendary figure: Star family*, 2013, 17 (77), p. 10–12.
- 6 *Kazakh Soviet Encyclopaedia. 3 is* / Edit. M.K.Karataev, Almaty: Home Edition Kazakh Soviet Encyclopedia, 1973, 399 p.
- 7 *Kazakh Soviet Encyclopaedia. 4 is* / Edit. M.K.Karataev, Almaty: Home Edition Kazakh Soviet Encyclopedia, 1974, 660 p.
- 8 Azmukhanova A. *History of the Kazakhs*, 2011, 4 (109), p. 11–13.
- 9 Syuinshaliev Kh. *The history of Kazakh literature: Textbook*, Almaty: Sanat, 1997, 847 p.
- 10 *The Kazakh Soviet Encyclopaedia. 5 is* / Edit. M.K.Karataev, Almaty: Home Edition Kazakh Soviet Encyclopedia, 1973, 519 p.
- 11 *The Kazakh Soviet Encyclopaedia, 11* / Edit. M.K.Karataev, Almaty: Home Edition Kazakh Soviet Encyclopedia, 1977, p. 334, 335.
- 12 Altynsarin I. *Let the children be educated: poems, stories, proverbs and riddles*, Almaty: Atamura, 2006, 168 p.
- 13 Mukatov N. *When life 13. Legendary figure: Stellar life*, 2013, 17 (77), p. 48–50.
- 14 Madibay K. *Kazakh literature*, 33 (3144), 2009, July, 31, p. 6.
- 15 Abdullina A. *Kazakh*, 18–19 (532–533), 2011, May, 6–13, p. 8.
- 16 Aldibekov J. *Legendary figure: Star family*, 2013, 17 (77), p. 40–42.

Б.А.Жетписбаева¹, Е.А.Костина², Г.Н.Акбаева¹

¹ Карагандинский государственный университет им. Е.А.Букетова;

² Новосибирский государственный педагогический университет, Россия
(E-mail: zhetpisbajeva@mail.ru)

Проблемы преподавания профессионально-ориентированного языка в контексте модернизации профессионального образования

В предлагаемой статье рассматривается проблема лингвистической подготовки будущих специалистов в условиях полиязычного образования, актуальность которой обусловлена пониманием обществом особенностей современной социокультурной ситуации. Социальный заказ общества на полиязычных специалистов обусловил необходимость включения в Типовые учебные планы специальностей бакалавриата дисциплин «Профессиональный казахский (русский) язык», «Профессионально-ориентированный иностранный язык», что, в свою очередь, потребовало разработки их содержания и учебно-методического обеспечения.

Ключевые слова: полиязычное образование, лингвистическая подготовка, профессионально-коммуникативная компетенция, профессиональный язык, отбор содержания.

Потребности современного развития общества поставили перед казахстанской системой образования ряд принципиальных задач, связанных с совершенствованием содержания профессиональной подготовки будущих специалистов. Программные документы модернизации высшего профессионального образования в качестве приоритетной цели определяют подготовку квалифицированного специалиста, способного к эффективной работе по специальности на уровне мировых стандартов, готового к постоянному профессиональному росту, социальной и профессиональной мобильности, свободно владеющего, как минимум, тремя языками: казахским, русским и английским.

Актуальность лингвистической составляющей подготовки будущего специалиста объясняется пониманием обществом особенностей современной социокультурной ситуации. Сегодня в мире практически отсутствуют монокультурные и монолингвальные сообщества. Поэтому личностная и профессиональная самореализация специалиста обусловлена навыками межкультурной коммуникации, основанными на соизучении родного, неродных и иностранных языков и культур.

Проблема лингвистической подготовки выходит за рамки изучения предмета, поскольку включает в себе широкий контекст развития личности, формирования целостной, профессионально-личностной системы подготовки будущего учителя, определяющей способность и готовность работать в целях развития другой личности в условиях полилингвальной образовательной среды. Формирование такого специалиста требует усиления лингвистического компонента в образовательном процессе.

Новый социальный заказ общества на полиязычных специалистов обусловил необходимость включения в Типовые учебные планы специальностей бакалавриата дисциплин «Профессиональный казахский (русский) язык», «Профессионально-ориентированный иностранный язык», что, в свою очередь, потребовало разработки их содержания и учебно-методического обеспечения.

Проблема формирования системы профессиональной языковой подготовки будущих специалистов на неязыковых факультетах характеризуется многоаспектностью. Особенностью профессионально-ориентированного языка является то, что он выступает и средством, и целью обучения, т.е. изучение профессионально ориентированного материала должно быть направлено как на использование студентами специальных знаний, так и на успешное овладение языком.

Качество и эффективность преподавания профессионально-ориентированного языка зависят от четкой формулировки целей и задач данной дисциплины, социальной и профессиональной направленности речевой деятельности. Отбор содержания дисциплины призван способствовать разностороннему и целостному формированию личности студента, подготовке его к будущей профессиональной деятельности. Профессионально-ориентированное обучение языку предусматривает формирование у студентов способности общения в конкретных профессиональных, деловых, научных сферах и ситуациях. При этом должна учитываться специфика профиля специальности: работа над специальными текстами, изучение специальных тем для развития устной речи, изучение терминологии по

соответствующей специальности, разработка преподавателями учебных изданий для активизации грамматического и лексического материала, а также общих и профессиональных компетенций обучающихся.

Столь подробное изложение целей и задач профессионально ориентированного языка обусловлено тем, что наблюдается неоднозначное понимание содержания профессионального языка (казахского, русского, иностранного), его коммуникативной направленности. Типовые учебные программы по данным дисциплинам отдельными республиканскими учебно-методическими секциями специальностей при вузах (РУМС) разрабатываются профилирующими кафедрами по специальности. Соответственно, некорректно формулируются цели и задачи данных курсов как лингвистических дисциплин, которые должны быть направлены на развитие профессионально-коммуникативной компетенции будущих специалистов.

Профессиональный язык, по логике, является продолжением курса базового языка (казахского, русского, иностранного), изучаемого в рамках цикла общеобязательных дисциплин (ООД). Анализ Типовых учебных программ по профессиональному русскому языку специальностей направления «Образование» позволяет сделать вывод о том, что нет единого подхода к отбору его содержания, которое определяется собственно целью и задачами дисциплины.

Т а б л и ц а

**Анализ Типовых учебных программ по дисциплине
«Профессионально-ориентированный русский язык»**

Специальность	Цель дисциплины	Задачи дисциплины
5В011300 – Биология	Показать единство природы различных биологических систем на всех уровнях их организации на профессиональном русском языке	Выработать умение анализировать и обобщать явления и факты, устанавливать причинно-следственные связи в строении и функционировании клеток, тканей, органов и организмов в их взаимоотношениях друг с другом и условиями окружающей среды
5В011600 – География	Усовершенствовать языковую подготовку речевой деятельности в учебной, профессиональной коммуникации и осуществить формирование комплекса знаний о географии	Профессиональная языковая подготовка к речевой деятельности студентов; дать комплексное содержание курса географических дисциплин, расширить понятийно-терминологический аппарат на русском языке; показать связь профессионального русского языка с дисциплинами, детерминированными в развитии географической науки
5В010500 – Дефектология	Способствовать осознанию студентами особенностей профессиональной речи дефектолога, а также помочь будущим специалистам более эффективно и профессионально использовать речь как основной инструмент профессиональной деятельности	Дать характеристику профессионального стиля русского литературного языка в целом; проанализировать понятийно-категориальный аппарат специальной педагогики как раздела профессионального стиля общения; рассмотреть основные лингвистические и психолингвистические характеристики профессиональной речи дефектолога; дать определение понятию медико-педагогического дискурса, раскрыть профессиональные особенности рекомендаций дефектолога и особенности общения с ребенком и его родителями

Как видно из таблицы, цель и задачи профессионального русского языка для специальности «Биология» направлены не на развитие профессионально-коммуникативных компетенций, а на освоение знаний по специальности. Не вполне корректно сформулированы цели и задачи дисциплины и для специальности «География», где наблюдается полное смешение различных понятий. Весьма странно определены задачи дисциплины «Профессиональный русский язык» для специальности

«Дефектология», которые звучат, на наш взгляд, как задачи научного исследования: дать характеристику профессионального стиля русского литературного языка в целом; проанализировать понятийно-категориальный аппарат специальной педагогики как раздела профессионального стиля общения; рассмотреть основные лингвистические и психолингвистические характеристики профессиональной речи дефектолога; дать определение понятию медико-педагогического дискурса и т.д. Аналогичная картина наблюдается и по дисциплине «Профессиональный казахский язык».

Такой разброс в формулировании целей и задач профессионального языка связан с непониманием сущности данного курса. В отдельных вузах на преподавание профессионального языка претендуют преподаватели профилирующих кафедр, не имеющие специальной лингвистической подготовки, не владеющие методикой обучения языкам. Во-первых, данный курс должен быть направлен на совершенствование умений и навыков говорения, чтения, письма и аудирования, т.е. всех четырех видов речевой деятельности, а не только говорения, как представляют себе это преподаватели специальных дисциплин. Хотя и работа над совершенствованием навыков говорения предполагает знание специальной методики. Во-вторых, изучение данной дисциплины предполагает формирование у будущих специалистов не только лингвистической компетенции — способности использовать язык в ситуациях профессионального общения, но и прагматической компетенции — способности стилистически корректно реализовать лингвистическую компетенцию в различных условиях речевого общения с учетом коммуникативной целесообразности высказывания. Важной составляющей является и формирование социокультурной компетенции — способности строить речевое поведение с учетом социальных норм поведения, обусловленной культурой страны изучаемого языка. Поэтому проектируемые результаты освоения дисциплины должны предусматривать сформированность у студентов совокупности знаний, умений и навыков как компонентов лингвистической, прагматической и социокультурной компетенций. Таким образом, обучение профессиональному языку требует специальной лингвометодической подготовки с учетом специфики дисциплины.

Что касается профессионально ориентированного иностранного языка, то его цель и содержание определены Концепцией развития иноязычного образования Республики Казахстан, разработанной КазУМОиМЯ им. Абылай хана, утвержденной Министерством образования и науки Республики Казахстан: обучение профессионально-ориентированному общению в рамках конкретной специальности с использованием иностранного языка для специальных целей (LSP) [1]. Овладение студентами профессионально-коммуникативными умениями предполагает целенаправленное формирование понятийно-терминологического аппарата специальности, расширение информационной базы аутентичных текстов, овладение стратегиями учения, умениями интерпретировать, вести дискуссию, аргументировать, решать типовые стандартные профессионально-ориентированные задачи. Достижение обозначенных задач невозможно без моделирования профессионально-контекстных ситуаций, максимально связанных с будущей профессиональной деятельностью студентов.

В целом изучение профессионально-ориентированного иностранного языка на неязыковых специальностях содержательно и структурно представлено согласно Концепции в виде формулы: уровень B2 + LSP (язык для специальных целей), что соответствует международно-стандартному уровню владения иностранным языком. Однако, как показывает анализ Типовых учебных программ дисциплины «Профессионально-ориентированный иностранный язык», разработанных разными вузами, здесь также нет единого подхода к определению цели и содержания данного курса.

Формирование профессионально-коммуникативной компетенции должно также обеспечивать развитие общих компетенций студентов:

– социально-личностных — способность реализовать адекватное профессиональное общение в различных сферах его функционирования, ответственность за речевое поведение, уважение к своеобразию иноязычной культуры, к иным ценностным ориентациям носителей языка;

– общенаучных — владение культурой мышления, методами и методиками поиска, анализа и обработки иноязычной социокультурной информации, медиакультурой (использование справочной литературы на английском языке и других информационных ресурсов: словарей, справочников, энциклопедий, сети Интернет);

– научно-методических — способность пользоваться методиками изучения иноязычного материала и его практического применения в профессиональной деятельности;

– самообразовательных — способность к совершенствованию иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции за пределами обязательной образовательной программы языковой подготовки.

Другой проблемой является, на наш взгляд, обеспечение непрерывности языкового образования. В условиях полиязычного образования отбор содержания языковой подготовки должен учитывать общепедагогический принцип «двойного вхождения знаний», что предполагает изучение дисциплин «Иностранный язык», «Профессионально-ориентированный иностранный язык» и спецдисциплин на английском языке. При этом преподавание спецдисциплин на английском языке должно базироваться на овладении иноязычной профессионально-коммуникативной компетенцией, которая формируется в рамках преемственного изучения дисциплин «Иностранный язык» и «Профессионально-ориентированный иностранный язык».

Результаты анализа Типовых учебных планов, к примеру, технических специальностей вузов, свидетельствуют о том, что на отдельных специальностях изучение дисциплины «Иностранный язык» цикла ООД предусмотрено только на 2 курсе, что в определенной степени нарушает преемственность в изучении иностранного языка между школой/колледжем и вузом в связи с тем, что на один год прерывается обучение иностранному языку (к примеру, специальности 5В070700 – Горное дело, 5В071200 – Машиностроение, 5В071600 – Приборостроение, 5В072000 – Химическая технология неорганических веществ). Продолжением курса иностранного языка цикла ООД является, по логике, дисциплина «Профессионально-ориентированный иностранный язык». Как показывает анализ, на отдельных специальностях также наблюдается разрыв на один год в изучении данных дисциплин. Так, на специальностях 5В071100 – Геодезия и картография, 5В071700 – Теплоэнергетика в соответствии с ТУП изучение дисциплины «Иностранный язык» предусмотрено на 1 курсе, а дисциплина «Профессионально-ориентированный иностранный язык» изучается только на 3 курсе. Все изложенное выше свидетельствует о необходимости внесения изменений в отдельные Типовые учебные планы специальностей вузов в части обеспечения преемственности в обучении иностранному языку, а также последовательности изучения дисциплин учебного плана специальности.

В целом анализ Типовых учебных программ по дисциплинам «Профессиональный казахский язык», «Профессиональный русский язык», «Профессионально-ориентированный иностранный язык» свидетельствует о необходимости их унификации в плане определения целей, задач, тематики речевого общения, а также конечных требований к уровню обученности языкам. Основная цель обучения профессиональному языку — совершенствование профессионально-коммуникативной компетенции в предметной области специальности, а задачи — это:

- дать знания языков в объеме уровней В2-С1;
- выработать умения и навыки по четырем видам речевой деятельности в объеме уровней В2-С1;
- развивать межкультурно-коммуникативные компетенции;
- формировать умения и навыки использовать языки в профессиональной сфере.

Тематика речевого общения, представленная в типовых программах, должна быть согласована со специалистами кафедр по профилю специальности, так как контекст профессионально-ориентированного языка предполагает интеграцию лингвистического и профессионального образования. Типовые учебные планы специальностей должны учитывать принцип непрерывности и преемственности языкового образования.

Важное значение при овладении профессиональным языком имеет уровень обученности языку. Сегодня студенческая аудитория далеко не однородна. Студенты обладают разным стартовым уровнем языковой подготовки по всем трем языкам. Кроме того, студенты отличаются по своему отношению к изучению иностранного языка, что связано со спецификой профессиональной деятельности, на которую они ориентированы в будущем. Здесь большое значение имеет мотивация и профессиональная ориентация обучающихся.

Что касается казахского и русского языков, то сфера их использования намного шире — профессиональная, официальная и социально-бытовая, что в определенной степени сказывается на уровне мотивации в изучении языков. К тому же немаловажное значение имеют наличие естественной билингвальной языковой среды.

Как показывает отечественная образовательная практика, технологические стороны профессионального общения и соответствующие коммуникативные умения не всегда осознаются студентами как важные средства и условия их эффективной профессиональной деятельности в будущем. Недостаточный уровень теоретической и практической профессионально-коммуникативной подготовки будущих специалистов, слабая сформированность их мотивационного отношения к профессиональ-

ному общению как важному аспекту профессиональной деятельности, а также профессионально значимых коммуникативных умений и качеств личности приводит к тому, что в дальнейшем значительная часть выпускников вузов испытывает затруднения в профессионально-коммуникативной деятельности.

Список литературы

- 1 Концепция развития иноязычного образования Республики Казахстан. — Алматы, 2004. — 20 с.

Б.А.Жетписбаева, Е.А.Костина, Г.Н.Акбаева

Кәсіби білім беруді жаңарту аясында кәсіби-бағытталған тілді оқытудың мәселелері

Мақалада көптілді білім беру аясында болашақ мамандарды тілдік даярлау мәселесі мен қоғамның қазіргі социомәдени жағдаяттар ерекшеліктерін қабылдау өзектілігі қарастырылған. Көптілді мамандар даярлауға қоғамның әлеуметтік тапсырысы бакалавриат мамандықтары «Кәсіби қазақ (орыс) тілі», «Кәсіби-бағытталған шетел тілі» пәндерінің Типтік оқу жоспарына енгізу қажеттілігін, сонымен қатар оқу-әдістемелік қамтамасыздандыру мен оның мазмұнын құрастыруды талап етуде.

B.A.Zhetpisbayeva, Ye.A.Kostina, G.N.Akbayeva

Problems of teaching Language for specific purposes in the context of modernization of professional education

This research explores the problem of future language-qualified specialists in the conditions of multilingual education which relevance is caused by understanding of society of modern social-and-cultural situation. Social order on multilanguage-qualified specialists caused to include «Kazakh (Russian) language for specific purposes», «Foreign language for specific purposes» in Standard curricula of Bachelor's programs. Whereas development of their contents, methodological and teaching materials are demanded.

References

- 1 The concept of language education development of the Republic of Kazakhstan, Almaty, 2004, 20 p.

Г.Әбілқасымова, Г.И.Исина

*Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
(E-mail: Botam_@mail.ru)*

Кәсіптік оқыту педагогтарын инновациялық іс-әрекетке даярлау мәселелері

Мақалада кәсіптік оқыту педагогтарын инновациялық іс-әрекетке даярлау мәселелері қарастырылған. Инновациялық іс-әрекет ұғымына талдау жүргізіліп, оның жаңашыл идеяларын, жаңашыл әдіс-тәсілдерін оқу-тәрбие үрдісіне өз кәсіби тәжірибесіне, мектеп жағдайына, тәлімгерлердің білім дәрежесінде байланысты әрекеті негізінде ұсынылған. Авторлар кәсіптік оқыту педагогтарына берілетін білім мазмұны оның болашақ кәсіби қызметіне қажетті білім, білік және дағдыларды игеру барысы мен нәтижесін қамтамасыз ету жолдарын, яғни болашақ кәсіби қызметіне даярлаудың қажетті шарттарын, көрсеткен.

Кілт сөздер: білім, іскерлік, дағды, болашақ маман, инновациялық іс-әрекет, кәсіптік оқыту, педагогикалық инновация, педагогикалық жаңалық.

Қазақстан Республикасы «Білім беру туралы» Заңында көрсетілгеніндей, адамзат құндылықтарының, ғылым мен тәжірибе негізінде, жеке тұлғаны қалыптастыруға қажетті жағдайларды жасау — білім беру жүйесінің негізгі міндеті болып отыр. Кәсіби кадрларды дайындау мәселесін шешудің жаңа жолдары қарастырылуда.

Қазақстанда инновациялық экономиканың құрылуы жоғары оқу орындарында мамандар даярлауда жаңа талаптар қоя бастады. Бұл өзгерістер тәлімгерлердің ғылыми-инновациялық білімділігін қалыптастыру талаптарына қаншалықты қатысты болса, жоғары оқу орындарында соншалықты ғылыми-инновациялық ортаны кеңейту қажеттігі туындайды. Осыған орай қазіргі кезде қоғамның ақпараттануы жағдайында шаруашылық пен өндірістің әр түрлі саласында еңбек ететін жұмысшылар мен мамандардың кәсіби біліктіліктерін арттыруға, шығармашылық қабілеттерін дамытуға және инновациялық іс-әрекетке даярлау мәселелеріне үлкен мән беріліп отыр.

Сол себепті бүгінгі күні Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындары алдына әлеуметтік-этикалық, экономикалық және ұйымдастыру-басқарушылық, кәсіби құзыретті, сауатты мамандарды даярлау міндеті қойылып отыр. Қазіргі кез маманының біліктілік деңгейінің өзекті көрсеткіші инновациялық іс-әрекетке даярлау мәселесі болып табылады.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі қағидалары қатарында білім беру жүйесін дамытудың басымдығы; әрбір адамның зияткерлік дамуы, психикалық-физиологиялық және жеке ерекшеліктері ескеріле отырып, халықтың барлық деңгейдегі білімге қолжетімділігі; жеке адамның білімдарлығын ынталандыру және дарындылығын дамыту көрсетіледі [1]. Ал бұл принциптердің іс жүзіне асуы білім беру мазмұнын жаңартумен тығыз байланысты. Білім беру мазмұнын жаңарту білім беру жүйесінің барлық деңгейлерін қамту керек. Мамандарды кәсіби даярлау жүйесінің де бұл үдерістен тыс қала алмайтыны түсінікті. Себебі «жоғары білім берудің кәсіптік оқу бағдарламалары біліктілікті бере отырып, мамандар даярлауға, олардың кәсіптік даярлығының деңгейін дәйектілікпен арттыруға бағытталады».

Бұл бағдарламада «кәсіби міндеттерін дербес әрі шығармашылық тұрғыдан шешуге, кәсіби қызметтің тұлғалық және қоғамдық маңызын түсінуге, оның нәтижелері үшін жауап беруге қабілетті кәсіби құзыретті жеке тұлғаны, бәсекеге қабілетті маманды қалыптастыруды қамтамасыз ететін білім беруді басқарудың тиімді жүйесі құрылатыны» ерекше көрсетілген.

Жалпы, кәсіби білім беру мәселелері әр уақытта да ғалымдардың назарынан тыс қалмаған. Мәселен, Ш.А.Әбдіраман, С.И.Архангельский, Г.К.Ахметова, Б.Әбдікәрімұлы, Г.Әбілқасымова, Ю.К.Бабанский, А.П.Беляева, В.П.Беспалько, В.В.Егоров, Н.А.Завалко, С.Т.Каргин, К.М.Кертаева, Н.П.Қоқанбаев, В.В.Краевский, А.Қ.Құсайынов, Н.А.Мыңжанов, А.Қ.Нұрғалиева, А.П.Сейтешев, М.Н.Скаткин, В.А.Сластенин, Ә.Ә.Усманов, И.С.Өтебаев, Н.Д.Хмель, Л.А.Шкутина, тағы басқалар кәсіби білім берудің түрлі аспектілерін зерттеген. Бұл еңбектердің ішінде болашақ кәсіби оқыту педагогтарын кәсіби іс-әрекетке даярлау мәселесіне арналған зерттеулер де аз емес.

Жоғары мектеп педагогикасының күрделі де маңызды мәселесі бұл студентті келешек мамандығына жақындату, іскер маман даярлау, оның өзіндік және шығармашылық қабілетін арттыру, қажетті біліктері мен дағдыларын қалыптастыру. Осындай жан-жақты жетілген маман даярлау үшін оқыту, білім беру үдерісін жетілдіру, жаңа педагогикалық технологияларды, оқытудың жаңа формалары мен әдіс-тәсілдерін енгізу керек. Сонымен бірге оқу үдерісін қарқындету, белсендіру, ақпараттандыру да көзделді.

Қазір республикада оқу орындарының педагогикалық ұжымдары ұсынылып отырған көп нұсқалыққа байланысты өздерінің қалауына сәйкес кез келген үлгі бойынша қызмет етуіне мүмкіндік алды. Бұл бағытта білім берудің әр түрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәрбиеге негізделген жаңа идеялар, жаңа технологиялар бар. Сондықтан әр түрлі оқыту технологияларын оқу мазмұны мен оқыту үдерісінің ерекшеліктеріне орай тандап, тәжірибеде сынап қараудың маңызы зор.

Қазақстан Республикасында дүние жүзінің дамыған елдері сияқты бірыңғай білімдік-ақпараттық кеңістік қалыптасып келеді. Ал білім беру саласын ақпараттандыру тек қана оқытуды ұйымдастыру формалары мен әдістерін жетілдіріп, өзгертіп қана қоймайды, сонымен қатар бүкіл оқыту үдерісін басқарудың және бақылаудың жаңа әдістерінің пайда болуына жағдай жасайды. Дұрыс іске қосып, пайдаланған жағдайда ақпараттық технологиялардың мүмкіндігі мол оқу-әдістемелік материал жинақталады, оқу материалының қолдану тиімділігі арттырылады, жеке бағдарламалармен жұмыс істеуге мүмкіндік туады, сабаққа дайындалу мен оны өткізудің тиімділігі артады, оқытушы өзі немесе студенттердің көмегімен оларға таратылатын дидактикалық материалды көбейтеді, студенттердің білім дәрежесін қадағалап, бақылауға мүмкіндік береді [2].

Дегенмен, бұрынғы оқыту технологиясының негізінен сөз арқылы мәлімет беруге сүйенетіні белгілі. Ал бірақ адам жадында кез келген мәлімет басқаша жинақы түрде сақталатынын ғалымдар анықтаған болатын, онда олар компьютерлік технологиялар арқылы оңай көрсетілетін көрнекі бейнелер, дыбыстар немесе схемалар тәрізді күйде орналасады екен. Осыған орай болашақта электрондық кітапханалар ұйымдастырылып, онда оқыту үдерісінде қолдануға ұсынылған электрондық басылымдар, арнайы әзірленген оқу құралдары мен әдістемелік нұсқаулар болуы тиіс. Әрбір факультетте жалпы және кәсіби білім беретін пәндерден оқу-әдістемелік материалдардың мәліметтік базалары жиынтығын, қолда бар компьютерлік техникалар мен институттың компьютерлік орталықтардың тәжірибесін негізге алған деканат тәрізді ұйымдастыру-басқару бағдарламаларымен жабдықталған бөлімдер жұмыс істеуі қажет.

Білім беру үдерісін оқу-әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз етудің жаңа түрлері пайда болғандығын атап өту қажет, олар: гипермәтін түрінде ұсынылған дәріс материалдарының электронды нұсқасы немесе мультимедиялық курстар және интерактивтік оқыту бағдарламалары түріндегі электронды нұсқалар. Жаңа технологияларға сүйенген оқыту бағдарламаларының сапасы шығатынын тағы да айтқанның артығы бола қоймас. Оқыту бағдарламаларын дайындау педагогика саласында терең зерттеулер жүргізіп, оларды жаңа білім жүйесін қалыптастыруға бейімдеу ісін жолға қояды. Ақпараттық және коммуникациялық технологияларды өмірге енгізу үдерісі тәжірибе арқылы расталған ғылыми-әдістемелік және педагогикалық тұрғыдан басталуы тиіс.

Осыған орай, жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, кәсіптік оқыту педагогтарын инновациялық іс-әрекетке даярлау деп технологиялық үдерістерді өз бетімен ұйымдастыруға және орындауға қажетті білім, іскерлік, дағды жүйесін инновациялар арқылы жеке тұлғаның құзыреттілігін және оны тиімді етіп қолдана білуін қамтамасыз ететін кәсіби іс-әрекетті айтамыз.

Кәсіптік оқыту педагогтарын инновациялық іс-әрекетке даярлаудың мазмұнын жоғары оқу орындарында педагогикалық инновацияларды ендіру арқылы политехникалық білім беру және технологиялық оқыту мен тәрбиелеу құрайды. Педагогикалық инновацияларды ендіру оқыту мазмұнына бүгінгі қоғамда білім беру саласында жүріп жатқан реформаларға сәйкес жаңашылдықты енгізуді, оқу-тәрбиесін оқытудың жаңа технологиялары арқылы ұйымдастыруды, сонымен бірге студенттердің технологиялық біліктері мен дағдыларын қалыптастыруда жаңа техникалық құрал-жабдықтарды пайдалануды қамтамасыз етеді.

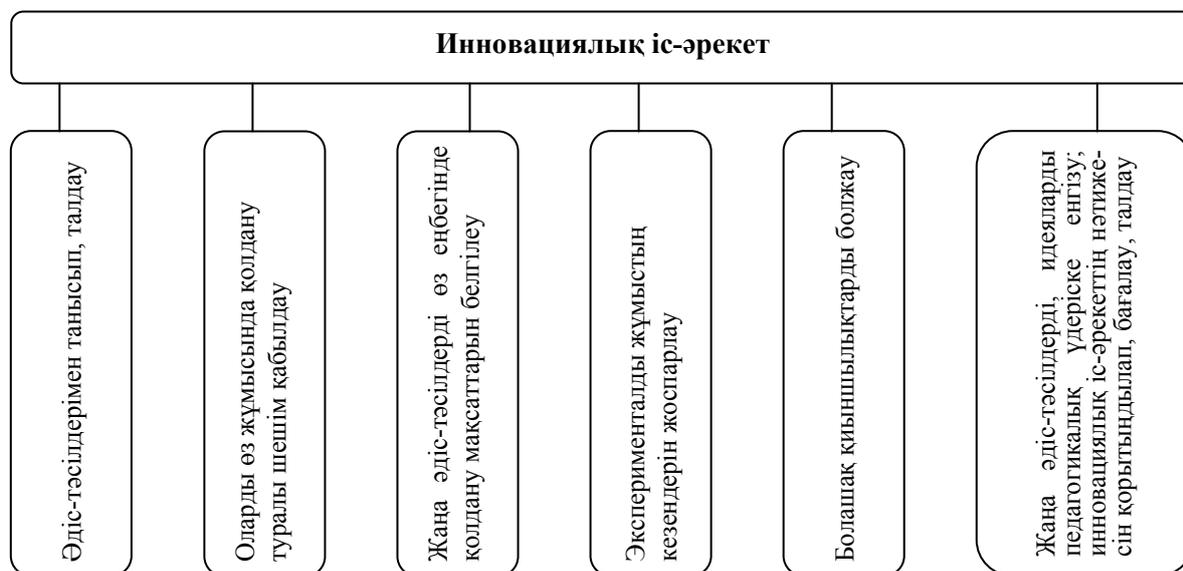
Кәсіптік оқыту педагогтарын инновациялық іс-әрекетке даярлау инновациялық білім мазмұны, инновациялық оқыту және оқытуды инновациялық тұрғыдан ұйымдастыру арқылы жүзеге асырылады [3]. Болашақ мамандарға инновациялық даярлық беру барысында барлық жаңа нәрсенің үнемі және барлық уақытта дұрыс нәтиже бере бермейтінін есепке алу қажет:

– жаңа енгізілімдер барлық кезде кәсіптік оқыту педагогының даярлауда кездесетін қайшылықтардың шешу құралы болып табылмайды. Сондықтан оларды біржақты қарастырмау керек;

– әрбір жаңа құрал толық бір нақты жағдайларда туындап, белгілі бір педагогикалық міндеттерді шешуге бағытталады, сондықтан оқытудың жаңа құралдарын таңдау кезінде нақты жағдайға талдау жасай отырып, оларды атқаратын қызметіне сай пайдалану тиімді болады;

– жаңалықтың, жаңа енгізілімдердің ғылыми тұрғыдан дәлелденгеніне қарамастан, олардың нәтижелілігі материалдық және педагогикалық шарттарға байланысты, жаңа нәрсенің табысты болуын анықтайтын педагогикалық шарттарға ең алдымен педагогтың дербес ерекшеліктерін — тұлғалық даралығын, мәдениеттілігін, қызығушылықтарын т.с.с. жатқызуға болады.

Сонымен бірге студенттермен қарым-қатынас жасау біліктілігі мен кәсіби шеберлік те ерекше мәнге ие болады. Оқу үдерісінің жабдықталуы да жаңалықтардың табысты болуына жағдай туғызады. Инновациялық іс-әрекет жүзеге асыру іс-әрекетінің реті бұл жаңа білім беру бағдарламалары (1-сур.):

1-сурет. Инновациялық іс-әрекет жүзеге асыру іс-әрекетінің жаңа білім беру бағдарламалары

Инновациялық педагогикалық іс-әрекет белгілі оқытудың, тәрбие беру мен дамытудың стереотипіне қарама-қайшы, ол белгілі межеден шығып, жеке шығармашыл, өз бағытымен жұмыс істей алатын мұғалім қалыптастыруға бағытталады.

Шынында, бұл мәселенің шешімі оқытушының кәсіпкерлік шынайы іске асыруға тән сол бір ішкі объективті қайшылықты анықтаумен байланысты.

Педагогикалық жаңалық — жаңа идеялар, әдістер, технологиялар ғана емес, педагогикалық үдеріс элементтерінің бірлігінің немесе жеке элементтерінің білім беру мен тәрбиелеудегі белгілі міндеттерді тиімді шешу жолы [4].

Осыған байланысты педагогикадағы жаңалықтарды жасаушыларды ерекше атап өту қажет. Себебі, инновациялық дамудың негізгі түсініктерін ашу жаңалықтарды іске асырушы адамдарсыз мәнсіз болып табылады. Педагог-новатор — нақты жаңалықты жүзеге асырушы, сонымен бірге жаңалықты жасаушы немесе үлгісін көрсетуші. Инновациялық іс-әрекет субъектісінің басты сипаттамасы бұл саналы түрде әрекет ете білу (өз инициативасының субъективті мүмкіндіктерімен қоғамдық тәжірибеге енгізу негіздерін өз әрекетінде көрсете білуі).

Осыған орай, теориялық тұрғыдан талдау біз «кәсіптік оқыту педагогтарын инновациялық іс-әрекетке даярлау» ұғымының мәнін анықтауға, оның компоненттерін бөліп көрсетуге, студенттерде қалыптасу деңгейлеріне сипаттама беруге мүмкіндік берді. Зерттеу барысында жасалынған

теориялық қорытындыларды нақтылау үшін кәсіптік оқыту педагогтарын инновациялық іс-әрекетке даярлау үдерісін ұйымдастыру қажет.

Кәсіптік оқыту педагогтарын инновациялық іс-әрекетке даярлау өте күрделі және маңызды үдеріс болып табылады, оның нәтижелі болуы көптеген субъективті және объективті факторларға байланысты [5].

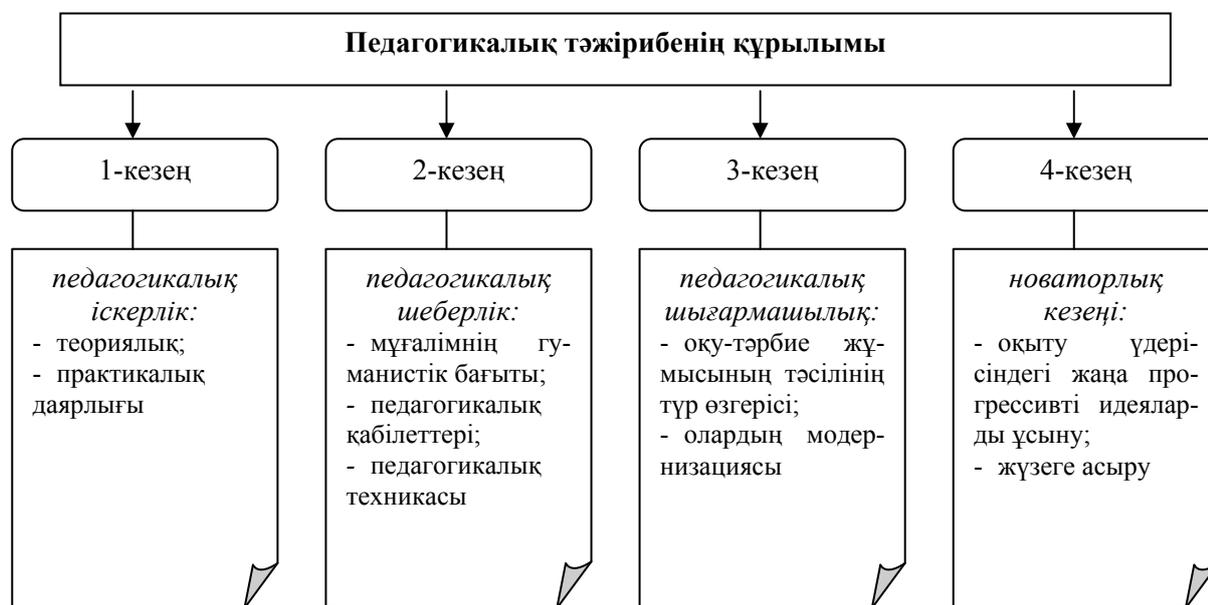
Объективті факторларға жоғары оқу орындарында оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастырудың шарттары, кәсіби даярлықты жетілдірудің дидактикалық мүмкіндіктері, негізгі бейіндік пәндер бойынша сағат көлемінің жеткіліксіздігі, кәсіби мектептің шынайы әрекет етуші оқу-тәрбие үдерісімен қатынастың өз деңгейінде болмауы және ғылыми-әдістемелік әдебиеттердің жеткіліксіздігі және т.б. жатады.

Субъективті факторларға студенттердің педагогикалық мотивациясының жеткіліксіздігі, кәсіптік оқыту педагогтарын инновациялық іс-әрекетке даярлығын жетілдіру бойынша оқытушылардың әдіснамалық және әдістемелік тұрғыдан даярлығының жеткілікті болмауы жатады. Аталмыш факторлар бізге кәсіптік оқыту педагогтарын инновациялық іс-әрекетке даярлау үдерісінің әрбір кезеңдерінде шешілуі тиіс міндеттер логикасы, олардың өзара сабақтастық байланысы, бір кезеңнен екіншісіне өту барысында студенттермен жұмыс істеу құралдарының, шарттарының, формалары мен әдістерінің жүйесін анықтап, дидактикалық мүмкіндіктерін іске асыру керектігін көрсетті.

Бұл мүмкіндіктер кәсіптік оқыту педагогтарын инновациялық іс-әрекетке даярлаудың үлгісі негізінде анықталады:

- ҚР МЖМБС-на сәйкес базалық және бейіндік арнайы пәндер бойынша білім мазмұны;
- оқыту құралдары;
- жаңа ақпараттық технологиялар;
- оқытуды ұйымдастыру формалары.

Кәсіптік оқыту педагогтарын инновациялық іс-әрекетке даярлау жалпы кәсіби даярлық жүйесінде базалық және бейіндік арнайы пәндерді оқыту барысында жүзеге асырылады. Бұл пәндердің негізгі мазмұнын кәсіптік педагогика және кәсіби оқыту педагогтарын даярлау тәжірибесі құрайды (2-сур.).

2-сурет. Педагогикалық тәжірибенің кеңейтілген құрылымы

Мазмұн білімді меңгеру тәсілін анықтайды, мұнда жүйе элементтерінің белгілі бір дәрежеде өзара әрекеттесуі талап етіледі және оқытудың құрамы анықталады, сонымен бірге мазмұн оқу іс-әрекетінің әдістері, ұйымдастыру формалары және оқыту, тәрбиелеу, тұлғаны дамыту үдерісі құрылатын негізгі көз болып табылады [6, 7].

Кәсіптік оқыту педагогына берілетін білім мазмұны оның болашақ кәсіби қызметіне қажетті білім, білік және дағдыларды игеру барысы мен нәтижесін қамтамасыз ете отырып, өмірге және болашақ кәсіби қызметіне даярлаудың қажетті шарты болып табылады.

Тұлғаға бағдарланған білім беру мазмұны туралы В.В.Сериковтің [8] жасаған қорытындыларына сүйене отырып, біз білім беру мазмұны қоғамды, ғылымды, мәдениетті, әлеуметтік тәжірибенің басқа да салаларын дамыту мәселелеріне бағдарлануы тиіс деп есептейміз, бұл оның сабақтастығы мен көпжақтылығын қамтамасыз етеді. Мазмұнға білім, білік, дағдылармен қатар үдерістің өзі де кіреді, оларды игеру мен күнделікті өмірде қолдану тәжірибесі, өз бетімен білім алу жолдары мен тәсілдері білім мазмұнының компоненті болып табылады. Мұнда студент оқу-тәрбие үдерісінің айқын басымды объектісінен оның субъектісіне айналады. Студенттің субъекті ретінде қалыптасуы оның санасын, өзіндік санасын және рефлексиясын белсендіреді, шығармашылығы мен ізденімпаздығын кеңейтеді, жауапкершілігі мен қабілеттерін арттырады.

Қазіргі кезде өндірістік-оқытудың жаңа құралдары мен техникаларын ендіру өндірістердегі жұмысшылар еңбегінің сипаты мен мазмұнын түбегейлі өзгертті. Қазіргі заман өндірісінің жұмысшысынан инновациялық даярлық пен терең кәсіби технологиялық білім, білік, дағды талап етіледі. Кәсіби білікті жұмысшының ролін көтеру кәсіби оқыту педагогының даярлығына байланысты. Сондықтан кәсіптік оқыту педагогтарын арнайы технология оқытушысының, әрі өндірістік оқыту шеберінің қызметін атқаруға қабілетті етіп даярлаудың маңызы зор. Ең басты міндет жаңа өндірістік оқыту құралдарын пайдалана отырып, болашақ мамандарды еңбектің пәндік саласына ықпал етудің жалпы тәсілдерін оқып-үйрену барысында оларды сол өндіріске қатысты нақтылауға, ал нақты технологияларды оқыту барысында жалпы технологиялық үдеріске тән сипаттарды табуға үйрету қажет. Міне, осылайша кәсіптік оқыту педагогтарын инновациялық іс-әрекет даярлық жаңа өндірістік оқыту құралдарының ғылыми негіздерін оқып-үйренуді ғана қарастырмайды, сонымен бірге оларды технологиялық үдеріс барысында қолданудың тәсілдерін оқып-үйренуге жағдай жасайды, ал мұның кәсіптік оқыту педагогтарының болашақ мамандығы үшін қажеттілігі мол.

Әдебиеттер тізімі

- 1 [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: <http://online.zakon.kz/Document>
- 2 [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs>
- 3 *Шкутина Л.А.* Подготовка педагога профессионального обучения на основе интеграции педагогических и информационных технологий: Автореф. ... д-ра пед. наук. — Киров, 2002. — 32 с.
- 4 [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: http://sabah.uzcoz.org/load/doklady/innovacijaly_is_reket/19-1-0-31
- 5 *Әбілқасымова Г.* Болашақ кәсіби оқыту педагогының инновациялық-технологиялық даярлығын жетілдіру: Пед. ғыл. канд. ... автореф.: 31.05.2008. — Қарағанды, 2008. — 27 б.
- 6 *Краевский В.В.* Методология педагогического исследования: Пособие для педагога-исследователя. — Самара: Изд-во СамГПИ, 1994. — 165 с.
- 7 *Краевский В.В.* Педагогическая теория. — Волгоград: Перемена, 1996. — 85 с.
- 8 *Сериков В.В.* Личностный подход в образовании: концепция и технологии: Монография. — Волгоград: Перемена, 1994. — 152 с.

Г.Абилқасымова, Г.И.Исина

Проблемы подготовки педагогов профессионального обучения к инновационной деятельности

В статье рассматриваются проблемы подготовки педагогов профессионального обучения к инновационной деятельности. Проведен анализ инновационной деятельности, ориентированной на новые идеи, показаны инновационные методы преподавания и профессиональный опыт в учебно-воспитательном процессе на основе действий, связанных с уровнем образования обучающихся. В работе дается анализ содержания профессиональных знаний, умений и навыков при подготовке педагогов профессионального обучения.

G.Abilkasimova, G.I.Issina

On the problems of training teachers of vocational training to innovation activities

The article deals with the problem of training teachers of vocational training to innovation. The analysis has been done concerning the innovation activity focused on new ideas, innovative methods of teaching and professional experience in the educational process on the basis of activities related to the education of students. The authors analyzed the content of professional knowledge and skills in the preparation of teachers of vocational training.

References

- 1 [ER]. Access mode: <http://online.zakon.kz/Document>
- 2 [ER]. Access mode: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs>
- 3 Shkutina L.A. *Preparation of the teacher of vocational training based on the integration of teaching and information technology*: Abstract. ... doc. ped. Sciences: Kirov, 2002, 32 c.
- 4 [ER]. Access mode: http://sabah.ucoz.org/load/doklady/innovacijaly_is_reket/19-1-0-31
- 5 Abilkasimova G. *Improving innovation and technological preparation of the future teachers of vocational training*: Abstract. ... cand. ped. Sciences: 31.05.2008, Karaganda, 2008, 27 p.
- 6 Krajewski V.V. *Pedagogical research methodology: A guide for the teacher-researcher*, Samara: Univ SamGPI, 1994, 165 p.
- 7 Krajewski V.V. *Pedagogical theory*, Volgograd: Peremena, 1996, 85 p.
- 8 Serikov V.V. *Personal approach to education: the concept and technology. Monograph*, Volgograd: Peremena, 1994, 152 p.

Ү.А.Қосыбаева¹, М.Серік², А.А.Капарова¹

¹Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті;

²Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана
(E-mail: umit1980@mail.ru)

Математикалық білімді ақпараттандырудың теориялық-әдістемелік негіздері

Мақалада жалпы білім беретін орта мектепте математикалық білімді жетілдіру мәселелері бүгінгі күнгі маңызды мәселелердің бірі ретінде қарастырылды. Математикаға оқыту үрдісін ақпараттандыру талданды. Математика пәні мұғалімінің әдістемесін жетілдіру бойынша ғылыми-педагогикалық еңбектерге талдау жасалған. Авторлар мектеп математикасын оқытуда ақпараттық технологияларды пайдалану нәтижелерін көрсеткен.

Кілт сөздер: білімге талап, сабақ ұйымдастыру, сабақ, ақпараттық технологиялар, әдістеме, математика, оқыту әдісі, оқыту үрдісі, мұғалім, оқыту нәтижесі.

Ақпараттық қоғамның жалпы ауқымды коммуникациялық сипаттағы қазіргі даму кезеңі білім саласын модернизациялаумен сипатталады және ол, ең алдымен, мектеп білімінің жүйесі болып табылады. Оған қоса басты маңыздылықты білім саласының әдістемесін технологияландыру, теория мен практикада арнайы педагогикалық зерттеулермен негізделген жаңа әдістемелерді пайдалану, тәжірибелік жұмыстарға оңтайлы ортаны құру, арнайы оқу-әдістемелік материалдар, ақпараттық-коммуникациялық технология құралдарының мүмкіндіктерін жүзеге асыруға бағытталған бағдарламалық-технологиялық өнімдер, білімді ақпараттандыру алады [1].

Білім саласын ақпараттандыру мәселелері бүгінге дейін көптеген ғалымдардың еңбектерінде зерттелген: Я.А.Ваграменко, Ш.Әбдіраман, М.Көккөз т.б. Ол еңбектерде ақпараттық-коммуникациялық технология құралдарын оқыту түрлері мен әдістерін ұйымдастыруды жетілдіру, оқушының ақпаратты өз бетінше жинақтауы мен өңдеу дағдысын дамыту, зерттеліп отырған объект пен заңдылықтар жайлы ақпараттарды жинау мен өңдеу және тарату дағдысын қалыптастыру мақсатында қолдану айтылады. Көптеген ғалымдар өз еңбектерінде (Г.Д.Глейзер, Т.В.Капустина және т.б.) ақпараттық-коммуникациялық технология құралдарын математикаға оқытуда қолданудың қажеттіліктері мен ерекшеліктерін атап көрсеткен. Бұл еңбектердің құндылықтарын атай отырып, олардың барлығы да оқу әрекеті нәтижесін аутоматтандыруға, әр түрлі функциялар графиктерін тұрғызуға машықтануға, басқа да геометриялық денелерді тұрғызуға дағдылануға бағытталған екендігін ескеру қажет, одан өзге АКТ құралдарын қолдануда математикаға оқыту ерекшеліктерін ескеру қажеттігі де баса атап көрсетілген.

Ақпараттық-коммуникациялық технология құралдарын негізгі және жалпы білімде математика бойынша отандық қолданушылардың тәжірибесіне талдау жасау электронды оқу құралдарын сабақтың кейбір кезеңдерінде, тіпті кейбір тақырыптарда ғана қолданылатындығын көрсетті. Осыған байланысты математикаға оқыту үрдісінде электронды оқу құралдарын пайдаланудың ғылыми-әдістемелік қырының әлі де толық ашылмағандығын атап айту керек.

Бүгінде жалпы білім беретін орта мектеп оқушыларының басым бөлігі пәндердің, оның ішінде математиканың да оқытылу мақсатын, қолданысын, өзге пәндермен байланысын түсіне бермейтіндігі шындық, оған қоса математиканы оқу нәтижесінде алған білімдерін оқушылар нақты жағдайларға қолдана алуға тиіс екендіктерін де жете ұғына бермейді. Сондықтан да болар басқа пәндерді игеруде математиканың тақырыптарын бір-біріне қолдануда өздерінің математикалық білімдерін көп жағдайда көрсете алмайды. Осылардың барлығы да математикаға оқытудың тұтас үрдісіне кері ықпал етеді. Жалпы, білім жүйесінде ақпараттық технологиялардың тереңдеп енуі оны оқыту әдістемесін ғана емес, мазмұнын да өзгерте бастады. Математика саласында математикалық әдістер мен математикалық ойлау ғана емес, жалпы ғылыми дүниетанымын да жаңартуда. Мектепте математикалық білім беру мазмұнын жаңарту мен оны оқыту әдістемесін жетілдіруден бұрын математикалық білім беру сапасын жолға қоюмыз қажет деп ойлаймыз. Қазіргі кезде білім беру: пәндік-мазмұндық, мазмұндық-әрекеттік және мазмұндық-тұлғалық байланыста болуы керек. Сондай-ақ математикалық білім беру, математикалық сауаттылыққа түгелдей тәуелді. Ендеше,

математикалық білім беру мен математикалық сауаттылық егіз ұғым болуы тиіс. Ал, сауаттылық мәселесі математика пәні мұғалімінің дайындық сапасының негізгі мәселесі. Бұл мәселелер:

- пән мұғалімінің теориялық әдістерінің жан-жақтылығы;
- мұғалімнің кәсіби дайындық негіздері (курстар, семинарлар т.б.);
- пән дамуының ішкі қисындылығы, яғни логикалық ой-өрісінің жан-жақтылығы [2].

Әрбір математика пәні мұғалімінің өз алдына қойған мақсаты бүгінде: «Оқытудың озық ақпараттық-инновациялық технологиялар әдістерінің тиімді жағын пайдаланып, математикалық білім жүйесін дамытып, сапалы білім беру» болуы тиіс.

Мектеп математика курсының мақсаты — оқушылардың психологиялық қасиеттерін есепке алып, математикалық білімдер жүйесінің белгілі тәсілдері арқылы оқушыларға жеткізу. Математика әдістемесі жөніндегі алғашқы түсінікті швейцариялық педагог-математик Г.Песталоцци 1803 жылда жазған «Сан» шығармасында баяндаған. XVII ғасырдың бірінші жартысынан бастап, математиканы оқыту әдістемесіне байланысты мәселелермен орыс ғалымдары шұғылданды және олар математика пәніне ғылыми жағынан қарап, оның прогрессивтік негіздерін істеп шықты. 1970 жылдан бастап мектеп математика курсының мазмұны жаңа бағдарлама негізінде өзгертілді, нәтижесінде оны оқыту әдістемесін қайта істеп шығарды.

Қазіргі заман дидактикасында, әсіресе математиканы оқыту әдістемесі пәнінде оқыту әдісі мағынасы жалпы жағдайда талқыланып, ол өзінің төмендегі екі жағымен сипатталады:

- а) оқыту (оқытушының қызметі);
- ә) үйрену (оқушылардың саналы білу қызметі).

Оқушылардың ойлау қабілетін тереңдету, пәнге қызығушылығын арттыру бағытында еңбек етіп келе жатқан ұстаздар тәжірибелеріне сүйенсек, олар оқушыны:

- есептің берлігінен толық оқып шығуға дағдыландыру;
- теорияны білу оны логикамен ұштастыру;
- шапшаң ойлау қабілетін қалыптастыру;
- көру, есте сақтау қабілетін дамыту;
- есепті шығаруда тиімді жағын көруге баулу;
- пәнге деген құзырлығын арттыру секілді мақсаттар қояды [3].

Сонымен қатар күнделікті сабақтарында қажет кезінде әр түрлі технологиялардың элементтерін қолданады.

Оқыту технологиясы — оқыту мазмұнын жүзеге асыру жолындағы алға қойған мақсатқа жетудің тиімділігін қамтамасыз ететін оқытудың әдіс, құрал және түрлерінің жүйесі болып табылады. Оқыту технологиясында мазмұн, әдіс және құралдардың өзара байланысы мен себептілігі жатыр, соған байланысты қажетті мазмұнды, тиімді әдістер мен құралдарды бағдарлама мен қойылған педагогикалық міндетке сәйкес іріктей білу мұғалімнің педагогикалық шеберлігіне байланысты. Қазіргі заманғы оқыту технологиялары педагогикалық және психологиялық ілімдер негізінде құрылған дамытушы, тұлғалық бағдарлы, мақсатты технология болып табылады. Педагогикалық үрдіс технологиясы — мақсатты, мүддені анықтаудың жалпы әдіснамасы негізінде мемлекеттің қазіргі таңда білім беру саласына қойып отырған талаптарына сәйкес анықталып, іріктеліп, реттелген оқытудың мазмұн, форма, әдіс-амалдарының, дидактикалық талаптарының, психологиялық-педагогикалық нұсқауларының жиыны.

Оқыту технологиясы мектепте оқу үрдісіне қажетті әдіс, тәсіл, амал, дидактикалық талап секілді психологиялық іс-әрекеттердің жүйелі кешені ретінде пайдаланылады. Ол оқушылардың тәртібіне, оқуға ынтасына, оқу іс-әрекетіне игі әсер етумен қатар, педагогиканы нақты ғылымға жақындату, мұғалімдердің интеллектуалдық, шығармашылық қызметі болып табылатын педагогикалық іс-тәжірибесінің нәтижелігіне, жинақылығына ұтымды әсер ететіндей оқу-тәрбие үрдісінің басты күретамырының ролін атқарады.

Қазіргі кезде қолданылып жүрген жаңа педагогикалық технологияның негізіне мыналар жатады:

- әрбір оқушының жеке және дара ерекшелігін ескеру;
- оқушылардың қабілеттері мен шығармашылықтарын арттыру;
- оқушылардың өз бетінше жұмыс істеу, іздену дағдыларын қалыптастыру.

Ақпараттық үрдістер (ақпараттарды жинау, өңдеу және жіберу) әрқашан ғылымда, техникада, қоғам өмірінде маңызды рөл атқарды. Адам қалыптасуында барлық үрдістерді аутоматтандыру тенденциясы тұрақты түрде қарастырылады, десек те негізгі жұмыс істеу принциптері мағынасы

жағынан өзгеріссіз қалды. Қоғамды ақпараттандыру — толық тексерілген дұрыс ақпараттармен қамтамасыз етуге бағытталған шаралар кешенін және сол ақпараттарды адам қызметі үшін маңыздылығы зор әлеуметтік салалардың барлық бағыттарында уақытылы қолдануды енгізу.

Ақпараттық технология — бұл өндірістік үрдістер мен бағдарламалық-техникалық құралдар әдістерінің ақпараттарды жинау, өңдеу, сақтау және тарату мен бейнелеу мақсатында технологиялық тізбекке біріктірілген жиынтығы, нәтижесінде ақпараттық ресурстарды қолдану үрдісі жеңілдейді, оған деген сенімділік артады, жылдамдық еселенеді. Ақпараттық технологияларды құру мен кеңінен таратудың мақсаты — елдегі ақпараттық қоғамды дамыту мәселелерін шешу, қоғамның барлық салаларына тереңінен енгізу. Соңғы жылдары ақпараттық технологиялар ретінде көбіне компьютерлік технологиялар қолданылып жүр. Ал негізінде ақпараттық технологиялар ол компьютерлерді және бағдарламаларды, ақпараттарды сақтауға, өңдеуге, жіберу мен қабылдауға қолдану. Жалпы қабылданған анықтамаға сәйкес ақпараттық технологиялар — бұл ақпараттарды өңдеу мен сақтаумен, есептеу техникасы мен өндірістік құралдармен, олардың қолданыстағы қосымшаларымен, сонымен қатар барлық әлеуметтік-экономикалық және мәдени мәселелермен айналысатын адамдар еңбегін тиімді ұйымдастыруды зерттейтін өзара байланысты ғылыми, технологиялық, инженерлік пәндердің кешені. Ақпараттық технологиялардың өздері күрделі дайындықты, үлкен шығындар мен ғылыми негізделген техниканы қажет етеді. Оларды қолданысқа енгізуден бұрын алдымен теориялық тұрғыда негізделіп, арнайы мамандар дайындалуы тиіс.

Қазіргі қоғам мұғалімдер алдына тек білім беру ғана емес, сонымен бірге оқушылардың жеке дара қасиеттерін дамыту міндетін қойды. Бүгінде білім мақсат емес жеке тұлғаны дамыту құралы деп саналады. Ол үшін бай мүмкіндіктерді заманауи ақпараттық компьютерлік технологиялармен алуға болады.

Ақпараттық технологиялар келесідей мүмкіндіктер береді:

- әрбір оқушыға өзіндік оқу траекториясын қамтамасыз ететін ашық білім жүйесін тұрғызуға;
- олардың бойында жүйелі ойлауды қалыптастыра отыра оқушыларды оқыту үрдісін ұйымдастыруды түбегейлі түрде өзгерту;
- оқу-тәрбие үрдісін жүзеге асыруда оқушылардың танымдық қызметін тиімді ұйымдастыру;
- оқу үрдісін жекелендіру мақсатында компьютерлерді қолдану және барынша жаңа танымдық құралдарды пайдалану;
- микро- және макроәлемдегі құбылыстар мен үрдістерді компьютерлік бағдарламалар, модельдер мен графикалар арқылы зерделеу;
- барынша жылдам дамып келе жатқан физикалық, химиялық, биологиялық үрдістерді зерделеуге ыңғайлы уақытпен ұсыну [4].

Жалпы білім беретін орта мектептің алгебра пәнін оқыту барысында компьютерді құрал ретінде қолдану оқыту мен тәрбиелеу үрдісінде көптеген өзгерістер әкеледі. Соңғы кезде оқыту-тәрбиелеу үрдісін компьютерлеу жағдайында мұғалімдерді кәсіптік бағытта арналған жұмыстар пайда болып, шет ел және Қазақстан зерттеушілері еңбектерінде осы мәселе жан-жақты қарастырыла бастады. Жалпы мультимедиа құралдары оқыту кезеңдеріндегі қойылған мақсаттарға жетудегі үлкен мүмкіндіктерге ие. Себебі:

- мультимедиа — бұл танып-білу құралы;
- мультимедиалық құралдар арқылы оқушылардың танымдық қызметін арттыру;
- оқу процесіне компьютерлік технологияны енгізу;
- мультимедиалық құралдармен жұмыс жасау қабілеті;
- сабақта мультимедиалық құралдарды қолдану әдістемесі;
- сабақтың біртұтас дидактикалық мақсаты;
- мультимедиалық презентацияларды қолданудағы артықшылықтар;
- мультимедиалық презентациялар жасау.

Заманауи компьютерлік технологиялар оқу процесін дамытуда үлкен мүмкіндіктер туғызуда. К.Д.Ушинскийдің айтуы бойынша: «Бала табиғаты көрнекілікті қажет етеді». Қазір бұл сызба немесе кесте, суреттер емес бала табиғатына жақын ғылыми-танымдық ойындар. Мультимедиа — бұл әр түрлі сабақ кезінде оқып, танып-білу құралы. Мультимедиа коммуникативті қабілеттер, жаңа дағдылар алуда, нақты білімдер жинақтауға және ақпараттық білімдердің дамуына үлкен ықпал жасайды. Мультимедиа оқушылардың бір-бірімен байланысын ешқашан өзгертпейді. Ол тек қана

олардың әр түрлі оқу жағдайларында жаңа ресурстарды қолдануына, оқушылар пәнді үйрену барысында мұғаліммен және құрдастарымен пікір алмасуына мүмкіндіктер жасайды.

Слайд, презентация, бейнепрезентация сияқты мультимедиа кең көлемде қолданылып келе жатқанына біраз болды. Компьютер қазіргі кезде дыбыстарды өзгертуге және видеоға арнайы эффект беруге, видеоға дыбыс қоюға, анимация жасауға мүмкіндік беретін ғажайып құралға айналды. Мұндай техникаларды оқу үрдісінде дұрыс қолдану, оқушылардың ойлау қабілетін, сөз байлығын дамытуда үлкен рөл атқарады. Бұған қазіргі ақпараттық компьютерлік құралдар шексіз мүмкіндіктер беруде. Басқа техникалық құралдарға қарағанда, ақпараттық коммуникациялық технологиялар қолданып оқу оқушылардың интеллектуалды және шығармашылық қабілеттерін дамытады.

Материалды түсіндіруде мультимедиалық көрнекілікті қолдану оқушының барлық — көру, механикалық, есту, эмоциялық қабілетін іске салады. Мультимедиалық презентацияларды кез келген сабақтық кез келген бөлігінде жөнді қолдану арқашанда оң нәтиже береді. Алдымен бөлімге шолу жасау немесе білім мен дағдыны жинақтамай немесе керекті тақырыпқа толық тоқталмай көрсету жағдайлары болуы мүмкін, ал керекті тақырыпты терең оқып іскерлік пен дағдыны дамытуды өзін-өзін оқыту арқылы жүзеге асыруға болады. Мұндай әдіс оқу материалын есте жақсы сақтауға және оңай түсінуге мүмкіндік береді. Оқу материалын мультимедиалық презентация қолданып түсіндіру уақытты үнемдеуге мүмкіндік береді. Сабақты өткізудің мұндай әдісі оқушылардың қызығушылығын арттырады.

Мұндай сабақтар келесі дидактикалық мәселелерді шешуге көмектеседі:

- пән бойынша базалық білімдерді;
- алған білімдерді жүйелеу;
- өзін-өзі бақылауды ұйымдастыру;
- жалпы оқуға және нақты бір пәнге арнайы дайындалу;
- оқушыларға оқу материалымен өзіндік жұмыс жасау кезінде оқу-әдістемелік көмек көрсету.

Жаңа ақпараттық технологияларды пәндік сабақтар аясында құрастыру сабақ тиімділігін арттыруға бағытталған жаңа бағдарлама-әдістемелік кешендер жасауға қажеттілікті туғызады. Сондықтан да оқу үрдісінде ақпараттық технологиялар құралдарын нәтижелі қолдану үшін мұғалімдер қызмет етудің жалпы сипаттағы қағидаларын және қолданбалы құралдардың дидактикалық мүмкіндіктерін білулері тиіс, содан кейін барып өз тәжірибелері аясында оларды оқу үрдісінде пайдаланады.

Үздіксіз жаңалық енгізу білім беру мекемелерінің, соның ішінде жалпы білім беретін мектеп жұмысының дамуының ең басты факторы болып отыр. Инновацияның мәні неде және оның қажеттілігі қандай себептермен түсіндіріледі? Енді соны талдап көрейік.

Бірінші кезекте инновацияның өмірге енуі мектептің өзінің жұмыс істеуіне себепші болатын ішкі жағдайларға байланысты.

Білім беру мекемесінің алға қойған мақсатына жетуі үшін басқаруға ықпал жасайтын (мұғалімдер, мектеп оқушылары) және өзінің басқарушы ішкі жүйесі (әкімшілік, педагогикалық ұжым) біртұтас жүйе болғандықтан, инновацияға оқыту үрдісінде үнемі орын табылатындығы анық.

Ал жаңа өзгеріс нәтижесінде білім беру мекемелері үздіксіз өзгертін және дамитын жаңа қайшылықтардың көздері болады. Сонымен қатар басқарудағы маңызды орын үнемі қозғалыс пен дамуға болатын педагогикалық және балалар ұжымының қажеттілігіне беріледі.

Білім беру қоғамдық іс-әрекет ретінде қоғамда өзгеріс ізін қалдырады. Білім беру жүйесінің даму деңгейі қоғамдық дамудың белгілі дәрежесінің нәтижесі немесе салдары деп айтуға болады. Дегенмен, кері байланыс та бар. Білім беру жүйесінің өзі қоғам мен оның дамуына ықпал етеді. Ол қоғамдық дамуды тездетуі немесе тежеуі мүмкін. Осы тұрғыдан қарайтын болсақ, білім берудегі бетбұрыс қоғамның болашақ дамуының тек қана салдары болып қоймай, қажетті шарттары да болып табылады. Жоғарыда талданған жаңа идеялардың тағдырына қатысты төмендегідей қорытындыларға келуге болады:

- идеялар айқын мақсатты көздеген және оларды жүзеге асыру мен тарату тәсілдері қалыптасқан жағдайда ғана сәтті инновация бола алады;
- инновация жемісті болу үшін ол аз және өте нақты нәрседен басталуы қажет;
- ақпаратқа негізделген өзгерістің сәтті болуы екіталай.

Білім сапасын және пәрменділігін арттыру мәселесі оқу үрдісіне оқытудың жаңа технологияларын тереңдете ендіру жолымен шешіле алатындығы сөзсіз және бұл ретте тұтас алғанда

білім берудің сапасы мүлде көтеріліп, шығармашылықты жеке тұлғаны дамытудың жоғары деңгейіне қол жеткізу қамтамасыз етіледі. Теориялық жағынан жеткілікті түрде қаруланған мұғалімнің іс-әрекеті тиімді болатыны әркезден-ақ мәлім. Ендеше оқыту технологиясын оқу үрдісіне енгізу білім сапасын қажетті деңгейде және оны басқаруды қамтамасыз етеді. Деректерге сүйенсек, оқытуды және педагогикалық қызметті «технологияландыру» талпыныстары ХХ ғасырдың басында-ақ пайда болған, бірақ педагогикалық ғылымда оқыту технологияларын жобалау мен енгізудің ғылыми қадамдары тек өткен ғасырдың 80–90-жылдары ғана жасалып, олардың қуатының критерийлері анықталды. Бүгінгі күннің өзінде де үлкен педагогикалық және экономикалық мүмкіндіктерге ие бола тұра, оқытудың жаңа технологияларының оқу үрдісіне ендірілу қарқыны жеткілікті деңгейде емес деуге болады.

Педагогтардың идеясы, ойлап шығарулары мен ашулары сияқты кез келген инновациялық қызметінің нәтижесі мектептер мен педагогика ғылымының прогрессивті дамуына ықпал етуі керек.

Бұл қызметті күнделікті тіршілік әрекеті мен психологиялық және тағы да басқа стресс сияқты нәрселерден құтқарып, шығармашылық ой заңдылығы бойынша және ғылымның өзіне тән дамуының кең өріс алуына мүмкіндік беруі керек.

Жалпы, білім беруде енгізілген жаңалық тек педагогикалық қана емес, ол қоғамдық та мәселе болып табылады, білім беру қызметі қоғам үшін ерекше ықылас білдіріп, балалар үшін бұл саладағы жаңалыққа қоғамның мүдделі екенін де айтуымыз керек.

Білім беру саласының барлық жағына жаңаша көзқарас, жаңаша қарым-қатынас (жаңа базистік оқу жоспарына көшу, білім мазмұнын жетілдіру, оқу-әдістемелік кешендерге көшу т.б.), жаңаша ойлау қалыптасуда. Республикамызда білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл оқу тәрбиесі үдерісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр: білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, басқаша қарым-қатынас, өзгеше менталитет пайда болуда.

Қазіргі уақытта білім беру жүйесінің жалпы және де жекеше алғанда математикалық білім жүйесі өзгертілуде. Біздің ойымызша, мектеп өз мойнына мамандаған институттармен мен университеттердің міндетін алмау керек. Оның міндеті оқушыларда жалпы білім мен қабілетті қалыптастыру болып табылады.

Орташа білімге мұндай қатынас мектеп математикасының кейбір сұрақтары мен бөлімдерін оқуда өзгерістерге әкеліп соқтырады. Оқушы мектепті бітірген кезде формулалар мен тақырыптарды ұмытып қалса да, оның жадында негізгі математикалық бөлімдері туралы жалпы түсініктері болып, ол осы тақырыптардың ғылымдағы орнын біліп, осы материалдың құндылығы, оның практикалық қолданысын, математика құрылымындағы орнын білу керек. Сондықтан біз білім беруді жаңашаландыру мен ізгілендіруді үздіксіз жүріп, дамып отыратын қоғамдық үрдіс ретінде түсінеміз.

Білім беру жүйесінде инновацияны енгізу, қабылдау мен жетілдірудегі тоқтаусыз үрдіс ретінде, күнделікті білім беру қызметінің бөлігі ретінде қарауды талап етеді. Білім беру жүйесі құрылымының өзі қоғам үшін, өмір сүріп отырған деңгейінде сақтап қалу үшін оның тамыры табиғатта, біздің қоғамның негізінде жатқанын түсіну керек. Дәл сол себептен қоғам құрылымындағы әрбір маңызды өзгеріс өзімен бірге білім беру жүйесін де жаңалыққа тартады деп білеміз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 *Бидосов Э.* Математиканы оқыту методикасы. — Алматы: Мектеп, 1989. — 235 б.
- 2 *Бейсенбаева А.А.* Пәнаралық байланыс негізінде оқу процесін ұйымдастыру: Оқу құралы. — Алматы: Республика баспасы, 1995. — 116 б.
- 3 *Вербицкий А.А.* Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: Монография. — М.: Высш. шк., 1991. — 207 с.
- 4 *Сатбекова А.А.* Белсенді оқыту әдістерін қолдану // «Қайнар» Университетінің хабаршысы. — 2014. — С. 11, 12.

У.А.Косыбаева, М.Серик, А.А.Капарова

Теоретико-методические основы информатизации математического образования

В статье рассматривается вопрос совершенствования математического образования в средних общеобразовательных школах как один из важнейших на сегодняшний день. Анализируется процесс информатизации обучения математике. Сделан анализ научно-педагогических трудов ученых названной выше отрасли по вопросам совершенствования методики учителя математики. Авторами показаны результаты использования информационных технологий в изучении школьной математики.

U.A.Kosybaeva, M.Serik, A.A.Kaparova

Theoretical and methodological fundamentals of mathematics education informatization

The article considers issues improving the mathematics education in secondary schools, as one of the biggest challenges to date. Analyzes the process of informatization of teaching mathematics. The analysis of the scientific and pedagogical works of the scientists had grown on the above-mentioned improvement in the methodology of the teacher of mathematics. The authors show the results of the use by information technology in the study of the school mathematics.

References

- 1 Bidosov E. *Technique of teaching of mathematics*, Almaty: Mektep, 1989, 235 p.
- 2 Beysenbaeva A.A. *The organization of the learning process on the basis of intersubject communication: Textbook*, Almaty: Republic, 1995, p. 116.
- 3 Verbitsky A.A. *Active learning in higher education: the contextual approach: Monograph*, Moscow: Vysshaya shkola, 1991, 207 p.
- 4 Satbekova A.A. *Bull. of the University «Қаунар»*, 2014, p. 11, 12.

K.M.Bazikova¹, D.A.Kazimova¹, A.K.Kitibayeva¹, N.B.Mikhaylova²

¹Ye.A.Buketov Karaganda State University;

²International Training Centre, Dusseldorf, Germany
(E-mail: kmbazikova@mail)

Improvement of training students' information profile in the field of databases

The article deals with improvement of training students' information profile in the field of databases. The basic aspects of the use of information technology in the formation of professional competencies of a modern specialist are defined. It has been described the substantial components of the discipline of choice «Programming MS SQL». The focus of the study of this course is given to the development and use of the database.

Key words: training, students, information specialty, database, information technology, professional competences, contemporary specialist, optional discipline, sphere of the development, the language of SQL.

Intensive introduction of information technologies in productions demand from the modern expert of improvement professional competences. For implementation of these requirements the discipline for choice «Programming on MS SQL» is studied by students of information specialties.

The SQL language is standard language of work with databases, gained rather wide circulation. Now practically all largest DBMS developers create the products with use of the SQL language or from the SQL interface. Further extensions of the SQL standard which will include support of the distributed processing, object-oriented programming, multimedia technology elements are planned. The standard existing at the moment is at the same time a subset of realization of language and synthesis of almost all its known realization. The kernel of the standard contains the functions used practically in all commercial realization of language, and a complete standard of the SQL language, includes improvements which many producers still should introduce. In discipline for choice «Programming on MS SQL» questions of design of structure of a database, the main methods of management of a database with use of the structured language of inquiries of SQL are considered, and also the main sections of teams of the SQL language intended for performance of various functions including selection under the terms and modification of data are described. The attention is paid to a problem of ensuring integrity of data: the announcement of restrictions, development of triggers of maintenance of a database in a complete state, creation of transactions and the analysis of levels of blocking. Questions of management of users and data security provision are reflected in its contents. When carrying out laboratory researches with students a large number of the examples realized in the environment of MS SQL Server that promotes development of the basic principles of creation and maintaining a relational database, with use of the SQL language is considered.

The SQL language is the tool intended for selection and the information processing containing in a computer database. SQL is an abbreviation of the structured language of inquiries (Structured Query Language). The abbreviation of SQL is read usually as «sequel», but also the alternative pronunciation «эскьюэль» is used. SQL is a programming language which is applied to the organization of interaction of the user with a database. The Database (D) — the shared set of logically connected data and their description intended for satisfaction of information requirements of the organization. SQL works only with databases of one certain type called by the relational.

In the computing system there is a database in which it is stored important information. If the user needs to receive information from a database, he requests them from DBMS by means of SQL. Computer the program operating a database is called as a control system of a database, or DBMS. In figure the scheme of work of SQL is represented. DBMS processes inquiry, finds the demanded data, sends them to the user.

Process of requesting of data and receiving result is called as inquiry to a database, from here and the name of language — the structured language of inquiries.

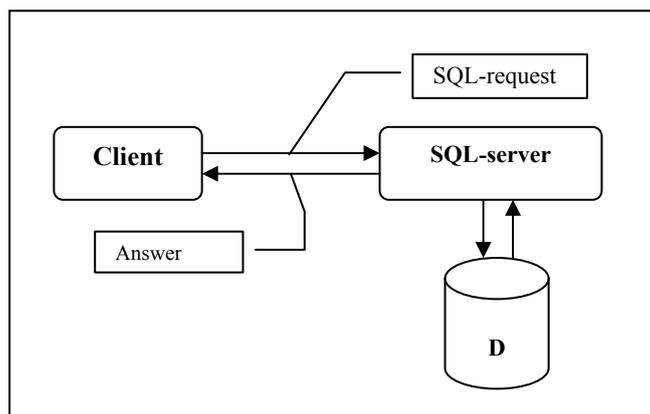

Figure. SQL-server's principle of operation

Today this name not absolutely is true because the SQL language represents something much bigger, than the simple instrument of creation of inquiries though exactly for this purpose it also was intended. Selection of data still remains to one of the most important SQL functions. In modern conditions this language is used for realization of all functionality which DBMS provides to the user:

- Data structure. SQL gives the chance to define structure of data presentation, allows to establish the relations between database elements.
- Selection of data. SQL gives to the user or the appendix opportunity to take the data containing in it from a database and to use them.
- Data processing. SQL gives to the user or the appendix opportunity to change a database: to add to it new data, to delete or update the data which are already available in it.
- Management of access. By means of SQL it is possible to limit possibilities of the user on selection and change of data and to protect them from unauthorized access.
- Sharing of data. SQL coordinates sharing of data by the users working in parallel.
- Integrity of data. SQL allows to provide integrity of a database, protecting it from destruction because of uncoordinated changes or refusal of system.

We will consider sections, advantages and functions of language of inquiries of SQL [1].

SQL is sublanguage of databases which includes about forty instructions intended for management of databases. Instructions of SQL are built in basic language and give the chance to get access to databases. SQL poorly structured language, especially in comparison with such languages, as With, Pascal or Java. SQL at the present stage is the only standard language for work with relational databases.

SQL contains sections:

1. Language of definition of data (Data Definition Language, DDL).
2. Manipulation language data (Data Manipulation Language, DML).
3. Language of inquiries (Data Query Language, DQL).
4. Control facilities transactions.
5. Means of administration of data.
6. Program SQL.

The SQL language possesses the following advantages:

- relational basis;
- independence of concrete DBMS;
- existence of standards;
- cross-platform shipping;
- high-level structure;
- possibility of performance of special interactive inquiries;
- ensuring program access to databases;
- possibility of various data presentation;
- full value as the language intended for work with bases this;
- possibility of dynamic definition of data;
- support of architecture client server;
- support of corporate appendices;

- expansibility and support of object-oriented technologies;
- possibility of access to data on the Internet;
- approval and support by the IBM companies (DB2 DBMS) and Microsoft (SQL Server DBMS, ODBC protocol and ADO technology);
- integration with the Java language (JDBC protocol);
- industrial infrastructure [2].

Now the SQL language is a universal software of a data control, is supported by many tens DBMS of various types and is available to understanding. It carries out many various functions:

- SQL — language of interactive inquiries. Users enter the SQL teams in interactive programs for the purpose of selection of data and their display on the screen. It is a convenient way of performance of special inquiries.

- SQL — a programming language of databases. To get access to a database, programmers insert the SQL programs. It is a technique it is used as in the programs written by users and in office programs of a database (generators of reports).

- SQL — language of administration of databases. The database manager, being on the server, uses SQL for definition of structure of a database and management of access to data.

- SQL — application creation language the client server. In programs for personal SQL computers it is used as means of the organization of communication for a local network with the server of databases in which shared data are stored. The architecture the client server is very popular in applications of corporate level.

- SQL — language of access to data on the Internet. On the SQL Web servers it is used as standard language for access to corporate databases.

- SQL — language of the distributed databases. In control systems of the distributed SQL databases helps to distribute data among several interacting computing systems. The software of each system by means of SQL contacts other systems, sending them requests for access to data.

- SQL — language of locks of databases. In computer networks with various SQL DBMS it is often used in the lock program which allows DBMS of one type to contact DBMS of other type [3].

Thus, the SQL language is the useful and powerful tool providing to users accumulation, access, processing, transfer, storage, representation and use of information containing in relational databases.

The history of creation of the SQL language is closely connected with development of relational databases. In 1970 the concept of a relational database was entered by doctor E.F.Kodd in the article «Relational Model for Big Banks of Shared Data» («A Relation Model of Large Shared Data Banks»), in it the mathematical theory of data storage in a tabular form and their processing was in general stated. Relational databases and SQL originate in this article.

Important step on the way to recognition of the SQL language in the market there was an emergence of standards on this language. At the mention of the SQL standard mean the official standard approved by the American institute of national standards (American National Standards Institute — ANSI) and the International organization for standards (International Standards Organization — ISO).

Using any standards there are numerous and quite obvious advantages and certain shortcomings. Standards direct development of the corresponding industry to a certain course: in case of the SQL language existence of the fundamental principles results in compatibility of its various realization and promotes increase of shipping of the software and databases in general, universality of work of database managers. Standards limit flexibility and functionality of concrete realization. Realization of the SQL language is understood as the SQL software product of the corresponding producer.

All concrete realization of language differs from each other a little, contains the improvements meeting the requirements of this or that server of databases. But it is favorable to producers that their realization conformed to the modern ANSI standards regarding shipping and convenience of work of users. Improvements or expansions of the SQL language represent the additional teams and options which are addition to a standard package and available in this concrete realization.

Thanks to the elegance and independence of specifics of the computer, and also support by leaders in the field of technology of relational databases, SQL became widespread standard language. For this reason, the one who assumes to work with databases soon has to know the SQL language.

References

- 1 Малибекова М.С., Базикова К.М. Программирование на SQL. — Караганда: Изд-во КарГУ, 2007. — 254 с.
- 2 [ЭР]. Режим доступа: <http://www.informit.com/library/content.aspx>
- 3 [ЭР]. Режим доступа: <http://www.seas.upenn.edu/~zives/03f/cis550/codd.pdf>

К.М.Базикова, Д.А.Казимова, А.К.Китибаева, Н.Б.Михайлова

**Мәлімет қорлар аймағында ақпараттық бағыты бойынша
студенттердің дайындығын жетілдіру**

Мақалада мәліметтер қорлармен жұмыс аймағында ақпараттық бағыты бойынша студенттердің дайындауын жетілдіру сұрақтары қарастырылған. Қазіргі мамандардың кәсіптік құзыреттілігін қалыптастыруда ақпараттық технологияларды қолданудың негізгі аспектілері белгіленген. «MS SQL-де программалау» таңдау бойынша пәннің мазмұндық бөлімдері сипатталған. Курсты оқытуда мәліметтер қорын қолдану мен өңдеу сұрақтарына көп көңіл аударылған.

К.М.Базикова, Д.А.Казимова, А.К.Китибаева, Н.Б.Михайлова

**Совершенствование подготовки студентов
информационного профиля в области баз данных**

В статье рассматриваются вопросы совершенствования подготовки студентов информационных специальностей в области работы с базами данных. Выделены основные аспекты использования информационных технологий в формировании профессиональных компетенций современного специалиста. Описаны содержательные компоненты дисциплины по выбору «Программирование на MS SQL». Основное внимание при изучении данного курса уделено разработке и использованию базы данных.

References

- 1 Malibekova M.S., Bazikova K.M. *Programming SQL*, Karaganda: Publ. KSU, 2007, 254 p.
- 2 [ER]. Access mode: <http://www.informit.com/library/content.aspx>
- 3 [ER]. Access mode: <http://www.seas.upenn.edu/~zives/03f/cis550/codd.pdf>

Г.Б.Исабекова, Қ.Т.Атемова

*Қ.А.Иассауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан
(E-mail: atemova_kalipa@mail.ru)*

Ұлттық мәдени орта жағдайындағы көп тілді тұлғаны қалыптастыру

Мақалада ұлы қазақ даласында дүниеге келіп, артында өшпес із қалдырған ірі тұлғалар өмірінің өнегесі мен мұраларына педагогикалық сипаттама беріле отырып, олардың тұлғалық болмысындағы көпмәдениеттілігі, көптілділігі көріністері баяндалады. Ұлы тұлғалар әл-Фараби, Ж.Баласағұн, М.Қашқари, Қ.А.Иассауи, Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин және тағы басқа тұлғалар еңбектері мен өсиеттерінің туындауына олар өмір сүрген ортаның ықпалы мен тілдік шеберліктерінің нәтижесі ретіндегі туындыларына сипаттамалық талдау жасалды. Ірі тұлғалар өмірі мен еңбектеріндегі идеялары ұрпақтар сабақтастығы барысындағы адамзат қоғамының дамуына өзіндік із қалдырып, бір-бірінен кейін жалғасын тауып жатқан мұраларының маңыздылығы сипатталды. Ұлттық мәдени ортаның тұлға қалыптастыруға қаншалықты ықпалының болғандығы олар болмысының ерекшеліктеріне тоқталу арқылы баяндалды. Сонымен қатар көптілді білудің көпмәдениетті игеруге тікелей негіз болатындығы сөз болады.

Кілт сөздер: тұлға, көптілділік, халықтық дәстүр, өмірлік танымдар, педагогикалық мұра, педагогикалық ойлар, мәдени орта, қалыптастыру, нормалар, халықтық ерекшеліктер.

Өткен ғасырлардағы ғалымдар мен ойшылдардың тарихи-педагогикалық идеяларын қарастыра келе, адам белгілі бір ұлтқа, қоғамдық қабатқа, мәдени дәстүрге, тарихи кезеңге қатысты болады, демек, ол әрқашан белгілі ұлттық топ өкілі болып қала береді деген қорытынды жасауымызға болады.

Адам өз өмірінің алғашқы сәттерінен бастап (оқушы кезін қосқанда) ешқандай бөлініп кете алмайтын арнайы мәдени дәстүрді игереді. Бұл аспект жоғары сынып оқушылары мінез-құлқының әлеуметтік-этикалық нормаларына да қатысты, адамның рухани дүниесі мектепте ғана қалыптаспайды, олар бастапқыда отбасылық дәстүр мен ортадан нәр алады. Мамандардың пікірінше, дұрыс мақсатты мектептегі оқыту жетістікке жетудің басты алғышарты ретінде тұлғаның адамдық рухының жоғары көрінісі болып табылатын ең терең қатпарларын аша білуі тиіс [1, 2]. Бұл дегеніміз — оның еңбек, азап, уайым, қоғамдық ізгіліктер, халықтық дәстүрге негізделген күнделікті тұрмыстағы тәжірибе, достықтағы, т.б. сәтсіздіктен жинақтаған тәжірибесі, өнер мен поэзияны сезінудегі, діни және ұлттық мерекеге терең берілудегі әсері жинақталатын күнделікті тұрмысы мен өмір сүру жағдайына үлкен көңіл бөлу қажет екендігін білдіреді.

Қазақ халқының көшпенді тіршілігінен туындайтын ешкімге ұқсамайтын әлеуметтік-экономикалық, мәдени-тарихи, табиғи-климатты жағдайларының ерекшеліктерінде ұлттық сипат жинақталып, бала мен жастарды тәрбиелеу мен оқытуда өзіндік талаптары көрініс тапқан. Осы орайда С.Темірбеков былай деп жазады: «Ұлттық сипат — бұл халықтық ұлттық өзгешеліктері, ол халықтың мінез-құлық, іс-әрекет, қимылында, әсерленуі мен сезінуінен, сөйлеуі мен мәнерінен, тіпті адамдардың бір-бірімен және басқа халықтармен өзара қарым-қатынасынан, әңгімелесу ерекшеліктерінен көрініс табады [3; 34].

Бұдан біз С.Темірбековтың халықтың негізгі құндылығы деп ұлттық сипатты бағалайтындығын көреміз. Ғалымның пікірінше, қазақтардың ұлттық сипатының қалыптасуындағы шешуші рөлді ұлан-байтақ дала, көшпенді өмір сүру ғұрыптары атқарды. Ұлы далада ғұмыр кешкен халқымыз киіз үйде тұрып-ақ, өзіндік материалдық және рухани мәдениетке, өзіндік тұрмысқа, салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарға ие болғандығын білеміз. Көшпенді өмір тіршілігі оларды жаратылысты өзінше тануға қалыптастырды. Дегенмен, қазақ халқының басты ұлттық құндылықтарын тізбелей отырып, зерттеуші олардың ішінде басқа халықтардың мәдени құндылықтарына бейімделу мүмкіндігін де ерекшелеп сипаттайды. Ол өз еңбегінде үнемі өзгеріп отыратын тіршілік әрекетіне бейімделуінің зор әлеуеті туралы пікірін айтады. Ол халықтың мұндай ерекшелігі тұрмыстық жағдайлардан туындаған деп санайды. «Біріншіден, — деп жазады ол, — шығыс халықтары бастапқыда табиғатпен етене жақын болды. Егер Батыста адамдар табиғатты өзіне бағындыру, өзіндік қажеттіліктерін өтеу үшін оған үнемі шабуыл жасаса, Шығыста адамдар табиғатпен ортақ тіл табыса білуге, оның тылсым сыйларын оған залал келтірмей пайдалануға ұмтылды. Бұл жағдайда табиғатқа адамдар бағынышты

болмай, керісінше, табиғат оларға қызмет етті. Біздің ата-бабаларымыз да осындай болған» [3; 57], — деп тұжырымдайды.

Қазақтардың ұлттық сипатының үлкен ерекшеліктерінің бірі — басқа халықтарға да тән — қонақжайлық. Дегенмен, қазақтардың қонақжайлылығы дарқандықпен ұштасатын, ерекше жомарттықпен көрінетіндігін атап айтуымыз қажет. Қонақжайлылықтың қалыптасуы шексіз далада бір-бірінен өте жырақта орналасқан және үй шаруашылығына жіпсіз байланған халқымыз үшін қонақтың барлық уақытта сыртқы әлемді танудың, басқа адамдармен араласып, қарым-қатынас жасауына мүмкіндік беруімен байланысты болды. Бұл — ақпарат көзі, жалғыздықтан құтылудың, Жаратушыдан қол үзіп қалмаудың, өзіндік жинақталып қалған ой-көзқарастарымен бөлісудің, жан дүниесін актарудың мүмкіндігі болды.

Жоғарыда келтірілген мысалдар көп мәдениеттіліктің негізгі бастауларын қазақ тілінің шығуы мен халықтың өткен тарихынан іздеу дұрыс болатындығын айғақтайды. Қазіргі қазақтардың бұрынғы ата-бабалары жазып қалдырған Орхон-Енисей немесе ерте түркі руникалық жазбалары деп аталатын жазудың ерте үлгілерінің қалдықтарына жасалған археологиялық зерттеулерге жүгінсек те жеткілікті. Осылардың ішінде шамамен VI ғасырда өмір сүрген Білге қаған мен оның қолбасшы ағасы Күлтегінге арнап тасқа қашалған жазба ескерткіш анағұрлым белгілі болып саналады. Осы тастардың біріне Түркі қағанаты кезінде өмір сүрген ертедегі көшпенділердің ерліктері, тұрмысы, мәдениеті туралы жазылып, мәліметтер берілуі шындығында қызықты.

Бірақ осы ертедегі жазуларда әсіресе бейбітшілік пен келісімнің, көп мәдениеттіліктің, халықтың аман-саулығы ерекше дәріптеліп, қызыл жіптермен жүргізілгендігін атап айту қажет. «Мен түркі халқы үшін түнде ұйықтамадым, күндіз отырмадым. Халықты бейбіт өмірге шақырдым және жауластырмадым, олардың бәрі маған бағынды» [4; 8], — деп ел қамы үшін жан аямай, тер төккенін айтады. Одан кейін де қазақтың кең даласында небір тұлғалар дүниеге келіп, ел игілігі жолында аянбай еңбек еткені тарихтан белгілі.

Дала төсінде орналасқан көшпенді және жерге иелік еткен мыңдаған тұрғыны бар, сол кезеңдегі ірі сауда орталықтарының бірі көне Отырардан әл-Фараби секілді ойшыл-философтың шығуы кездейсоқтық емес. Жалпыадамзаттық мәдениеттегі көшпенді қыпшақтардың белсенді үлгісі ретінде 870–950-жылдары өмір сүрген әл-Фараби секілді ірі ғалымның өмірі мен гуманистік идеяларға толы қызметін атауға болады. Ғалым өмірі көпқырлы және «Мемлекеттік қайраткерлерінің қанатты сөздері», «Бақытқа жету жолында», «Дін туралы трактат», «Қайырымды қала тұрғындары туралы» және басқа да трактаттарында көрініс тапты. Әл-Фараби орта ғасырларда білімнің барлық саласында мол мұра қалдырып, Аристотельден кейінгі Екінші ұстаз атанды [5; 161].

Әл-Фарабидің өмірі мен шығармашылық қызметі бізге көп мәдениетті немесе көптілді тұлға қалыптастырудың педагогикалық мүмкін екендігін дәлелдеп берді. Бұл жерде әл-Фарабидің тек туған жері Отырардың ғана емес, анағұрлым кең мәдени дәстүрлерді игергендігін атап өткен маңызды. Олай болмаған жағдайда оның есімі барлық адамзатқа танымал бола алмас еді. Ең алдымен ол өзінің туған халқының мәдени құндылықтарына бейімделіп, терең меңгеріп, содан кейін ғана өзінің танымдық қызметін анағұрлым кең мәдени сипатқа ие — араб тіліне ден қойып, таныды. Мұсылман әлемінде жалпы мойындалған араб тілі оған ғылым шыңына шығуына мүмкіндік берді. Әсіресе бүгінгі таңда әл-Фараби саяхаттары оның халықтық қарым-қатынастарының шегін айқындап, бірден көптеген тілдерді табиғи меңгергендігін айғақтайды. Сондай-ақ сол кездегі Отырар орта ғасырдағы Қазақстан үшін тек жалғыз мәдени ошақ емес еді.

Қазіргі таңда тарихшылар, философтар, әлеуметтанушылар мен мәдениеттанушылар Отырар секілді Сығанақ, Тараз, Түркістан, Меркі, тағы басқа қалаларда өнер мен ғылым, мәдениеттің, шаруашылықтың белсенді дамып, ерте түркі жазуының қалыптасуы өзара мәдени байланыстарды қалыптастыруға, адамдарға жалпыхалықтық құндылықтар шеңберінде ортақ әрекет етуге мүмкіндік бергендігін дәлелдеуде. Бұл жерде X–XI ғасырлардағы Оңтүстік Қазақстанның мәдени дамуының негізгі ерекшеліктері жалпыадамзаттық мәдениетке ұмтылу, араб, грек, үнді мәдениеттерінің жетістіктерін кең тұрғыда сезіну болғандығын ескерткен жөн. Әл-Фарабидің көптеген шығармаларынан «Философиялық трактаттар», «Әлеуметтік-этикалық трактаттар», «Музыка туралы» және т.б.) бұл өңір өкілдерінің әмбебап, энциклопедиялық ойлау қабілетіне ие болғандығын байқауға болады. Ибн-Сина, Бируни, Хорезми, Дулати және т.б. секілді әл-Фараби ізбасарлары болған көптеген ғалымдар ұлы өркениетіне жетудің үлгісін көрсетіп, жаңа ілімдер қалыптастыруы да кездейсоқтық емес.

Әл-Фараби арқылы барлық араб Шығысы ерте грек философиясын ана тілінде оқуға мүмкіндік алып, риторика мен шешен сөйлеудің ерекшеліктерін, өлең құрамын, жалпы айтқанда, жан-жақты білімділіктің ажырамас сапасына айналған біліммен қаруланды.

Ғалым адамның өз алдына қойған мақсатына жету үшін біліммен қатар басқа адамдармен жақсы қарым-қатынас жасай алуы, тәжірибе жинап, тұлғааралық байланыстар жасау қабілетіне ие болуы тиіс деп санады. Қаланы әл-Фараби жай ғана қоныс, тұрғын жер деп түсінбей, оны адамдардың мәдени топтары, мемлекет мағынасында қолданады. «Парасаттылықты адамдармен өзара қарым-қатынас тәжірибесімен келетін ұлы күш» деп сипаттады [5; 78].

XI–XII ғасырларда Жүсіп Баласағұн, Махмуд Қашқари, Ахмед Иүгінеки, Қожа Ахмет Ясауи, тағы басқа этикопедагогикалық трактаттары кең таралды. Бізге алғаш жеткен Орта Азия мен Қазақстанның түркі тілдес халықтарға ортақ мұра болып саналатын, сол кезеңдегі діни әдебиет ескерткіші — Ж.Баласағұнның «Құтты білігі» болды. Бұл трактатты зерделеу арқылы еңбектің тек адам өміріндегі білімнің рөлі мен бақыт туралы ойлауға ғана арналмағанын айқындадық. Сонымен қатар ең алдымен қоғамның түрлі топтары өкілдерімен қарым-қатынас жасау өнетін жан-жақты мазмұндауымен құнды. Ал, бұл ұлтқа, түрлі халықтың өкілдерімен қарым-қатынас жасап, сыйлау, адамшылық көрсете білуді талап ететін оқушының көп мәдениеті құзырлылығын қалыптастырудың алғышарты болды.

Бұл, ойшыл пікірінше, түрлі мәдениеттердің өзара сыйластығы, бейбітшілік пен келісім үшін іргетастың қалануына мүмкіндік береді. Ойшыл бұл тұрғыдағы тұжырымдарын «Сыйластық пен құрметті» танығың келсе, адамдарды сыйластық пен құрмет етуге ұмтыл», — деген нақыл сөзімен қорытады.

Ж.Баласағұн ұлы ойшыл ретінде адамдарды ашықтыққа, айналамен қарым-қатынас жасауда шынайы болуға үгіттеді. «Сөйлегенде сөзің ұнамды, жүзің ашық болсын» идеясы бүгінгі таңда да өз өзектілігін жоймай келеді [6].

Бұған қоса Қазақстан ғылымы дамуында ұлы дала ойшылы, «Диуани-лұғат-ат-түрк» атты ертедегі түркі ескерткішінің авторы М.Қашқариді атап кеткен жөн. Еңбек 1804 жылы Венгр ғылым академиясында тұңғыш жарияланды. Сөздікті кезең энциклопедиясы деп санауға болады. «Түркі тілінің сөздігі» — Орта ғасырдағы Азия мен Қазақстан халықтары достастығы, әлеуметтік және мәдени өмірінің түрлі салалары туралы алғашқы деректер көзі [7].

Қазақстанның орта ғасырлардағы тарихында XII ғасырда өмір сүрген ақын, ойшылы А.Иүгінекидің өмірі мен қызметі үлкен маңызға ие. Ахмед Иүгінеки өз уақытында адамдық идеясын көрсете алады. Бейбітшілік пен келісімнің, жас ұрпақ тәрбиесінде өзінің ақыл-ойымен дараланды. «Адамның жүрегін қайырымды істеріңмен жаулап алу үшін өмір сүр» қанатты сөзі бүгінде де өскелең ұрпақ тәрбиесінде зор маңызға ие [4; 78].

Өзінің «Ақиқат сыйы» атты тәлімдік поэмасында сол кездегі адамның моральдық-этикалық ерекшелігін атап қана қоймай, пайдалы кеңестер береді. Өскелең ұрпақты тәрбиелеу мен адамның мінез-құлқын басқару, жағымсыз жақтарын өзгертуде адамның сабырлы болуы қажеттігін, ізгі істер атқаруы тиіс екенін жеткізеді. «Қайғы-азап өтеді, сабырлы бол, бақыттың келуін күт» деп тұжырымдады [4; 81].

Сопылық поэзия өкілі, ақын, XII ғасырларда өмір сүрген А.Ясауидің де өмірі мен қызметінің маңызы зор болды. Өзінің «Диуани хикмет» («Даналық кітабы») атты трактатында адамгершілік тұрғыда жетілу жолдарын нұсқап, достықта сабырлы болуға, жан тазалығына шақырды. «Барлығымен достық қатынаста бол, олар үшін өзінің таза жаныңды құрбан ет» деді [8].

Айтылғандармен қатар, осы кезең ескерткіші, мол мұрасы деп XIV ғасырда өмір сүрген С.Сарай өмірі мен шығармашылығын атауға болады. Ақын-лирик, жазушы-аудармашы этика-педагогикалық мазмұнды насихаттауда үлкен орын алды. Оның поэмалары қызықты қанатты сөздерге толы болды. «Егер бірлесе әрекет етсе, құмырсқа да арыстан терісін сыпыра алады» секілді нақыл сөздерінің дидактикалық мазмұны өте терең, әрі көп идеялы болды. 1391 жылы 70 жастағы Сарай парсы ақыны Сағдидың «Гүлистан» деген поэмасын түркі тіліне аударды. Бұл шығарманы аудару барысында да адалдық, шынайылық, жомарттықты терең сөз етті. «Егер ұлылық күтсең, жомарт бол, жомарт бол, сонда ғана қайырымдылық пен мейірімділік, еңбек пен парасаттылық биігіне көтеріле аласың», — деп тұжырымдады.

Асан Қайғы — жырау, халықтық дәстүрмен өмір мәні, қайырымдылық пен зұлымдық, жақсы және жаман адам туралы толғанады. Өз халқын бейбіт, ортақ келісімге, адал, қайырымды, ақылды, парасатты болуға шақырады. Асан Қайғы есімі тек Қазақстанға ғана емес, қырғыз, қарақалпақ және

т.б. белгілі болған. Жерұйықты іздеп жүріп, Асан Қайғы әр жердің өзіндік ерекшеліктеріне байланысты көптеген сөздер жазып қалдырған.

Өмірдегі өзара үйлесу жолы — барлық жанды затқа махаббат пен рақымдылық жасау. «Барлық жаны барға аяушылық танытып, оны бағалау және сыйлап, құрметтеу қажет». «Біз жақсы, мейірімді сөздерімізді айтып үлгере алмасақ — бұл бақытсыздық» деген тұжырымдары біз қарастырып отырған мәселеде зор маңызға ие.

Өмірді тану мен тұтас сезінуде дербес қасиетке ие жырау өмір мәні деп барлық жалпы игілікке жету, өмірдегі келісім мен үйлесімділікті ұғынып, түсіндіреді. «Бірақ халықтың аты халық. Егер түнерсе, ашу-ызалы екені түсінікті, ал, оны күштеу ашу-ызасын оятып, өзін де көтерілуге итермелейді», — дейді.

Орта ғасырда Қазақстанның жалпы қоғамдық ойы тарихындағы жарқын да беделді өкілдің бірі — Шалкиіз жырау. Адамдар арасындағы өзара қарым-қатынас туралы қызықты ой-толғамдарын жеткізеді. «Сен өз адамыңды қорлама, егер қорласаң, олардан қолдау таппайсың» деген толғаулары арқылы терең тәлімдік мазмұнға толы [4; 116].

Қазақтың сұлтаны Ораз Мұхамедтің кеңесшісі Қ.Жалаири 1570–1605 жылдары өмір сүріп, «Жамағат тауарих» («Шежірелер тарихы») атты тарихи шығарма жазды. Шығарманы орыс монархы Иван Грозныйға арнады. Білім — баға жетпес қазына, өмірдегі бар жақсылық білімде. «Кімде-кім білімді меңгере алса, көңілді болса, сол бай болады» деген ой мазмұндалды [4; 120].

Бұдан ары Қадырғали Жалаири тек бірлік пен адамдардың арасындағы келісім ғана қоғамда маңызға ие бола алады екен. «Ешкім де ажалсыз емес, бір өзеннің суын жалғыз іше алмайды», «Кім көп нәрсені меңгеріп, тани алса, сол өзіне жағдай жасай алады немесе оны табыстар күтеді», ол жамандықтан арылып, игілікке жете алады» деп тұжырымдады [4; 131].

Біз атаған ғалымдар тұжырымдары тарихтың өтпелі сәттері тек жана дарындарды туғызып қоймайды, шынайылықты жаңаша сезінуге жағдай жасайды дегенді қорытады. Осы орайда ұлттың педагогикалық мұратына XVIII ғасырда өмір сүрген Бұқар жырау да әсер етпей қалмады. Оның көреген көзқарасы көшпелі қазақтардың тұрмысын жаңаша тануға жол ашты. Педагогикалық көзқарас тұрғысынан Бұқар жыраудың «Тілек», «Толғау» шығармалары зор мазмұнға ие және ұлы даланың жаңа адамдардың қалыптастыру идеясын көтерді.

Жырау кең өмір ағынында бірден екі жағаны көреді немесе философиялық тұрғыдан алғанда, адамдық тұрмыстың екі жағы — кейін оралу және болашаққа бару. Ол XVIII ғасырда қазақ даласындағы маңызды қоғамдық-саяси жағдайдың куәгері, Абылайдың ақылшысы болды. Бұқар жырау қазақтардың амандығы үшін, үш жүздің бірлігін сақтау үшін Ресеймен достық байланыста болуды қажет деп санап: «Достықпен көшіп-қонайық, өзара бірігейік», — деп санады [4; 142].

Мәселені мәдени-тарихи талдау Қазақстанда ағартушылық ойдың ерекше рөлі атқарғандығын көрсетеді. Ағартушылық ой — этникалық өзін-өзі танудың қалыптасу үдерісінде негізгі мәдени құндылықтарының бірі. Ағартушылық әлем бейнесін ашуға күшті әсер етті, айналадағы шындық туралы көзқарастың жеке жүйесі тұлғаға өзін табиғи, тұрмыстық ортамен етене ұқсауға көмектесті. Ағартушылық әрекеттің түрлі форма әсерімен және сезімдік айқын қарым-қатынастары арқылы адамдар талантты ақын-жыраулардың, тіпті көшпенді ғұмырда да жазу-сызусыз ауызша түрде ұлы ойшылдық әрекеттен нәр алды және танымдық қызығушылықтары мен қажеттіліктерін сақтап қалды.

Анағұрлым кейінірек Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбаев, Шәкәрім Құдайбердіұлы, Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов секілді ағартушылар ақын-жыраулардың еңбектерін айқындап, басқа халықтардың мәдениетіне жақындастыру үшін алғышарттар құрудағы рөлін атап өтті [9–15].

Шоқан Уәлиханов алғашқы қазақ зиялысыларының бірі болды. Ол көшпелі өмір жағдайында қолданылған ағартушылықтың философиялық және әлеуметтік-педагогикалық ұстанымдарын негіздеді. Жалпыадамдық пен ұлттық құндылықтар ерекше үйлесімді негізделетін ізгілікті ағартушылықтың жақтаушысы болды. Ағартушылық жариялылықтың ұстанымдарына белсенді көңіл бөле отырып, ол өзінің «Жоңғария очерктері», «Қырғыздар», «Қытай империясының батыс өлкесі және Құлжа қаласы», «Сот реформалары туралы жазбалар» еңбегінде, Ф.М.Достоевскийге және А.Н.Майковке жазған хаттарында тек туған халқының тағдырына ғана емес, барлық адамзаттың тағдыры үшін алаңдап, өз ойын айтады. Шоқан Уәлиханов адам мен азаматты табиғаттың даму нәтижесі деп қарастырып, табиғат дамуы заңды құбылыс екендігі секілді қоғамдық өмір дамуы да тікелей табиғат заңдылықтарымен байланысты болады деп қорытады. Ұлы сахарада

мұсылманшылықтың таралуы туралы айта келіп, мәдениеттер арасындағы байланыстар үдерісімен тікелей байланысты қызықты педагогикалық бастамалар көтереді.

«Жалпы алғанда, — деп жазады ол, — қырғыз халқының алдында еуропалық өркениетке жетудің құрбандықты болашағы күтіп тұр». Шоқан Уәлиханов өз бойында шын мәнінде еуропалық білімділік пен Шығыс халықтарының мәдениеті жайлы терең түсінікті үйлестірді және қысқа ғұмырында жан-жақты шығармашылық мұра қалдырды. Бұдан ары «Сот реформасы жазбаларында» ол: «Біз еуропалық, жалпыодақтық ағартушылықты меңгердік деп ойлаймыз және кедергілерге толы энергиялық күрестер барлық даму мен мәдениетке қабілетті халықтар үшін ақырғы мақсатты құруы тиіс. Анығын айтқанда, қырғыз халқы анағұрлым бейбітшілікті сүйетін, халықтар қатарына жатады және орыс патшасының аздаған жабайы ұлттарының біріне саналады [9; 77].

Ағартушы-ұстаз, ғалым Шоқан Уәлихановтың (1835–1865) бай рухани мұрасы психологиялық-педагогикалық мазмұнға толы. Халықтық ерекшеліктердің көрінуін ғалым көп жоспарлы аспектіде түсіндіреді. Өз шығармаларында ол халықтың және басқа да ұлттардың тұрмыс, салт-дәстүрлерін, әдет-ғұрыптары мен мәдениетін жан-жақты талдайды. Оның ойынша, ағартушылық сарын арқылы қазақтар дами түседі: «Халық дамуы мен қалыпты өсуі үшін ең алдымен азаттық пен білім керек. Бұл үшін оқу қажет», — деп түйеді ...» («Даладағы мұсылманшылық туралы») [9].

Шоқан Уәлихановтан кейінгі көрнекті ағартушы, педагог-ұстаз Ыбырай Алтынсариннің еңбегі ұшан-теңіз. Ол қазақ халқы үшін мектептік білім беру жүйесін әзірлеп, ұлттық мәдени даму үшін ағартушылық мекеменің рөліне ерекше мән берді. Біз оның педагогикалық қызметінен жалпы білімдік ілімдерді таратуға ұмтылып, қазақ халқына орыс мәдениетін жақындатуда үлес қосқанын ерекше атап өткіміз келеді. Оның атақты «Қырғыз хрестоматиясы» орыс әліпбиі негізінде құрастырылып, балаларға түсінікті тілде жазылды. Ауыз әдебиеті материалдары мен орыстың белгілі ағартушылары мен жазушыларының мәтіндерін аударып, тиімді қолданды. Сонымен қатар орыс жазушыларының мысалдары мен өлеңдерін аударды. «Асан мен Үсен» әңгімесі татар, орыс, башқұрт тіліне аударылды.

Ыбырай Алтынсарин қазақтың орта ғасырда шыққан алғашқыларының бірі болып, әдістемелік және дидактикалық аспектіде көп көңіл бөлді. Ол халықты достық қарым-қатынасқа шақырды. Сонымен қатар екі халық арасындағы ұқсастықты айқындады. «Қырғыздардан жақын әрекет еткен барлық орыстар қырғыз халқының орыстармен ұқсас екенін айғақтаған және қырғыздар мен орыс тұрғындарының арасында шынайы достық қатынастар аз емес болған. Осылай табиғи жақындасуы олардың құрылымындағы адамдық ұқсастықтың нәтижесі болса керек [10; 86]. Ыбырай Алтынсарин екі халық арасындағы ұқсастықты айқындай отырып: «Орыс және қазақ халқы тұрмысы, саулығы, тәжірибелік ақылы, діни және ұлттық ойлауы мен ізгі жүрегі мен сенімділігі жағынан ерекшеленеді», — деп тұжырымдайды [10; 92].

XIX ғасырдың екінші жартысында Қазақстан еуропа мәдениетін игере бастады, көшпенді халық педагогикалық ойларға ден қоя бастады, Ұлы даланың болашақ адамдарының үлгісі қалыптаса бастады. Діни сеніммен білімге өткен күрделі жауапкершілік кезең басталды. Абай Құнанбаев (1845–1904) өмір сүрген заманда жаңа педагогикалық мұраттың қалыптасуы басталды. Абай философиялық идеяларын зерттеуші Ғ.Есімнің айтуынша: «Абай қазақ халқының мәдениетін таратуда ерекше орын алды. Ол өзіне дейінгі рухани мұраны жинап, ұлттық мәдениетте жаңа бағыт қалдырды» [16].

Бұл тек қана қарапайым мұсылман қазақ емес, сонымен бірге еуропалық ағартушы, білімді өте белсенді меңгерген, өзіндік тағдыр сыйын иеленген адам болды. Ол уақытта тек білімді игеріп қана қоймай, шынайы өмірде көп мәдениетті қалыппен жүзеге асыру аса маңызды болды. Ол жалпыадамзаттық құндылықтарды өз халқының игілігіне жаратудың үлгісін көрсетті. «Адамдар басқа халықтың тілі мен мәдениетін меңгеру арқылы ұятқа қалмай және олармен терезесі тең адам болды». Абайдың бұл сөздері бүгінгі таңдағы тәуелсіз Қазақстанда мәдениетті тұлға тәрбиелеудің әдіснамалық алғышарттарына айналуға.

Шығыс халықтарының тілі мен әдебиетімен бала жасынан сусындаған Абай орыс тілін тек өскеннен кейін ғана меңгере бастады. Орыс тілінің көмегімен ол тек орыс мәдениетін ғана емес, батыс еуропалық мәдениетті де игерді. Ойшыл Абай А.Пушкин, М.Лермонтов, И.Крылов және әлем әдебиетінің басқа да классикалық шығармаларын қазақ тіліне әдемі аударды.

Ойымызды қорытар болсақ, Абай — көрнекті философ және ағартушы, оның көзқарастары бүгінгі педагогикалық қажеттіліктерге жауап береді және адамдарды жаңарту жолдарын іздестіреді, халықтың руханилығын көтеруге, оны жетілдіруге мол үлес қосатыны даусыз. Қазақ философиялық-педагогикалық ой тармақтарында ол сенімді түрде мәдени қатынастың және басқа

халықтың әріптестік қарым-қатынаста болуы өте қажет екенін айтып, оларды достыққа шақырады. Ол өзінің «Қара сөздерінде» қазақтың әлеуметтік-мәдени дамуы деңгейіне талдау жасап, өз кезінің өркениет дәрежесін қабылдау мүмкіндігін жан-жақты көрсетеді. Сонымен қатар Абай өзбек, орыс, татар халықтарының тұрмыс-тіршілігіне салыстырмалы талдау жасады. Осы айтылған Абайдың ізгілік жайлы ойлары әл-Фарабидің философиялық және педагогикалық көзқарастарымен ұштасып жатқанын айту керек. Әл-Фараби өз кезінде өскелең ұрпақ үшін білім мен тәрбие егіз ұштасуы қажет екенін айтқан болатын. «Тәрбиеміз берген білім — адамзаттың қас жауы», — деген де әл-Фараби еді.

Осы орайда әр кезеңде өмір сүрген ойшылдардың тұжырымдары мен пікірлері адамның тұтас тұлға ретінде қалыптасқан түрліше қырларының жүйелік негізделуіне үлес қосты. Осындай ойшылдардың табиғат пен адам психологиясының бағыттары, сана бірлігі мен әрекеті жайлы терең философиялық ойлары Қазақстанның ұлттық мектептерінде оқыту мен тәрбиелеу мазмұны мен мақсатын анықтауда белгілі бір әдіснамалық қызмет атқарды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 *Ананьев Б.Г.* Педагогическая антропология К.Д.Ушинского и её современное значение // Вопросы психологии. — 1969. — № 2. — 3–14-б.
- 2 *Выготский Л.С.* История развития высших психических функций / Собр. соч.: 6 т. — М.: Наука, 1983. — Т. 6. — 397 б.
- 3 *Темирбеков С.Т.* Об одной фундаментальной ценности. — М.: Мысль, 1999. — № 7. — С. 24–26.
- 4 Антология педагогической мысли Казахстана // Сост. К.Б.Жарикбаев, С.К.Калиев. — Алматы: Ана тілі, 1995. — 512 с.
- 5 *Әл-Фараби.* Социально-этические трактаты. — Алма-Ата: Наука, 1973. — 399 с.
- 6 *Баласагуни Ю.* Благодатное знание. — М.: Наука, 1983. — С. 67.
- 7 *Қашғари М.* Түбі бір түркі тілі / Ауд.: Қ.Бекетаев, Ә.Ибатов. — Алматы: Ана тілі, 1993. — 427 б.
- 8 *Иассауи Қ.А.* Диуани хикмет. — Алматы: Ана тілі, 1993. — 28-б.
- 9 *Уалиханов Ш.* Записки о судебной реформе // Собр. соч. / Вступ. ст. А.Х.Маргулана. — М., 1986. — С. 69.
- 10 *Алтынсарин И.* Собрание сочинений: В 3-т. — Т. 2. — Алма-Ата: Наука, 1979. — С. 7.
- 11 *Кунанбаев Абай.* Слова назидания. — Алматы: Рауан, 1995. — 128 с.
- 12 *Кудайбердиев Ш.* Избранные места из «Назиданий». — Алматы: Наука, 1978. — 123 с.
- 13 *Байтұрсынов А.* Ақ жол. — Алматы: Жалын, 1941. — 464 б.
- 14 *Жұмабаев М.* Педагогика. — Алматы: Рауан, 1993. — 113 с.
- 15 *Дулатов М.* Нужна ли нам новая идеология? // Аль-Фараби. — № 4. — Алматы: Жалын, 2003. — С. 34–44.
- 16 *Есим Г.* Философия слов. — Алматы: Жалын, 2005. — С. 3.

Г.Б.Исабекова, К.Т.Атемова

Формирование многоязыковой личности в условиях национальной культурной среды

В статье рассматривается проблема становления личности в Казахской степи. Описаны поликультурность, многоязычие в индивидуальном бытии. Анализируется языковое мастерство Аль-Фараби, Ж.Баласагуни, М.Кашкари, К.Ясави, Ч.Валиханова, И.Алтынсарина и других. Авторами показаны жизненный путь великих личностей, значимость их творчества для поколений и для развития человечества. Выделены особенности влияния на формирование многоязыковой личности в условиях национальной культурной среды. Владение несколькими языками, подчеркнуто авторами, является основой знания нескольких культур.

G.B.Issabekova, K.T.Atemova

Formation of multilingual individual in condition of national cultural area

The article is devoted to the problem of formation of the person in the Kazakh steppe, vital knowledge and pedagogical heritage, describes multiculturalism, multilingualism in the individual being. It analyzes the work and teaching in their environment, the impact and results of language proficiency Al - Farabi, J.Balasaguni, M.Kashkari, K.Yasavi, Ch.Valihanov, I.Altynsarin and others. The life of great personalities and ideas of their work for the generation and for the development of mankind, describes heritage which are interconnected with each other. The features of influence on the formation of a multilingual person in the conditions of the national cultural environment. Also states that knowledge of several languages is the basis of knowledge of several cultures.

References

- 1 Anan'ev B.G. *Questions of psychology*, 1969, 2, p. 3–14.
- 2 Vigotsky L.S. *History of high psychological functions*: Collection of 6 t., Moscow: Nauka, 1983, 6, 397 p.
- 3 Temirbekov S.T. *About one fundamental value*, Moscow: Mysl, 1999, 7, p. 24–26.
- 4 *Anthology of pedagogical thoughts of Kazakhstan* // Authors K.B.Zharikbaev, S.K.Kaliev, Almaty: Ana tily, 1995, 512 p.
- 5 Al-Farabi. *Social-ethnic tracts*, Alma-Ata: Nauka, 1973, 399 p.
- 6 Balasaguni Yu. *Good health*, Moscow: Nauka, 1983, 67 p.
- 7 Kashkary M. *General language of Turkic language* / Transl. K.Beketaev, A.Ibatov, Almaty: Ana tily, 1993, 427 p.
- 8 Yassawi Kh.A. *Diyuany khikmet*, Almaty: Ana tily, 1993, p. 28.
- 9 Ualikhanov Sh. *Notes about court reforms*: Collections of articles A.Kh.Margulan, Moscow, 1986, p. 64.
- 10 Altynsarin I. *Collections of works*: in 3 t., Alma-Aty: Nauka, 1979, 2, p. 7.
- 11 Kunanbaev A. *Words of edification*, Almaty: Rauan, 1995, 128 p.
- 12 Kudayberdiev Sh. *Edification*, Almaty: Nauka, 1978, 123 p.
- 13 Baytursinov A. *Ak zhol*, Almaty: Zhalyn, 1941, 464 p.
- 14 Zhumabaev M. *Pedagogy*, Almaty: Rauan, 1993, 113 p.
- 15 Dulatov M. *Al-Farabi*, Almaty: Zhalyn, 2003, 4, p. 34–44.
- 16 Essim G. *Philosophy of words*, Almaty: Zhalyn, 2005, p. 3.

А.С.Ибраева, Б.К.Аязбекова

*Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
(E-mail: aimanibraeva23@mail.ru)*

Диалог мәдениеттер тілдесуінің формасы ретінде

Мақалада мәдени динамика үшін анағұрлым қажетті мәдени қарым-қатынас жасау формаларының бірі мәдениет сұхбаты туралы мәселе қарастырылды. Авторлар мәдениеттер сұхбатының деңгейлерін, түрлерін және типтерін, мәдениетаралық тілдесудегі коммуникативтік шиеленістердің себептерін қарастырды. Заманауи әлеуметтік мәдени жағдаятта адамның әлеуметтік мәдени және психологиялық аспектілерде бейімделуі оның қоғамға енуінің ажырамас бөлігі болып табылады және бейімделудің екі аспектісі де адамның интеграция стратегиясының артықшылығы мен табыстылығы туралы сеніміне байланысты деген мәселені тілге тиек еткен.

Кілт сөздер: мәдениет сұхбаты, мәдени динамика, мәдениетаралық шиеленіс, мәдениет типі, психологиялық және әлеуметтік бейімделу, ұлттық рух, плюрализм, толеранттық, демократия, мәдениеттер тендігін мойындау.

Мақалада біз жеке адамның өмір сүру мақсаты мен құндылық жүйесі, адамның өмір сүрген ортамен қарым-қатынасы, өзара қарым-қатынас нәтижесінде қалыптасатын ерекше құбылыс — мәдениет, оның ішінде мәдениет сұхбаты, мәдениет шиеленісі және мәдениет типологиясы туралы сөз қозғамақпыз.

Бүгінгі таңда сұхбат адамның және адам іс-әрекетінің жемісі — мәдениеттің болмыстық сипаты ретінде кең мағынада қарастырылуда. Жалғыз басты, өзімен өзі ғана шектелген адам баласының болуы мүмкін емес. Адам жасампаздығының қайнар көзі — адамның басқалармен бірлесе өмір сүруінде жатыр. Сондықтан мәдениет те тек мәдениеттер сұхбаты ретінде тіршілік ете алады.

Сұхбат адамның, мәдениеттің «өзіндік» шекарасынан шығу қажеттілігін қамтамасыз етеді, өйткені адам да, мәдениет те өзіне өзі тепе-тең емес, өзімен ғана шектелмеген дүние. Адамның да, мәдениеттің де болу мүмкіншілігі тек «шекаралық жағдайда» жүзеге асады. Адамның басқа адаммен, мәдениеттің басқа мәдениетпен сұхбаты, қарым-қатынасы негізінде ғана бұл әлемдегі бар құндылықтар дүниеге келеді. «Мәдениетті мәдениеттер сұхбаты ретінде түсіну қажет (бұл — тавтология емес, бұл — мәдениет анықтамасының спиралі). Мәдениетті жеке тұлғалар сұхбатының бір түрі ретінде қарастыру керек...» [1].

Адам санасы оның әлеуметтік болмысының жемісі ретінде адамның бір-бірімен қарым-қатынас жасауының нәтижесінде қалыптасады.

Сұхбат адамдардың бір-бірімен пікір алысуымен шектелмейді, ол дегеніміз — адамдардың қатынасы. Тіпті бір ауыз сөз айтылмаса да, ешбір мағлұмат алынбаса да, сұхбаттың болу мүмкіншілігі бар, өйткені сұхбат — ішкі, көрер-көрінбес әрекеттің бір-біріне бағышталғандығы.

Әлемдегі адамдардың бәрі бірдей емес, сол сияқты олардың сұхбатта болу мүмкіншіліктері де әр түрлі, дұрысырақ айтсақ, өзіне берілген сұхбаттық мүмкіншілікті әркім әрқалай пайдаланады, кейбіреуі тіпті пайдаланбайды десе де болады. М.Бубердің айтуынша, сұхбаттағы өмір дегеніміз — көп адамдармен істес болу деген сөз емес, көп адамдармен істес бола тұрып шынында да солармен бірге болу.

Шынайы сұхбат басқаларды көзіңмен көріп, солардың даурыққан даңғылын естуден басталмайды, шынайы сұхбат жаныңның терең түпкіріндегі «Басқаға» деген құлшынысыңнан, «Басқаға» деген сүйіспеншілік сезімнен басталады.

Мәдениет — сұхбаттық мүмкіншілігі ұлан-асыр ашық құндылықтар жүйесі. Мәдениет адамның белсенді іс-әрекетінің, еркін шығармашылығының, оның ішкі мәндік қасиетінің көрінісі. Ешқандай мәдениет жеке-дара емес. Ол әрқашанда басқа мәдениеттермен байланыса отырып, тіршілік етеді әрі соның нәтижесінде жетістіктерге де жетеді. Мәдениет дегеніміз — адамның адаммен қатарласа өмір сүру мүмкіншілігінің табиғи тәсілі. «Мәдениет жеке адам ретінде тұлғаландырылғанда, ал мәдениеттер қарым-қатынасы жеке тұлғалар қарым-қатынасы ретінде қарастырылғанда ғана мәдениет шынайы мәдениет болып есептеледі [1].

Мәдениет сұхбаты — түрлі мәдениеттер арасында қалыптасқан тікелей өз ара байланыстардың, сонымен қатар олардың нәтижелерінің, осы қарым-қатынас негізінде пайда болған өзара

өзгерістердің жиынтығы. Мәдениет сұхбаты — мәдени динамика үшін анағұрлым қажетті мәдени қарым-қатынас жасау формаларының бірі. Мәдениет сұхбаты барысында әлеуметтік ұйымдастыру формалары мен әлеуметтік іс-әрекет үлгілері, құндылықтар жүйесі мен дүниеге көзқарас түрлері, мәдени шығармашылықтың қалыптасуының жаңа формалары және өмір сүру салты, яғни мәдени үлгілер өзгеріске ұшырайды. Мәдени сұхбаттың келесі деңгейлерін ажыратуға болады:

– жеке тұлғалық, табиғи мәдени ортасындағы мәдени дәстүрлеріне қарай адами тұлғаны қалыптастыру немесе өзгертуге ықпал етумен байланысты;

– этникалық, көбінесе тұтас социумдар шеңберінде, түрлі әлеуметтік қауымдастықтар арасындағы қарым-қатынасқа тән;

– ұлтаралық, түрлі мемлекеттік-саяси ұйымдар мен олардың саяси элиталарының өзара түрлі әрекет жоспарларына байланысты;

– өркениетті, принципті түрде түрлі әлеуметтік типтер, құндылықтар жүйесі мен мәдени шығармашылықтар формасына негізделген; мәдени сұхбат бұл деңгейде анағұрлым драмалы, яғни, бір жағынан, бұл дәстүрлі мәдени пара-парлықты көмескілендіру болса, екінші жағынан — бірегей мәдениетаралық зерттеу өрісін құратындықтан, инновациялық іс-әрекет тұрғысынан өте тиімді болып табылады;

– мәдени сұхбат сындарлы-тиімді түрде ғана емес, сол сияқты шиеленіс түрінде өтуі мүмкін [2].

Шиеленістің пайда болуы түрлі себептермен түсіндіріледі. Ішінара адамдар арасындағы араздық пен қате пікір өмір бойы келе жатқан нәрсе және бұл инстинктивті түрде айырмашылықты жақтырмайтын адамның табиғатымен байланысты деген көзқарас бар. Зерттеулер бұл гипотезаны және шетелдіктерге деген араздықты, сол сияқты белгілі бір халыққа байланысты қате пікірдің жалпыға тән емес екендігін дәлелдей отырып, жоққа шығарады. Шиеленістер әлеуметтік сипатқа тән себептердің әсерінен пайда болады. Ұлтаралық шиеленістердің пайда болу ауқымы (жалпы шиеленістер сияқты) өте кең: оның негізінде тілді жетік білмеу ғана емес, осыған байланысты қарым-қатынас жасау кезінде әріптесін түсінбеу ғана жатқан жоқ. Бұл жерде қатысушылардың өздері де анық аңғармайтын, терең бір себептер болуы мүмкін. Пайда болған шиеленісті тек қана қарым-қатынас жасау үдерісінің деструктивті жағы деп қарастыруға болмайды, олардың сонымен қатар тиімді аспектері де бар. Позитивті шиеленіс теориясына сәйкес шиеленіс күнделікті өмірдің болмай қалуы мүмкін емес бір бөлігі деп түсіндіріледі және міндетті түрде дисфункционалды сипатқа ие болмайды. Шиеленіс дегеніміз — қайшылықтың кез келген түрі немесе қызығушылықтардың сәйкес келмеуі. Шиеленіс динамикалық сипатқа ие және бірнеше оқиғалардың соңын ала пайда болады, қалыптасқан жағдайға байланысты дамиды. Шиеленістің пайда болуы коммуниканттар арасындағы қарым-қатынастың жойылуы деген сөз емес; бұл жерде қарым-қатынас жасаудың қалыптасқан үлгісінен ауытқу туралы сөз болып отыр, қарым-қатынастың әрі қарай даму бағыты позитивті және негативті түрде болуы мүмкін. Басқа мәдениет өкілдерімен қарым-қатынас жасау үдерісінде шиеленіс мен шиеленістің себебі көбінесе атрибуция кемшіліктері болып табылады. Мәдени ерекшеліктерді білу немесе білмеу, оның ішінде діни және идеологиялық аспектіні қосқанда, атрибуцияны құруда үлкен рөл атқарады. Осындай ақпаратқа ие болу белгілі бір мәдениетке байланысты ненің қажетті немесе неге шек қойылатындығын анықтайды. Шиеленістердің пайда болуының жеке себептеріне айқын көрініп тұратын бірбеткейлік, жаңылыс қадам бастыратын жеке басқа тән қажеттіліктер, бейімделуге деген төмен дайындық немесе қабілеттілік, бұғып жатқан ашу, қыңырлық, айқын көрініп тұрған атаққұмарлық, мансапқұмарлық немесе билікке ұмтылушылық, өте сенбеушілік жатады. Шиеленістердің бұл себептері тек қана нақты бір адамның жеке қасиеттеріне негізделеді.

Шиеленістердің пайда болуының әлеуметтік себептеріне айқын көрініп тұрған бақталастық, қабілетті жеткілікті бағаламаушылық, қолдау көрсетудің жеткіліксіздігі немесе келісімге келуге дайын болмаушылық немесе оған қол жеткізу үшін қарама-қайшы келетін мақсат қою мен амалдар жатады.

Шиеленістерді ұйымдастыру себептеріне көп міндет жүктеу, дұрыс берілмеген нұсқаулар, міндетті немесе жауапкершілікті дұрыс түсінбеу, бір-біріне қарама-қайшы келетін мақсат қоюшылық, қарым-қатынас жасау барысында жеке бір мүшелерге байланысты ережелер мен ұйғарымды үнемі өзгерту, қалыптасқан көзқарас пен рөлдерді немесе олардың құрылымын терең өзгерту жатады. Бір-біріне анағұрлым бағынышты адамдардың арасында шиеленістің пайда болу мүмкіндігі өте зор. Неғұрлым тығыз байланыс болса, соғұрлым шиеленістердің пайда болуы мүмкін; сонымен бірге басқа бір адаммен қарым-қатынас жасау жиілігі сол адамға байланысты шиеленіс жағдайының пайда болу мүмкіндігін арттырады. Бұл формалды немесе формалды емес байланыстарға да тиісті.

Мәдениетаралық байланыста коммуникативтік шиеленістердің пайда болуына мәдени айырмашылықтар ғана жатпайды. Оның негізінде билік немесе мәртебе мәселелері, әлеуметтік жіктелу, ұрпақтар шиеленісі және т.б. жатыр.

Шынайы өмірде «таза» мәдениетаралық шиеленістер кездеспейді. Түрлі мәдениеттер өкілдері арасындағы шиеленістер қарым-қатынас жасаудағы әріптесінің мәдени ерекшеліктерін білмеуден туады деу орынсыз. Сондықтан тек мәдени айырмашылықтарды білу мәдениетаралық шиеленістерді шешудің кілті деп қиялға берілуге болмайды. Заманауи шиеленістерді шешу туралы қағида бойынша келесі бес тәртіп стильдерін ұстану арқылы шиеленістерді реттеуге немесе анағұрлым әлсіретуге болады.

Жарыс — «кім әлді, соныкі дұрыс» — активті стиль, ол ынтымақтастыққа қол жеткізбейді. Бір тарап өзінің мақсатына қол жеткізеді және өз мүддесіне жету жолындағы іс-ірекетінің екінші тарапқа қандай әсері барын есепке алмайды. Бұл бір тараптың екіншісіне тәуелді болуына әкеліп соғады.

Ынтымақтастық — «келіндер, бірігіп шешейік» — активті, ынтымақтастыққа бағытталған стиль. Бұл жағдайда екі жақ мәселені шешуге, келіспеушіліктің себебін анықтауға, ақпарат алмасуға тырысады.

Шиеленістен бас тарту — «мені жайыма қалдырындаршы» — пассивті, ынтымақтастыққа бағытталмаған стиль. Бір тарап шиеленістің бар екенін мойындайды, оны болдырмау немесе басып тастауды айналып өтетін стиль түрін таңдайды және ол өз-өзінен шешілуі мүмкін деген үміт артады. Шиеленіс жағдайын шешу кейінге қалдырылады, оны шешу немесе басып тастау үшін жартылай ғана күш жұмсалады немесе анағұрлым күшті конфронтацияны айналып өту мақсатында жасырын іс-шаралар жүргізіледі.

Жұмсақтық — «тек сізден кейін ғана» — пассивті, ынтымақтастыққа бағытталған стиль. Кейбір шиеленіс жағдайында бір тарап екінші тараптың мүддесін өзінікінен жоғары қояды, оны татуласуға шақыруға талаптанады. Бұл жағдай көнгіштік және бағыныштылыққа әкеліп соғады.

Компромисс — «бір-бірімізді түсіне білейік» — бұл жағдайда екі тарап та өз талаптарынан бас тартады, бір-бірінің талаптарына көнеді. Бұл жағдайда ешкім жеңбейді және жеңіліске ұшырамайды. Шиеленістің бұл түрінен шығу жолына келіссөз, өзара тиімді келісімге келудің жолдары мен варианттарын іздеу жатады.

Мәдениет типі — бұл мәдени бірліктердің басын қосатын, топтастыратын және оларды бір-бірінен ажырата білетін ұқсастық, ортақтық [3].

Өміршең сан қырлы мәдениеттерді түрлі мәдениеттер типі ретінде реттестіретін, жүйелейтін, топтарға бөлетін ғылыми таным әдісі типологизация деп аталады. Типологизация мәдениеттануда қолданылатын ғылыми әдіс ретінде әлеуметтік мәдени нысандарды және олардың топтарын кейбір ортақ негіздеріне, белгілеріне байланысты бөлшектеу, біршама дәріптелетін мәдениеттің немесе типтің типологиялық үлгісін құру.

Мәдениет типі бірнеше белгілер негізінде құрылады:

- дінмен байланысы (діни және діни емес мәдениеттер);
- белгілі бір аймаққа қатысты мәдениеттер (Шығыс немесе Батыс мәдениеті, Жерорта теңізі елдері мәдениеті, латынамерикандық мәдениет);
- тарихи қоғам типіне байланысына орай (дәстүрлі, индустриалды, постиндустриалды қоғам мәдениеті);
- шаруашылық құрылымы (аңшылар және жинаушылар, бақшашылар, жер өңдеушілер, малшылар, индустриалдық мәдениет);
- қоғам саласы немесе іс-әрекет түріне байланысты (өндірістік мәдениет, саяси, экономикалық, педагогикалық, экологиялық, көркем өнер және т.б.);
- территориясына байланысты (ауылдық және қалалық мәдениет);
- арнайы бағытына байланысты (әдеттегі және мамандандырылған мәдениет);
- этникалық жағдайына байланысты (халықтық, ұлттық, этникалық мәдениет);
- шеберлік деңгейі және аудитория типі (жоғары немесе элитарлық, халықтық, көпшілік мәдениет) және т.б.

Әрбір адам қоғамда өмір сүретіндіктен, әлеуметтік шоғырлану оның өмірінің маңызды бөлігі болып табылады және оның жеке дамуы өзі өмір сүретін ортаға бейімделуінен басталады, онсыз адам өзінің айналасындағылармен тіл табыса алмайды, әлеуметтік оқшаулануға, басқаларға деген өшпенділікке, жалғыз қалуға душар болады. Ерте жастан бастап адам қалыптасқан өзін-өзі ұстау

әдетін және ойлау амалдарын бойына сіңіреді, олардың көбі әдетке айналады. Қоғамның толыққанды мүшесіне айналу жеке тұлғаның қажетті білімді, қағидаларды, құндылықтарды, үлгілер мен дағдыларды бойына сіңірулері арқылы жүзеге асырылады. Жеке тұлғаның қоғамдық өмір және мәдениет нормаларын меңгеру үдерісі «әлеуметтену» ұғымын білдіреді, мұның астарында адамдардың қандай да бір қоғамда мәдени үлгілерді игеру ұғымы жатыр. Өзінің күнделікті өмір тәжірибесінде қоғамдық өмірдің түрлі қырларын танып білу алу арқылы адам әлеуметтік және мәдени тұрғыдан қоғамға сайма-сай жеке тұлға болып қалыптасады. Сонымен «әлеуметтену» ұғымы жеке тұлғаның әлеуметтік ортаға үйлесімді енуін, қоғамдағы құндылықтар жүйесін меңгеруін білдіреді. Әдетте, бейімделу екі аспектіде қарастырылады: психологиялық және әлеуметтік-мәдени. Психологиялық бейімделу дегеніміз — жаңа мәдениеттік ортадағы психологиялық қанағаттанушылық. Жақсы көңіл-күй, психологиялық саулық, сонымен қатар нақты және анық қалыптасқан, жеке немесе мәдени сәйкестік соның көрінісі болып табылады [4].

Әлеуметтік-мәдени бейімделу жаңа мәдениет пен қоғамға еркін үйренуді, күнделікті отбасылық, жұмыстағы, мектептегі мәселелерді шешуді білдіреді. Жұмыс орнының болуы және өзінің кәсіби жетістіктерінің деңгейіне қанағаттанушылық бейімделудің жемісті көрсеткіші болып табылатындықтан, ғалымдар экономикалық бейімделуді өзіндік бейімделу аспекті ретінде қарастырады. Оларға әсер ететін факторлар бір-бірінен өте ажыратылтындықтан, сонымен қатар психологиялық бейімделуді зерттеудің негізі күйзелу және психопатология, ал әлеуметтік-мәдени бейімделуді зерттеудің негізі әлеуметтік дағдылар туралы тұжырымдама болатындықтан, олардың аспектілері жеке қарастырылады.

Бейімделу тұлға мен ортаның өзара сәйкес келу немесе келмеуі мүмкіндігін туғызады және бейімделу ғана емес, сонымен қатар қарсылық білдіру, өзі тұрған ортаны өзгертуге немесе өзі өзгеруге талпыныс жасаудан көрінеді. Бейімделу нәтижесінің спектрі өте жоғары, жаңа өмірге жемісті бейімделу немесе оған қол жеткізуде толығымен сәтсіздікке ұшырау мүмкіншілігі туындайды. Жақсы психологиялық бейімделу адамның жеке басына, оның өміріндегі оқиғаларға, сол сияқты әлеуметтік қолдауға байланысты. Бейімделудің екі аспектісі де адамның интеграцияның артықшылығы мен стратегиясының табыстылығы туралы сеніміне байланысты. Жүзден астам этностардың құт мекеніне айналған Қазақстан үшін түрлі ұлттар қарым-қатынасындағы қалыптасқан төзімділік пен сенімнің маңыздылығы тереңде жатыр.

Қазақстанда азаматтық демократиялық қоғамның орнауы мен дамуы көпмәдениетті білімнің маңызды алғышарты болып табылады, онда ұлтшылдықпен, нәсілшілдікпен, этникалық өзімшілдікпен күрес күшейтілген, әйтсе де басқа елдерге, халықтарға және мәдениеттерге деген ашықтық көрсетілуде, бейбітшілік пен өзара түсіністік сипатындағы тәрбие жұмыстары жүзеге асырылуда. Көпмәдениетті білімді дамытудың маңызды әлеуметтік-саяси айқындаушылары заманауи әлемді дамытудың маңызды құрамы ретінде интеграциялық процестердің қарқынды дамуы, сондай-ақ Қазақстанның және басқа да елдердің өздерінің ұлттық ерекшеліктерін сақтай отырып, әлемдік әлеуметтік-мәдени және білім кеңістігіне бірігуге ұмтылуы болып табылады. Интеграциялық процестер Еуропаның көптілді кеңістікке айналуына ықпал етеді, онда ұлт тілдері тең құқыққа ие. Мемлекеттер арасындағы шекаралардың ашылуы адамдардың ұтқырлығын, шет тілдерін үйренуге деген қозғалыс, сондай-ақ өз елдерінің ішінде де, шет елде де байланысты орнатып, тұрақтандыруын күшейтеді. Жоғарыда айтылғандармен қатар, дамушы елдерде көпмәдениетті білім түсінігінде айқын көрінетін ұлттық-мәдени ерекшелікті сақтау мәселелері де күшейе түсуде. Әлемдік нарықтың енуі тек экономикалық тәуелділікті ғана емес, өзге мәдениеттің таралуына да себеші болады, бұл елдерде өзіндік мәдени санасын қалыптастыру мәселелері алға шығады. Көпмәдениетті білім мәселелерін әзірлеу барысында дамушы елдердің педагогикасында өздерінің өмірлік стильдерін, ұлттық ойлау ерекшеліктерін, тәрбие дәстүрлерін және т.б. жаңаша ұғынуға ұмтылғандығын байқауға болады. Педагогтардың білігі мен біліктілігі барынша мәдени өзіне тән когнитивті стильдердің, мінез-құлық пен байланыс кодтарының әлеуметтік модельдерінің синтезіне қол жеткізуге бағытталған.

Көпмәдениетті тәрбие мақсаттың 3 бағытын көздейді, оларды «әр алуандық», «теңдік» және «бірлес» ұғымдарымен белгілеуге болады:

- 1) мәдени көпқырлылықты құрметтеу және сақтау туралы;
- 2) білім алуға және тәрбиеге тең құқықты қолдау туралы;
- 3) жалпыұлттық саяси, экономикалық, рухани құндылықтар ерекшеліктерінде қалыптастыру туралы.

Көпмәдениетті тәрбиенің түйінді мақсаттары көпсатылы. Осылайша, басқа мәдениетті құрметтеуге тәрбиелеу барысында толеранттылық басқа мәдениетке бейімделудің бастамасы ғана. Бұдан соң толеранттылық, құрмет және белсенді ниеттестік болуы шарт. Түрлі мәдениеттердің ерекшеліктері түсінігіне негізделген өзара әрекеттестік, өзара тәуелділік, өзара алмасу секілді ұғымдар қалыптаса бастайды. Көпмәдениетті тәрбиені басқа мәдениетке, ұлттылықтарға, нәсілге, сенімге ашық, тұлғаның мәдени-әлеуметтік ұқсастықтарын қамтамасыз ететін, педагогикалық күш салулардың бір бөлігі ретінде қарастыру қажет [5].

Көпмәдениетті тәрбие — көпмәдениетті және көпэтникалық қоғамның демократиялық педагогикалық жауабы, әлемдік өркениет алдында тұрған басты педагогикалық мәселелердің бірі — тәрбие мен оқуды, тұтастай қоғамдық өмірді демократияландыру шешімі маңызды шарт болып табылады.

Тәрбие мен білімді тиімді демократияландыру факторы ретінде көпұлтты тұрғындарды көпмәдениеттілікке тәрбиелеуде жекелеген ұлттардың ерекшеліктерін түсіну арқылы өздерінің тілдеріне, мәдениетіне, әлемдік мәдениетке, ерекше бедел мен құндылықтарға ие макро- және субмәдениеттер сұхбаты негізінде адамзат өркениетінің тарихын қоса біріктіреді.

Көпмәдениетті тәрбиенің нәтижелері төмендегідей болуы тиіс:

- басқа халықтарды, олардың мәдениетін, өркениетін, тұрмыстық мәдениетін қосқанда, өмірлік құндылықтарын түсіну және құрметтеу;
- адамдар мен халықтар арасындағы өзара түсіністіктің қажеттілігін ұғыну;
- тіл табысу қабілеттілігі;
- басқа әлеуметтік және ұлттық топтарға қатысты құқықтарды ғана емес, міндеттерді де ұғыну;
- ұлтаралық ынтымақтастық пен ниеттестік қажеттілігін түсіну;
- басқа қауымдастық пен этностың мәселелерін шешуге қатысуға дайын болуы.

Тәуелсіздікке қол жеткізген 20 жылдан астам уақыт ішінде республика халқында толеранттылық турасында өзіндік ұғым қалыптасып қана қоймай, Қазақстан халқы Ассамблеясы негізінде қоғамдық және этносаралық келісімнің бірегей үлгісі жасалды. Біздің елімізде толеранттылық алғашқы кезекте өзара сенім мен сыйластық, ынтымақтастық пен мәдениетаралық сұхбат арқылы кеңейе түседі. Оның негізінде дәстүрлер мен патриоттықтың, жаңарудың, бәсеке мен жеңістердің сүзгісінен өтіп қалыптасқан ұлттық рух, мүмкіндіктер теңдігі мен құндылықтар ортақтығы жатыр. Мәдениеттер сұхбаты үшін қажетті шарт — қоғамда плюрализм, толеранттық, демократия және т.б. құлықтылық жағдайлардың үстемдік құруы болып табылады. Адамдар көзқарасындағы плюрализм әр түрлі пікірлер, нанымдар, өмір шарттары, дәстүрлер мен ізгіліктерге алып келеді. Ал толеранттық деген — өзгенің пікіріне, өмір салтына, басқа мәдениетке шыдамдылықпен қарау. Сұхбат өзара сыйласуды, өзара түсінісуді және өзара әрекет етуді білдіреді. Мәдениет дамуындағы демократиялық осыдан байқалады. Бір-бірінен өзгешеліктеріне қарамастан, мәдениеттер бір-бірімен тең қатынас жасайды. Мәдениеттер теңдігін мойындау — әр түрлі мәдениеттердің өмір сүру құқығын мойындау [6].

Ал жас мамандардың біртұтас және жан-жақты тұлға ретінде қалыптасуына, олардың бойындағы өзіндік қабілеттері мен табиғи қасиеттерін барынша дамытуға, көп түрлі мәдениеттер, олардың өзіндік құндылығы, бірегейлігі, бағалылығы және өз ара қарым-қатынасы, байланысының негізі ретінде мәдениеттер сұхбатының алатын орны ерекше.

Әдебиеттер тізімі

- 1 *Библер В.* Культура. Диалог культур// Вопросы философии. — 1989. — № 6. — С. 38.
- 2 *Кравченко А.И.* Культурология: Учебник. — М.: ТК «Велби», Проспект, 2003.
- 3 *Сәрсенова Ж.Н.* Мәдениеттану: Оқу құралы. — Алматы: Бастау, 2010. — 268 б.
- 4 *Белая Е.Н.* Теория и практика межкультурной коммуникации: Учеб. пособие. — М.: ФОРУМ, 2011. — 234 с.
- 5 *Alain Blondel.* Geneviève Briet, Luc Collès, Laure Destercke, Aam Sechavat. Que voulez-vous dire? Compétence culturelle et stratégies didactiques. Guide pédagogique. — Dugulot. — 1998. — 215 p.
- 6 *Тер-Минасова С.Г.* Язык и межкультурная коммуникация. — М.: Слово, 2000. — 285 с.

А.С.Ибраева, Б.К.Аязбекова

Диалог как форма общения культур

В статье рассматриваются вопросы диалога культур, как одной из наиболее значимых для культурной динамики форм культурной коммуникации. Авторами показаны также уровни, формы и типы диалога культур, причины коммуникативных конфликтов в межкультурном общении. По мнению авторов, в современной социокультурной ситуации социальная интегрированность человека в общество является неотъемлемой для его адаптации в социокультурном и психологическом аспектах, которые зависят от убежденности человека в преимуществах и успешности стратегии интеграции.

A.S.Ibraeva, B.K.Ayazbekova

About dialogue as a form of culture of communication

This article discusses the issues of the dialogue of cultures, as one of the most important forms of cultural dynamics of cultural communication. The authors also consider the levels, forms and types of dialogue of cultures, the causes of communicative conflicts in intercultural communication. According to the authors, in modern socio-cultural situation, social integration of a person in society is integral to his adaptation in socio-cultural and psychological aspects that depends on the conviction of a person's belief in benefits and success of integration policies.

References

- 1 Bibler V. *Problems of Philosophy*, 1989, 6, p. 38.
- 2 Kravchenko A.I. *Cultural studies: Textbook*, Moscow: TC «Welby», Prospect, 2003.
- 3 Sarsenova Zh.N. *Cultural studies: Textbook*, Almaty: Bastau, 2010, 268 p.
- 4 Belaya E.N. *Theory and practice of intercultural communication: Textbook*, Moscow: FORUM, 2011, 234 p.
- 5 Alain Blondel, Geneviève Briet, Luc Collès, Laure Destercke, Aam Sechavat. *Que voulez-vous dire? Compétence culturelle et stratégies didactiques. Guide pédagogique*, Dugulot, 1998, 215 p.
- 6 Ter-Minasova S.G. *Language and Intercultural Communication*, Moscow: Slovo, 2000, 285 p.

А.И.Сыздыкова, С.С.Ташетова

«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ
Қарағанды облысы бойынша филиалы
(E-mail: kipshakov@mail.ru)

Құзыретті маман даярлауда заманауи технологияларды қолдану маңыздылығы

Мақалада құзыретті маман даярлаудағы заманауи технологиялардың қолдану маңыздылығы теориялық тұрғыда қарастырылған. Сонымен қатар болашақ маман иелерінің бойында білімділік, біліктілік, саналылық, жауапкершілік қасиеттерін сіңіруде, кәсіби құзыреттілікті қалыптастыруда заманауи технологияларды қолданудың рөлі негізделген. Білім мен ғылымның дамуы адамзат өркениетінің өлшемі болғандықтан, авторлардың қазіргі кезең технологияларды қарастыруы мәселенің өзектелігін анықтауға және оқу үдерісі үшін маңыздылық дәрежесін көрсетуге мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: білім сапасы, бәсекеге қабілетті, құзыретті, маман, жаңа технология, кәсіби, қабілетті, білікті, заманауи білім беру, біліктілікті арттыру, білім беру жүйесі.

XXI ғасыр — әлемдегі өзгерістерге негізделген білімнің дәуірлеу ғасыры, өйткені ол қазіргі кезеңде мемлекеттің тұрақты дамуы мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуде, әлемдік нарықтағы, әлемдік қоғамдастықтағы орнын анықтап, халықтың өмір сүру сапасы мен деңгейін зерттеуде негізгі көрсеткіш болып табылады.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті — ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологиясы мен инновациялық әдіс-тәсілдерді енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу», — деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттері атап көрсетілген [1]. Аталған міндеттерді жүзеге асыру үшін оқытудың заманауи технологияларын енгізу арқылы және оларды тиімді пайдалану секілді мәселелерді анықтап алу білім беру жүйесіндегі басты ұстаным ретінде әркімнің өзінің білім алуға деген жеке әлеуетін қоғамда барынша пайдалануға көмектесетін оқыту жүйесін дамытуды қамтамасыз етуді көздейді.

Қазақстанда білім беруді жаңғырту — бүгінгі заманның талабы. Қазіргі таңда жаңа технологиялармен оқыту жүйелі түрде жолға қойылып келеді. Оған мамандарды қайта оқыту, заманауи білім беру, түрлі жаңа технологиялық тәсілдер арқылы оқуға деген қолжетімділікті арттыру сынды мысалдарды айтуға болады. Еліміздегі білім беру жүйесін жетілдірудің басты мақсаты еліміздегі білімнің сапасын және бәсекеге қабілеттілігін арттыру болып табылады. Бұл мақсатқа жету үшін төмендегідей міндеттер қойылуда:

- оқу процесіне заманауи әдістемелер мен технологияларды енгізу;
- «Назарбаев Зияткерлік Мектептері» дербес білім беру ұйымының тәжірибесін қазақстандық білім беру жүйесіне тарату;
- педагогикалық кадрлардың кәсіби дайындық деңгейін арттыру;
- педагогикалық базалық білім беру стандарттарын, мектеп мұғалімдері мен колледж, жоғары оқу орындарының оқытушыларының біліктілігін арттыру талаптарын жаңарту;
- мектепке дейінгі тәрбиенің жаңа сапасына көшу. Қазіргі кезде әлемде мектепке дейінгі тәрбие мектепке дейінгі білім беруге ауысуда. Балаларды ерте жастан оқытуға көшу жүзеге асуда;
- кадрлар даярлауды экономика қажеттілігіне сәйкес келтіру;
- білім беру саласына әлемнің үздік жетістіктерін енгізу;
- Мемлекеттік білім беру жинақтау жүйесін дамыту.

Білім беруді жаңарту оқушылардың білімін ғана емес, оларды қолдану дағдыларын, атап айтқанда, функционалдық сауаттылығын немесе құзыреттілігін қалыптастырады.

Елбасының тапсырмасы бойынша оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың ұлттық жоспары әзірленіп, бекітілді. Қазіргі заман талабы — көптілді оқыту және көптілді меңгерген маман дайындау. Бұл бағыт бойынша да жұмыстар басталып жүргізілуде. Қазақ тілі — ұлтымыздың

рухы, рухани байлығы. Тіліміздің дамуы, қоғамдағы орнын нығайту және қалпына келтіру жолында білім саласының жауапкершілігі ерекше [2].

Құзыретті маман иелерінің бойында білімділік, біліктілік, саналылық, жауапкершілік қасиеттерін сіңіруде, яғни кәсіби құзыреттілікті қалыптастыруда, заманауи технологияны қолданудың рөлі зор. Сонымен қатар технологияны тиімді пайдалана білу педагогтың шеберлігі мен іскерлігін және кәсіби құзыреттілігін шыңдауға әсерін тигізеді.

Құзыреттілік — кәсіби әрекет тәсілдерді жан-жақты игеруінен көрінетін білім нәтижесі. Оқушының кәсіби мамандық игеруде білім алуымен бірге өз білімін жетілдіру, үнемі ізденіспен шығармашылықпен айналыса отырып, кез келген қиын жағдайларда шешім қабылдай білетін, қойылған мақсатқа жете білетін тұлға қалыптастыру құзыреттіліктің құрамы болып табылады.

Құзыреттілік жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайда аман қалуды қамтамасыз етеді және олар бәсекеге қабілетті маманмен қамтамасыздандырылады. Көптеген елдерде құзыреттілікке жаңаша мән беру білімді жоғары дәрежеге көтергені мәлім. Құзыреттілік еңбек нарығында тұрақты өсіп отырған талаптармен, шапшаң технологиялық өзгертулермен, соның ішінде академиялық және еңбектегі мобильдік өсуімен негізделген. Құзыреттіліктің жеке компоненттерін анықтай отырып, ол адамның алдына қойған мақсаттарын орындауға көмектесетін сипаты мен икемділігін атайды.

Жалпы алғанда, «құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдарының педагогикадағы қолданылуы туралы мынадай көзқарастар қалыптасқан:

1. Бұл жаңа сөздерге еліктеушілік, оларды қолданбауға да болады, өйткені «мектеп бітірушінің дайындық деңгейі» және «оқу біліктіліктері» деген дәстүрлі қолданылып жүрген баламалары бар.

2. «Құзырет» және «құзыреттілік» адамның тіршілік қызметінің басқа салаларында да кеңінен қолданылып жүр және олар кәсіби іс-әрекеттің жоғары сапасын көрсетеді.

3. «Құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдары алдағы уақытта оқушылардың мәдениеттанымдық іс-әрекетінің күрделі құрылымын бейнелеп, білім беру мазмұнының өзін дамытуға жаңаша сипат беруі мүмкін.

Біз «құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдарын нақты мазмұнмен толықтыру арқылы білім беруді, оның ішінде оқушының білімділігін жаңаша сипатта жандандыруға мүмкіндік береді деп есептейміз [3].

Қазақстан Республикасының беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған бағдарламасында білім беру саласына «заманауи технологияларын енгізу үшін оқу орындарының педагог кадрларының біліктілігін арттыру және қайта даярлау тұрақты түрде іске асырылатын болады» деп атап көрсетілген [4].

Сондықтан Қазақстанның білім беру жүйесі санға ғана емес, сапаға негізделуі — ол бүгінгі күн талабы. Педагог кадрларының біліктілігін көтеру жұмыстарын жандандыру және білім сапасын тексеруде тәуелсіз сарапшылар рөлін күшейту жұмыстары жүргізілуде. Бір сөзбен айтқанда, еліміздің болашағының бүгінгіден де нұрлырақ болуына ықпал етіп, алға апаратын күші білімге байланыстылығы айқын көрінуде. Білім мен ғылымның дамуы — адамзат өркениетінің өлшемі. Білім саласы үнемі жетіліп, жаңарып отыруды қажет етеді. Біз өмір сүріп отырған қазіргі кезең — бұл жаңа дәуір, жаңа көзқарасты, жаңашылдықты талап ететін кезең. Соның ішінде білім саласында болып жатқан жаңа өзгерістердің мәні мен маңызы зор. Сол себепті бүгінгі таңда педагогтардың алдында білім беруде түйінді құзыреттілікті меңгеру қажеттілігі туындап отыр. Екінші жағынан, еліміздің халықаралық экономикалық қауымдастыққа енуі білім беру саласындағы өзгерістерге байланысты жаңа жағдайда жұмыс істеуге қабілетті педагог қызметкерлердің кәсіби құзыреттіліктерін дамытуға бағытталған.

Сонымен қатар бірінші кезекте білім беру сапасы, сапалы дайындалған педагогтармен анықталады. Білім беру ұйымдарындағы педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыруды қамтамасыз ету және олардың ішіндегі біліктілікті арттыру бағдарламаларын жаңарту, бірқатар міндеттерді шешудегі берілген ресурсты дамытуды қамтамасыз етуді көздейді, білім алуға оның қажеттіліктерін қанағаттандыру, тез өзгермелі әлемдегі табысты қамтамасыз ету, мемлекеттің экономикалық дамуы үшін адамдық капиталдың бәсекеге қабілетті дамуы Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудағы зияткерлі жан дүниесі дамыған Қазақстан Республикасының азаматын жалпыға білім беретін мектептерде қалыптастыру болып табылады.

XXI ғасырдың басында әлемдік әрекеттестікте сипатталады:

– экономика мен мәдениет, халықаралық тұтыну мен мемлекеттің ықпалдасуы дүниежүзілік жоғарғы қарқындаумен;

- дүниежүзілік демографиялық баланстың ушығуымен;
- жаңа технологиялық нақтылықтың қалыптасуымен;
- жеке және әлеуметтік даму құндылықтары екпінмен.

Қоғамдық даму үдерісі білім берудегі өзгерістер динамикасына әсер етеді. Алдыңғы қатарлы елдерде «білім беру = оқыту» парадигмасы «білім беру = жету» ауысымдары басталды, яғни адамның жетуі, оның өзіндік дамуы, тұлғаға өзіндік рәсімделуі.

Реформа жүргізудің тиімді нәтижесіне жетуде педагог түйінді тұлға болып табылады. Ол мектептегі білім берудің негізгі ойлары мен реформаларын практикада жүзеге асырады. Педагогтың өзі жаңа модель енгізу кезеңінде қиындықтарды жеңе отырып, инновация режимінде жаңа білім беру аспектілерін алғаш ашушы болып табылады. Әр пән мұғалімі өз оқу пәні мазмұнының дидактикалық мүмкіндіктерін қолдана отырып, оқушыларды құзыреттілікке және қоғам өміріне жауапты түрде қатысуға дайындау бойынша жүйелік жұмыс енгізуі керек.

Өткен жылдары көп жылдық іздеу мен әлемдік білім беру практикасының оң тәжірибесін меңгеру нәтижесінде «субъект-субъектілікті» оқушы мен мұғалімнің қатынасы үшін объективті жағдай жасау тезисі дайындалды, онда оқушы — өз білімін (оқуда) ұйымдастырушы, ал мұғалім оқушыға оқу үшін жағдай жасауды ұйымдастырушы болып табылады. Бұл тезистің мағынасы мұғалімге теориялық жағынан түсінікті, бірақ оған олардың әлеуметтік мүмкіндіктерін ашу үшін жағдай жасауда, оқушыны оқытуды ұйымдастыру бойынша практикалық іс-әрекетті егжей-тегжейлі ұғыну керек болады.

«Педагогтың жаңа рөлі» түсінігінде жасырынған, жаңа функциялар, білім беру ортасында, жиынтығында жаңа мәдениетті қалыптастыратын құндылықтарын ұғыну маңызды. Білім берудің білім орталықтандырылған моделі жағдайында оқытуға негізгі ұстаным, оқушыларға дайын ақпаратты берумен байланысты, мұғалімнің барлық шығармашылық ізденуі оқушыларға берілген барлық оқу материалдарын барынша меңгеруді қамтамасыз етуге бағытталған. Қоғамның әлеуметтік тапсырысы осындай болғандықтан, білім берудің нәтижесі мағынасын солай түсіндік.

Заманауи кезеңде пәндік білімнің, білік және дағдының белгілі бір мөлшеріне ие болу жеткіліксіз, олар білім беру нәтижелеріне түпнұсқа бола алмайды. Оқушыларда пәндік білім жоғары деңгейде жеткілікті болса да, бірақ күнделікті нақты практика мен кейінгі өз өмірлерін құру үшін оларды қолдана алмайды.

Оқыту мақсаты жүйесі түрінде негізгі құжатта белгіленген, нәтижеге негізделген білім беру моделі жағдайында, оқушылардың тиімді нәтижеге жетуі үшін педагогтардың жауапкершілігі артады. Бұл контексте тиімді оқыту проблемасы өзекті болып табылатын, «оқушыларға ықпалын дәлелдейтін, оқытудың қолайлы ортасын жасау үшін» шет ел тәжірибесі қызықты. Ал «тиімді оқыту» түсінігінің өзі рефлексиямен, зерттеу мен үздіксіз кәсіби даму және өсумен байланыстырылады.

Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына арналған Жолдауында «Біздің болашақтағы жоғары технологиялық және ғылыми қарқынды өндірістер үшін кадрлар қорын жасақтауымыз керек» деген сөздері бар. Демек, оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту, заманауи технологияны тиімді пайдалану мәдениетіне тәрбиелеу педагог кадрлардың басты міндетінің бірі болып отыр [5].

Қай педагог болсын, қазіргі күн талабына сай оқытудың ең тиімді жаңа әдіс-тәсілдерін қолдану арқылы оқушылардың білімін тереңдетіп, оны практикада қолдана білуге, таным белсенділігін арттыруға тырысатыны анық.

Қазіргі талаптың басты міндеті — педагог мамандардың кәсіби құзырлығын қалыптастыру мен біліктілігін үздіксіз арттыруды, ғылыми-әдістемелік қызметтің жаңашылдығын, түрлері мен әдістерін іздестіруді қамтамасыз ету, оны үйлестіре білу болып отыр. Сондықтан қазіргі заманауи білім беруде әр оқушының қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуда. Өйткені мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттейді. Технология — бұл қандай да болсын істегі, шеберліктегі, өнердегі амалдардың жиынтығы деген ұғымды білдіреді.

Нәтижеге бағытталған білім моделі мен басқарудың жаңа парадигмасы аясында жекелеген ұғымдар мен нормаларды және тиімді педагогикалық технологияларды меңгеру үшін педагогтардың кәсіби мәдениетін дамытуға бағытталған оқу қажеттіліктері де туындылап отыр.

Біліктілік арттыру жүйесінде педагогтардың оқу қажеттіліктері нақты білімнің мәнін түсінуге, соның нәтижесінде өзіндік іс-әрекетке енуге және жеке өміріндегі тәжірибені жетілдіру мақсаттарына байланысты қалыптасады. Осы заманғы мұғалім оқуға үлкен потенциалдық мүмкіндіктермен келеді.

Білім беру жүйесіндегі жаңа білім парадигмасы білім, білік, дағды жиынтығын толық меңгерген, қоғам өміріне белсене араласатын, шығармашылықпен ойлайтын, өзін-өзі көрсете алатын, өздігінен ақпаратты іздеп, талдайтын және оны дамытуға қабілетті, кәсіби құзыретті, функционалды сауатты жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған. Яғни бүгінгі күні еліміздің білім жүйесінде оқыту үдерісін тың идеяларға негізделген жаңа мазмұнын қамтамасыз ету міндеті тұр [6].

Сол себепті қазіргі таңда білім беру парадигмасы өзгеруіне байланысты білім берудің мазмұны жаңарды, білім беруге деген жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болды. Білім беру саласында болып жатқан ауқымды өзгерістер түрлі ынталы бастамалар мен түрлендірулерге кеңінен жол ашты.

Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алуына байланысты әсіресе соңғы кезде педагогика саласына түбегейлі өзгертулер, жаңалықтар енгізілуде. Біздің басты игіліктеріміздің ішінде халқымыздың немесе, басқаша айтқанда, адам ресурстарының сапасы тұр. Біздің ғылыми және шығармашылық әлеуетінің деңгейі жоғары, білім өрісі биік халқымыз бар. Біз қолымыздағы осындай баға жетпес капиталды жан-жақты дамытуға және оның дамуы үшін барған сайын жаңа әрі неғұрлым өркениетті жағдай туғызуға тиіспіз. Еліміздің экономикалық және әлеуметтік даму деңгейі, ең алдымен, олардың білім жүйесімен, педагогикалық кадрлардың білімділігімен анықталады.

Жаһандану дәуірі — әлемдегі елдердің бәсекелестік жағдайында халықаралық деңгейде өзара кірігу үрдістерінің жандану дәуірі де болғандықтан, білім пайдалы инвестиция саласы ретінде еліміздің экономикалық, әлеуметтік және саяси даму тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Өз кезегінде педагог кадрлардың бәсекеге қабілеттілігі әлеуметтік-экономикалық, техникалық жүйелердің және технологиялардың бәсекеге қабілеттілігімен анықталады.

Атақты педагог К.Д.Ушинский: «Әр мұғалім, өз білімін жетілдіріп, дәстүрлі сабақтардан гөрі, жаңа заманауи инновациялық технологияларды өз сабақтарында күнделікті пайдаланса, өткізген сабақтары тартымды да, мәнді, қонымды, тиімді болары сөзсіз», — деп айтқан. Бұл жөнінде Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 8-бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі — оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп атап көрсеткен.

Сондай-ақ белгілі ағылшын қайраткері «Адамға оқып-үйрену өмірде болу, өмір сүру үшін қажет» дегендей, оқыту процесін технологияландыру, осыған сәйкес оқу бағдармаларын жасау, ғалымдар мен жаңашыл педагогтардың еңбектерімен танысу жұмыстары мұғалімдердің үздіксіз ізденісін айқындайды. Заманауи технологиялардың негізгі мәні пассивті оқыту түрінен активті оқытуға көшу оқу танымын ұйымдастырудағы бастамашылдығына жағдай туғызу, субъективтік позицияны қалыптастыру болып табылады.

Сондықтан қазіргі таңдағы адамзаттың тіршілігінің негізгі тұғырнамасы білім болып табылады. Тәуелсіздік алғалы бері жыл сайын жүргізіліп, білім жүйесіне енгізіліп отырған реформалар біздің болашағымызға салынып жатқан даңғыл жол деп айтуымызға болады. Себебі, қай мемлекеттің болсын даму жолы, яғни экономикалық-әлеуметтік жағдайына тікелей апарар жол, — сол елдің білімінің дамуы болып табылады. Яғни, болашақта бәсекеге қабілетті мемлекеттер қатарына ену міндеті бәсекеге қабілетті құзыретті маман мойнына жүктелетін абыройлы да, жауапты мәселе болып отыр.

Білім сапасын арттыру және нәтижеге бағытталған үлгіге беталуы барысында мұғалімдер мемлекеттік стандарт берілген нәтижелерге жетуде кәсіби шеберлікпен меңгерген зерттеу біліктері мен дағдылары нәтижесінде мәселенің шешімін таба алатын, ақпараттық-коммуникативті мәдениеті жоғары тұлғалық-дамытушылық функцияны атқарады. Қазіргі заман адамның осы құзыреттілікті меңгере отырып, тек «кәсіби икемділігін оңтайландыруды қамтамасыз ету ғана емес, іске асырылу мүмкіндігін «үнемі оқып-үйрену және өзін-өзі жасау талабын қалыптастыра алады [7].

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына арналған Жолдауында айтылған білім беруге қатысты мәселелер бәрімізді де бейжай қалдыра алмайды. Қазақстандағы әрбір ұрпақтың ертеңгі күні дүниенің төрт түкпірінде өзінің қалаған ұнатқан және қоғамға пайдалы ойлар мақсатта еркін еңбек ете алатын болуын Елбасымыз қадап айтты. Өркениетке бұрған еліміздің жастары — ертеңгі мемлекет тірегі. Қоғамға да ең басты керегі — елдің ертеңіне деген сенім мен үміт. Сол тірек нық та, берік, сенімді болуы үшін бәсекеге қабілетті мамандар дайындау үрдісі арнайы және орта мектептерден бастау алмақ. Қазіргі заман талабына сай білім сапасын арттыру жолында мұғалімдердің құзыреттілігін қалыптастыра отырып, кәсіби дәрежелерін заманауи технологияларға сай көтеріп, дамыту еліміздің білім беру саласындағы басты мақсаты.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. — Алматы, 2010. — 6-б.
- 2 Бакирбекова А.М., Жолбасарова А.Б. Қазақстандағы білім беру жүйесін жетілдіру: [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: <http://martebe.kz/bilim-beru-zhuiesin-zhetildiru>.
- 3 Нұрмашиқызы А. Қатысымдық құзыреттілік мәселесі туралы // Білім. Образование. — 2008. — № 6. — 32–33-б.
- 4 ҚР Білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы // 07.12.2010. — № 1118. — Жарлығы.
- 5 Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан–2050» Стратегиясы — дамыған мемлекеттің жаңа саяси бағыты»: Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан. — 2012. — 17 қаңт.
- 6 Барлыбаева Р.Д., Барлыбаева Л.Е. Инновациялық оқыту — сапалы білім берудің кепілі. — Ақтөбе, 2013. — 23-б.
- 7 Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты: [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: <http://el.kz/m/articles/view>

А.И.Сыздыкова, С.С.Ташетова

Использование современных технологий — необходимое условие в подготовке компетентных специалистов

В статье рассмотрен содержательный аспект применения современных технологий в процессе подготовки будущих специалистов. Показана их роль в формировании навыков, умений, знаний, чувства ответственности, а также компетентности выпускников вуза. Поскольку образование и наука являются показателем цивилизации человечества, авторы статьи, рассматривая данную проблему, старались изложить свою точку зрения и подчеркнуть актуальность данного вопроса в учебном процессе организации образования.

A.I.Syzdykova, S.S.Tashetova

The importance applications modern of technology in the preparation of competent experts

The article discusses the importance of modern technology in the preparation of competent professionals. It is also argued that, based on the use of modern technology in the formation of professional competence, professionals must possess qualities such as knowledge, skills and responsibility. The development of science and education — is the growth of human civilization, so the consideration of the author of modern technology makes it possible to determine the urgency of this problem and to show the extent of its importance for the educational process as a whole.

References

- 1 «The Education» Act of the Republic of Kazakhstan, Almaty, 2010, p. 6.
- 2 Bakirbekova A.M., Zholbasarova A.B. *Improving the education system in Kazakhstan*, [ER]. Access mode: <http://martebe.kz/bilim-beru-zhuiesin-zhetildiru>
- 3 Nurmashkyzy A. *Bilim. Education*, 2008, 6, p. 32, 33.
- 4 *State Program for Development of Education of the Republic of Kazakhstan for 2011–2020*, 2010, December, 07, 1118, Decree.
- 5 Nazarbaev N.A. «Kazakhstan – 2050» *Strategy of development of a new political course of the country — Epistle to the people of Kazakhstan — Sovereign Kazakhstan*, 2012, Yauanare, 17.
- 6 Barlybaeva R.D., Barlybaeva L.E. *Innovative Learning — a guarantee of quality education*, Aktobe, 2013, 23 p.
- 7 *The purpose of modern education system*, [ER]. Access mode: <http://el.kz/m/articles/view>

Zh.M.Kultanova

*Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: timewise_2008@mail.ru)*

New approaches and principles in foreign language teaching

The article deals with the basic approaches and methods in foreign language teaching. The approaches are rather new and deal with the basic components of the methods, with their positive and negative aspects. It is told about the main approaches like communicative and conscious approaches, oral integrated and multimedia approaches, differentiated and integrated instruction; it is given the goal of language teaching and what motivation in foreign language learning is. The author considers the next principles of foreign language teaching like the principle of conscious approach, principle of activity, principle of differentiated and integrated instruction and others.

Key words: methods and approaches, methodology of foreign language teaching, principle of individualization, the goals of language teaching, motivation, mechanical and cognitive adoption, pupil's consciousness, to ensure activity, cognitive style, positive motivation in learning, concrete and analytical learning style.

During the twentieth century, different methods have resulted from different approaches to language and language learning, and also to the influence of fields such as sociology and psychology on the study of language. Let us now turn to the major approaches, teaching methods and theories on language acquisition that are in use today and examine them according to how they reflect their methodology.

Communicative Language Teaching Approach has its origins in two sources. First, the changes in the British and American linguistic theory in the mid-late sixties and secondly, changes in the educational realities in Europe. Therefore teaching traditions until then, such as Situational Language Teaching in Britain and Audiolingualism in the United States started to be questioned by applied linguists who saw the need to focus in language teaching on communicative proficiency rather than on mere mastery of structures.

Meanwhile, the role of the European Common Market and the Council of Europe had a significant impact on the development of communicative language teaching since there was an increasing need to teach adults the major languages for a better educational cooperation. In 1971 a system in which learning tasks are broken down into «units» is launched into the market by a British linguist, D.Wilkins. It attempts to demonstrate the systems of meanings that a language learner needs to understand and express within two types: nominal categories (time, sequence, quantity or frequency) and categories of communicative function (requests, offers, complaints) [1]. The rapid application of these ideas by textbook writers and its acceptance by teaching specialists gave prominence to what became the Communicative Approach or simply Communicative Language Teaching. Within a theory of language, at least three different theoretical views provide current approaches and methods in language teaching.

The first, **the structural view**, is the most traditional of the three. Within its theory, language is a system of structurally related elements for the coding of meaning, and is defined in terms of phonological and grammatical units, grammatical operations and lexical items. Some methods have embodied this particular view of language over the years. Thus, audiolingualism, and contemporary methods as total physical response and the silent way, share this view of language. Supporters of this view are linguists such as Edward Sapir and Leonard Bloomfield within a tradition on structuralism although they follow different lines, thus anthropological and linguistic respectively.

From the second, **the functional view**, language is seen as a vehicle for the expression of functional meaning. A main tenet within this view is the notion of communication within a theory that emphasizes the semantic and communicative dimensions rather than merely the grammatical characteristics of language. Content is also organized by categories of meaning and function rather than by elements of structure and grammar.

The third, **the interactional view**, sees language as a vehicle for the realization of interpersonal relations and for the performance of social transactions between individuals. Its main tenet is the creation and maintenance of social relations focusing on the patterns of moves, acts, negotiation, and interaction found in conversational exchanges [2].

We saw in the preceding sections the relationship between method and approach. Within the study of language different methods resulted from different approaches as responses to a variety of historical issues

and circumstances. Since ancient times, linguists and language specialists sought to improve the quality of language teaching, elaborating principles and theories that came into force from the nineteenth century on. Linguists such as Palmer, Skinner, Chomsky, and Krashen among others have contributed to this development of present-day approaches which developed in current methods.

We see almost daily in our classroom a learner with high quantitative and analytical intelligence that is not guaranteed success in language learning. Further, many of our brightest and fastest language learners may even show relatively low levels of ability in quantitative and analytical types of reasoning. Research by H.Gardner, based in part on previous findings by L.S.Vygotsky, has challenged the traditional notions regarding what aspects of personality make us «smart». Gardner proposes some types of personal capability that, in his view, better define those complex cognitive, physical, and social interactions which determine the intelligence and abilities of a human being. These categories are: verb linguistic intelligence, professional intelligence, musical intelligence, logical intelligence, interpersonal self-knowledge intelligence [3].

The article is designed to help foreign language teaching professionals to see the concept of intelligence in a new light in order to broaden its traditionally narrow definition and develop awareness of learner differences, with the goal of introducing classroom approaches and techniques that will better meet the needs of individuals within the learning collective.

Experienced language teachers know that individual learners have distinct sets of personality characteristics which determine their talents, abilities, and preferences in language learning: some learners are «quick», some are thoughtful, and some love to work independently, others requires explanations, guidance, and constant attention from the teacher [4]. That's why we must use the most effective teaching methods and aids at our disposal. Role-plays, projects, video situations can greatly widen our horizons of creativity within the suggested methods. Nowadays the whole ELT community is entering a new stage of interactive learning by means of new technologies. We give the preference to using ESP educational role-plays and projects. The system of **role plays** is a valuable approach because it is very motivating and integrates all the language skills. It encourages the students to work independently and together and involves genuine communication. It takes language learning out of the classroom into the real world. More over ESP role-plays take an opportunity of using performances in the learning process. This method encourages cooperation and sharing of the ideas and skills within the group. In the present article we attempt to seek answers to a number of questions relating to the role of role-play activities in the ELT classroom. They are: why are these activities useful? What goals are to be set and results obtained? What kinds of plays to choose? What hidden obstacles prevent a performance from being a success?

As any good teacher knows, all students don't learn in the same way. In addition, it is common for a class of students to have a variety of levels in any particular subjects. Teachers need to use different teaching methods in order to reach all students effectively. A variety of teaching strategies, knowledge of student levels and an implementation of which strategies are best for particular students can help teachers to know which teaching methods will be most effective for their class.

The first step to choose a teaching method is to assess the students. This assessment can be formal or informal. Formal assessments include standardized tests, tests from the textbook or curriculum being used, or teacher-created tests. These assessments can give you an idea of the previous instruction that the students have received as well as their academic level. The students in your class may have undergone various teaching methods and qualities of instruction [5].

Informal instruction is as the name suggests much less formal. Good teachers know their students. If you have been teaching a particular group of students for some time, you probably already know quite a bit about their interests, ability levels and learning styles. If the group of students is new to the teacher, he can make a point of asking them, individually or in a group, about their interests and academic strengths. Depending on the age of the children, they may also be able to write about this, or answer some form of questionnaire about their hobbies, interests, previous instructions, strengths and weakness. Students generally enjoy talking about themselves and having their teacher get to know them well, as it makes them feel special, as well as directing you in choosing your teaching methods.

Direct instruction is the most common form of instruction. This is the lecturing method of teaching. Many teachers use this teaching method almost exclusively as it is considered the simplest and you can cover large amounts of material in a short period of time. However, it is not the most effective teaching method to reach all students, especially younger ones who often need a more engaging, hands-on strategy in order to learn effectively. In addition, it is hard for teachers to tailor instruction to students at different levels.

Inquiry-based learning is a teaching method based on the scientific method. This teaching method can be used for virtually all subjects. Using inquiry-based learning takes a lot of time, energy and planning, but it is often very effective. Students practice problem solving and critical thinking skills to arrive at a conclusion. This teaching method is extremely student-centered and student-directed and can be modified for students at any level, reaching them where they are. Teachers will generally need to start by modeling the process to the students.

Cooperative learning is another teaching method that is considered highly effective when done correctly. With cooperative learning students are put in small groups to work together. They are usually not grouped by ability, but put in a group with children at a variety of levels. The students are then given tasks to accomplish together. Teachers may need to monitor these groups carefully, to make sure they are staying on task and that all students are participating. This form of instruction also lends itself well to differentiation, because the teacher can assign specific tasks to children at different ability levels.

One more common teaching method is to teach **information processing strategies**. While it is often advisable to have students really understand the teaching methods and approaches and not just memorize facts, there are some cases when facts need to be memorized. Facts and concepts may also need to be grouped or organized in order to facilitate better understanding. That's why teachers can use various methods and approaches to help students with memorization or they can use graphic organizers, mind maps, story webs or other ways to represent information visually [6].

Task-Based Method. It's typically based on three stages:

- pre-task phase — introduction of topic/task/new words by the teacher
- task-cycle — task — students do the task
- planning — students prepare report to class
- report presentation
- language focus — analysis of new features and practice.

The aim is exploring, listening and speaking. It's based on self-teaching. Grammar is explained afterwards. The teacher is advisor and initiator; the students are explorers and investigators.

The Lexical Approach. The aim is to build learner's lexis, to draw learners' attention to lexical units and their use of lexical units. Grammar is not stressed very much, just observation, hypothesis and experiments.

Lexical units/vocabulary is divided into four groups — *words, collocations, fixed expressions and idioms, semi-fixed expressions*. Mother tongue is used in translations.

Learners are encouraged to participate fully in lessons through speaking, listening, noticing and reflecting.

Classroom procedures involve:

- teaching individual collocations
- making students aware of collocations
- extending what students already know by adding knowledge of collocations
- storing collocations through encouraging students to keep a lexical notebook.

There are plenty of teaching methods and approaches but these are the most common. If the teacher finds the best teaching method for a particular group of students, the students are likely to learn more quickly and be more engaged. In addition, using a variety of teaching methods will keep children from being bored and help them encounter the information in new and exciting ways.

The method of presentations and explanations, so common for classroom activities, is of much help. As for multi-media in the performances colourful and funny posters are also employed as an aid in grasping the meaning of unknown words. Slides and recordings are used as a mean of further explanations. The only thing is a technique has to be dealt with very carefully, not to overburden the plot. Music and songs accompanying acting help the audience to relax [7]. So, project work and role-plays motivate the learners, organize class, stimulate the practice, help to design the materials and collate information, and assemble the end-product (presentation in public).

The teacher's role is to be the motivator, helper, and adviser to watch and see that the groups are working effectively together, that the tasks are being shared out equally, that class time is being used efficiently.

On the other hand, the teacher might reverse the procedure and introduce some elements into a play to be drilled by actors during the preparatory period — unless those performances are considered as 4–6 minutes activities.

Next step is to choose the right kind of a play and to transform the text into a play, using two models.

In order to conduct a game successfully, it is necessary to pay attention to the peculiarities of the educational project and a role of a teacher in project.

We consider the educational project to be an active and research method, which takes much time to produce an end-product. Project work may be divided into some stages. They are:

Motivate the learners. It means that at the beginning stage of the project work the teacher explains the learners what the project is. He gives them necessary information about project. He tells them that a project is a group activity. He gets them excited about the idea, the topic and what they know already and what they will have to find out.

Organize class. It means that they decide on the size of group and divide the class up of 4–5 learners in each group.

Practice. It means that the project takes much time to produce. The learners cannot do a project in one lesson. It might take several lessons or the teacher may ask the learners to work on the project after lessons. It means that the learners have to practice any language skills they may need — perhaps question's forms (for questionnaires and interviews), letter writing, using reported speech, etc.

Collect the information. It means that a project involves research. Learners will have to read books, ask questions, find out information, and do questionnaires outside the room. This information will form the basis of the project.

Collate the information. In groups prepare all the material they will need for the project.

Assemble the end-product — put the product together (working in groups) and make the presentation in public.

Educational project as a method of English learning is closely connected with the problem of developing the teacher's project culture, concerning to the formulation of goals, selecting ESP materials and situations of professional profile, spheres of future specialist's activity and all the stages of project work [8]. They are: *motivate the learners, organize class, practice, design the materials, collect and collate information, assemble the end-product (presentation in public)*.

The methodology of foreign language teaching is based on fundamental principles of didactics:

- The Principle of Conscious Approach;
- Communicative Approach;
- Differentiated and Integrated Instruction;
- Visuality;
- Individualization etc.

The main purpose of all the methods is to learn how to communicate. It is very important to learn how to make a good question. The focus is upon using language to communicate.

Communicative Approach, for instance, is much more student-oriented. Learning and acquiring grammatical rules is not enough to communicate in real life situations. If we put the students in such kind of situation, we would be surprised how he or she will become confused. Learners should be able to go abroad and to speak fluently without fear of making mistakes. They need to be able to survive in a variety of everyday situations. Communicative approach seeks to personalize and localize language and adapt it to all the interest of students. Learning only grammatical rules without communication in real situations is meaningless. Using slang words is also very useful because it is used in communication between ordinary people, even as informal language. We can talk about three aspects of communicative approach: *communicative competence, interaction between users of language and their environment and language strategies that are being used in foreign language leaning*.

The term *communicative competence* has been used primarily by two linguists, Campbell and Wales. The most important element for developing communicative competence is teacher. He or she has to find appropriate ways to motivate their students. Motivation relates to engage students, but also includes confidence building. If the teacher creates a pleasant atmosphere in the auditorium, students will be more interested to contribute the quality of the lesson. Teachers should allow their students to do exercises in pairs or groups and to check their answers between them first, and then in front of the entire class. Of course, communicative approach is not just limited or oral skills. Reading and writing skills also need to be developed to promote students to be confident in all four skills of speech activities [9].

There are the best ways how to use communicative approach in classes:

- communicative approach seeks to personalize and localize language and to adapt it to students and their interests, for instance, usage of topics students are already familiar in their own language and motivates them and it leads to more active participation;

- communicative approach seeks to use authentic resources that are more interesting and motivating. Newspapers and magazine articles, poems, discussions, essay writings, Power Point Presentations can be successfully used in variety of ways.

What is the goal of language teaching?

Communicative language teaching or CLT sets as its goals to teach the communicative competence. We will first compare this term with the term of grammatical competence. Grammatical competence refers to the knowledge we have of a language that accounts for the ability to produce sentences in a language.

Communicative competence includes the following aspects of language knowledge:

- know how to use language for a range of different purposes and functions;
- know how to vary the use of language according to the setting and the participant;
- know how to produce and understand different types of texts (narratives, reports, interviews, conversations);
- know how to maintain communication despite having limitations in one's language knowledge (through using the different kinds of communication strategies).

Communicative practice refers to activities in using language within a real communicative context is the focus where real information is exchanged. Exercise sequences in many CLT course book take students from mechanical and meaningful to communicative practice.

One of the most important questions for every teacher is how to motivate students. The focus on passing the exam is not always enough. Motivation relates to engage students but also includes confidence building. If there is trust and support in the classroom then students are more likely to contribute. For example, teacher can allow pair-checking of answers before open-class checking occurs to include an opportunity for students to discuss a topic in small groups before they speak in front of the whole class.

Communicative method or CLT is still at its beginning. It is very hard to teach someone to communicate in foreign language than to learn him or her to read and to write on that language. Are teachers ready to do this responsible job on an adequate way? Do they have a support? Do they have all the equipment they need to get to the goal? Grammatical method is not enough to communicate with a native speaker of English or any other foreign language. Communicative method including grammatical and some others can help teachers to improve their skills and to help their students to communicate and to speak fluently some foreign languages.

Analyzing the theoretic basis of the foreign language teaching, one could find certain specific terms, so it might be useful to elaborate a little bit its underlying principles which are very frequently linked to the approach to a foreign language. These can also can be bewildering if the character of the relationship between them is not precisely defined, so it can remains not clear whether they complement or obliterate each other or perhaps create a dialectic accord. The most popular approaches in contemporary foreign language teaching are the oral speech in addition to integrated, multimedia and functional approaches.

The Principle of Conscious Approach

It is one of the leading principles, because conscious learning plays an important role in the knowledge of language, enlarges intellectual capacities of learners and helps to understand new concepts and express new ideas in the target language. This principle also implies comprehension of linguistic phenomena by learners through the medium of dialect and the arrangement in sentence patterns graded in difficulties with the emphasis on some essential points. The Principle of Conscious Approach ensures purposeful perception and comprehension of the material, its creative absorption and retrieval of information from the learner with a certain degree of teaching method.

In FLT it is sometimes reasonable to help learners assimilate language rules rather than wait until they make the rules according of speech activity. The teacher's task is not to put this hard work on the learner's hands but to facilitate the process of rule learning and to practice it in real-life situations. The conscious approach to FLT implies the use of the dialect when it helps students to better understand certain grammar rules. The knowledge of a FL means that it is necessary to acquire the ability of establishing direct associations between concepts and their means to expression in the target language. Visual applies and verbal contexts help students know what they speak, watch and read. Initially, when the student studies a FL the words

of this language are often associated with the words of the mother tongue. However, thanks to constant practice, the intermediate link with the list of words comes into the students' consciousness directly in connection with the concepts they express. Thus, we may conclude that to master a foreign language, students must have a lot of practice in four skills: listening, speaking, reading and writing.

The Principle of Activity

The didactic Principle of Activity presupposes a constant accumulation of knowledge and active participation of learners in the process of instruction. In FLT we usually differentiate between intellectual, emotional and speech activities also conditions to master the language. The intellectual activity can be obtained through guesswork, problem-solving questions, reading texts with their subsequent interpretation. The activities take place when students are pleased with work they perform, when are ready to study the language. Speech activity appears during oral communication and is largely due to the intellectual and emotional activities. To enhance the activity it is necessary to intensify the learning activity of students. Group, choral and collective work like discussion, role-playing, press conference and etc., can achieve these activities.

In foreign language teaching the Principle of Activity is realized through the following steps:

- Students must be taught to think from the outset not in the mother tongue but in the foreign language.
- In the early stages and on, the approach to FLT should be primarily oral.
- Students must, whenever it is possible, speak an act, perform actions and at the same time comment on them.
- Throughout the whole course of instruction, the inductive approach should be adopted: practice precedes theory, since theory is active if it is put to practical use
- Group and choral procedures should be encouraged since they enable all students to participate actively in the classroom.

According to the above-mentioned techniques, the teacher will resort to the general didactic guidelines to ensure activities:

1. Teacher must not correct a students' mistake if they can do it themselves.
2. During the individual interrogation the teacher should address the questions not to the individuals but to the whole auditorium to capture their attention and to ensure students' active participation.
3. Teacher should comment students' marks and always wait for the words of praise rather than look for the faults.
4. Students must be prepared for independent studying.
5. Activeness is largely depends on their interest. It should be sustained by speaking them about possibilities to open up as the result of foreign language studying.

The Principle of Differentiated and Integrated Instruction

Every type of speech activity is characterized by its own set of grammar structures, rules and lexical material. Consequently, we should differentiate between teaching speaking and writing, teaching listening comprehension and speaking, teaching reading and writing, teaching prepared and unprepared speech etc.

The realization of this principle is reflected in sets of instructional methodology which furnish «software» for each type of activity. To acquire skills in reading, mostly periodicals are used. To aquaria grammar skills- books on grammar, reference guidebooks and guides to patterns and usage are recommended. Psychological investigations confirm the idea of interrelation and interaction between types of activity and these relations are of different characters. Consequently, all types of speech activity should be regarded as interrelated parts of communicative process and taken into account while forming the learners' communicative competence.

To realize the principle of differentiated and integrated approach, the following teaching strategies could be recommended:

1. In teaching listening comprehension provide conditions suitable to hearing recorded materials or make learners to take you for a «foreign-language-native-speaker», conduct the lesson in English and translate into the mother tongue only in case of extreme necessity.
2. In teaching speaking mind that the students' speech is correct, logical, developed, variable and relevant to the topic of discussion.
3. In teaching reading differentiate between such teaching strategies as reading aloud, silent reading, expressive reading etc. Students have to find the clues to guess the meaning, to make inferences and to draw conclusions.
4. Teach students to use writing as a means and aims of foreign language teaching, to assimilate teaching materials and master speaking and reading. The teaching process can also be done in integrated way-all

types of activity like listening, speaking, reading and writing are developed simultaneously with regard to their interaction.

The Principle of Visuality

The Principle of Visuality or ostensive principle is realized in direct and visual methods of semantic representation or explaining meanings, in the demonstration of teachers' object pictures and activities wherefrom the students infer the meanings of words and expressions used. Visuality in methodology of FLT creates favourable conditions for sensual perceptions and brings another reality in instructive and educative process. This kind of principle is considered to be one of the main methodological principles especially now that the instruction pursues practical aims. The implementation visual applies develops the students' habits of speech and enhances the emotional influence of visual perception. Most teachers see the need for making use of oral and visual aids in one form or another to help students through imagination to an experience beyond the reach of the auditorium.

Visuality as applied in FLT is of two kinds:

1. Material or ostensive, consisting of the demonstration of object and activities;
2. Graphic, consisting of pictures, tables, diagrams, charts etc.

Visual or ostensive applies play an important role in FLT. Comprehension skills are formed and developed by listening to the native speakers or authentic recorded materials. Visual preparations as texts or illustrations can supplement the oral visuality.

The development of habits and skills of connected speech is almost impossible without an extensive use of visuality which helps to model a communicative situation, stimulates monologic, dialogic and dialogue speech. The development of reading skills can also be achieved by the helping of oral and visual teaching aids.

There are the following recommendations which can be realized the Principle of Visuality:

1. Teaching a foreign language use auditory materials to ensure listening comprehension.
2. Use audio and visual materials and encourage the students to work with all the materials in the language laboratory and independently at home.
3. Use visual materials extensively: select bright pictures, illustrations in teaching speaking.

The Principle of Individualization

This kind of principle takes into account on students' individual peculiarities, their background knowledge, what they know sphere of their interests and cognitive styles. Cognitive styles have been defined as characteristic mental and psychological behaviours that «serve as relatively stable indicators of how students perceive, interact with and respond to the learning environment». Cognitive styles can be thought of as predispositions to particular ways of approaching studying and intimately related to personality types. Differences in students' cognitive styles reflect the different ways of students to respond the studying situations [10]. Teachers have to deal with a wide range of their students. Some students can be managed easily and flexibly, others require more attention and still others prefer a certain degree of freedom in choosing the methodic of teaching. Consequently, teachers need knowledge of psychology to realize the principle of individual approach to organize all the instructions and manages more successfully. Michael West suggests a different classification where four different types of students are characterized by the following learning styles:

Concrete learning style. Students use active and direct means and processing information. They are interested in information that has immediate value. They are curious, spontaneous and willing to take risks. They like variety and the constant change of pace. They dislike routine learning and writing tasks, but prefer verbal and visual experiences.

Analytical learning style. Students possessing this style are independent, they like to solve problems and enjoy looking for the ideas and developing principle on their own. Also students prefer logical, systematic presentations of new didactic topics with opportunities to follow up their ideas. Students with analytical learning styles are more serious, push themselves harder and are vulnerable to failure.

Communicative learning style. Students with a communicative learning style prefer a social approach for studying. They need personal feedback and interaction, they study well and they like conducting discussions and group activities.

Authority-oriented learning style. Students with authority-oriented learning style are more responsible and dependable. They like a need structure and sequential progressive skills. They relate well to a traditional auditorium. They have clear instructions and know exactly what they are doing.

Here are some recommendations of the Principle of Individualization in FLT:

1. Make up a methodological character of the auditorium describing all the features and personal characteristics. It is greatly facilitate the management of instructional and educative processes.
2. Students have to assimilate teaching material, help those students who need the guidance, use differentiated tasks, handouts and clues.
3. Organize works in small groups using the knowledge of each students to communicate together and get into contact to perform the task.

It is common to say that higher education and research are a moving force for innovations and country development. Universities are to prepare professionals like engineers, managers and scientists with a high level of knowledge in modern technology, particularly students whose major is among the natural sciences like physics, chemistry, biology, archaeology, astronomy etc., social sciences with psychology, sociology, history, law and politics, and foreign languages. Most of these sciences deal with given principles and approaches; they create a learning environment that fosters of the development of students' foreign language skills and abilities [11].

Researchers highlight the following benefits of all the approaches and principles. They stimulate interest in cognitive activity, foster persistence for goal achievements, develop concentration, contribute to creative skills development, and teach abilities to formulate the problems, provide opportunities for foreign language communication and teach students to overcome the language problems independently, help overcome problems arising in the process of communication.

Coming to conclusion, given approaches and principles contributes to the tasks' solutions, provokes thinking and reasoning, and trains to students to seek solutions to problems. New approaches in FLT presuppose tasks connected with real life and reproduction of situations similar to ones that the students experience in studying.

References

- 1 *Wilkins D.* Communicative Methodology in Language Teaching. The Roles of Fluency and Accuracy. — Cambridge: Cambridge University Press, 2001. — 500 p.
- 2 *Артемяева О.А.* Активизация познавательной деятельности студентов на основе преподавания в изучении иностранного языка. — М.: Просвещение, 2009. — 197 с.
- 3 *Gardner H.* Principles Language Learning and Teaching. — Cambridge: Cambridge University Press, 2008. — P. 59–66.
- 4 *Richard J., Rodgers S.* The Nature of Approaches and Methods in Language Teaching. — L., 2007. — P. 14–30.
- 5 *Китайгородская Г.А.* Методика интенсивного обучения иностранным языкам. — М.: Высш. шк., 2005. — 43 с.
- 6 *Молчанова Ю.Е.* Интеграция ролевой и проектной деятельности в преподавании иностранного языка. — Л.: РГПУ им. А.И.Герцена, 2008. — С. 219–222.
- 7 *Rivers W.* Teaching Foreign-Language Skills. — Chicago: The University of Chicago Press, 2004. — P. 56–69.
- 8 *Krashen S., Terrell T.* The Natural Approach: Language Acquisition in the Classroom. — Oxford: Pergamon, 1996. — 54 p.
- 9 *Миролюбов А.А.* История отечественной методики обучения иностранным языкам. — М.: Ступени, 2012. — С. 88–112.
- 10 *West M.* Approaches and Methods in Language Teaching. — Cambridge: Cambridge University Press, 2012. — P. 88–93.
- 11 *Пальчевская Е.С.* Проблемы подхода к решению в обучении иностранным языкам // Молодой ученый. — 2015. — № 3. — С. 115–117.

Ж.М.Құлтанова

Шетел тілін оқытудың жаңа тәсілдері мен әдістері

Мақалада шетел тілін үйрендің негізгі тәсілдері мен әдістері және қазіргі заманға сай әдістемелік компоненттер, жағымды және жағымсыз қырлары қарастырылған. Автор басты тәсілдерді, сондай-ақ коммуникативтік және когнитивтік, ауызша интеграцияланған және мультимедиалық, сараланған және кешенді оқыту тәсілдерін сипаттаған. Сонымен қатар саналы көзқарас, белсенді және интеграцияланған әдістер, айқындық және қолжетімділік, одан басқа қағидалар жан-жақты талқыланған.

Ж.М.Култанова

Новые подходы и принципы в обучении иностранному языку

В статье рассматриваются основные подходы и методы в обучении иностранному языку, новые принципы с основными методическими компонентами, с их положительными и отрицательными аспектами. Автором выделены новые подходы, такие как коммуникативные и познавательные, устные интегрированные и мультимедийные подходы дифференцированного и комплексного обучения. Показаны принципы в обучении иностранному языку: принцип сознательного подхода, принцип деятельности, принцип дифференцированного и комплексного обучения, принцип наглядности, принцип доступности и многие другие.

References

- 1 Wilkins D. *Communicative Methodology in Language Teaching. The Roles of Fluency and Accuracy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, 500 p.
- 2 Artem'yeva O.A. *Activation of cognitive activity of university students in learning a foreign language on the basis of FLT*, Moscow: Prosveshcheniye, 2009, 197 p.
- 3 Gardner H. *Principles Language Learning and Teaching Cambridge*, Cambridge University Press, 2008, 59–66 p.
- 4 Richard J., Rodgers S. *The Nature of Approaches and Methods in Language Teaching*, 2007, 14–30 p.
- 5 Kitaygorodskaya G.A. *Method of intensive training of FL*, Moscow: Vysshaya shkola, 2005, 43 p.
- 6 Molchanova Yu.E. *Integration of Play and Project Activities in FL*, Publisher RGPU named after A.I.Gertsen, 2008, 219–222 p.
- 7 Rivers W. *Teaching Foreign-Language Skills*, Chicago: The University of Chicago Press, 2004, 56–69 p.
- 8 Krashen S., Terrell T. *The Natural Approach: Language Acquisition in the Classroom*, Oxford: Pergamon, 1996, 54 p.
- 9 Mirolyubov A.A. *History of Russian methods in foreign language teaching*, Moscow: Stupeni, 2012, 88–112 p.
- 10 West M. *Approaches and Methods in Language Teaching*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012, 88–93 p.
- 11 Pal'chevskaya Ye.S. *Young Scientist*, 2012, 3, 115–117 p.

T.N.Maximenkova

*Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: tanyasapr@mail.ru)*

Peculiarities and ways of training consecutive translation and interpretation

In article reveals the features of consecutive translation and interpretation. The purpose of the article is to define the ways of training consecutive translation and interpretation for development of technical, language, speech and communicative abilities of future translator or interpreter. As this type of the translation is characterized by single acoustical perception of a source text, complexity of storing, the set of exercises, for development of skills of a speech compression and speech expansion, the descriptive translation, generalization, the antonymy translation, compensation is presented in the article.

Key words: consecutive translation and interpretation, training, training activities, translation and interpretation skills, interpreter, native language, foreign language.

In the terms of fierce competition in labor market, developments of scientific and business contacts with foreign countries domestic experts have to be competent, competitive, and capable to work at the level of modern international standards. At this stage of society research development in the field of the translation and interpretation and training in different types of the translation become more and more urgent as the translation promotes globalization of mankind. Society is in great need of translators and interpreters in the sphere of professional communication, namely in oral bilateral translators.

It is known that translation or interpretation is a transformation of the message in source language into the message in target language. The most essential section lies between interpretation and translation. Interpretation is a type of the translation at which the target text and its translation act are of an unstable form [1; 13]. Process of interpretation is limited by a rigid temporal framework. Distinguish some types of interpretation: simultaneous interpretation, sight translation, municipal translation, consecutive interpretation (unilateral and bilateral). The oneway translation and interpretation assumes translation implementation only from a foreign language into the native, and vice versa translation is made from the native language into the foreign (as a rule, the translation of a native speaker). In modern international translation practice this option is considered priority. When performing consecutive interpretation the interpreter originally perceives a piece of someone else's speech and after a while reproduces it in translation. In the Russian market of the interpretation demand for bilingual interpretation when all performances from a foreign language into native and from native into the foreign are carried out by the same interpreter prevails [1; 14].

The analysis of special literature on this problem testifies that for implementation of consecutive interpretation it is necessary to create professional translation competence of this type of the translation which components are (1) basic, (2) technological and (3) professional and personal components. Proceeding from professional requirements to the interpreter making bilingual translation we developed recommendations for training in oral bilingual translation.

The basic component includes knowledge, skills and abilities which are necessary to perform oral bilingual translation or interpretation — language knowledge, knowledge of the translation, and also knowledge of culture of the countries of a native and foreign language. The skills and abilities which are a part of a basic component of professional translation competence are translation skills and abilities (skill of switching, ability of a deverbalization, ability of a goal-setting), and also communicative abilities in oral speech [2; 31–34]. Therefore, when training consecutive translation and interpretation it is necessary to expand a stock of language and regional geographic knowledge, to seize the main speech genres and the main text types, both in native, and in a foreign language.

Consecutive translation and interpretation is carried out by means of the acoustic analyzer, and the initial and output messages are divided into periods. This type of the translation or interpretation is characterized by single acoustical perception of a source text, complexity of storing, respectively, the set of exercises on development of a listening skills includes interpretation of a sound recording, transfer dictation, exercises of precision words aurally [3]. The purpose of these exercises is the development of the following abilities:

- technical — ability aurally to distinguish phonologic couples and intonational shades;
- language — knowledge and perception of grammatical structures and lexicon aurally;

- speech — ability to correlate sounding to meaning;
- communicative — ability to understand sound meaning of the speaker.

As the task of the bilateral interpretation consists of reproduction of a fragment of the text in other language, without distorting the contents and keeping style of the speaker, it is necessary to develop professional memory and ability to remember considerable pieces of the contents by ear (contents, but not its expression in original language) by means of mnemonic receptions and when doing exercises in visual perception of the text counting and exercises in a complex modeling.

As criteria of successful consecutive translation and interpretation is the accuracy and high speed of the translation or interpretation. Interpretation is considered adequate if it transfers a form and an essence of the original not less than to 80–90 %. Speed of the translation has to equal speeds of the speaker's speech. Pauses between the speech of the speaker and the speech of the interpreter should be reduced to a minimum [3].

When doing interpretation working conditions of the interpreter are of particular importance. To the factors complicating implementation of consecutive translation or interpretation it is possible to refer speech of the speaker; the short, incomplete remarks calculated on special knowledge of the interlocutor, simultaneous remarks of several persons, precise lexicon.

The technological component of professional translation or interpretation competence means possession of techniques of the interpreter and interpretation skills and abilities (skill of speech transformations, skill of search for keywords (key sites of the text), ability of a speech compression, ability to apply complex types of transformations) [2; 35–38]. For successful performance of consecutive translation and interpretation it is necessary to develop skill of switching on different types of coding by means of exercises with numerals, sight translation, exercise on creation of associations. Important when training oral bilateral translators are exercises in transformations, a micro rendering, transfer retelling, and also paragraph and phrase transference for development of skills of a speech compression and speech expansion, the descriptive translation, generalization, the antonymy translation, compensation, as get consecutive interpretation switching in time from one language for another and oral registration of the translation.

The professional and personal component includes moral and ethical qualities of the interpreter, and also culture and rate of his speech. The interpreter should know «the moral code of the interpreter» [4] and rules of situational behavior which assume its full adaptation to a situation in which it appeared. The firm rule is the following: being in an interpretation or translation role, the interpreter has to be imperceptible as the personality, not to distract on himself attention, its task — to work with a transfer link of information [5; 28]. Non-compliance with professional ethics can entail emergence of the conflicts.

The set of exercises on working off of technology of oral speech directed on ability of formation accurately and clearly to express thoughts in a foreign language, contains exercises in a variation of the statement, the exercises directed on the prevention of a literal translation, rhetorical exercises (etiquette formulas) [4].

The standard of speech of the interpreter is characterized by beautiful registration of a target text: grammatical (word order), lexically, stylistically (correct selection of words) and intonationally. It is necessary to pay attention when training to such qualities of the speech, important for the translator, as linearity, articulation purity, comfortable intonation, a pleasant voice, absence in the speech of «litter». All strategy of training consecutive interpretation is directed to formation of ability of fast interlingual broadcasting. Time of sounding of a target text has to correspond approximately to time of sounding of the text of the original [2; 40].

Thus, while training specialists, making oral bilingual translation, it is necessary to improve, first, earlier created communicative skills and abilities, to develop and form the translation skills and abilities entering a basic component of professional translation competence. Secondly, it is necessary to pay special attention to improvement of skills and abilities of bilingual interpretation, components technological and professional and personal components of professional translation competence, i.e. skills of audition, storing, coding, decoding, technology of oral speech.

As noted due to interpretation practice, specifics of work of the interpreter are that he often should faces such subject branches from which it is far owing to the arts linguistic education. For this reason experts in the field of training in the translation recommend to broaden constantly the horizons, to try to study as much as possible of special terminology, connected with various branches of production and scientific knowledge. Thus the special attention should be paid to knowledge of the Russian terminology and understanding of an essence of the transferred processes.

Thus, for training of the interpreter huge value to receive experience of special texts interpretation, and also acquaintance with the stylistics and lexicon which is traditionally used in similar texts in Russian that

call conventionality. The target text has to contain the cliché and terms traditional for the texts of the same genre written in target language.

Further definite we would like to give various examples of activities in interpretation conducted while the classes of consecutive translation and interpretation.

For preparation for implementation of two-way translation or interpretation (accompanying, in public institutions) it is offered to use role-playing games. So, for example, when studying such subject as «Visit to the doctor», one student acts as the foreign patient, another — as the doctor, and the third makes two-way consecutive interpretation. The situation is dramatized: the foreigner suddenly had problems with health, for example, the tooth seal took off and the gum inflamed and he is compelled to address to the dentist through the translator.

After a performance there is an interpretation discussion, identification its weak and strengths. The main complexity of such interpretation is to transfer foreign-language and Russian medical terminology correctly. For studying of special lexicon on occupations discussion of the thematic glossary is carried out, students gain additional background knowledge of the studied subject.

At the translation into a foreign language the usual mistakes connected with word compatibility are among the most frequent mistakes. As marked by E.K.Vyunov, skills of interpretation into a foreign language can be well trained by means of well-known and unloved by many crammings of «topics» [2; 48]. It is also possible to train translated from Russian into English the learned texts at fast speed.

Certainly, learning of the translation and interpretation of set phrases is useful. It is possible to train learning so: the teacher says combinations in Russian, students — in English and vice versa.

For training of skills of consecutive interpretation it is possible to use the following activities as well:

1. Students are offered the audio recording or the video one by fragments lasting about 3 minutes (no more than 5) with the speech in English is shown. A task of trainees is by means of own records to reproduce the speech in Russian. After the student sounded the version of the interpretation of the heard fragment, there is a discussion: whether something was missed, what decisions were successful, whether it was desirable to change something? Then the following fragment of record joins and the interpretation of the other student etc. in on.

2. As for training in simultaneous interpretation with use of the special equipment and booths, the general principle used when training it is possible to call the principle of gradual transition from simple to difficult. This principle is shown in sequence of the following types of exercises:

3. The exercise better known under the English name «shadowing» which consists of as much as possible exact repetition. Too high tempo of speech of the announcer, difficult lexicon, foreign hindrances (foreign talk, noise, bad quality of an audio recording etc.), personal features of diction, existence of accent etc. can represent complexity.

Naturally, it is simpler to repeat after the announcer speaking the native language of the translator therefore from such texts it is necessary to start being engaged with students in these exercises. Nevertheless, it isn't necessary to consider such exercises too simple. The audio recording is usually used, but for the announcer the teacher can act as well. Depending on the equipment available students repeat the text after the announcer in booths, after computers, or in a low voice if the special equipment is out.

The following stage is repetition after the Russian-speaking announcer who is quickly reproducing in advance prepared and written down speech. The written text read significantly differs from more or less spontaneous oral speech: more difficult word combinations, more difficult syntax, a high probability of emergence of precision lexicon are used (figures, dates, proper names, names).

4. Repetition of the foreign-language text after the announcer. The simplified option is to work with the text. It is possible to listen to an audio recording, being guided by the printed-out text. It is possible to use videos with subtitles. Such videos can be found, for example, in YouTube.com video hosting, using a keyword of «shadowing» for search in the site.

Complexity increases if the text of the speech is absent. There is a high probability of that the listening won't be understood or some words will be understood incorrectly, so and will reproduce not that the announcer spoke. This will complicate the task and the tempo of speech, accent, noise, precision and special lexicon etc.

5. The following exercise aimed at the development of skills of simultaneous interpretation is simultaneous interpretation of the speech when the interpreter knows the text. The text is read and translated by all group, difficult moments are worked out up to degree of each phrase understanding. Students offer the vari-

ants of interpretation, the choice of the best option or possibility of several variants of translation is carried out and locates together with the teacher.

After that students carry out simultaneous interpretation with a support of the text individually. It is possible to complicate a task having left some parts of the text not sorted, not translated, excluded from the text of the speech so that the part of information was new to students. So gradually students pass to simultaneous interpretation of the unfamiliar text, though within a certain subject.

Simultaneous interpretation of the unfamiliar text, naturally, is the most difficult educational and practical task. Thus it is important to understand that the interpreter often has opportunity to foresee what the speaker will say about, what subjects will be covered, and sometimes there is an opportunity in advance to study the text of performance.

6. For training of skills of simultaneous interpretation the following type of educational activity can be also used: a certain subject is offered to students. The teacher distributes prepared glossaries with thematically picked up lexicon (vocabulary lists) in advance. The vocabulary is offered and studied previously in common. For presentation and fixing of lexicon, for an explanation of terminology and the phenomena from this or that subject domain it is possible to use any available evident material, a projector, computers, the Internet sites, videos etc.

At home students should prepare competently made report in Russian or English on this subject (it is possible on narrower subject within designated). Besides, students have to make the glossary on a subject of the report; it is desirable to study additional literature on the same subject to fill up the baggage of background knowledge. Proceeding from the educational purposes, it is desirable that the report contained precision information, simple syntax (that in offers there was a direct word order), The recommended report volume is 1 page of the A4 format.

At class one of students reads the report in average tempo of speech. One more student acts as the interpreter making interpretation to the recipient whom the teacher or other student can act. A task of the recipient of the interpretation is to record the mistakes made by the interpreter and then to sound them.

Other students of group carry out simultaneous interpretation in booths for simultaneous interpretation at this time (of course if there is such opportunity).

After the text is read and interpreted, there is a discussion of mistakes by all students of group. In the analysis of the interpretation they discuss if it was clear to the recipient, whether it was well audible to the interpreter, in general and understandable to the recipient. Also word and meaning losses while interpretations are discussed.

The usage by the interpreter of logically finished phrases, offers is among criteria of an assessment of quality of simultaneous interpretation: even if the interpreter didn't understand anything or missed, he has to finish thought logically.

To obtain good skills in interpretation one should have good memory skills and should be able to turn easily from one language into another and the same time transfer the correct idea of the speaker. Here are a few exercises to practice interpreter's memory skills and abilities.

1. Counting. This activity helps to concentrate interpreter's attention and practice memory. The task is to count all the subjects seen by the future interpreter during the day, these may be cars, people, men and women, boys and girls, trees, supermarkets, even the steps made on the way to some destination. The counted numbers should not be written down? They should be memorized.

2. Find the way out. The following activity deals with different abbreviations that may be represented just with number of letters and originally do not have sense (e.g.: HHY, TYR, SSST, etc.). The abbreviations may be both in native language and in a foreign one. The task for the future interpreter is to decode the abbreviation by giving the sentence or the word combination the words of which start exactly with the letters of the abbreviation (e, g.: MMF — Marry Meets Friends).

3. Newspaper rendering. Rendering newspapers help future interpreters to practice skills of attentiveness. The task is to look through the newspaper article (it can be any paper based text) and mark all letter repetitions (e.g.: SS, TT, EE). The texts should be of both native and foreign languages as a good interpreter should be able to master two-way translation and interpretation.

4. Snowball. The following activity deals with practicing memory skills when future interpreters should master memorizing the sentences one after another repeating all the previous ones.

5. Word sack. Future interpreters are offered a number of words. They may be both in native and foreign languages. The interpreters listen to the number of the words and afterwards try to repeat the m in the same order and give the same number of them.

Memory is an essential part of interpreting, but memory training has long been ignored by professional trainers. From the above analysis, it is possible to conclude that memory skills in interpreting could be acquired by effectively designed exercises. With a well-'trained' memory, interpreters are actually equipped with an effective tool for the encoding and decoding information. It is, therefore, advised that institutions of interpreter training include «memory training» in the design of their courses.

After years of control of a prescriptive approaches over translation and interpretation education, possibly time has arrived for a severe alteration within translation and interpretation education methods. Translation and interpretation education should no longer be visualized as a group of system & statements by translation and interpretation teachers to the students as to what strategies may result to a 'skillful' or 'right' translations and what to a 'wrong' and 'incorrect' one. Understanding the importance of decision-making in translations, the translation and interpretation teachers must attempt to key out the actual translational decisions reached by genuine translator under various socio-cultural and ideological scopes around real life and real situations, and teach you the perlocutionary results resulted given by adoption of such conclusions for the students. They should permit the student to choose voluntarily between various alternatives they have at hand, prompting them that they will become responsible for the selections they make. Translation and interpretation teachers should clear up for the students that each translation and interpretation holds its own target decided by its translators and interpreters, and that they may freely pick out the selections that best help their intended objective of translation and interpretation.

Naturally, methods of training in interpretation aren't limited to the listed above exercises, and each teacher will have the methodical ways to achieve good results. Nevertheless, the described exercises are certainly useful, and their efficiency is confirmed by leading experts in area of training the interpretation.

References

- 1 *Алексеева И.С.* Введение в переводоведение: Учеб. пособие / И.С.Алексеева. — М.: Академия, 2004. — 352 с.
- 2 *Цуцьева М.Г.* Обучение военных врачей устному двустороннему переводу в ситуациях выполнения профессиональной деятельности: на материале немецкого языка: Дис. ... канд. пед. наук. — СПб.: РГБ, 2006. — 298 с.
- 3 *Миньяр-Белоручева А.П., Миньяр-Белоручев К.В.* Английский язык. Учебник устного перевода: Учебник для вузов / А.П.Миньяр-Белоручева, К.В.Миньяр-Белоручев. — М.: Экзамен, 2003. — 352 с.
- 4 *Чужакин А.П.* Мир перевода, или вечный поиск взаимопонимания / А.П. Чужакин, П.Р. Палажченко. — М.: Р. Валент, 1999. — 179 с.
- 5 *Алексеева И.С.* Профессиональное обучение переводчика. — СПб.: Ин-т ин. яз., 2000. — 288 с.

Т.Н.Максименкова

Ауызша бірізді аударуды оқытудың ерекшеліктері мен әдістері

Мақалада ауызша бірізді аударманың ерекшеліктері қарастырылды. Мақаланың мақсаты — болашақ аудармашының техникалық, тілдік және коммуникативті іскерліктерін дамыту үшін бірізді аударуды оқытудың әдістерін анықтау. Аударманың бұл түріне негізгі мәтіннің бір мәрте тыңдалуы, оны есте сақтау қиындығы тән болғандықтан, тілдік компрессия мен тілдік өрістету, түсіндірмелі аударма, жалпылау, антонимиялық аударма, компенсация дағдыларын дамытуға бағытталған жаттығулар кешені ұсынылған.

Т.Н.Максименкова

Особенности и способы обучения устному последовательному переводу

В статье рассматриваются особенности устного последовательного перевода. Цель статьи заключается в определении способов обучения последовательному переводу для развития технических, языковых, речевых и коммуникативных умений будущего переводчика. Так как данный вид перевода характеризуется однократным слуховым восприятием исходного текста, сложностью запоминания, автором представлен комплекс упражнений для развития навыков речевой компрессии и речевого развертывания, описательного перевода, генерализации, антонимического перевода.

References

- 1 Alekseeva I.S. *Introduction to theory of translation: Tutorial*, Moscow: Academy, 2004, 352 p.
- 2 Tsutsiyeva M.G. *Training of medical officers in oral bilingual translation in situations of performance of professional activity: on German material: yew. ... edging. пед. sciences*, Saint Petersburg: RGB, 2006, 298 p.
- 3 Minyar-Beloruheva A.P., Minyar-Beloruhev K.V. *English. Textbook of interpretation: The textbook for higher education institutions*, Moscow: Examination, 2003, 352 p.
- 4 Chuzhakin A.P. *Mir of the translation, or eternal search of mutual understanding (s)*, Moscow: R.Valent, 1999, 179 p.
- 5 Alekseeva I.S. *Vocational education of the translator*, Saint Petersburg: University of the Foreign languages, 2000, 288 p.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- Abeltaeva, Zh.E.** — Candidate of pedagogical sciences, Dean of faculty «Musical art», T.Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, Almaty.
- Abilkasimova, G.** — Associate Professor of chair of transport and vocational education, Candidate of pedagogical sciences, Associate Professor, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Akbayeva, G.N.** — Candidate of pedagogical sciences, Head of the department of English and lingvodidaktika, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Atemova, K.T.** — Doctor of pedagogical sciences, Professor, Department «Pedagogical sciences», Kh.A.Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan.
- Ayazbekova, B.K.** — Docent of European and East languages department, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Antontseva, Ye.V.** — Undergraduate of the faculty of foreign languages, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Bazikova, K.M.** — Master of Engineering, Senior Lecturer, Chair of Applied Mathematics and Computer Science, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Bobrova, V.V.** — Ph.D, Associate Professor, Chair Social adaptation and correction teaching, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Ibraeva, A.S.** — Senior teacher of chair European and East languages department, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Issabekova, G.B.** — Master of pedagogy and psychology, PhD student, Department «Pedagogical sciences», Kh.A.Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan.
- Issina, G.I.** — Doctor of philological sciences, Professor of the chair of foreign philology and translation studies, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Kaparova, A.A.** — Undergraduate, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Karenov, R.S.** — Professor of chair of management, Doctor of economical sciences, Professor, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Kazimova, D.A.** — Professor, chair of Applied Mathematics and Computer Science, Candidate of pedagogical sciences, associate professor, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Kitibayeva, A.K.** — MEd, Senior Lecturer, chair of English language and linguodidactics, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Kostina, Ye.A.** — PhD, Associate professor of the English language chair, Dean of the faculty of foreign languages, Novosibirsk State Pedagogical University.
- Kosybaeva, U.A.** — Associate Professor of methods of teaching mathematics and computer science, Candidate of Pedagogical Sciences, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Kopzhassarova, U.I.** — Associate Professor of the Department of English Language and Linguodidactics, Candidate of Pedagogical Sciences, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Kultanova, Zh.M.** — Master of Pedagogical Science, Teacher of English, Department of English Language and Lingua didactics, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Maximenkova, T.N.** — Teacher of department of foreign philology and translation business, master of foreign philology, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Melushova, E.** — PhD, Dr. CSc, of applied languages Faculty of economics University, Bratislava.

-
- Mikhaylova, N.B.** — Director of the International Training center, Düsseldorf, Germany.
- Ramashov, N.R.** — Candidate of pedagogical sciences, Dean of faculty of physical culture and sport, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Serik, M.** — Professor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of informatics, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana.
- Syzdykova, A.I.** — Senior teacher departments of management and quality of education stock Company «National Center of Professional Development «Orleu», Karaganda district.
- Tashetova, S.S.** — Senior teacher departments of management and quality of education stock Company «National Center of Professional Development «Orleu», Karaganda district.
- Tazhibayeva, E.R.** — Senior teacher, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Timoshenko, V.I.** — Teacher of English, Department of the English Language and linguistic didactics, Master of Philology, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Zhakypova, Z.T.** — Undergraduate, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Zhetpishbayeva, B.A.** — Dean of foreign faculty, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Shaykhyzada, Zh.G.** — Master of education, Senior teacher of chair of English and lingvodidakta, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Yakovenko, I.V.** — Master's student, Chair of defectology, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

**2015 жылғы «Қарағанды университетінің хабаршысында»
жарияланған мақалалардың көрсеткіші.
«Педагогика» сериясы**

№ б.

ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ТЕОРИЯСЫ

<i>Абельтаева Ж.Е.</i> Болашақ мамандардың кәсіби-шығармашылық белсенділігін қалыптастырудың үлгісі	4	31
<i>Атемова Қ.Т., Исабекова Г.Б.</i> Қазақ отбасындағы тәрбие жүйесі	3	30
<i>Ахметова Б.Б., Қасқатаева Ж.А.</i> Ақмеологиялық тұрғы негізінде болашақ шетел тілі мұғалімдерінің шығармашылық дайындығын дамыту	1	116
<i>Әбілдина С.Қ., Әсетова Ж.Б., Айдарбекова К.А.</i> Педагогикалық мамандықты дамытудың негізгі бағыттары	1	9
<i>Әділова В.Х.</i> Оқыту технологиялардың кейбір теориялық аспектілері туралы	1	46
<i>Әшімханова С.З., Бектұрғанова А.О., Омарова А.О.</i> Тілдік мамандықтар студенттерінің лингвомәдени құзыреттілігін зоонимдері бар мақал-мәтелдер негізінде қалыптастыру	3	106
<i>Бабаева К.С.</i> Дәрігер-ұстаз қызметінде құзыреттілік бағытының мәні мен маңызы	3	39
<i>Байзақ Ү.А.</i> «Медициналық биофизика» пәнін кәсіби бағыт бойынша оқытудың жалпы қағидалары	2	23
<i>Баймұқанова М.Т., Омарова А.Қ.</i> Әлеуметтік жетімдік мәселесінің психологиялық-педагогикалық аспектілері	1	52
<i>Безденежных Л.В.</i> Шет тілі факультетінің студент-бакалаврлардың педагогикалық мәдениетінің құрылымы	2	58
<i>Белгібаева Г.Қ., Жакенова Ж.Т.</i> Мектепке дейінгі ұйымдардың оқу-тәрбие үдерісіндегі денсаулық сақтау технологияларының ерекшеліктері	2	46
<i>Берді Д.К., Беркімбаев Қ.М., Мұхамеджанов Б.Қ., Пралиева Р.Е.</i> Болашақ химия мұғалімдерін білімді ақпараттандыру жағдайында даярлығын қалыптастыру мазмұны	1	24
<i>Беркімбаев К.М., Орманова Г.К., Раманқұлов Ш.Ж.</i> Білімді ақпараттандыру жағдайында «Оптика» пәнін оқыту үдерісінде болашақ физика мұғалімдерінің шығармашылығын қалыптастыру	2	18
<i>Беркімбаев К.М., Сапарбекова Г.А., Ниязова Г.Ж.</i> Математикалық білімді беруді гуманитарландыру мақсаттары	2	34
<i>Бук К.</i> Неміс тілі сабағындағы есте сақтау мәдениеті: ойлар мен ұсыныстар (Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ жұмысы тәжірибесінен)	1	16
<i>Годфри Т.М. Ринемхота, Ақбаева Г.Н., Әлиева А.З., Китибаева А.К.</i> Тілдік портфель орта мектебінің жоғары сынып оқушыларының коммуникативті мәдениетін дамыту құралы ретінде	2	64
<i>Ғалиева А.Н., Ахметова Г.Б.</i> Мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық тәрбие беру жұмысын ұйымдастыру	3	74
<i>Жетпісбаева Б.А., Шайхызада Ж.Г., Костина Е.А.</i> Тілдік емес мамандықтар студенттерінің шетелдік кәсіби-коммуникативті біліктілігінің құрамдастары	3	5
<i>Жетпісбаева Б.А., Шүнкеева С.А., Есқазынова Ж.А.</i> Қазақстан жоғары оқу орындарында Болон үдерісін жүзеге асырудың мәселелері	3	19
<i>Жылбаев Ж.О.</i> Мәдениетаралық өзара әрекеттесу субъектісі: ықтимал қалыптасу модельдері	1	31
<i>Жылысбаева Г.Н., Нұрділлаева Р.Н.</i> Экологиялық білім берудің педагогикалық негізі	1	92
<i>Зельгер М.</i> «Das Haus-Garagen-Modell» — неміс тілін оқытудағы буынды-аналитикалық тәсіл	2	69
<i>Зенгин О., Қалқабекова Ж.С., Ганюкова А.А.</i> Мектепте ағылшын тілінде биология пәнін оқытуда дәстүрлі және ойын түрінде оқыту әдістемесін қолданудың тиімділігі туралы	1	104
<i>Иманбетов А.Н., Сармантаев А.С., Григоркевич А.А., Бейсенбаев С.К.</i> Мектептегі алғашқы әскери дайындық сабақтарында оқушылардың шығармашылығын арттырудың педагогикалық мәселелері	3	61
<i>Ишанов П.З., Жамалиева Г.Ж., Қалмағанбетова Н.Т.</i> Бастауыш сынып оқушыларын әлеуметтендіру мен олардың адами қарым-қатынасқа үйренуі	2	40
<i>Камалов Ю.Н., Альчимбаев Е.Е.</i> «Технология» пәнін оқытуда қалыптасатын құзыреттіліктер сипаты	1	57

<i>Кашеева А.В.</i> Шетел тілді жазба дискурсты оқытудың мазмұны ретінде оқу мәтінінің құрылымдық-мағыналық аспектісі	3	80
<i>Көпжасарова Ү.И., Антонцева Е.В.</i> Бастауыш сынып оқушылардың шетел тілде сөйлей білу білік-тілігіне үйретудің ерекшеліктері.....	2	52
<i>Көпжасарова Ү.И., Антонцева Е.В.</i> Оқытудың бастапқы сатысында шет тілі сабақтарында дидактикалық ойындарды қолданудың психологиялық-лингвистикалық ерекшеліктері.....	4	24
<i>Күлейменов А.Ж., Күлейменова Л.М.</i> Оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыруда ұлттық спорт түрлерінің рөлі.....	3	44
<i>Күлшәріпова З.К., Садықова Г.Ж.</i> Студенттердің диалогтық қауышу арқылы танымдық іс-әрекетін дамытудың шарттары туралы.....	3	112
<i>Қағазбаев Ж., Нығметжанова Д.Б.</i> Шетел тілі мұғалімінің құзыреті мен құзыреттілігі негізгі акмеологиялық категориялар ретінде	1	73
<i>Қағазбаев Ж., Ысқақнаби А.</i> Мәдениетаралық қарым-қатынас аясында қытай тілін шетел тілі ретінде оқытудың кейбір ерекшеліктері.....	3	116
<i>Қосыбаева Ү.А., Серік М., Жакупова З.Т.</i> Оқытудың белсенді әдістерін орта мектепте тригонометриялық функцияларды оқыту үрдісінде қолданудың ерекшеліктері.....	4	4
<i>Қожықов Ж.Ә., Көшкімбаев Қ.Т., Кароглы А., Бодықов С.Ж.</i> «Инженерлік графика» пәнінің құрылымы мен әдістемесін жетілдіру	2	12
<i>Құдабаева П.А., Беркімбаев Қ.М.</i> Болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің мәдениетаралық құзырлылықтарын зерттеу және қалыптастыру.....	3	12
<i>Мелушова Е., Аязбекова Б.К.</i> Француз тіліндегі ғылыми терминдердің құрастырылуы	4	20
<i>Мұхаметжанова А.О.</i> Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби даярлау	1	79
<i>Мұхаметжанова А.О., Жапанова Р.Н.</i> Кіші жас оқушыларына математика сабақтарында негізгі құзыреттіліктерді қалыптастыру	1	67
<i>Мұхтарова Ш.М., Қабылбекова Ж.К.</i> Болашақ мұғалімнің кәсіптік маңызды сапасын қалыптастыруға «Өзін-өзі тану» курсының әсері.....	1	19
<i>Мұхтарова Ш.М., Мықышева Г.</i> Мектепте «Өзін-өзі тану» пәнін оқытудың ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттарының құрылымы.....	1	5
<i>Наишарбекова И.С., Тлеужанова К.Т.</i> Несиелік оқыту жүйесі жағдайындағы жоғары оқу орны студенттерінің ақпараттық құзырын қалыптастыру.....	1	108
<i>Өтебаев И.С., Боқаева Г.Б., Әбілқасымова Г.</i> Құзыреттілік ұғымының педагогикадағы мағынасы... ..	1	39
<i>Печерских Т.Ф., Пастушенко Т.А.</i> Қазақстан Республикасында шетел тілін ерте жастан оқытуды енгізу алғышарттары	3	56
<i>Рамашов Н.Р.</i> Әскери-патриоттық тәрбие жүйесінің ұйымдастырушы-педагогикалық шарттары	4	16
<i>Сабирова Р.Ш.</i> Бастауыш мектеп оқушыларының өзіндік сана-сезім мәселелерін зерттеуде теориялық көзқарастарды дамытуға тарихнамалық шолу.....	1	62
<i>Сейтенова С.С., Есқазынова Ж.А., Әлиева Д.А.</i> Шетелдік студенттерге қазақ тілінде кәсіби сөйлеу дағдыларын қалыптастыру	3	66
<i>Сейтенова С.С., Досжанова С.Е., Медеубаева К.Т.</i> Білім беру мекемелерінде дарынды балалардың психологиялық-педагогикалық қамсыздандыру ерекшеліктері.....	3	92
<i>Семенчук Ю.О.</i> Ағылшын тілінде студенттерді түйіндеме және іліспе хатты жазуға үйрету	3	50
<i>Соколова И., Страма М.</i> Қазіргі поляк тілді оқытуда эвфемизмді қолданудың ерекшеліктері	1	85
<i>Сүлеева К.М., Рамашов Н.Р., Бабушкин Г.Д.</i> Жеткіншек бадминтоншыларды интегралды даярлау ..	3	24
<i>Тажиббаева Э.Р.</i> Лингвистикалық корпус — шетел тілін оқытуда студенттердің лексикалық дағдыларын дамыту құралы	4	37
<i>Тажикеева А.Ш., Мун Н.Т., Шершинева В.Ю.</i> Коммуникативтік тілдік құзыреттілік білім берудің мақсаты мен нәтижесі ретінде	3	99
<i>Тажинова Г.А., Стамбеков К.С.</i> Мектепте оқытуда бейімдеудің психологиялық-педагогикалық талдауы	3	86
<i>Телешова Р.И.</i> Қазіргі білім беру кеңістігіндегі халықаралық тағылымдамалар	1	34
<i>Тимошенко В.И.</i> Ағылшын тілін оқытуда бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалану.....	4	45
<i>Үсембаева И.Б., Сарыбаева Ә.Х., Беркімбаев К.М.</i> «Электр және магнетизм» бөлімінен есеп шығаруда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану тәсілдері.....	2	6
<i>Шалбаева Д.Х., Вагнер М.В.</i> Көптілді білім беру Қазақстан Республикасының білім берудің негізгі факторларының бірі ретінде	1	98

<i>Яковенко И.В., Боброва В.В.</i> Мектеп жасына дейінгі ақыл-есі кем балалардың тіл дамытудың алғы-шарттарын қалыптастыру кезінде тиімді электронды оқу құралын қолдану тиімділігі	4	9
<i>Яхина С.Б., Жұмақанова Л.Т.</i> Тілдік емес жоо студенттерінің шетел тілін оқыту барысындағы өздік жұмыстарын ұйымдастыру	2	76

**БІЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯ
МЕН ДӘСТҮРЛЕР**

<i>Айтжанова Р.М.</i> VIII–XVIII ғасырлардағы отбасы тәрбиесіне қатысты тағылымдық мұралардың студенттерді отбасылық өмірге дайындаудағы ролі	1	205
<i>Айтжанова Р.М., Күтибаева А.К.</i> Қазіргі білім беру жүйесіндегі тәрбиеленуші мен педагогтың қарым-қатынасының педагогикалық шеберлікке тәуелділігі	1	219
<i>Айтжанова А.Б., Корнилко И.А.</i> Отбасы тәрбиесінде қазақ халық педагогикасының идеяларын пайдалану	2	230
<i>Айтпаева А.С., Григорьева И.В., Хаирова Г.М.</i> Орыс тілін оқытуда интернет-технологияларды қолдану	3	204
<i>Ахметжанова Г.А.</i> Компьютерлік технологияларды қолдану арқылы дизайн мамандардың кәсіби даярлаудағы маңызы	2	262
<i>Ахметжанова Г.А., Бодықов С.Ж., Аязбаева С.С.</i> Болашақ дизайнерлерді кәсіби-компьютерлік даярлауда композиция заңдылықтарын оқытудың маңызы	1	234
<i>Ахметжанова Г.А., Казимова Д.А., Аязбаева С.С.</i> Болашақ дизайнерлерді кәсіби-компьютерлік даярлаудағы маңыздылығы	2	205
<i>Аяған Е.С., Садықов Қ.И.</i> Патшалық Ресейдің «бұратана» халықтарға, оның ішінде қазақтарға бағытталған білім беру саясаты	1	229
<i>Әбілғазина А.Е., Тастанова А.Қ.</i> PISA халықаралық зерттеуіне қатысудың қазақстандық тәжірибесі	1	225
<i>Әбілдина С.Қ., Айдарбекова К.А., Әсетова Ж.Б.</i> Отбасы тәрбиесінің педагогикалық аспектілері	1	196
<i>Әбілдина С.Қ., Бейсенбаева А.М., Фейзулдаева С.А.</i> Педагогикалық пәндер бойынша СОӨЖ сабақтарында инновациялық әдістерді қолдану	1	126
<i>Әбілқасымов Г., Исина Г.И.</i> Кәсіптік оқыту педагогтарын инновациялық іс-әрекетке даярлау мәселелері	4	70
<i>Әлиева Д.А., Сейтенова С.С., Есқазимова Ж.А.</i> Оқытудағы Кембридж тәсілінің тиімділігі	3	220
<i>Әшімханова Г.С., Құдарынова А.С., Сәдуақасова Н.А.</i> Инновациялық технологияларды қолдану арқылы мүмкіндігі шектеулі балалардың сөйлеу тіліндегі дыбыстық кемшіліктерді түзету мәселелері	2	140
<i>Бабушкин Г.Д., Рамашов Н.Р., Сүлеева К.М.</i> Спортшыларды интеллектуалды-психологиялық дамыту тұжырымдамасы	2	125
<i>Бабушкин Г.Д., Шакина Н.А., Рамашов Н.Р.</i> Дене шынықтыру жоғары оқу орындары студенттеріне дене шынықтыру және спорттың жарнамалық құндылықтары құзыреттілігін қалыптастыру	2	145
<i>Базикова К.М., Казимова Д.А., Күтибаева А.К., Михайлова Н.Б.</i> Мәлімет қорлар аймағында ақпараттық бағыты бойынша студенттердің дайындығын жетілдіру	4	82
<i>Баймұқанова М.Т., Омашева Т.М.</i> Қазақстан Республикасындағы 12 жылдық білім беруге көшудің қазіргі ерекшеліктері	2	135
<i>Балабеков Қ.Н., Зелбекова Ж.Қ., Жалғасбекова З.Қ.</i> Мультимедиялық оқу әдісінің бірі ретінде физикалық процестерді модельдеуді қолдану мүмкіндіктері	2	190
<i>Бәкірова А.Ж.</i> Ұлттық тәрбиенің бала өміріндегі маңызы	2	234
<i>Белгібаева Г.Қ., Смағұлова С.А.</i> Мұғалімнің кәсіби іс-әрекетіндегі үрей мәселесі	3	198
<i>Береговая О.А.</i> Компаративті білім беру философиясы болашақты зерттеу стратегиясы ретінде	1	159
<i>Беркімбаев Қ.М., Бақтыбаева С.А.</i> Жартылай өткізгіштер физикасын оқыту үрдісінде инновациялық технологияларды пайдалану қажеттілігі	3	123
<i>Боброва В.В., Олексюк З.Я., Сюй-фу-шун Н.В.</i> Ақыл-ой дамуы бұзылған балалардың вербалды емес ақпараттарды қабылдау мен түсіну ерекшеліктері	2	219
<i>Бодиков С.Ж., Кароглы А.</i> Экодизайндағы табиғи материалдар пайдаланудағы жобалау әдістері	3	169

<i>Болатбекова А.Қ., Жантуғанова А.С.</i> Педагогикалық ғылым мен практиканың өзара қатынасы туралы мәселе	2	167
<i>Бұзаубақова К.Ж., Күмісбекова Ж.Н., Әубәкірова С.А.</i> Педагогикалық кадрларды дайындауда дуалды оқыту жүйесін енгізу және жүзеге асыру.....	2	113
<i>Вагнер М.В., Рахметуллина М.А.</i> Шетел тілін мәдениеттану тұрғысынан оқыту мәселесіне.....	2	182
<i>Васильюк В.Н.</i> Студент жастарда салауатты өмір салтын қалыптастырудағы аксиологиялық көзқарастың ғылыми-әдістемелік негіздері.....	2	119
<i>Длиббетова Г.К., Әлиева А.Я., Калтэн Я., Акешова М.М.</i> Жоғарғы білім беру жүйесінде болашақ экологтарды кәсіптік дайындау шарттарын талдау.....	3	191
<i>Дүйсембинова Р.К., Маударбекова Б.К.</i> Заманауи жоғары білімдегі интернационализация және жандандану үрдістері.....	2	272
<i>Егорова Н.А.</i> Кәсіби сөздер кәсіптік іс-әрекеттің тілдік факті ретінде.....	1	165
<i>Жанкина Б.Ж., Жанкина Х.К.</i> Мәдениетаралық құзыреттілік: мазмұны және ерекшеліктері.....	2	309
<i>Жантуғанова А.С., Ысқақова Р.К.</i> Қазақстан Республикасындағы көптілді білім берудің дамуы.....	2	251
<i>Жанұзақов Н.Б.</i> Қазақстан Республикасының жалпы білім беру жүйесіндегі көптілді білім берудің өзектілігі	1	237
<i>Жанұзақов Н.Б., Бейсенбаева Б.А.</i> Көптілді білім берудің болашағы	2	299
<i>Жетпісбаева Б.А., Костина Е.А., Акбаева Г.Н.</i> Кәсіби білім беруді жаңарту аясында кәсіби-бағытталған тілді оқытудың мәселелері.....	4	65
<i>Жетпісбаева Б.А., Шайхызада Ж.Г.</i> Инженерлік мамандық бойынша оқытын студенттерді кәсіби дайындаудың шетелдік кәсіби-коммуникативті құзырлығы	4	50
<i>Жетпісбаева Б.А., Смағұлова Г.Т.</i> Көптілді білім беру саласындағы инновациялық-педагогикалық үдерістің қағидалары.....	2	80
<i>Жетпісбаева Б.А., Смағұлова Г.Т.</i> Көптілді білім беру саласындағы инновациялық-педагогикалық үдерістің қағидалары.....	1	121
<i>Жетпісбаева Б.А.</i> Көптілді білім беру жағдайында тілді стандартты оқыту	2	96
<i>Жұбанова Б.Х.</i> Гендерлік білім беруді ғылыми-әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз ету мәселелері туралы.....	2	226
<i>Зиндер Е.З., Юнатов И.Г.</i> «Неге» жетекші аспектісі бар ESP оқытудағы мақсаттарға негізделген прагматикалық тәсіл.....	3	233
<i>Золотарева Л.Р., Қалмаханов М.С.</i> Қазақстандағы көркемдік білім берудің басым бағыттары.....	2	214
<i>Золотарева Л.Р., Қыпшақов С.А.</i> Материалдық мәдениет пен дизайн тарихының теориялық және практикалық мәселелері.....	2	195
<i>Ибраева А.С., Аязбекова Б.К.</i> Диалог мәдениеттер тілдесуінің формасы ретінде.....	4	93
<i>Ибраева К.Ж.</i> Түркі халықтарының педагогикалық мұрасы мен тәрбиелік идеялары.....	3	151
<i>Исабекова Г.Б., Атемова К.Т.</i> Ұлттық мәдени орта жағдайындағы көп тілді тұлғаны қалыптастыру.....	4	86
<i>Исина Г.И.</i> Шет тілді білім беру аясындағы тілдік менталитет мәселесі.....	3	185
<i>Ишанов П.З., Айтжанова А.Б.</i> Болашақ мамандардың танымдық іс-әрекеттерін басқарудың педагогикалық шарттарын анықтау	3	178
<i>Каренов Р.С.</i> Әлемде және Қазақстанда жоғары білімді мамандар даярлау және қайта даярлау мәселелері.....	2	87
<i>Каренов Р.С.</i> Ыбырай Алтынсарин — азатшыл Алаш мұраттарына ұласқан ұстанымдардың негізін салушы ұлт тұлғасының бірі (туғанына 175 жыл толуына орай).....	4	56
<i>Козел В.И.</i> Жасөспірімдерді зорлау және адамдарды сатудың алдын алуды ресурсты қамтамасыз ету кабинеті болашақ әлеуметтік педагогтар үшін білім беру талаптары спектрінің инновациялық кешені ретінде	1	172
<i>Көксеген Ә.Е., Джұмағалиева А.М.</i> «Мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісін зерттеу» атты жобаның сипаттамасы	3	208
<i>Қалыбекова А.А., Корнилко И.А., Айтжанова А.Б.</i> Оқушыларда экологиялық мәдениетті қалыптастырудағы қазақ халық педагогикасының тәрбиелік әлеуеті.....	2	110
<i>Қосыбаева Ү.А., Серік М., Капарова А.А.</i> Математикалық білімді ақпараттандырудың теориялық-әдістемелік негіздері.....	4	76
<i>Құлтанова Ж.М.</i> Шетел тілін оқытудың жаңа тәсілдері мен әдістері.....	4	104
<i>Құлтанова Ж.М., Есқазинова Ж.А.</i> Шетел тілін тереңдетіп оқытатын орта мектеп оқушыларының қоғамдық-мәдени құзыреттілігін қалыптастыру ерекшеліктері.....	2	208

<i>Құтбаева Б.Ж., Станчу Н.</i> Орыс тіліндегі қаратпа сөздері компоненттерінің лексика-семантикалық талдауы.....	2	284
<i>Ли Цин Го, Елубай А., Нұрманов Д.О.</i> Қазақстанда қытай тілін дамыту тенденциясы мен оқыту әдістемесін талдау	1	148
<i>Маккензи А., Дениварова Н.В., Китибаева А.К.</i> Ағылшын тілін екінші шетел тілі ретінде оқыту үрдісінде балалардың сыни ойлау дағдыларын дамытудың кейбір ерекшеліктері.....	2	288
<i>Максименкова Т.Н.</i> Ауызша бірізді аударуды оқытудың ерекшеліктері мен әдістері.....	4	113
<i>Мамерханова Ж.М.</i> Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беруді жаңғыртудың жекелеген бағыттарының әдіснамалық негіздерінің ортақтастығы	3	226
<i>Мартынова И.Н.</i> Орыс және ағылшын тілдеріндегі «әдептілік» концептісінің ерекшеліктері және оның шет тілді және мәдениетаралық құзыреттердің қалыптасуына ықпалы.....	2	160
<i>Масачова Н., Андреева О.</i> Чехия Республикасының жоғары білім беру жүйесі	2	246
<i>Медиева С.Х., Әсетова Ж.Б.</i> Ұлттық тәрбиенің тарихи-педагогикалық алғышарттары	2	240
<i>Мильруд Р.П.</i> Білім алушылардың грамматикалық құзыреттілігінің когнитивті тұжырымдамасы	1	134
<i>Мордовина Т.В., Никульшина Н.Л.</i> Магистранттарды шетел тілдік жазба ғылыми дискурста эксперименталды оқыту.....	1	142
<i>Мұқанова С.Д.</i> Әлемдік іс-тәжірибесінде мектептік білім берудің даму үрдісі.....	3	129
<i>Мұқатаев А.А., Айтжанова А.Б.</i> Ғылыми-зерттеу іс-әрекеті педагогтың кәсіби даму сапасын арттыру факторы ретінде	3	162
<i>Мырзабаев А.Б., Мыңбаева А.К.</i> Экология: әдіснама және тұжырымның дамуы.....	3	173
<i>Мырзабаев А.Б., Мыңбаева А.К.</i> Экологиялық мәдениеттің рухани формасы — экологиялық сана.....	3	215
<i>Нұркеева Б.А.</i> Жоо-ның студенттерінің көптілді білім алуы халықаралық мәдени қарым-қатынас тиімділігінің факторы ретінде	2	294
<i>Нұрпейісова С.К., Әзімбаева Ж.А.</i> Көптілді білім беруді енгізу: тәжірибе, мәселелері және болашағы	2	256
<i>Прохорова А.А.</i> Тұрақты көптілділікке өту: негізгі сұрақтар және мәселелер.....	3	240
<i>Сарбасова Қ.А., Алиынбаева Ж.Е.</i> Техникалық және кәсіптік білім берудің инновациялық жүйесін құрудың әдіснамалық негіздері.....	3	145
<i>Сәрсекеева Ж.Е., Одиңцова С.А., Одиңцова Е.А.</i> Педагогикалық ойлар тарихындағы құқықтық тәрбие.....	1	152
<i>Смирнова М.А., Спирина Е.А., Ригер Э.</i> Орта білім беру мекемелерінде электронды оқытуды жүзеге асыру	2	178
<i>Спирина Е.А., Смирнова М.А., Самойлова И.А.</i> Ақпараттық бейіндегі студенттерді даярлау барысында элективті пәндердің жүзеге асуы	2	154
<i>Сыздықова А.И., Ташетова С.С.</i> Құзыретті маман даярлауда заманауи технологияларды қолдану маңыздылығы.....	4	99
<i>Тәжібаева Э.Р.</i> Ағылшын тілі сабағында мультимедиялық құралдар арқылы студенттердің шығармашылығын дамыту	3	246
<i>Тәжіғұлова Г.О.</i> Ақпараттық-кәсіби іс-әрекетіне студенттерді даярлаудың педагогикалық жүйесі ...	2	102
<i>Темірболатова А.К., Эм Т.В.</i> Қазіргі заман Қазақстан мектептеріндегі қос тілді білім берудің рөлі...	2	304
<i>Тиманн Ю., Тілеужанова Г.К., Шүнкеева С.А., Неміс тілін шетел тілі ретінде оқыту мәселесі: Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ тәжірибесінен.....</i>	1	184
<i>Ткаченко О.В.</i> Қазіргі замандағы білім беру аясындағы инклюзивті тәсіл	3	252
<i>Федосеева И.А.</i> Мәдениеттану тұрғы — ұлттың денсаулығын қамсыздандыруда ең маңызды фактор.....	1	214
<i>Хаджаева Ж.Б.</i> Оқытудағы көшбасшылықты дамытудың тиімділігі	2	267
<i>Шаймарданова З.Д.</i> Қазақстан этнографиясы қазіргі жастарды тәрбиелеу құралы ретінде	1	179
<i>Шәушекеева Б.Қ., Дәлелхан Б.</i> Бастауыш мектепте «Информатика» пәнін оқытудың маңыздылығы	2	171
<i>Шкутина Л.А., Батырбаева Э.М.</i> Позитивті ойлау аясында интернет-тәуелділігінің кейбір мәселелері.....	3	139
<i>Шкутина Л.А., Бимағамбетова Л.Ж., Михайлова Н.Б.</i> «Топ» және «ұжым» түсінігінің бірлестігі: педагогикалық тұрғы.....	3	157
<i>Шрайманова Г.С., Казимова Д.А.</i> 1960–1970 жж. кәсіптік-техникалық білім беруге педагогикалық кадрларды дайындау сұрақтары	1	190

<i>Ыбыраева Э.С.</i> Жоғары оқу орны студенттерінің тілдік дайындығында электронды оқытудың ерекшеліктері	2	278
---	---	-----

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҚАЗІРГІ МЕНЕДЖМЕНТ

<i>Жетпісбаева М.А.</i> Біліктілікті арттыру жүйесіндегі білім беру үрдісі сапасын бақылау технологиясы	3	264
<i>Каренов Р.С.</i> Қазақстанның инновациялық экономикасы үшін мамандар даярлау мәселесі	1	241
<i>Шкутина Л.А., Санхаева А.Н.</i> Білім беру жүйесінің басқару қызметіне болашақ педагогтарды даярлау негізінің мазмұны	3	257

МЕРЕЙТОЙ ИЕСІ

<i>Каренов Р.С.</i> Әлем таныған ғұлама ғалым (академик Әбілқас Сағыновтың туғанына 100 жыл толуына орай).....	2	317
<i>Каренов Р.С.</i> Қазақстан Республикасының жоғары білім беру және ғылымдағы қайраткер ұйымдастырушы	1	253

**Указатель статей, опубликованных
в «Вестнике Карагандинского университета» в 2015 году.
Серия «Педагогика»**

	№	с.
ТЕОРИЯ И ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ		
<i>Абельтаева Ж.Е.</i> Модель формирования профессионально-творческой активности будущего специалиста музыкальной эстрады.....	4	31
<i>Абильдина С.К., Асетова Ж.Б., Айдарбекова К.А.</i> Основные направления развития педагогической профессии.....	1	9
<i>Адилова В.Х.</i> О некоторых теоретических аспектах технологии обучения.....	1	46
<i>Атемова К.Т., Исабекова Г.Б.</i> Система воспитания в казахской семье.....	3	30
<i>Akhmetova B.B., Kaskatayeva Zh.A.</i> The development of novice foreign language specialist' creative potential based on acmeologic approach.....	1	116
<i>Ashimkhanova S.Z., Bekturganova A.O., Omarova A.O.</i> Formation of linguocultural competence of language specialties' students on the example of proverbs with zoonyms.....	3	106
<i>Бабаева К.С.</i> Сущность и значение компетентностного подхода в деятельности врача-педагога.....	3	39
<i>Байзақ У.А.</i> Общие принципы профессиональной направленности курса медицинской биофизики ..	2	23
<i>Баймуканова М.Т., Омарова А.К.</i> Психолого-педагогические аспекты социального сиротства.....	1	52
<i>Безденежных Л.В.</i> Структура педагогической культуры студентов-бакалавров факультета иностранных языков.....	2	58
<i>Белгибаева Г.К., Жакенова Ж.Т.</i> Особенности здоровьесберегающих технологий в учебно-воспитательном процессе дошкольной организации.....	2	46
<i>Берди Д.К., Беркимбаев К.М., Мухамеджанов Б.К., Пралиева Р.Е.</i> Содержание формирования подготовки в условиях информатизации образования будущих учителей химии.....	1	24
<i>Беркимбаев К.М., Орманова Г.К., Раманкулов Ш.Ж.</i> Формирование креативности будущих учителей физики в процессе изучения курса «Оптика» в условиях информатизации образования.....	2	18
<i>Беркимбаев К.М., Сапарбекова Г.А., Ниязова Г.Ж.</i> Цели гуманитаризации высшего математического образования.....	2	34
<i>Buck K.</i> Erinnerungskultur im Deutschunterricht — Reflexionen, Erfahrungen und Empfehlungen aus Karaganda.....	1	16
<i>Галиева А.Н., Ахметова Г.Б.</i> Организация экологического воспитания детей дошкольного возраста .	3	74
<i>Godfrey T.M., Rinemhota, Akbayeva G.N., Aliyeva A.Z., Kitibayeva A.K.</i> Language Portfolio as a tool for the development of communicative culture of students in upper secondary school.....	2	64
<i>Жилбаев Ж.О.</i> Субъект межкультурного взаимодействия: возможные модели формирования.....	1	31
<i>Жетписбаева Б.А., Шайхызада Ж.Г., Костина Е.А.</i> Компоненты иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции студентов неязыковых специальностей.....	3	5
<i>Zhetpisbayeva B.A., Shunkeyeva S.A., Eskazinova Zh.A.</i> The issue of implementation Bologna process parameters in the universities of Kazakhstan.....	3	19
<i>Жылысбаева Г.Н., Нурдиллаева Р.Н.</i> Педагогическая основа экологического образования.....	1	92
<i>Zengin O., Kalkabekova Zh.S., Ganyukova A.A.</i> To the question of effectiveness of game-based and traditional teaching of biology concepts in English at school.....	1	104
<i>Иманбетов А.Н., Сармантаев А.С., Григоркевич А.А., Бейсенбаев С.К.</i> Педагогические технологии повышения творческого потенциала учеников на уроках начальной военной подготовки.....	3	61
<i>Ишанов П.З., Джамалиева Г.Ж., Калмаганбетова Н.Т.</i> Социализация учащихся начальных классов в освоении правил человеческих взаимоотношений.....	2	40
<i>Кагазбаев Ж., Ныметжанова Д.Б.</i> Компетенция и компетентность учителя иностранного языка как основные акмеологические категории.....	1	73
<i>Кагазбаев Ж., Ыскакнаби А.</i> Некоторые особенности обучения китайскому языку как иностранному на межкультурном уровне.....	3	116
<i>Камалов Ю.Н., Альчимбаев Е.Е.</i> Описание формируемых компетенций по обучению дисциплины «Технология».....	1	57

<i>Кащеева А.В.</i> Структурно-смысловой аспект учебного текста как содержание обучения иноязычному письменному дискурсу	3	80
<i>Kopzhassarova U.I., Antontseva E.V.</i> Peculiarities of teaching junior schoolchildren foreign-language oral speech	2	52
<i>Косыбаева У.А., Серик М., Жакупова З.Т.</i> Особенности применения активных методов обучения в процессе преподавания тригонометрических функций в средней школе	4	4
<i>Кожиков Ж.А., Кошкумбаев К.Т., Кароглы А., Бодиков С.Ж.</i> Совершенствование методики и структуры дисциплины «Инженерная графика»	2	12
<i>Копжасарова У.И., Антонцева Е.В.</i> Психолого-лингвистические особенности использования дидактических игр на уроках иностранного языка на младшей ступени обучения	4	24
<i>Kudabayeva P.A., Berkimbayev K.M.</i> The study and formation of intercultural competence of future teachers of English.....	3	12
<i>Кулейменов А.Ж., Кулейменова Л.М.</i> Роль видов национального спорта в формировании здорового образа жизни учащихся	3	44
<i>Кульшарипова З.К., Садыкова Г.Ж.</i> О диалогичности общения студентов в условиях развития познавательной деятельности	3	112
<i>Melušová E., Ayazbekova B.K.</i> La formation des mots savants en français	4	20
<i>Mukhametzhanova A.O., Zharanova R.N.</i> Formation of younger students core competencies in learning mathematics	1	67
<i>Мухаметжанова А.О.</i> Профессиональная подготовка будущих учителей начальных классов	1	79
<i>Мухтарова Ш.М., Кабылбекова Ж.К.</i> Влияние курса «Самопознание» на формирование профессионально значимых качеств будущего учителя	1	19
<i>Мухтарова Ш.М., Мыкышева Г.</i> Структура организационно-педагогических условий преподавания предмета «Самопознание» в школе	1	5
<i>Nasharbekova I.S., Tleuzhanova K.T.</i> Formation of informational competence of university students in a credit system	1	108
<i>Pecherskikh T.F., Pastushenko T.A.</i> Prerequisites of implementation of teaching foreign languages to young learners in the Republic of Kazakhstan	3	56
<i>Рамашов Н.Р.</i> Организационно-педагогические условия системы военно-патриотического воспитания	4	16
<i>Сабирова Р.Ш.</i> Историкографический обзор развития теоретических подходов к изучению проблем самосознания младших школьников	1	62
<i>Shalbayeva D.Kh., Vagner M.V.</i> Polylingual education as one of the fundamental factors of the formation of the Republic of Kazakhstan.....	1	98
<i>Сейтенова С.С., Есказинова Ж.А., Алиева Д.А.</i> Формирование навыков профессиональной речи на казахском языке у иноязычных студентов	3	66
<i>Сейтенова С., Досжанова С.Е., Медеубаева К.Т.</i> Особенности психолого-педагогического сопровождения одаренных детей в образовательных учреждениях.....	3	92
<i>Sellger M.</i> Mit der silbenanalytischen Methode Deutsch lernen — Das Haus-Garagen-Modell im Unterricht.....	2	69
<i>Semenchuk Yu.O.</i> Teaching students writing employment documents in English.....	3	50
<i>Сулеева К.М., Рамашов Н.Р., Бабушкин Г.Д.</i> Интегральная подготовка юных бадминтонистов	3	24
<i>Sokolova I., Strata M.</i> Peculiarities of euphemisms using in taching modern polish language	1	85
<i>Тажубаева Э.Р.</i> Лингвистический корпус — средство развития лексических навыков студентов в обучении иностранному языку.....	4	37
<i>Тажинова Г.А., Стамбеков К.С.</i> Психолого-педагогический анализ адаптации детей к школьному обучению	3	86
<i>Tazhikeyeva A.Sh., Mun N.T., Shershneva V.Yu.</i> Communicative language competence as a purpose and result of education	3	99
<i>Телешова Р.И.</i> Международные стажировки в современном образовательном пространстве.....	1	34
<i>Timoshenko V.I.</i> The use of Mass Media in the English language teaching process	4	45
<i>Усембаева И.Б., Сарыбаева А.Х., Беркимбаев К.М.</i> Методы решения задач по разделу «Электричество и магнетизм» с помощью информационно-коммуникативных технологий.....	2	6
<i>Утебаев И.С., Бокаева Г.Б., Абилкасимова Г.</i> Значение понятия компетентности в педагогике	1	39

<i>Яковенко И.В., Боброва В.В.</i> Эффективность применения электронного учебного пособия при формировании предпосылок речевого развития у умственно отсталых детей дошкольного возраста.....	4	9
<i>Yakhina S.B., Zhutakanova L.T.</i> Organization of independent work of students in teaching a foreign language at a non-lingual higher educational institution.....	2	76

ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ

<i>Абилкасимов Г., Исина Г.И.</i> Проблемы подготовки педагогов профессионального обучения к инновационной деятельности.....	4	70
<i>Абильдина С.К., Айдарбекова К.А., Асетова Ж.Б.</i> Педагогические аспекты семейного воспитания...	1	196
<i>Абильдина С.К., Бейсенбаева А.М., Фейзулдаева С.А.</i> Использование инновационных методов на занятиях СРСР по педагогическим дисциплинам.....	1	126
<i>Абылгазина А.Е., Тастанова А.К.</i> Казахстанский опыт участия в международном исследовании PISA.....	1	225
<i>Айтжанова Р.М.</i> Роль духовного наследия казахского народа VIII–XVIII веков в подготовке студентов к семейной жизни.....	1	205
<i>Айтжанова А.Б., Корнилко И.А.</i> Использование идей народной педагогики казахов в семейном воспитании.....	2	230
<i>Aiytzhanova R.M., Kitibayeva A.K.</i> Cooperation of pedagogue and pupil and its dependence on pedagogical skill in a condition of modern education system.....	1	219
<i>Aitpayeva A.S., Grigoryeva I.V., Khairova G.M.</i> Use of Internet technologies in teaching Russian.....	3	204
<i>Ахметжанова Г.А.</i> Значение профессиональной подготовки специалистов дизайнера с помощью использования компьютерных технологий.....	2	262
<i>Akhmetzhanova G.A., Bodikov S.Zh., Ayazbayeva S.S.</i> The importance of studying patterns of composition at professional computer training of the future designers.....	1	234
<i>Akhmetzhanova G.A., Kazimova D.A., Ayazbayeva S.S.</i> The necessity of professional computer teaching of the future designers.....	2	205
<i>Алиева Д.А., Сейтенова С.С., Есказинова Ж.А.</i> Эффективность преподавания по методу Кембриджского подхода.....	3	220
<i>Ашимханова Г.С., Кударина А.С., Садвакасова Н.А.</i> Роль инновационных технологий в коррекционной работе по исправлению звукопроизношения у детей с ограниченными возможностями.....	2	140
<i>Аяган Е.С., Садыков К.И.</i> Политика царской России, направленная на образование «инородцев», в том числе казахов.....	1	229
<i>Бабушкин Г.Д., Шакина Н.А., Рамашов Н.Р.</i> Формирование компетенций рекламирования ценностей физической культуры и спорта у студентов физкультурного вуза.....	2	145
<i>Бабушкин Г.Д., Рамашов Н.Р., Сулеева К.М.</i> Концепция интеллектуально-психологического развития спортсменов.....	2	125
<i>Баймуканова М.Т., Омашева Т.М.</i> Особенности перехода на 12-летнее обучение в Республике Казахстан.....	2	135
<i>Vazikova K.M., Kazimova D.A., Kitibayeva A.K., Mikhaylova N.B.</i> Improvement of training students' information profile in the field of databases.....	4	82
<i>Бакирова А.Ж.</i> Важность национального воспитания в жизни ребенка.....	2	234
<i>Балабеков К.Н., Зеильбекова Ж.К., Жалгасбекова З.К.</i> Возможности применения моделирования физических процессов как одного из методов мультимедийного обучения.....	2	190
<i>Белгибаева Г.К., Смагулова С.А.</i> Проблемы страха учителя в профессиональной деятельности.....	3	198
<i>Береговая О.А.</i> Компаративная философия образования как перспективная исследовательская стратегия.....	1	159
<i>Беркимбаев К.М., Бахтибаева С.А.</i> Необходимость использования информационных технологий в процессе обучения физике полупроводников.....	3	123
<i>Боброва В.В., Олексюк З.Я., Сюй-фу-шун Н.В.</i> Особенности восприятия и понимания невербальной информации детьми с нарушениями интеллекта.....	2	219
<i>Бодиков С.Ж., Кароглы А.</i> Использование природных материалов в экодизайне методами проектирования.....	3	169
Серия «Педагогика». № 4(80)/2015		129

<i>Болатбекова А.К., Жантуганова А.С.</i> К вопросу о взаимодействии педагогической науки и практики	2	167
<i>Бузаубакова К.Ж., Кумисбекова Ж.Н., Аубакирова С.А.</i> Внедрение и реализация системы дуального обучения в подготовке педагогических кадров.....	2	113
<i>Vagner M.V., Rakhmetullina M.A.</i> To the question of cultural approach in foreign language teaching	2	182
<i>Василюк В.Н.</i> Научно-методические основы аксиологического подхода в формировании здорового образа жизни студенческой молодежи	2	119
<i>Егорова Н.А.</i> Профессионализмы как языковой факт педагогической деятельности.....	1	165
<i>Dlimbetova G.K., Aliyeva A.Ya., Kultan J., Akeshova M.M.</i> The analysis of a condition of professional training of future ecologists in the system of higher education	3	191
<i>Dyusembinova R.K., Maudarbekova B.K.</i> The processes of internationalization and globalization in the modern higher education	2	272
<i>Жантуганова А.С., Искакова Р.К.</i> Развитие полиязычного образования в Республике Казахстан.....	2	251
<i>Жанузаков Н.Б., Бейсенбаева Б.А.</i> Будущее полиязычного образования.....	2	299
<i>Жанузаков Н.Б.</i> Актуальность полиязычного образования в системе общего образования в Республике Казахстан	1	237
<i>Zhankina B.Zh., Zhankina Kh.K.</i> Intercultural competence: subject matter and particular nature	2	309
<i>Zhetpisbayeva B.A., Shaikhyzada Zh.G.</i> Foreign language professional-and-communicative competence in professional education of engineering students	4	50
<i>Zhetpisbayeva B.A., Smagulova G.T.</i> Principles of innovative pedagogical process in the sphere of polylingual education.....	2	80
<i>Жетписбаева Б.А.</i> К вопросу об историко-педагогических предпосылках зарождения и становления теории и практики полиязычного образования в Республике Казахстан.....	1	121
<i>Жетписбаева Б.А.</i> Стандартизированное обучение языкам в условиях полиязычного образования ..	2	96
<i>Жетписбаева Б.А., Костина Е.А., Акбаева Г.Н.</i> Проблемы преподавания профессионально-ориентированного языка в контексте модернизации профессионального образования.....	4	65
<i>Жубанова Б.Х.</i> О проблемах научно-методического обеспечения гендерного образования.....	2	226
<i>Золотарева Л.Р., Калмаханов М.С.</i> Приоритетные направления художественного образования в Казахстане	2	214
<i>Золотарева Л.Р., Кипиаков С.А.</i> Теоретические и практические проблемы истории материальной культуры и дизайна	2	195
<i>Zinder E.Z., Yunatova I.G.</i> The pragmatic goal-based approach to ESP teaching with «Why» as the leading aspect.....	3	233
<i>Ибраева А.С., Аязбекова Б.К.</i> Диалог как форма общения культур.....	4	93
<i>Ибраева К.Ж.</i> Идеи воспитания в педагогическом наследии тюркских народов.....	3	151
<i>Ibrayeva E.S.</i> Features of E-learning in language training of students in higher educational institutions.....	2	278
<i>Исабекова Г.Б., Атемова К.Т.</i> Формирование многоязыковой личности в условиях национальной культурной среды	4	86
<i>Issina G.I.</i> On the problem of language mentality in the context of foreign language education.....	3	185
<i>Ишанов П.З., Айтжанова А.Б.</i> Определение педагогических условий управления познавательной деятельностью будущих специалистов.....	3	178
<i>Калыбекова А.А., Корнилко И.А., Айтжанова А.Б.</i> Воспитательный потенциал народной педагогики казахов в формировании экологической культуры школьников	2	110
<i>Каренов Р.С.</i> Ибрай Алтынсарин — один из великих просветителей казахского народа (к 175-летию со дня рождения).....	4	56
<i>Каренов Р.С.</i> Проблемы подготовки и переподготовки специалистов с высшим образованием в мире и Казахстане	2	87
<i>Косыбаева У.А., Серик М., Капарова А.А.</i> Теоретико-методические основы информатизации математического образования	4	76
<i>Козел В.И.</i> Кабинет ресурсного обеспечения профилактики насилия над несовершеннолетними и торговли людьми как инновационный комплекс в спектре образовательных услуг для будущих социальных педагогов.....	1	172
<i>Коксеген А.Е., Джумагалиева А.М.</i> Описание проекта «Исследование процесса адаптации людей с ограниченными возможностями к компьютерному обучению»	3	208
<i>Kultanova Zh.M.</i> New approaches and principles in foreign language teaching	4	104

<i>Kultanova Zh.M., Yeskazinova Zh.A.</i> Development of students' socio-cultural competence studying at specialized foreign language secondary schools	2	208
<i>Kutbayeva B.Zh., Stanciu N.</i> Lexical-semantic Analysis of Address Components in Russian Language	2	284
<i>Мамерханова Ж.М.</i> К общности методологических оснований отдельных направлений модернизации общего среднего образования Республики Казахстан	3	226
<i>Mackenzie A., Denivarova N.V., Kitibayeva A.K.</i> Some peculiarities of developing critical thinking skills in children through the process of teaching English as a second language.....	2	288
<i>Martynova I.N.</i> Peculiarities of concept «politeness» in Russian and English languages and its influence on forming foreign and cross-cultural competence.....	2	160
<i>Maximenkova T.N.</i> Peculiarities and ways of training consecutive translation and interpretation	4	113
<i>Mazacova N., Andreyeva O.</i> Hochschulsystem der Tschechischen Republik	2	246
<i>Медиева С.Х., Асетова Ж.Б.</i> Историко-педагогические предпосылки национального воспитания.....	2	240
<i>Мильтруд Р.П.</i> Когнитивная концепция грамматической компетенции учащихся	1	134
<i>Мордовина Т.В., Никульшина Н.Л.</i> Экспериментальное обучение магистрантов иноязычному письменному научному дискурсу	1	142
<i>Муканова С.Д.</i> Тенденции развития школьного образования в мировой практике.....	3	129
<i>Мухатаев А.А., Айтжанова А.Б.</i> Научно-исследовательская деятельность как фактор повышения качества профессионального развития педагога	3	162
<i>Мырзабаев А.Б., Мынбаева А.К.</i> Духовная форма экологической культуры — экологическое сознание	3	215
<i>Мырзабаев А.Б., Мынбаева А.К.</i> Экология: развитие методологии и концепции	3	173
<i>Нуркеева Б.А.</i> Полиязычное образование студентов вуза как фактор эффективности межкультурного общения	2	294
<i>Нурпеисова С.К., Азимбаева Ж.А.</i> Внедрение полиязычного образования: опыт, проблемы и перспективы	2	256
<i>Prokhorova A.A.</i> Moving towards sustainable multilingualism: key developments and challenges	3	240
<i>Сарбасова К.А., Алиынбаева Ж.Е.</i> Методологические основы создания инновационной системы технического и профессионального образования.....	3	145
<i>Sarsekeyeva Zh.Ye., Odintsova S.A., Odintsova Ye.A.</i> Legal education in the history of pedagogical thought.....	1	152
<i>Smirnova M.A., Spirina Ye.A., Riger E.</i> Implementation of E-learning in the organizations of secondary education.....	2	178
<i>Спирина Е.А., Смирнова М.А., Самойлова И.А.</i> Реализация элективных дисциплин в ходе подготовки студентов информационного профиля	2	154
<i>Сыздыкова А.И., Ташетова С.С.</i> Использование современных технологий — необходимое условие в подготовке компетентных специалистов.....	4	99
<i>Тажигулова Г.О.</i> Педагогическая система подготовки студентов к информационно-профессиональной деятельности	2	102
<i>Tazhibayeva E.R.</i> Multimedia tools for developing creativity in the English classroom.....	3	246
<i>Temirbulatova A.K., Em T.V.</i> The role of bilingual education in modern school in Kazakhstan	2	304
<i>Timann Yu., Tleuzhanova G.K., Shunkeyeva S.A.</i> Zur Frage des DaF-Unterrichts an der staatlichen Buketov-Universität Karaganda: Praktikum, Erfahrungen, Empfehlungen.....	1	184
<i>Tkachenko O.V.</i> An inclusive approach in the context of modern education	3	252
<i>Федосеева И.А.</i> Культурологический подход — важнейший фактор в обеспечении нравственного здоровья нации.....	1	214
<i>Khadzhayeva Zh.B.</i> Efficiency of leadership development in teaching	2	267
<i>Шаймарданова З.Д.</i> Этнография Казахстана как инструмент воспитания современной молодежи	1	179
<i>Шаушекова Б.К., Далелхан Б.</i> Значимость обучения предмету «Информатика» в начальной школе	2	171
<i>Шкутина Л.А., Батырбаева Э.М.</i> Некоторые вопросы интернет-зависимости в контексте позитивного мышления	3	139
<i>Шкутина Л.А., Бимагамбетова Л.Ж., Михайлова Н.Б.</i> О соотношении понятий «группа» и «коллектив»: педагогический контекст.....	3	157
<i>Шрайманова Г.С., Казимова Д.А.</i> Вопросы подготовки педагогических кадров для профессионально-технического образования в 1960–1970 гг.....	1	190

李庆国, 叶鲁拜阿娜尔古丽, 努尔满瓦达尼亚尔. 对哈萨克斯坦中文教学与发展趋势分析	1	148
--	---	-----

СОВРЕМЕННЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ В ОБРАЗОВАНИИ

<i>Жеттисбаева М.А.</i> Технология мониторинга качества образовательного процесса в системе повышения квалификации	3	264
<i>Каренов Р.С.</i> Проблемы подготовки кадров для инновационной экономики Казахстана.....	1	241
<i>Shkutina L.A., Sankhayeva A.N.</i> Contents of readiness of future teachers to management in the system of education.....	3	257

ЮБИЛЕЙНЫЕ ДАТЫ

<i>Каренов Р.С.</i> Выдающийся организатор высшего образования и науки Республики Казахстан.....	1	253
<i>Каренов Р.С.</i> Выдающийся ученый, ставший известным всему научному миру (к 100-летию академика Абылкаса Сагинова).....	2	317